

Farkas Ádám

Jogtörténeti adalékok a büntetőkodifikáció katonai büntetőjogi kérdéseihez

Jelen tanulmány a magyar katonai büntető kodifikáció jogtörténeti hagyományait mutatja be. A szerző arra mutat rá, hogy a magyar katonai büntetőjog történetében az önálló, elkülönült kodifikációnak vannak nemzeti hagyományai. Kiemeli ugyanakkor, hogy az integrált büntető kódexet hazai jogunkban a szovjet presszió honosította meg. A tanulmány célja: felhívni a jogalkotók figyelmét arra, hogy az új büntetőjogi büntetőtörvénykönyv megalkotásával a magyar jogrendszer visszatérhetne nemzeti hagyományaihoz, ha a katonai büntetőjogot nem integráltan szabályozná.

„A jogtudomány terebélyes fája a polgári viszonylatban is a korszellemhez alakul, azzal lépést tart, éppen így a korszellemhez (Genius seculi), az erkölcsi, jogi, vallási, szociális téren uralkodó eszmék összességét megállapító korszakhoz kell alakulnia a katonai viszonylatban is. A korszellemnek uralkodó felfogását a mindenkor polgári és katonai társadalom tényleges berendezkedése körül érvényesülő életjelenségekben, az ezt irányító szabályok és törvényszerűségek összességéből ismerhetjük meg. Mégis azt látjuk, hogy ez a mesteri kézzel megnevelt fája a jogtudományoknak csak a polgári életre terjed ki, míg a katonai jogtudomány mostoha, elhanyagolt, csenevész ága annak, mintha bizony nem volna első rendű jelentőségű ez utóbbira nézve...”¹

Győrffy László

Győrffy László lassan kilencven esztendővel ezelőtti gondolatai több okból is figyelemre méltó – és jelen írásmű tekintetében gondolatindító – aktualitással bírnak napjainkban. Egyrészt időszerűek megállapításai azért, mert sajnos napjainkra is igaz, hogy a katonai jogtudomány – ahogy ő fogalmaz – továbbra is hányattatott sorsról tehet tanúbizonyságot. Másrészt korunkban is szükséges és kilátásban lévő a büntetőjogi kodifikáció, mely a katonai büntetőjog kérdését is illeti, hiszen a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2012. február 9-én jelentette be és nyitotta meg társadalmi egyeztetésre az új büntető törvénykönyv tervezetét, melyben a katonai büntetőjog az államszocializmust megelőző hagyományokra sajnos tekintet

1 Győrffy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Budapest, 1925, Pallas Kiadó, 14. o.

nélküli, s ekként a szovjet behatásra kialakult kodifikációs modellt fenntartva – úgy tűnik – továbbra is integráltan marad.

Ezen jogalkotói álláspont mögött – a vonatkozó hazai szakirodalom ismeretére hivatkozva – úgy véljük, hogy nem a kodifikátorok hajlíthatatlan szándéka, hanem a hazai katonai büntetőjog történetének eddigi hiányos feltártsága, valamint az elmúlt húsz év fegyveres szervezeteknél történt változásainak büntetőjogi adaptálatlansága áll. E körülmények, méltán mondhatjuk, hogy áldatlan és katonai büntetőjogunkra – s így a fegyveres testületekre nézve is – évtizedek óta kártékony, a nemzeti hagyományoktól idegen állapotot idéztek elő, ami miatt jelen írásban a katonai büntetőjogi kodifikáció nemzeti történeti vonatkozásainak áttekintése révén kívánunk javaslatot tenni a folyamatban lévő jogalkotás átgondolására, nemzeti tradícióinknak inkább megfelelő elkülönült katonai kodifikáció rehabilitálására.

Anyagi katonai büntetőjogunk szovjetesítés előtti nemzeti hagyományai

Ismeretes a katonai büntetőjog vonatkozásában is, hogy „a mi él és tovább élni akar, az a fejlődés törvénye alól magát el nem vonhatja. A hadsereggel együtt született, tehát már a történet előtti idők óta élő katonai büntetőjog is (noha a jogtudományi elmélet vele mindeddig fölöttebb keveset foglalkozott) a fejlődés különféle mozzanatain ment át.”² Ezen gondolat kvintesszenciája alapján tehát a témával foglalkozók körében elfogadott alapállás, hogy katonai büntetőjogról – így vagy úgy – azóta beszélhetünk az emberiség történetében, mióta az csoportos, szervezett hadviselésre képes társadalmakba rendeződött. Természeteszerű tehát, hogy egy ilyen egyetemes értelemben véve nagy múltú jogterület a hazai jogtörténetben is régre nyúló gyökerekkel rendelkezik. Ezek a gyökerek egyes nézetek szerint egészen a honfoglalás, pontosabban az azt megelőző „nagy vállalkozás” koráig nyúlnak vissza, mások szerint pedig a királyi jogalkotástól kezdődően tapinthatók ki a magyar jogfejlődés történeti szövedékében. A két nézet közötti választás nélkül, ehelyütt levonható az az általános következtetés, hogy a katonai büntetőjog a magyar jogtörténetben is komoly előzményekkel és hagyományokkal rendelkezik.

Ez a következtetés pedig az elkülönült és egységesülő szabályozás, illetve a kodifikáció tekintetében is – kisebb szépséghibákkal ugyan – de megállja a helyét. Mi sem támasztja ezt jobban alá, mint, hogy már a XVII. század végén, XVIII. század elején megjelentek a különböző katonai szabálygyűjtemények, regulamentumok, melyekből aztán a XIX. – hazánk önálló nemzeti jogalkotása esetén a XX. – századdal kisarjadtak a katonai büntetőjogi kódexek.

A szóban forgó szabálygyűjtemények közül kiemelendő Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma,³ vagy épp az I. Lipót császár nevéhez köthető 1699. évi Regulamentum Militare,⁴ de eközben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy

2 Pap Kálmán: Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés. In Angyal Pál (szerk.): Bűnügyi Szemle I. kötet, Pécs, 1923. 8. o.

3 Lásd: Hausner Gábor: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma. Hadtörténelmi Közlemények 2001. 2–3. szám

4 Lásd: Rákóczy Rozália: Regulamentum Militare, 1699. Hadtörténelmi Közlemények 1997. 2. szám

„Lazarus von Schwendi főkapitány 1566(?) -ban adott ki hadiszabályzatot Felső-Magyarországon a magyar lovas és gyalogos katonák részére. A rendek ellenállása miatt ez azonban nem válhatott a végvári jogszolgáltatás alapjává.”⁵ Fontos kitétel a von Schwendi szabályzatával szembeni ellenállás, hiszen általa az is jól megérthető, hogy a modern magyar katonai büntetőjog történetében miért is kerül a hangsúly az erdélyi kezdeményezésekre, szabálykönyvekre, s hogy ezzel miként rajzolódik ki egy újabb markáns történeti szál, mely a hazánkhoz ezer szállal kötődő Erdélyt újabb vonatkozásban méltatja történeti dicsőségre.

Persze nem csak az osztrákellenesség az egyetlen oka Erdély hangsúlyosságának, hiszen ismeretes, hogy az „erdélyi fejedelmek idején megszületett katonai büntető jogszabályok egyszerre jelentették az addigi jobbára csak egyedi szabályok laza halmazának tekinthető jogi normarendszer egységes szerkezetben történő összefoglalását, valamint a modern jogalkotás kezdetét.”⁶ Ezen szabályozókról – Hautzinger Zoltán nyomdokaiban járva – azt is mondhatjuk, hogy egy Bocskai Istvánnal kezdődő és II. Rákóczi Ferenczel záruló jogfejlesztési, prekodifikációs folyamat állomáskövei, melyeknek méltó és példás hagyományt teremtő indulópontját a Bocskai-féle 1606. évi hadi fegyelmi szabályzat, kiteljesedését pedig az 1707-ben elfogadott *Regulamentum Militare* és *Eductum Universale* adta, mely utóbbi a nemzeti katonai jogi szabályozás egyik legkiemelkedőbb terméke.

A nemzeti katonai büntetőkodifikáció előzményei a Rákóczi-államban

A II. Rákóczi Ferenc fejedelem nevével fémjelzett, két külön szabályozóból álló, de egységként kezelendő katonai szabályzatok fontosságát az adja, hogy ezek alkották a hazai hadszervezési, katonai fegyelmi és büntetőjogi szabályozás első, egységesnek rendszernek mondható szabálygyűjteményét. E jogforrások ugyanis – jelenlegi ismereteink – szerint az első elkülönült és szisztematikus magyar katonai rendtartási célzatú szabálygyűjteményként jöttek létre több mint háromszáz esztendővel ezelőtt, s teremtették meg az önálló magyar katonai büntetőkodifikáció méltó történeti alapjait, hagyományait.

A szabadságharcban központi helyen álló katonai jogi és igazságszolgáltatási szabályozást kiteljesítendő tehát az országgyűlés 1707-ben elfogadta a *Regulamentum Militare*-t és az azt kiegészítő *Edictum Universale*-t, mely utóbbit Kajali Pál főhadbíró kuruc szenátor alakított ki Ráday Pál kancellár korábbi javaslata alapján.

„A *Regulamentum* és az *Edictum Universale*, jóllehet külön szabályzatként nevesített, létrehozásuk folyamata és tartalmuk alapján nem hagyott kétséget aziránt, hogy egységes szabályozásról van szó.”⁷ E szabályozók fontossága egyrészt abban ragadható meg, hogy

5 Farkas Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda, 63. o.

6 Hautzinger Zoltán: Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda, 82. o.

7 Mezey Barna: „Öszve-szövetkeztetett szövetségünknek kötele”. Budapest, 2009, Gondolat kiadó, 269. o.

jogtörténeti fordulópontként értelmezhetők, hiszen mint azt már leírtuk, az első átfogó, elkülönült katonai szabályozóként tartjuk számon. Másrészt ez a szabályozó létrehozta a szervezett és rendezett katonai büntető igazságszolgáltatási szervezetet, mely négy fokon fejtette ki tevékenységét. Harmadrészt ez a szabályozás sikerrel orvosolta – lényegét tekintve széleskörű és kiforrott nemzetközi minták nélkül is – mindazon hiányosságokat és problémákat, melyek korábban az osztrák alapon álló szabályozást és jogrendet jellemezték. Negyedrészt – és utolsó sorban – ez a szabályzat a sajátos államalakulatként is felfogható Rákóczi-állam centralizálását segítette elő a katonai ügyek tekintetében.⁸

Kiemelendő mindezek felül a szabályozásra nézve, hogy büntetőjogi értelemben a tényállások csoportosítása korát megelőzően a rokontényállások alapján történt, mely – Mezey Barna szerint – csak az 1700-as évek végén nyert létjogosultságot hazai jogtudományunkban. Másrészt, hogy „... elsősorban az elkövetői körből indul ki, nem a különleges tényállásokból, vagyis a katonakénti elkövetést veszi alapul, és ehhez rendel külön szankciókat úgy katonai, mint köztörvényi bűncselekmények esetén, így nemcsak katonai, hanem köztörvényi bűncselekményeket is tartalmaz.”⁹ Ezek körében pedig – saját rendszerén belül szemlélve – a szabályozás nem tekinthető aránytalannak, sőt, anyagi jogi értelemben a speciális prevenció felsejlése, alaki értelemben az eljárási szabályok, szervezeti tekintetben pedig a kiforrott bírói struktúra révén úttörőnek és korszakalkotónak tekinthető.

A Rákóczi korabeli katonai jogi szabályozásról tehát leszögezendő, hogy az a hazai és jellegét tekintve a nemzetközi katonai büntetőjogi historiában is egyedülállóan és különlegesnek tekinthető. Ez a szabályozás, bár a modern terminológiai értelemben kifejezett kodifikációnak még teljességgel nem nevezhető, elvitathatatlan nemzeti alapokat teremtett a későbbi katonai jogalkotásnak, s egyben mintát adott arra nézvést, hogy miként kell megtalálni a jogfejlődés által megkívánt reformok és a katonai érdekből adódó sajátos követelmények között az arany középút.

Nemzeti jogfejlesztési törekvések az osztrák szabályozás kritikái tükrében

Sajnálatos, azonban a történelem alakulása tükrében természetszerű, hogy a Rákóczi-szabadságharcot követően újra az osztrák szabályozás vált hazánkra nézve is irányadóvá, mely eljárásjogi tekintetben 1912-ig, anyagi jogi vonatkozásaiban pedig 1930-ig tartotta hatálya alatt a hazai katonai büntetőjogot. Ez azonban – bármennyire

8 Ezt példázza a fejedelem Kajali Pálnak címzett, főhadbírói kinevezéséről szóló levele, melyben leszögezi, hogy „...megnevezett uri hívünket ismervén azon érdemes hivatalban általunk praeficiáltatott főtisztnek lenni, autoritásához illendő becsületit megadni és megadni semmiképpen el ne mulassák, hadi és seregbírák, s úgy regimentbeli auditorok pedig mindenekben despositioji és parancsolatai szerint magokat alkalmazzassák”. (Bővebben lásd: Heckenast Gusztáv: Kajali Pál [1662–1710] kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai, Vaja, 1980, Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, 38. o.)

Hasonló bizonyítékként citálható emellett Rákóczi Ferenc Kajalinak címzett 1708 novemberi levele, melyben utasította a főhadbírókat a Bezerédi Imre és társai elleni ügyben történő vizsgálatra és a törvények lehető legteljesebb érvényre juttatására.

9 Eperjes Krisztián: Rákóczi „dogmatikája”. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda, 49. o.

is furcsán hangozzék a kodifikáció apropóján – messze nem jelenti azt, hogy a hazai jogfejlődés és jogi gondolkodás érdektelené vált a katonai büntetőjog kérdéseire nézve, sőt.

A politikai berendezkedés jellegéből adódóan már a Kiegyezéskor és különösen azt követően újra meg újra felszínre törtek a *Ferenc József* császár által 1855. január 15-én császári nyílt paranccsal hatályba léptetett és *expressis verbis* jogforrásra történő utalással, vagy speciális transzformációval soha a magyar alkotmányos jogrendszer révészé nem tett katonai büntető törvénykönyvvel és általában az osztrák katonai büntetőjoggal szembeni kritikák a politikai és a szakmai-tudományos szintéren egyaránt.

Igaz, az 1855-ös kódex 1930-ig, az eljárási normák pedig 1912-ig hatályukban fennmaradtak, fontos felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy újra és újra egyeztetések folytak a közös hadügyminisztérium és magyar Minisztertanács között az alkotmányosan is aggályos helyzet orvoslására és a jogfejlesztésre nézve. Mindezt kiváltképpen igazolja számos minisztertanácsi jegyzőkönyv az 1870-es, 1880-as évekből, melyeket különböző sajtóértésülések, országgyűlési interpellációk és szakmai tanulmányok erősítettek tovább.

Már 1871-ben napirendre került a tág értelemben vett katonai büntetőjog kérdése a Minisztertanácsban, mikor július 24-én *Bittó István* igazságügyi miniszter felolvasta a közös hadügyminisztériumhoz intézni szándékozott átiratát a katonai büntető eljárás módosításával kapcsolatban. A tervezetben *Horváth Boldizsár*, az igazságügyért felelős korábbi miniszter álláspontjára hivatkozva jelezte, miszerint a bírói tanácsokra nézve fontos volna, hogy az első fokon eljárásba vont bíró a felsőbb fórumok eljárásában részt ne vehessen.¹⁰ Az egyeztetés a konstruktív javaslatok ellenére azonban nem vitt eredményre. A katonai eljárás, illetve az igazságszolgáltatási szervezet kérdése még többször felmerült a Minisztertanácsban. Ezt követően a kérdés felmerült még az 1875,¹¹ az 1880,¹² az 1881¹³ évben is, valamint külön kiemelendő az 1882 év.¹⁴

A hivatkozott minisztertanácsi jegyzőkönyv fontossága abban ragadható meg, hogy egyrészt a felek közti ellentét egyszerre épült fel alkotmányossági és jogi

10 MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1871.07.24. 33. ülés, 5. pont

11 A Minisztertanács 1875. 06. 18-i 41. ülésének 6. pontjában került feltüntetésre, hogy az igazságügyi miniszter – Perczel Béla – vállalja számos egyéb törvénytervezet, például a később megalkotásra is került polgári büntető törvénykönyv, előkészítése mellett a katonai bíróságok hatásköréről szóló törvény tervezetének megalkotását. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1875. 06. 18. 41. ülés, 6. pont

12 A Minisztertanács 1880. 02. 20-i 9. ülésének 11. pontjában feltüntetésre került, hogy a Minisztertanács elfogadta az igazságügyi miniszter előterjesztését a katonai bíróságok hatáskörére nézve és felhatalmazta őt a közös hadügyminiszternek való továbbításra. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1880. 02. 20. 9. ülés, 11. pont

13 A Minisztertanács 1881. 07. 03-i 33. ülésének jegyzőkönyvében a 17. pont arról tanúskodik, hogy a közös hadügyminisztérium és a magyar Igazságügy-minisztérium – s vele a Minisztertanács – között komoly ellentétek feszültek a katonai jogi és igazságszolgáltatási kodifikáció irányait és megoldásait tekintve. A katonai bírósági szervezetről szóló törvényjavaslat vonatkozásában a jegyzőkönyv rögzíti, hogy az igazságügyi miniszter – Pauler Tivadar – ragaszkodik korábbi álláspontjához, mely a közös hadügyminisztériuméval nem egyezik. A jegyzőkönyv rögzíti, hogy a Minisztertanács – Paulerrel egyetértve - fenntartja korábbi álláspontját. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1881. 07. 03. 33. ülés, 17. pont

komponensekből, másrészt pedig, hogy a magyar álláspontban már ekkor a haladó jogi gondolkodás nóvumai és garanciái jelentek meg a katonai büntetőjog vonatkozásában, amit Bécs nem kívánt elfogadni, s amellyel a hatályban lévő osztrák joganyag anakronizmusai okán messze nem volt összhangban.¹⁵

A kormányzati egyeztetésekről aztán a katonai büntetőjog kritikája tovább lépett a politikai, a közéleti és a szakmai diskurzus tereumaiba. Ezt példázza *Gulner Gyula* 1892. március 12-ei képviselőházi felszólalása, melyben a Magyar Hírlap 1892. március 10-i számára hivatkozva ismerteti Bialovszkurszky Géza hadapród hadnagy ügyét és azon keresztül a fennálló katonai büntetőszabályozás tarthatatlanságát.¹⁶

Ez a törvénykönyv tehát széleskörű kritikai támadások keresztútjába került, s annak alkalmazásban tartása miatt a szakmai diskurzus meghatározó alakjai is kárhóztatták a magyar törvényhozást és politikai, katonai elitet. *Finkey Ferenc* például a következőket írja: „Sajnos a magyar katonai Btk. még mindig nincs készen, dacára annak, hogy ma már az 1855-iki osztrák katonai büntető törvény fenntartása igazán szegényfoltja az oly véres áldozatok árán elért nemzeti önállóságunknak.”¹⁷ Hasonló irányba mutat *Bonts Gyula* azon, a reform szükségességét hirdető munkájában lejegyzett gondolata, miszerint „hogy azonban a törvényhozás a közel mult évtizedben a katonai büntető igazságszolgáltatás intézményét újjá alkotni elmulasztotta, megbocsáthatatlan mulasztást képez”.¹⁸

Sajnos azonban minden kritikák ellenére – mint azt már lejegyeztük – a nemzeti jogalkotás előbb a dualizmus sajátos hatalmi-politikai jellege, utóbb az ismert történelmi események miatt, 1930-ig várattott magára. Ezzel a büntetési rendszerében, szabályozási szigorában és természetében is idejétmúlt osztrák kódex maradt

14 A Minisztertanács 1882. 06. 13-i 24. ülésének jegyzőkönyvében az 1. pont újfent a közös hadügyminisztérium és a magyar Minisztertanács közti ellentétéről tanúskodik a katonai büntető eljárás tekintetében. A Minisztertanács több pontban emelte ki a két szerv álláspontja közti differenciákat. A régi differenciák között (1) a katonai főtörvényszék és a tengerészeti főtörvényszék székhelyének, (2) a hadsereg és katonai szervek „császári és királyi”, vagy „közös” jelzővel történő jelölésének, (3) a vegyes vizsgálóbizottságok megalakításának, (4) és a polgári karnak alkalmazásának kérdése került feltüntetésre. A közös hadügyminiszter által új differenciaként került megnevezésre: (5) a nyilvánosság állami érdekből történő kizárásához való bécsi ragaszkodás, (6) a védői jegyzékbe vétel szabályai, valamint (7) a semmisségi okok taxatív felsorolásának Bécs általi elvetése merült fel. A jegyzőkönyv emellett kiemeli, hogy a közös hadügyminiszter figyelmét mindenképp fel kell hívni arra, hogy a törvénytervezet végleges javaslatának kialakításánál elkerülhetetlenül szükséges a magyar igazságügyi miniszterrel történő egyeztetés. – MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1882. 06. 13., 24. ülés, 1. pont

15 Ilyen volt például: a védői jegyzék kiszélesítése; ingyenes védő megjelenése az eljárás teljes spektrumában; semmisségi okok taxatív felsorolása; vegyes bizottságok alakítása a nemzeti elbánás előmozdítására.

16 A Bialovszkurszky-est lényege, hogy fent nevezett alakulatának századosa ismeretlen célból adott ki függelmi alapon álló utasítást az alakulat egy másik katonájának a Bialovszkurszkyval történő kapcsolatok megszakítására, melyet az nem hajtott végre, hanem ismertetett a fent nevezettel. Bialovszkurszky ezután két hadnagy bevonásával kért közvetve magyarázatot a századostól és hívta fel az ügy lovagias elintézésére, melyre válaszul a százados Bialovszkurszkyt és segítőit függelemsértés miatt feljelentette. A bíróság ezt követően a vizsgálatot lefolytatta és az 1855. évi kódex szabályainak megfelelően a vádlottakat lefokozta és egyenként háromévi börtönrre ítélte. (Bővebben lásd: Képviselőházi napló 1891–1897, I. kötet, 147–149. o.)

17 *Finkey Ferenc: A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, Budapest, 1923, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 16. o.

18 *Bonts Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéshez*. Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, Budapest, 1891. 317. o.

érvényben, mely Gulner Gyula szerint „... 1855. július 1-én »Für das Kaiserthum Oesterreich« életbe lépett és azon eljárás, melynek gyökerei visszanyulnak 1768-i és a mely a legsúlyosabb intézkedéseket tartalmazza, talán már akkor is, midőn meghozattatott, anachronismus volt”.¹⁹

Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv

A nemzeti anyagi jogi jogalkotás tehát 1930-ban hozta létre az első önálló magyar katonai büntetőtörvénykönyvet az 1930:2. törvénycikkkel, mellyel – álláspontunk szerint –, a kor társadalmi-politikai jellegéből adódó negatívumok ellenére is, méltán lépett a Rákóczi-korabeli jogalkotás örökébe.

A szóban forgó kódex igyekezett kiteljesíteni mindazon elvárásokat, melyeket a magyar jogélet és a minisztertanács is már az 1800-as évek végén megfogalmazott, s egyben törekedett a reformjellegű, úgy a polgári és jogelvi, mint a katonai igényeket kielégítő kódexet alkotni. Ahhoz azonban, hogy ilyen eredmény szülessen, egy reformerszabályozást kellett életre hívni, amit – álláspontunk szerint –, a kritizálható és el nem feledhető hiányosságok és negatívumok ellenére is, a korabeli magyar jogalkotás megvalósított.

Az 1930:2. törvénycikk több tekintetben is figyelemre méltó újításokat hozott. Egyrészt az általános rendelkezések körében már az első szakaszával rögzítette, hogy „... a katonai büntetőbíráskodás alá tartozó egyénekre mind a közönséges bűncselekmények, mind a katonai büntettek és katonai vétségek tekintetében a közönséges büntetőtörvényeket kell alkalmazni, amennyiben ez a törvény – a katonai büntetőtörvénykönyv, rövidítve: Kbtk. – mást nem rendel”.²⁰ E szakasz tehát a kódex egész szellemiségére nézve követelményként írja elő, hogy csak annyiban legyen speciális, amennyiben azt a valós katonai körülmények megkívánják. Ennek jelentősége, hogy ezzel a korábbi alapállással szakítva a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedett, hogy a katona elsősorban állampolgár, és mint ilyen, az általános büntető szabályok alá tartozik, melyektől csak ott és annyiban tér el, amennyiben ezt különleges jogállása indokolja.

Az első rész fontossága továbbá abban ragadható meg, hogy az „... a polgári büntető törvénykönyv általános részének teljesen megfelelő címelekkel 9 fejezetben, 65 §-ban tárgyalta mindazokat az általános rendelkezéseket, amelyek azt kifejezetten a katonai elvárásoknak megfelelően módosítják, illetve kiegészítik”.²¹ Ebből pedig az első szakasszal deklarációja ténylegesen érvényesítendő normákban teljeseedik ki, vagyis a kódex megalkotásával a jogalkotó igyekezett a haderő érdekei és különleges igényei által meghatározott keretek egészét kihasználva áttörni a katonai büntetőjog és a polgári büntetőjog különállását, felszámolva ezzel a katonai büntetőjog *corpus separatum*-ként történő jellemzésének jogalapját.²²

Másrészt a kódex számos reformrendelettel bírt, melyek közül fontosnak tartunk példálózó jelleggel kiemelni néhányat. Ilyen volt például (1) a *viszonosság*,²³

19 Az Országgyűlés Képviselőházi naplója 1891–1897, I. kötet, 148. o.

20 1930:2. tc. 1.§

21 Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. PhD értekezés. Miskolc, 2003, 133. o.

(2) az *agyonlövés* polgári büntető törvénykönyvben ismeretlen – de a katonai hagyományok és kultúra szerves részét képező – halálnemének kizárólag az aljas érzület nélküli katonai bűncselekményekre való korlátozása; (3) a *házi fogság*, melyet az országgyűlési vitában a polgári kódexnek történő példamutatásként értékelt több képviselő; vagy épp (4) a büntetni rendelt gondatlan cselekmények számának korábbiakhoz mért csökkentése.

A kiragadott példák felül természetesen az első részben további komoly előrelépést, fejlődést és egyben a polgári társadalomhoz való közeledést jelképező rendelkezés is található, melyekről jelen keretek között nem célunk kimerítően értekezni, ahogy az első rész negatívumairól sem. Utóbbiak közül azonban az igazságosság jegyében kötelességünk a bűncselekményeket taglaló második rész áttekintése előtt exemplifikatív képet adni.

Az általános rész bírálható és bírálendő intézkedései közül kell kiemelni például (1) a sokat támadott 4. §-t a különleges felhatalmazásról,²⁴ (2) a tiszti fegyverhasználat meglehetősen visszás szabályozását,²⁵ vagy épp (3) a büntetési nemek körében a

22 Amit azonban még fennmaradt emlékként részben sajnos táplált az a tény, hogy a kódex országgyűlési vitája kapcsán a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék jogot vindikált a katonai bíróságoknak a polgári bíróságoktól eltérő, vagy akár azokkal ellentétes ítélkezésre is. Ezt a következőképp fogalmazta meg: „... a katonai bíraskodás terén – a katonai szolgálatra és az abból folyó kötelek különleges természetére, úgyszintén az ezekkel kapcsolatban megóvandó jogérdekekre figyelemmel, – felsőbb államérdekből mégis egyes esetekben nyitva kell hagyni annak a lehetőségét, hogy a katonai bíróságok bizonyos elvi jelentőségű kérdéseket önállóan, a polgári büntetőbírói joggyakorlatban követett felfogástól függetlenül, sőt a szükséges mértékhez képest attól esetleg eltérően is dönthessenek el.” HM HIM HL: a HM Jogi előkészítő osztály iratai 1929–1930, A m. kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye.

23 „3. § Viszonyosság feltétele alatt a szövetséges állam katonai egyénével szemben kölcsönös szolgálati együttműködés idején elkövetett katonai bűncselekményt úgy kell büntetni, mintha azt a magyar fegyveres erő tagja ellen követték volna el.” 1930:2. tc. – A rendelkezés a magyar katonai büntetőjog nemzetközi vonatkozású fejlődését és a büntetőjog tudomány korabeli újításainak inkorporálását példázza az 1.§ alkotmányos jogokat elismerő rendelkezésének reformhatását tovább erősítve.

24 „4. § A háború idejére szóló különös rendelkezéseket határvédelmi zavarok vagy az ország belső békéjét súlyosan veszélyeztető lázadás idején is alkalmazni kell. A minisztérium rendeletben határozza meg és teszi közzé azt a napot, amelyen az ily rendelkezések alkalmazása kezdődik és végződik, valamint azt a területet, illetőleg azt a köteleket, ahol az ily rendelkezéseket alkalmazni kell.” 1930:2. tc. – A citált szakasz komoly alkotmányos aggályokat vetett fel a kor szintjén is, aminek az ellenzék az országgyűlési vitában *Rassay Károly és Gál Jenő* irányításával hangot is adott. Álláspontunk szerint ezen szakasz – és különösen a minisztériumi hatáskör – létjogosultságát még a forradalmi tapasztalatok sem indokolják, hiszen e szakasz célja a fegyveres testületek állományának egyfajta megfélemlítő presszionálása a háborús minősítő körülmény háborús szintet el nem érő politikai veszély esetére történő kiterjeszhetőségével. (Lásd: Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Budapest, 1929., 334–337. o.)

25 „38. § Nem számítható be a cselekmény: [...] 3. annak a katonai egyenruhát viselő tisztnek (tiszteljöltnek), aki a becsülete ellen más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja, feltéve, hogy ezt a célt másként nem érhetette el és hogy a fegyver használatában az elkerülhetetlen szükségesség határát nem lépte át.” 1930:2. tc. – A tiszti fegyverhasználat intézményét a kor nemzetközi és hazai viszonyai között sem tartjuk elfogadhatónak, mivel annak eredetét az akkor már tilalmazott párbaj intézménye adja, mely a becsület védelmének vér árán történő oltalmazását irányozta elő. Véleményünk szerint ezt a szabályozást az egyenruha és a kollektív becsület védelme sem indokolja, még Gömbös Gyula azon érvét figyelembe véve sem, hogy az „uniformis nem egyéni ruha, ez az államfő által szentesített ruha. Az uniformis nem az egyén hivalkodását van hivatva jelenteni, az uniformis az állam szuverenitásának uniformisa. Az uniformis, amelyet a magyar tisztikar visel, azt jelenti, hogyha valaki ennek a nemzetnek élte ellen veszi fel a küzdelmet és emeli fel kezét, ezek az uniformisban járók elsősorban vannak hivatva arra, hogy erre a kézre lecsapjanak akár belülről, akár kívülről jön ez a kéz.” Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Budapest, 1929., 325. o.

tisztekkel szembeni kedvezést,²⁶ mely később egyik kiváló támpontjává vált a fegyverhasználat mellett a korabeli katonai büntetőjog osztályjellegűvé minősítésének. Ezek a példák sajnos szemléltetik, hogy a kódex, ha meggyőződésünk szerint kis mértékben ugyan, de magán viselte a korszak visszas történelmi, hatalmi és társadalmi beidegződéseit, melyek egy részét a kor elvárásai között is tarthatatlannak és a legénységi morál szempontjából ártalmasnak tekintünk.

A katonai bűncselekmények szabályozása terén le kell szögeznünk, hogy a kódex címeiben ugyan szinte teljességgel lekövette az osztrák kódexet, a szabályozás jellege és szelleme igyekezett a kor jogtudományi követelményeinek megfelelően túllépni azon. Az egyes címek alá tartozó magatartások – meggyőződésünk szerint – a megfelelő absztrakciós szinten kerültek megfogalmazásra, így azok nem váltak kazuisztikussá, mégis szubszumálhatóak maradtak a szóba jöhető történelmi tényállásokra nézve. A címek alatt tilalmazott magatartások körében – egyes speciális kivételektől eltekintve, mint például a gyávaság, a katonai őr elleni cselekmények általában, vagy a függelemsértés alapesetei – azt mondhatjuk, hogy a szabályozás racionalizálódott a kor életviszonyaihoz képest és mellőzte a katonai és függelmi tekintély túlzott és irracionális védelmét, de megadta annak reális és arányos garanciáit. Ezzel a szabályozás több ponton semlegesítette a korábbi tiszteknek egyenetlenül kedvező normákat.

Fontos kiemelni, hogy a katonai bűncselekmények szabályozásában is visszaköszött ekkor már a jogegyenlőség eszménye, hiszen megszűntek a harcos (combattans) állományra vonatkozó mindent átható megkülönböztetések, illetve több ponton visszaszorultak – bár elvitathatatlanul még mindig a rendszerben éltek – a tiszti előjogok.

Hasonlóan fontos és újszerű jelenség volt a büntetési tételek racionalizálása, mely a katonai bűncselekmények szabályozásának egyik alapvető fontosságú eleme, hiszen a tilalmazott magatartások jogkövetkezményeinek rendszerével lehet elhatárolni a prevenciót a tiszta megtorlástól, amire a kor katonai elitjének még voltak hajlamai azon meggyőződésükben, hogy „... a katonai büntetőjog a fegyelmetartásnak végső eszköze”.²⁷ Meggyőződésünk szerint az 1930:2. törvénycikk esetén már legalább részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.

Amint azonban nem tartjuk elfogadhatónak, hogy minden értelmezhető volna a „fekete vagy fehér” sémában, úgy nem gondoljuk, hogy egy jogszabály lehet egyöntetűen jó, vagy rossz, reformer, vagy anakronisztikus. Igaz ez a Kbtbk. katonai bűncselekmények körében kialakult szabályaira is, melyek között nem lehet említés nélkül hagyni, hogy a halálbüntetés alkalmazásának és elrendelésének száma már a kor mércéjével is magasra rúg, s hogy a bűncselekmények között megmaradt számos az osztrák kódex szélsőséges keménységét idéző norma, különösen a gyávaság körében.

* * *

26 „8. § [...] Egyáltalában nem alkalmazható súlyosítás a rendfokozatukban elítéltetésük után is megmaradó tisztekkel (hasonló állásúakkal), valamint azokkal szemben, akiknek egészségét a súlyosítás veszélyeztetné... 12. § A bíróság elrendelheti, hogy rendfokozatukban elítéltetésük után is megmaradó tisztek (hasonló állásúak) fogház- (elzárás-) büntetésüket, ha ennek tartama egy hónapot meg nem halad, lakásukon tölthessék (házifogság).”; stb. 1930:2. tc.

27 Kiemelés az 1930:2. tc. általános indoklásából.

Az első önálló nemzeti katonai büntetőkodifikáció tehát nyilvánvalóan és megkérdőjelezhetetlenül az önálló szabályozás mellett tört lándzsát, melyhez a nemzeti hagyományokat a XVII–XVIII. századi erdélyi, illetve a Rákóczi-korabeli szabályozás adta.

Tendenciáit tekintve az 1930. évi szabályozás igyekezett a katonai érdekek szükséges mérvű elismerése és biztosítása mellett érvényre vinni mindazon haladó követelményeket, melyeket a hazai jogi gondolkodás az osztrák szabályozással szemben kritikaként megfogalmazott.

Az 1930:2. törvénycikkkel – álláspontunk szerint – a hazai katonai büntetőkodifikáció történetében egy olyan fordulópont valósulhatott meg, melyben a korábbi hagyományos értékek, a katonai követelmények és a fejlett jogszemlélet szintézise reform-szabályozásként öltött testet. Ez alapján tehát az első önálló magyar katonai büntető jogalkotás a következő jellemzőkkel írható le: (1) elkülönült szabályozás, (2) a polgári büntetőjog szabályaival való szinkronizálás, (3) csak a katonai viszonyok által indokolt eltérések szabályozása, (4) haladó jogintézmények bevezetése; (5) a prevenció bevezetése a katonai büntetőjog területére; (6) döntő részben ésszerű és racionális bűncselekményi és büntetési szabályozás.

Ahogy azt fentebb leírtuk – és ahogy ez álláspontunk szerint minden ember alkotta tüneményre nézvést természetszerű – ez a kódex sem volt hibátlan, de összességében úgy véljük, hogy haladó, garanciális szabályokban gazdag szabályozást teremtett, mely a magyar katonai büntetőjogot és a hatálya alá tartozókat is példaadóan kedvező helyzetbe hozva garantálta a hatékonyságot és a kívánt célok elérését.

Az 1948-as önálló katonai büntető kódex

A második világháború után – úgy véljük – elhanyagolható részben a törvény negatívumai, s döntően a megváltozott történelmi, alkotmányos, illetve politikai helyzet miatt elkerülhetetlen volt a katonai anyagi büntetőjog újraszabályozása, ami az 1948. évi LXII. törvénnyel, az új katonai büntetőtörvénykönyvvel meg is történt.

A kódex megalkotására reformbizottságot hívtak össze, mely 1948 márciusában ülésezett és számos a hazai jogtudományban meghatározónak számító alak tagja volt. Erről Kardos Sándor *Schultheisz Emil* professzor hagyatékának ez eddig nyilvánosságra nem hozott jegyzőkönyvei alapján tudósított, s lejegyezte, hogy a „bizottságban a szakma kiválóságai is részt vettek, így dr. Auer György, dr. Bacsó Ferenc, dr. Rácz György, dr. Kádár Miklós, a javaslat szerkesztője pedig maga Schultheisz Emil volt [...]”.²⁸ A bizottság első ülését 1948. március 3-án a Minisztertanács épületében tartotta és tevékenységének irányvonalát Schultheisz jelölte ki, mikor arra hivatkozott, „hogy az ország demokratikus szellemű átalakulásával párhuzamosan indokolt volt az 1930-ban elfogadott katonai büntető törvénykönyv reformja”.²⁹

A bizottság tehát a reformot is elégségesnek tartotta volna, melynek keretében a korábbi kódex hibáit orvosolandó, célul tűzte ki (1) a halálbüntetés alkalmazási számának szűkítését, (2) a katonai fogalmának véderőtörvény általi megállapításának

²⁸ Kardos Sándor i.m. 2003, 160. o.

²⁹ Kardos Sándor i.m. 2003, 160. o.

fontosságát, (3) a katonai bűncselekménnyel halmazatban álló polgári bűncselekmény esetén a polgári kódex alkalmazását. A második ülésre 1948. március 10-én *Ries István* igazságügy-miniszter elnökletével került sor. Ez alkalommal került megfogalmazásra *Szebenyi Endre* által az az igény, hogy (4) a rendőrök által elkövetett bűncselekményeket is a katonai eljárás hatálya alá vonják.

A politikai tényezők azonban a fordulat évével előtérbe kerültek, s a javaslat helyett egy teljesen új katonai büntetőtörvény megalkotására került sor. A törvényjavaslat tekintetében a bizottságok együttes javaslatát *Hajdú Gyula* terjesztette az országgyűlés elé annak 92. ülésén 1948. december 15-én. Ezt követően a Tisztelt Ház az Országgyűlés 93. ülésén, 1948. december 16-án vitatta meg a javaslatot, melyre „a tárgyalás kifejezés teljesen nem is helytálló, mert az Országgyűlési Napló tanúsága szerint az előadó *Hajdú Gyula* mintegy hat oldalon keresztül tette meg előterjesztését. [...] A törvényjavaslathoz mindössze három képviselő szolt hozzá, akik a *Horthy-rendszer* hadseregének viszonyairól mondtak bírálatot [...]”.³⁰

A szónok, *Hajdú Gyula* leszögezte, hogy az új törvénykönyv „kiegészíteni kívánja a büntető törvénykezés területén a katonai részt illető rendelkezéseket olyan módon, hogy e területnek pönalításai, az ezt a területet érintő büntető intézkedések a népi demokrácia szellemének, a népi demokrácia igényeinek megfelelők legyenek”.³¹ A vezérszónok jelezte, a kódex célja nem novelláris módosítást végbevinni, hanem a korábbi jogszabály félre tételével egy új törvénykönyv megalkotása. Kritikaként emeljük ki, hogy az Országgyűlési felszólalásában *Hajdú Gyula* történetileg igaztalanul állította a javaslatról, hogy az a polgári élet és a katonai élet viszonya tekintetében teljesen újító jellegű, hiszen a szóba forgó forradalmi újítást az 1930:2. törvénycikk szabályozási rendszere és különösen 1.§-a korábban már megtette.

A kódex általános rendelkezéseire nézve elmondható, hogy azok a parlamentben elhangzott dicsérő – de jogtörténetileg helytelen – mondatok ellenére érdemi újítást nem hoztak katonai büntetőjogunkban, hiszen a meghatározó hiányosságokat – mint a katonai büntetőjogi fogalmának szabályozása – nem orvosoltak. Ugyanez azonban nem mondható el a különös részi szabályozásra nézve, mely számos újítást hozott és – néhol túlzóan ugyan, de – a lehető legátfogóbban cizellálta a katonai bűncselekmények rendszerét.

Az 1948. évi kódex katonai bűncselekményeket szabályozó rendelkezéseinek összképe egy olyan katonai bűncselekmény-katalógust tár elénk, melyben a fegyelem, a szolgálati rend és a fegyveres testületekre bízott kincstári vagyon ellen ható legtöbb büntetőjogilag releváns cselekmény bűncselekményként jelenik meg, azonban a büntetések terén a kódex újabb lépést tett a teljes racionalizálás felé. A különös részi normák tekintetében a szabályozás még emberségesebb és összességében nézve visszaszorította – de nem szüntette meg – a társadalmi rétegek közti feszültségeknek táptalajt adó egyoldalúan kedvező rendelkezéseket.

* * *

30 Kardos Sándor i.m. 2003, 161–162. o.

31 Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, Budapest, 1949., 146. hasáb

A második és ez eddig sajnálatosan utolsó önálló nemzeti katonai büntetőtörvénykönyvvel a jogalkotás ismételt – és helyesen – az elkülönült szabályozás mellett foglalt állást. Sajnos ez az újraszabályozás nézeteink szerint döntően politikai indíttatású volt, előnyére írandó, hogy szabályaiban a szovjetítés nem jelent meg, s az ideológiai és sok tekintetben igaztalan érvelés a jogszabály megvitatására korlátozódott.

Az 1948. évi LXII. törvénnyel tehát összességében a hazai katonai anyagi szabályozás a nemzeti hagyományoknak és tendenciáknak megfelelően valósult meg és egy újabb fejlettségi szintre ért, melyet a korábbi általános részi reformok megtartása és a katonai bűncselekmények rendszerének kiforrottsága jellemzett.

Az anyagi katonai büntetőjog szovjetítésének értékelése

Mint az ismeretes, a hazai anyagi katonai büntetőjog – a szervezeti és alaki jogot követően – 1961-ben, a Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvénnyel vált a jogrendszer szovjetítésének áldozatává.

A jogalkotás ekkor megszüntette a nemzeti hagyományokon és jelentékeny jogfejlődési alapokon álló elkülönült katonai anyagi büntetőjogi szabályozást is, és a katonai büntetőjogi normákat az egységes büntető eljárási és anyagi jogi szabályokba integrálta. E döntések elvi alapját a szocialista egységesség és a szocialista normativizmus koncepciója adta, gyakorlati mintáját pedig az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság büntető törvénykönyve, melynek szerkezeti felépítéséről a magyar népköztársasági büntetőtörvénykönyvet mintázták.

Azon túl, hogy az 1961. évi Btk. szabályozási rendszerét egészében áthatották a komoly hiányosságok és negatívumok, a kódex a hazai katonai jogfejlődést derékba törte és főként ideológiai okokból annak vívmányait jelentős részben, egyszerűsítéssel, törléssel, vagy egyes szabályok tartalmi veszteséggel járó összevonásával lerombolta. Az új kódexben jelentősen változtak az általános részi katonai szabályok, s hasonló sorsra jutott az 1948-ra talán fejlettsége csúcsára érő – igaz néhol túlbujánzó – különös részi szabályozás is.

Persze ez nem azt jelenti, hogy az új kódex minden rendelkezése negatívan hatott volna a katonai büntetőjogra, hiszen például a fegyelmező zászlóalj intézményének bevezetését pozitív eredménynek tekintjük, mégis összességében az új kódex által végbevitt rombolás – álláspontunk szerint – a nemzeti hagyomány és a jogfejlődés oldaláról nézve megbocsáthatatlan.

Ezt az összhatást csak fokozza, hogy a katonai jog integrációja úgy valósult meg, hogy arról érdemi egyeztetés – nyilvánosan – sem az állampárt központi szerveiben, sem az országgyűlésben, sem pedig a szakmai diskurzusban nem történt. Ez a jelleg ugyanis a szovjet minta átvételének politikai kötelezettségét sejteti a háttérben.

1961-től tehát az elnyomó, államszocialista rezsim volt az, amely megszüntette az addigi nemzeti hagyományokon, elkülönülten, de a polgári követelményeknek és a jogfejlődésnek is megfelelően működő katonai büntetőjogot és azt a korábbi vívmányok sorának letarolásával egy büntetéseiben lényegesen szigorúbb, cselekménykatalógusában zavaros és hiányos egységes kódexbe kényszerítette.

Sajnos ezen az áldatlan és a korábbi – nemzeti – tendenciákkal össze nem férő helyzeten az 1961. évi kódex tarthatatlansága miatt megalkotott – és máig hatályos –

1978. évi IV. törvény, vagyis az akkori új Btk. sem változtatott. Igaz az 1978. évi szabályozás elemzése arrafelé mutat, hogy a jogalkotók kimondatlanul is igyekeztek bizonyos fokú fejlesztést megvalósítani és a korábbi szabályozás okozta károkat enyhíteni, ez azonban a magyar történeti hagyományokkal való szakítást nem tudta orvosolni. Pozitívumként emelhető ki, hogy igaz a korábbi fejlettségi-szabályozási szintet el nem érő módon, de újra élhetővé vált a katonai büntetőjogi szabályozás, és egyúttal – rég várt újításként – megjelent a büntető kódexben a katona büntetőjogi fogalma is.

1978-cal a szabályozás igyekezett visszatérni a realitás talajára, s igyekezett a túlideologizáltságot mérsékelni, a szabályozást a korábbi, logikus, rendszerszerű követelményekhez igazítani. A szándék azonban – úgy véljük – a nemzeti jogfejlődésre tekintettel elégtelennek bizonyult, s a magyar katonai büntetőjog körében az integrációval végbevitt kártékony jogalkotást nem tudta semmissé tenni.

Következtetések

A magyar anyagi katonai büntető kodifikáció történetének áttekintéséből tökéletesen látható, hogy nemzeti hagyományainknak az elkülönült, kiforrott és cizellált katonai szabályozás felelt meg leginkább. Ez a megoldás már a modernitás korai szakaszában áthatotta a hazai jogfejlődés szövedékét, s aztán a XX. században két – a korszak meghatározó jogásza által gondozott – elkülönült és önálló nemzeti katonai büntető kódex teljesítette ki és formálta egy rendkívül fejlett, haladó szemléletű, a polgári követelményeknek megfelelni képes, de az állami és katonai érdekeket kielégítő és garantáló szabályrendszerré.

Az is jól látható, hogy ezt a szabályozást az egységes kódexbe integrálással az államszocialista rezsim a Szovjetunió által támasztott minták kényszeres követése és az ideológia jogfejlődés ellenére való érvényesítése útján rombolta le.

Napjainkban, több mint húsz esztendővel a rendszerváltozás után pedig azt kell tapasztalnunk, hogy egyrészt máig a katonai jogunk nemzeti hagyományaira érzéketlen és érdektelen – a létező, de nem uralkodó nemzetközi minták ellenére, hazai jogtörténetünk felől nézve – szovjet típusú integrált szabályozás van hatályban, melyet már az idő is meghaladt a katonai normák többsége tekintetében. Másrészt, hogy a hazai katonai büntetőjog történetének fel nem társága és vélt – de tudományosan többek között *Kovács Tamás* legfőbb ügyész úr és *Kardos Sándor* professzor úr által is igazoltan téves – nemzetközi tendenciák miatt a készülő új Btk. tervezetében is ez a megoldás kerülne fenntartásra.

Tekintettel arra, hogy nemzeti jogtörténetünk ellene hat az integrált szabályozásnak, hogy a hivatkozott tudományos vizsgálatok feltárták már, hogy nincs átfogó és egységes tendencia a katonai normák integrált szabályozásának követelményére, és hogy álláspontunk szerint az elkülönült szabályozás nem jelent jogbiztonsági és alkotmányossági kockázatot, reménykedünk abban, hogy a jogalkotás a katonai büntetőjog vonatkozásában a szükséges fejlesztések és koncepcionális változtatások mellett visszatér a nemzeti hagyományainknak megfelelő elkülönült katonai büntetőjogi szabályozáshoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bonts Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéshez. Budapest, 1891. Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet,
- Eperjes Krisztián: Rákóczi „dogmatikája”. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda
- Farkas Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda
- Finkey Ferenc: A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota. Budapest, 1923, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata
- Gyórfy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Budapest, 1925, Pallas kiadó
- Hausner Gábor: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma. Hadtörténelmi Közlemények 2001. 2–3. szám
- Hautzinger Zoltán: Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Pécs, 2007, Kódex nyomda
- Heckenast Gusztáv: Kajali Pál [1662–1710] kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980, Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága
- Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. PhD értekezés. Miskolc, 2003
- Mezey Barna: „Öszve-szövetkeztetett szövetségünknek kötele”. Budapest, 2009, Gondolat kiadó
- Pap Kálmán: Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés. In Angyal Pál (szerk.): Bűnügyi Szemle I. kötet. Pécs, 1923.
- Rákóczy Rozália: Regulamentum Militare, 1699. Hadtörténelmi Közlemények 1997. 2. szám

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Az 1927. évi Január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, Budapest, 1929.
- Az Országgyűlés Képviselőházi napló 1891–1897, I. kötet
- HM HIM HL: a HM Jogi előkészítő osztály iratai 1929–1930, „A m. kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye.
- MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1871.07.24. 33. ülés, 5. pont
- MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1875.06.18. 41. ülés, 6. pont
- MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1880.02.20. 9. ülés, 11. pont
- MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1881.07.03. 33. ülés, 17. pont
- MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1882.06.13., 24. ülés, 1. pont
- Országgyűlési napló az Országgyűlés 93. ülése 1948. évi december hó 16-án, Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés Naplója V. kötet, Budapest, 1949.

AZ MHTT ESEMÉNYEI

A Magyar Hadtudományi Társaság 2012. évi küldöttgyűlése

A Magyar Hadtudományi Társaság 2012. február 24-én, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara objektumának dísztermében megrendezett küldöttgyűlésén *Király Lászlót*, a Társaság alelnökét választotta meg a rendezvény levezető elnökének. A levezető elnök jelezte, hogy a gyűlésnek számos feladatot kell elvégeznie. Ezek egyike személyre szóló, ezért titkos szavazást is igényel, amihez javaslatot tett a szavazatszámoló bizottság összetételére. Elnöknek *Horváth Attilát*, a bizottság tagjainak *Zádeczky Ibolyát* és *Csery Pétert* javasolta, akiknek személyével a küldöttgyűlés egyetértett. Ezt követően javaslatot tett a programra, amit a jelenlévők elfogadtak.

* * *

Nagy László, a Társaság elnöke az elnökség beszámolójának szóbeli kiegészítését a meghívott vendégek: a honvédelmi szféra, a NKE, a katonai sajtó munkatársai, az MTA Hadtudományi Szakbizottságának képviselői üdvözlésével kezdte. A Társaság honlapján is olvasható írásos előterjesztést csak röviden kívánta kiegészíteni, amit – amint hangsúlyozta – főként az utóbbi napok eseményei indokolnak. Ezek sorában említette a Társaság folyóirata aktuális lapszámának a közelmúltban megtörtént megjelenését. A lappal összefüggésben tájékoztatta a küldöttgyűlést arról, hogy a Társaság elnöksége véglegesítette a főszerkesztő ideiglenes megbízását.

A szóbeli kiegészítés keretében elhangzott, hogy a beszámoló elkészülte óta néhány szakosztály leadta írásos beszámolóját az elmúlt évi munkájáról. Sajnálatos azonban, hogy számos szakosztály adós maradt beszámolójával, küldöttjei névsorának, elérhetőségének megadásával.

Február 9-én történt meg a Mindenki Hadtudománya soron következő, igen sikeres előadása.

Az elnökség képviselői a NKE új vezetésével történő kapcsolatfelvétel érdekében felkeresték a rektort és az intézmény számos tisztségviselőjét, akikhez eljuttatták a Társaság együttműködési megállapodás-tervezetét.

Sajnos még mindig nem sikerült rendezni a Honvédelmi Minisztériummal a 2010-es elszámolás vitatott elemeit.

Az elnökség a közelmúltban értesült arról, hogy az MHTT kapcsolattartás szempontjából a továbbiakban a HM Humánpolitikai Főosztályához tartozik.

Megtörtént a megállapodás előkészítése azzal a könyvelőcéggel, amely gyakorlatilag 2012. január 1-jétől intézi a Társaság pénzügyeit.

Az elnökség képviselői aláírtak egy megállapodást a Külügyminisztérium képviselőivel egy megnyert pályázat részleteiről. A Társaság szakértői jelen voltak egy konferencián, amelyen a civil szervezetek működésének 2012-es törvényi háttéréről kaptak tájékoztatást. Képviselettük magunkat a Gazdálkodó és Tudományos Társaságok Szövetségének tanácskozásán. Április 23-án – együttműködésben a Magyar Rendészettudományi Társasággal – tanácskozást szervezünk a NATO és Oroszország bonyolult viszonyáról. 2013 tavaszán fennállásának 30. évfordulóját ünnepli a Kiss Károly Hadtudományi Klub. Erről a Társaság egyik központi rendezvénye keretében tervezzük, hogy megemlékezünk.

A Dél-dunántúli Területi Tagozat által 2006 és 2010 között szervezett Hadtörténeti Esték című előadás sorozat anyagából egy válogatást adtak közre Pécsen, Fejezetek a hadtörténelemből címmel. A kötet a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Hadtudományi Társaság gondozásában látott napvilágot. A kiadvány közreadása jó példa a Társaság tevékenységének népszerűsítésére.

* * *

2005 óta minden évben adtak át először elismerő okleveleket a küldöttgyűlésen és azóta is minden évben követték ezt a szokást. Az MHTT elnökségének megbízásából a jelen rendezvényen a Társaság elnöke ilyen elismerésben részesítette *dr. Boldizsár Gábor ezredes*, az MHTT Civil-katonai Kapcsolatok Szakosztályának elnökét; *dr. Csaba Zágon pénzügyőr századost*, az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztályának titkárát; *dr. Hegedűs Henrik alezredes*, az MHTT Humánerőforrás-fejlesztési Szakosztályának titkárát; *dr. Kassai László nyugállományú ezredes urat*, aki igen aktívan működik közre a Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényein és a Társaság különböző fórumain. *Dr. Pekó József nyugállományú ezredes úr* és *dr. Várhegyi István nyugállományú mérnök ezredes úr* a Hadtudomány című folyóirat szerkesztőbizottságában sok éven át végzett eredményes munkájukért, leköszönésük alkalmából kapták meg az elnöki köszönetet kifejezésre juttató oklevelet.

* * *

Első hozzászólóként *Szenes Zoltán* az MTA IX. Osztályának Hadtudományi Szakbizottsága nevében köszöntötte a küldöttgyűlést. Elmondta, hogy az elmúlt évben módosult az MTA struktúrája, azon belül a Hadtudományi Szakbizottság, amelynek részben megújult az elnöksége. Ebben az évben két nagy rendezvényük lesz, amiben számítanak az MHTT közreműködésére is: április–május folyamán tartják köztestületi konferenciájukat, amelynek témája a katonai ország-védelem. Novemberben lesz a következő abból az alkalomból, hogy idén ünnepli fennállásának 130. évfordulóját az MTA Hadtudományi Szakbizottsága. A Honvéd Vezérkar megrendelésére megújítják az 1980-ban közreadott Katonai helyesírási tanácsadó szótárt. A tervek szerint az anyag a jövő évben jelenik meg. A HVK kezdeményezésére napirenden van az 1976-ban kiadott Katonai értelmező szótár megújítása is.

Csery Péter hozzászólásában elmondta: kevesli az Intéző Bizottság és az Elnökség munkájáról szóló, két küldöttgyűlés közötti tájékoztatást, az ezzel összefüggésben a honlapon közreadott információkat. Kérdezte továbbá, hogy mit tett az elnökség a jelentési kötelezettségeiknek eleget nem tevő szakosztályok megrendszabályozása érdekében. Kezdeményezte, hogy a hadtudomány iránt érdeklődő egyetemi hallgatók lehessenek egy évig tagdíjfizetésre nem kötelezett tagjai a Társaságnak. Javasolta, hogy a továbbiakban történjen meg a szakosztályi titkárok felkészítése a beszámoló összeállítására, az Intéző Bizottság (IB) pedig rendszeresen hallgasson meg szakosztályi elnökségeket. Kérte, hogy biztosítson helyet az elnökség a szakosztályi archívumok számára. Végezetül javasolta, hogy a legalább öt évig jól tevékenkedő elnökök, titkárok kapjanak elismerést (díjat) az elnökségtől, amelyet Móricz Lajosról, a Társaság első elnökéről neveznének el.

Nagy László elnök válaszában elismerte a nyilvánosság tájékoztatásával összefüggő bírálat megalapozottságát és ígérte, hogy a továbbiakban nagyobb figyelmet fordítanak erre. Mi legyen a magukról hírt nem adó, itt magukat nem képviseltető szakosztályokkal, miközben tagságuk többnyire eleget tesz tagdíjfizetési kötelezettségének – kérdezte a küldöttgyűléstől? Az elmúlt évben az IB jó néhány „problémás” szakosztály elnökségét hívta meg konzultációra, azonban gyakorlatilag eszköztelen a munkát „elszabotáló” szakosztályi vezetőségekkel szemben. Az egyetemi hallgatók tagdíjmentességét – amely egy szakosztály kezdeményezése – az elnökség egyértelműen nem támogatta, azzal viszont egyetértett, hogy jövőre tűzzék azt a küldöttgyűlés napirendjére. Addig is javasolja: az MHTT munkája iránt érdeklődők éljenek azzal a lehetőséggel, hogy a Társaság rendezvényei nyilvánosak, azokon bárki részt vehet. A küldöttgyűlés a beszámolót az elnöki kiegészítésekkel elfogadta.

* * *

Fodor Péter gazdasági elnökhelyettes beszámolt a Társaság pénzügyi helyzetéről. Jelentésének elfogadását követően – tekintettel új szolgálati beosztására, amely összeférhetetlen választott funkciójával – lemondott a Társaságban viselt gazdasági elnökhelyettesi tisztségéről. Az elnökség megköszönte munkáját és elismerő oklevélben, illetve tárgyutalomban részesítette Fodor Péter ezredes urat.

Ezt követően az elnök javaslatot tett Gáspár Tamás alezredes úr gazdasági elnökhelyettesé történő megválasztására, akinek rövid bemutatkozása után a levezető elnök ismertette a szavazás rendjét, majd felkérte a szavazatszedő bizottságot a választás lebonyolítására. Az immáron gazdasági elnökhelyettesé megválasztott Gáspár Tamás megköszönte a bizalmat. Ezt követően ismertette a 2012-ben rendelkezésre álló pénzügyi források keretszámait, az idei tudományos pályázat pénzügyi biztosítottságát. Szorgalmazta, hogy a szakosztályok ösztönözzék a tagok adói 1%-ának felajánlását. A szakosztályok a befizetett tagdíj 25%-ával rendelkezhetnek saját céljaikra.

* * *

A Felügyelő Bizottság (FB) az egyébként eseménytelen 2011-es évben főként gazdasági kérdésekkel foglalkozott, tekintettel az Állami Számvevőszék (ÁSZ) ellenőrzésére – mondta el jelentésében Csontos András, az FB elnöke. Az ÁSZ jelentés egyik megállapítása az MHTT elnöke tiszteletdíja kifizetésének módját kifogásolta.

Megbízási szerződésről lévén szó, a kifizetés – természetesen – teljesítési igazoláshoz kötött. Annak eldöntése, hogy ki írja alá az igazolást, az elnökség jogosítványa. Vita után olyan döntés született, hogy a munka elvégzését a FB elnöke igazolja. Újabb vita bontakozott ki az elnöki tiszteletdíj kifizetéséhez szükséges teljesítési igazolás aláírójának személyét illetően. A küldöttgyűlés azzal a megoldással értett egyet, hogy az igazolást a gazdasági elnökhelyettes írja alá.

* * *

A küldöttgyűlés az Etikai Bizottság beszámolójával folytatódott. *Gligor János*, a bizottság elnöke arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy súlyos etikai vétségről szóló bejelentést nem kaptak az elmúlt esztendőben. *Jakobinyi Béla* úr sérelmezte a Debreceni Tagozatban a közelmúltban lezajlott tisztújítás körülményeit, ami jelenleg folyamatban van. Jelentését azzal zárta, hogy a Társaság soron következő plenáris fórumán valószínűleg módosítani kell majd az etikai szabályzatot. A küldöttgyűlés elfogadta a beszámolót.

* * *

Végezetül Király László tájékoztatta a küldöttgyűlés részt vevőit a közelmúltban elfogadott társasági törvény előírásai érvényesítésének helyzetéről.

Boda Mihály

A terrorizmus morális megítélése

Első pillanatra a terrorizmus minden formája elítélhető moráliasan. A terroristák azonban sok esetben érvelnek tetteik igazolhatósága mellett, céljaik, eszközeik és okaik igazolhatóságára hivatkoznak. Tanulmányomban a terrorizmus céljait, eszközeit és okait érintő pro és kontra nézeteket vizsgálom meg.

„Szeptember 11-én... feszültség támadt a szekularizált társadalom és a vallás között. Az öngyilkos merénylőket, akik utasszállító repülőgépeket eleven bombákká változtattak, és a nyugati világ kapitalista citadellái ellen irányították őket, amiként Atta búcsúleveléből tudjuk, vallásos meggyőződés vezette. A globalizált modernség jelképei számukra a Nagy Sátánt testesítették meg. De bennünket is, az »apokaliptikus« események szemtanúit, bibliai képek rohantak meg a tévékészülékek előtt. A bosszú nyelve pedig, amelyet válaszul elsőként – hangsúlyozom: elsőként – az amerikai elnök használt, ótestamentumi csengést kapott. Mintha az elvakult merénylet a szekularizált társadalom legbensejében vallásos húrokat pendített volna meg...”¹

Jürgen Habermas

A terrorizmus kortárs tárgyalására többek között az arab fundamentalista szervezetek tevékenysége ad okot. Egyikük szervezte meg és hajtotta végre a New York-i ikertornyok elleni merényletet 2001. szeptember 11-én. A több mint háromezer halálos áldozattal járó merénylet elítélésében éppúgy nincs komoly vita, mint a „terrorizmus” kifejezés jelentésének megítélésben. A „terrorista” kifejezés a legtöbb nyugat-európai és amerikai ember számára negatív jelentéssel bír, sőt a „terrorizmus”, „terror” stb. kifejezések alapvetően morális kárhoztatásra használatosak. Vajon lehetséges-e ezzel együtt úgy gondolni, hogy némely terrorista akció igazolható?

Az alábbiakban azzal az elképzeléssel foglalkozom, hogy a terrorizmus élvezhet bizonyos morális védelmet. Az elképzelés bemutatása két részből áll. Először kitérek az általában a terrorizmussal szemben megfogalmazott, első sorban a terrorizmus céljait és eszközeit érintő ellenvetésekre, illetve az ezekre az ellenvetésekre adható

1 Jürgen Habermas: Hit, tudás – megnyitás. In Szeptember 11. (Kovács Zs. és Németi T. szerk.) Budapest, 2002. Balassi Kiadó, 147. o.

válaszokra. Ezen érvek kapcsán a tágabb értelemben vett forradalmi terrorizmus olyan típusairól lesz szó, mint az anarchoterrorizmus, a szűkebb értelemben vett forradalmi terrorizmus és a nacionalista terrorizmus. Az érvek tárgyalása végén arra a következtetésre jutok, hogy pusztán ezeknek az érveknek az alapján nem ítéltető morálisan a terrorizmus. Ezt követően, második lépésben, bemutatom a fundamentalista terrorizmust kiváltó szekularizáció két szélsőséges, és egy mérsékelt, általam is elfogadásra ajánlott elképzelését. Úgy vélem a szekularizáció mérsékelt elmélete alapján megfogalmazható egy konklúzív morális ellenvetés a terrorizmus ellenében.

Célok

A gonoszságból vett ellenvetés

Egy, a terrorizmussal kapcsolatban megfogalmazott, és a Bush-éra politikusi köreiben elterjedt elképzelés szerint a terrorizmust támogató közösségek a „gonosz tengelyét” alkotják a világban,² azaz a terrorista tettek gonoszak. Más esetekben is a terroristák szemére szokás vetni, hogy *céljaik morálisan elítélendők*. Sok esetben – például az orosz, a német és az olasz anarchoterrorizmus esetében – a terroristák célja valójában nem több mint a lázadás a fennálló társadalmi rend – például a kapitalizmus vagy az imperializmus – ellen, illetve a társadalmi rend erőszakos voltának feltárása és bemutatása. Az anarchoterrorizmus jelmondata szerint „A tett legyen a propaganda!”. A terrorista támadások céljai így a minél több ember meggyilkolása, a minél nagyobb rombolás, és a minél nagyobb bizonytalanság keltése.

A gonoszságból vett ellenvetés szerint a terroristák egyrészt azzal *a szándékkal hajtanak végre erőszakos tetteket, hogy másokban félelmet keltsenek*, másrészt tetteik olyan félelmet keltenek, amelynek következményeként *a félelmet elszenvető inkább hajlamos feladni morális elveit, semmint tovább el kelljen viselnie félelmét*. A terrorista tettek következményeképpen a terrorista így morálisan lealacsonyítja áldozatait, mert *megalázza*, és emberi mivoltából kiforgatva, tárgyként kezeli őket. Az ilyen tettek nem pusztán helytelenek, hanem gonoszak. A gonoszságból vett érv szerint tehát a terrorista gonosz tetteket hajt végre, a gonosz tettek morálisan minden esetben elítélendők, ezért a terrorizmus minden esetben elítélendő.

Kétségtelen, hogy az anarchoterrorizmus esetében az erőszakos akciók célja általában nem más, mint a megalázás. A terrorizmus egy másik formája, a szűkebb értelemben vett forradalmi terrorizmus esetében azonban a félelemkeltés pusztán eszköz, amely egy társadalmi rend ellen irányul. A forradalmi terrorizmus esetében a támadások nem ítéltető morálisan, mivel azok az emberek egy nagyobb csoportjának *morális felszabadítását* célozzák.³ A forradalmi terrorizmusnak az anarchoterrorizmussal szemben így van morális célja. Ez a cél nem más, mint például a

2 Lásd George W. Bush 2002. január 29-i beszédét!
(<http://transcripts.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/01/29/bush.speech.txt>)

3 Nielsen, Kai: Violence and Terrorism: its Uses and Abuses. In Leiser, B. M. (ed) Values in Conflict, New York, 1981. Macmillan, 446. o.

morálisan pozitív értékű történelmi szükségszerűség beteljesítése, vagy olyan emberi jogi sérelmek megszüntetése, amelyek más úton nem nyernek orvoslást. Lukács György és Leon Trotsky szerint az elnyomó kapitalista társadalmi renddel szembeni terrorizmus egy fejlettebb társadalmi rend, a kommunizmus eredményeinek védelmével, és történelmileg szükségszerű végső győzelmével az emberek felszabadítását segíti elő.⁴ Frantz Fanon szerint a kolonialista társadalommal szembeni terrorista akciók terapeutikusan hatnak a kolonializált emberekre személyiségük és egy nemzeti csoporttal való azonosságtudatuk alakítása, illetve erősítése által.⁵ A forradalmi terrorizmus tehát éppúgy egy társadalmi rend lerombolására törekszik, mint az anarchoterrorizmus. Ez a rend azonban a forradalmi terrorizmus elmélete szerint nem morális rend, hanem elnyomó, és éppúgy megalázó következményei vannak, mint a gonosz tetteknek. Az elnyomó rend elleni minden terrorista fellépés pedig, morálisan nem kifogásolható célja miatt, azaz morálisan legalábbis nem ítélné el.

A forradalmi terrorizmussal szemben legalább két ellenvetés fogalmazható meg: a fanatizmusból és az ártatlan áldozatokból vett ellenvetés. Nézzük ezeket az ellenvetéseket!

A fanatizmusból vett ellenvetés

A forradalmi terrorizmussal szemben megfogalmazott első ellenvetés szerint a terrorista tettek sokszor vallási, kvázi-vallási, nacionalista vagy más ideológiai egység megteremtésére irányulnak, aminek az elérésére tett erőfeszítésekhez azonban sok esetben a célokat megvalósító terroristák *fanatikus viselkedése* is társul. A fanatikus azonban, bár morálisan jó célra is törekedhet, nem a megfelelő módon igyekszik azt elérni.

A fanatikus személy jellemzője ugyanis, hogy pusztán a megvalósítandó cél lebeg a szeme előtt, amelynek a megvalósítását megszállottan keresi. A cél elérésén túl nem vesz figyelembe semmi mást és senki mást. A fanatikus annyira elvakítja a megvalósítandó cél, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja saját érdekeit, és mások, akár ellenségei, akár társai, megfontolásait, alárendelve azokat a cél megvalósításának. A fanatikus így egyrészt nem képes a saját a helyes cselekvéséhez szükséges személyes integritást biztosítani, azaz személyiségét torz irányban alakítja; másrészt pedig a fanatikus nem képes közösség kialakítására sem. Az a mód tehát, amely által a terroristák elérik az akár morálisan helyes céljaikat, a fanatizmus, komoly morális kívánnivalókat hagy maga után.

Richard Hare szerint azonban a fanatikus viselkedés, ha nem is elismerésre méltó viselkedés, morális mentességet élvez.⁶ Hare szerint ugyanis igazolható tetteket legalább kétféle morális érvelés eredményezhet. Egyrészt, ha valaki olyan módon cselekszik saját *érdekei* szerint, hogy minden egyes esetben átgondolja, és elfogadja

4 Lukács György: A fehérterror társadalmi hinterlandja. 1. o. (<http://www.marxists.org/magyar/archive/lukacs/fth.htm>). Trotsky, Leon: A Defense of the „Red Terror”. In I. Primoratz (ed) *Terrorism: The Philosophical Issues*, New York, 2004., Pilgrame Macmillan, 40–42. o.

5 Fanon, Frantz: *Az erőszakról*. In *A föld rabjai*, Budapest, 1985. Gondolat, 101. o.

6 Hare, Richard: *Freedom and Reason*. Oxford, 1963. OUP, 157–162. o.

cselekvési indokának speciális kiterjeszhetőségét. Az indok speciális kiterjesztése azt jelenti, hogy a cselekvő úgy véli, hasonló szituációkban másoknak is helyes hasonlóan cselekedniük. Ha valaki saját érdekeinek megfelelően cselekszik, akkor ugyanis sokszor mások érdekei sérülnek a cselekvés következményeképpen. Akkor azonban, ha a cselekvő elfogadja, hogy egy hasonló, ám fordított szituációban, amikor valaki más cselekszik az ő érdekei szerint, és a cselekvés a korábbi cselekvő érdekeit sérti, a cselekvés szintén helyes, akkor tette helyes. Tette helyességének oka cselekvési indokának speciális kiterjesztése, vagy másként fogalmazva: univerzalizálása. Másrészt, valaki abban az esetben is cselekedhet helyesen, ha egy *ideálja* alapján cselekszik. Az ideálok az érdekekkel szemben önmagukban már univerzalizáltak, így nem igénylik az esetről esetre való univerzalizációt. Ha valaki ideállal rendelkezik, akkor kiemelkedően jónak gondol *egy típusú* viselkedésformát a viselkedések nagyobb halmazában. Nem morális esetben például, valakinek lehet elképzelése az ideális sportautóról (például jó útfekvés, jó fékek stb.). Ekkor ő egy bizonyos típusú sportautó-típust kiemelkedően jónak gondol a többi sportautó-típussal szemben. Morális esetben valaki bizonyos típusú emberi viselkedést kiemelkedően jónak tart hat más viselkedésekkel szemben, vagy egy bizonyos társadalmi berendezkedést más társadalmi berendezésekkel szemben.

Az ideáloknak nem csak a személyes szituációkban van szerepük, hanem a közösségi konfliktusokban is. Például a második világháború és a hidegháború oka többek között ideálok konfliktusa volt. A második világháborúban a szembenálló ideálok a náciizmus és a demokrácia volt, a hidegháborúban pedig kommunizmus és a nyugati liberalizmus. Ezekben az esetekben sokan úgy vélték, hogy a náciizmus, a demokrácia, a kommunizmus és a nyugati demokrácia kiemelkedően jó a többi társadalmi berendezkedéssel szemben. Az ideálok univerzalizálásának megfelelően ideállal rendelkezik például az a náci tisztviselő, aki amellet, hogy a náci törvények szerint zsidónak minősülő személyeket lágérbe bezárja, saját bezárását sem kifogásolná morálisan, ha esetleg róla is kiderülne, hogy a törvények értelmében zsidónak számít (mert például az egyik felmenője zsidó volt).

Sok esetben ideállal rendelkezni *így* nem pusztán azt foglalja magában, hogy valaki egy ideál megvalósításán fáradozik, hanem még azt is, hogy valaki *túlbuzgóan* képviseli azt a típusú társadalmi berendezkedést, amit kiemelkedően jónak gondol. Amikor például egy katona életének feláldozása árán is ideáljának megvalósításán fáradozik, akkor ideálját még az életénél is magasabban értékeli. Az ilyen esetekben sokszor úgy utalnak az életét feláldozó személyre, mint hősrre, akinek a tette nem feltétlenül követendő, ám mindazonáltal morálisan el nem ítéhető.⁷

Hare-nek a fanatizmusról adott elemzése kiterjeszhető a terrorista tetteket végrehajtó személyekre is. A terroristák sokszor ideálokat követnek, és az ideálok oltárán hajlandóak feláldozni még saját életüket is, és társaik a hősnek vagy mártírnak kijáró tisztelettel adóznak számukra. A forradalmi terrorizmus összekapcsolódása a fanatizmussal így önmagában nem teszi elítélhetővé a forradalmi terrorizmust.

7 A fanaticizmussal kapcsolatos további vitát illetően lásd: Narveson, Jan: Liberalism, Utilitarianism, and Fanaticism: R.M. Hare Defended. In *Ethics* (88), 1978.

Eszközök

Az ártatlanságból vett ellenvetés

A terrorizmus eszköztára, még ha morális célt szolgál is, általában komoly kétségeket ébreszt. A forradalmi terrorista akciók során sok olyan ember veszíti el életét, akiknek nem sok közük van a terroristák által elérni kívánt célokhoz. A terrorista támadások sok esetben nem csak azokat az embereket veszik célba, akik így vagy úgy közreműködtek olyan tettek végrehajtásában, amelyek igazságos célt szolgáltattak a terroristák számára, hanem olyan *ártatlanok* ellen is irányulnak, mint az ipari munkások, a kórházi személyzet vagy egyszerűen csak az utca embere, akik adott esetben még csak nem is tudnak azokról a tettekről, pláne nincs rájuk befolyásuk, amelyek morálisan indokolhatják a terrorista támadásokat. A közösségi konfliktusok ártatlan áldozatainak száma a hagyományos fegyverekkel vívott konfliktusok esetében sem hanyagolható el, azonban atom-, termonukleáris, biológiai, vagy vegyi fegyvereket bevetve ez a szám sokkal elborzasztóbbá válhat. Ebben az esetben ugyanis nem pusztán a meggyilkolt vagy megsebesített áldozatok élete a tét, hanem a betegen-torzan megszülető, jövőbeli nemzedékek élete is. Egy fontos morális elv: a *diszkriminációs* elv szerint azonban morális különbség van egy agresszió ártatlan és nem ártatlan áldozati között. A terrorizmussal az ellenvetés szerint az a legnagyobb morális probléma, hogy nem fogadja el a diszkriminációs elvet.⁸

Az ártatlan áldozatokra hivatkozni népszerű, ám távolról sem egyértelműen hatékony stratégia a terrorizmus elítélésével kapcsolatos vitában.

Ártatlanságon a *szubsztantív meghatározás* szerint azt értjük, hogy valaki *nem vonható felelősségre* valamilyen tett miatt. Ennek vagy az lehet az oka, hogy nem volt tudomása a kérdéses tetről, vagy az, hogy ugyan tudott róla, ám nem volt szabad befolyása annak végrehajtására. Kétségtelen, hogy ezeknek a kritériumoknak megfelelnek a fentebb említett civilek. Viszont ezeknek a kritériumoknak az értelmében, sok esetben még azok a katonák sem felelősek morálisan, azaz ártatlanok, akik a terrorizmusnak közvetlenül igazságos célt szolgáltattak, például, akik részt vettek a terroristák háttérközösségét alkotó emberek elleni támadásokban. Ezek a katonák sincsenek ugyanis tudatában, hogy mit és miért tesznek, nem beszélve arról, hogy befolyásuk pedig egyáltalán nincs az eseményekre. Teszik, amit parancsba kapnak.

Az ártatlanságot azonban nem feltétlenül azzal kapcsolatban kell meghatároznunk, hogy *milyen feltételek mellett minősül valaki ártatlannak*. Az ártatlanság *formális meghatározása* szerint az ártatlanság minden egyes embert születésétől fogva megillet. Így morálisan nem annyira az ártatlanság megszerzésének a körülményei lényegesek, hanem sokkal inkább az *alanyi jogon járó ártatlanság elvesztésének a körülményei*. Ezek a körülmények olyan tettek végrehajtását jelentik, amelyekben valaki *tevékenyen részt vett*, vagy vélhetően részt fog venni, azaz bizonyos értelemben cselekvőként igazságtalan tettet hajt végre. Ebben az értelemben a nem-harcolók és civilek ártatlannak minősülnek, ám a harcolók és katonák nem. Ők ugyanis részt vettek,

8 Coady, C.A.J.: The Morality of Terrorism. In *Philosophy* (60), 1985. 58. o.

vagy részt vehetnek, az akció megtervezőivel együtt olyan tettek végrehajtásában, amelyek igazságos célokat szolgálhatnak a terrorizmusnak.

Természetesen ez után is megkérdőjelezhető, hogy a katonai kiszolgáló személyzet – katonaoorvos, tábori lelkész stb., vagy a hadviselés és a katonai beavatkozás számára hadi anyagot, felszerelést, élelmet stb. előállító emberek ártatlannak minősülnek-e vagy sem. A bizonytalanságnál azonban komolyabb érvek is léteznek az ártatlan áldozatokra hivatkozó ellenvetés konklúziójának elkerülésére. Ezek közül egy azzal kapcsolatos, hogy habár a terrorizmus áldozatai személy szerint, azaz individuálisan ugyan nem felelősek a terroristák sérelmeiért, azonban mint egy közösség tagjai igen. Ez a kollektív felelősségből vett érv. Egy másik érv pedig azzal kapcsolatos, hogy abban az esetben az ártatlan áldozatok halála sem teszi morálisan elítélhetővé a forradalmi terrorizmust, ha az ártatlan áldozatok halála az igazságtalanság egyenlőbb elosztásának következménye. Ez az emberi jogok figyelmen kívül hagyásával kapcsolatos érv.

a. Morális sérelem és kollektív felelősség

Az ártatlanságból vett ellenvetés lényege az, hogy a terrorizmus azért nem mentesülhet a morális elítéléstől, mert a terrorizmusnak számos ártatlan áldozata van. Az ellenvetés konklúziójának elfogadása talán azzal utasítható el, ha valaki azt állítja, hogy a terrorizmusnak vannak áldozatai, azonban ezek az áldozatok nem ártatlan áldozatok. A terrorizmus így nem ítéhető el az ártatlanok meggyilkolása miatt.

Annak az állításnak az alátámasztására, hogy a terrorizmus áldozatai nem ártatlanok, a *kollektív felelősség* fogalmára szokás hivatkozni. Az elképzelés szerint a terrorizmus áldozatai egyénileg ugyan nem felelősek, azaz személy szerint nem tettek semmi morálisan helytelent, azonban kollektíve felelősek. A kollektív felelősség fogalma a politikai közösség fogalmával kapcsolatos: valakit az ruház fel kollektív felelősséggel, ha ő egy politikai közösség tagja, és ha a közösség egy másik tagja szerepet vállal egy másik közösség morális sérelmének okozásában, vagy ilyen tett tervezésében.⁹ A morálisan sérelmes tettet az elkövetők ebben az esetben nem magánszemélyként követik el, hanem egy politikai közösség tagjaként. Röviden, a politikai közösség tagjaként okozott közösségi sérelemért a politikai közösség minden tagja felelősséggel tartozik.

A morális igazolásában a kollektív felelősség fogalmára támaszkodó terrorizmus így nem pusztán politikai erőszak, hanem egy sérelmes tett büntetése, vagy egy sérelmes tett prevenciója.¹⁰ A politikai erőszakként alkalmazott erőszak pusztán a háború egy formája, mellyel kapcsolatban ezért jogosan felvethető a háború viselésének problémái közé tartozó, az ártatlan áldozatokkal kapcsolatos probléma. A morálisan sérelmes tett büntetéseként vagy prevenciójaként értett terrorizmus esetében azonban más a helyzet. A büntető és preventív terrorizmus célja ugyanis a sérelmet

9 Arendt, Hannah: Kollektív felelősség. In Fogódzó nélkül, Pozsony, 2008. Kalligram, 136–139. o. Buzan, Barry: Who May We Bomb. In K. Booth és T. Dunne (eds) Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order, New York, 2002. Palgrave, 87–89. o.

10 Vö.: Reiff, Mark R.: Terrorism, Retribution, and Collective Responsibility, 210. o. In Social Theory and Practice (34), 2008.

okozók politikai közösségének megbüntetése, vagy a sérelem elkövetésének megelőzése. A terrorizmusnak ezt a formáját az igazolja, hogy áldozatai kollektív felelősséggel rendelkeznek.

A kollektív felelősség megalapozására régebben a közösség tagjait a közösséghez kapcsoló viszonyok közül a gazdasági kapcsolatra hivatkoztak,¹¹ manapság pedig inkább *jogi-politikai viszonyokra*.¹² A jogi viszonyokkal kapcsolatban fontoljuk meg a következő, a preventív terrorizmust érintő gondolat kísérlet! Tegyük fel, hogy az ellenség egy csoportja (Ellenség), aki meg akarja ölni Célpontot, épít egy olyan eszközt, amely ellenállhatatlan parancsokat képes továbbítani egy olyan személy felé, akinek az agyába beépítettek egy speciális vevőkészüléket. Az eszközt csak egyszer kell programozni, utána már semmi dolog nincs vele, amíg működik. Ellenség a programozás után elrabol egy ártatlan személyt, akinek az agyába beülteti a speciális vevőkészüléket, majd működésbe hozza az eszközt. Célpont vagy azzal védi magát a fenyegetéssel szemben, hogy megöli a közvetlenül életére törő, ám ártatlan személyt, vagy azzal, hogy megpróbálja kideríteni, hogy hol van az eszköz, hogy leállíthassa azt. Az eszköz helyének kiderítésére az ellenséges csoport tagjainak a szóra bírása az egyik járható út. Tekintve azonban, hogy ők nem beszélnek, Célpont egyesével elkezd megölni őket, úgy vélve, hogy a többiek egy idő után majd elárulják az eszköz helyét. Feltéve, hogy az ellenséges csoport tagjainak megölése eredményre vezet, úgy tűnik, hogy az ellenséges csoport tagjainak megölése morálisan elfogadható megoldása a fenyegetés elhárításának. A csoport tagjai alkották ugyanis azt az eszközt, amely gyilkosságot ad parancsba.¹³

A gondolat kísérletben bemutatott helyzet fontos tekintetben hasonlít ahhoz a valós helyzethez, amikor egy demokratikusan működő ország lakossága kormányra juttat egy olyan politikust, aki a megválasztását követően már nem szorul további támogatásra, és aki a választás után morálisan sérelmes külpolitikát folytat a későbbi terrorista közösséggel szemben. A terroristák ebben az esetben morálisan nem vonhatók felelősségre a szavazók meggyilkolása miatt, mivel a szavazók kívánták és adták a felhatalmazást, amely alapján a megválasztott politikus a hadsereg segítségével morálisan sérelmes tetteket követ el. Azt mondhatjuk, hogy állam lakossága *megérdemli* a kormányát.

b. Emberi jogok és osztó igazságosság

A második érv szintén azzal kapcsolatos, hogy bizonyos helyzetekben a terrorizmus áldozatai ugyan egyénileg nem felelősek a terroristák sérelmeiért, ebből azonban nem következik, hogy a terrorizmus elítélhető. Virginia Held szerint a terrorizmus

11 Henry, Emile: A Terrorist's Defense. In G. Woodcock (ed) *The Anarchist Reader*, Hassocks, Harvester Press, 1977, 189. o. <http://www.scribd.com/doc/299508/Emile-Henrys-Defense>.

12 Bin Laden, Osama: *The Example of Vietnam*. In B. Lawrence (ed) *Messages to the World: The Statements of Osama Bin Laden*, New York, 2005. Verso, 140–142. o.

13 Steinhof, Uwe: How can Terrorism can be Justified? In I. Primoratz (ed) *Terrorism: The Philosophical Issues*, New York, 2004. Pilgrave Macmillan, 103. o. A gondolat kísérlet eredetileg Jeff McMahan-tól származik (Innocence, Self-Defense, and Killing in War. In *Journal of Political Philosophy* (2), 1994. 202–203. o.), aki az önvédelemmel kapcsolatos vitában használja azt.

ártatlan áldozataira hivatkozni önmagában azért nem elegendő a terrorizmus elítéléséhez, mert a terroristák sok esetben olyan személyek, akiknek az alapvető emberi jogait komolyan korlátozzák. Igen ám, de az *alapvető emberi jogok szűkebb körű, csak a terroristák közösségét érintő korlátozása igazságtalanabb, mert egyenlőtlenebb, mint egy tágabb korlátozás*. A terrorizmus bizonyos formái nem tesznek mást, mint kiterjesztik az emberi jogok korlátozását, és ezzel egyenlőbben osztják azt el.

Nézzük a következő példát! Képzeljünk el időben két, egymást követő szituációt, amelyekben két-két közösség él úgy, hogy mindkét közösség tagjai rendelkeznek emberi jogokkal. Amíg azonban az időben korábbi szituációban az egyik közösség tagjainak a jogait elismerik, a másik közösség tagjainak jogait azonban nem, addig a későbbi szituációban mindkét közösség tagjainak jogait egyaránt elismerik. A későbbi szituáció, ahol mindkét közösség tagjainak jogai elismerést nyernek, nyilvánvalóan igazságosabb, mint a korábbi, ahol csak az egyik közösség tagjainak jogai nyernek elismerést. A későbbi szituáció igazságosabb, mint az előbbi, mert abban a jogokat egyenlőbben ismerik el.

Tegyük fel azonban, hogy a jogok egyenlő elismeréséhez jelen pillanatban nem vezet békés út. Ekkor elfogadható azt mondani, hogy egy olyan harmadik szituáció, amely az alternatíváját képezi a második szituációnak, és amelyben a két közösségben egyenlően osztják el a jogsértéseket, szintén igazságosabb, mint a korábbi szituáció, ahol a jogsértések egyenlőtlenül vannak elosztva. Egy ilyen harmadik szituáció a terrorista-támadások következtében kialakult helyzet is. A terroristák jogsérelmeikre hivatkozva korlátozzák mások alapvető emberi jogait, jelesül mások élethez való jogát. Ezzel többek között azt érik el, hogy a jogsértések egyenlőbben osztódjanak szét a világban. A terroristák tetteikkel így egy igazságosabb állapotot hoznak létre, annak ellenére, hogy tetteik áldozatai között ártatlanok is szerepelnek.¹⁴

Felmerülhet ellenvetésként, hogy a jogsértéseket nem összehasonlítás alapján lehet kevésbé vagy inkább igazságtalannak minősíteni, hanem önmagában. Minden jogsértés maximálisan igazságtalan, amit csak a jogsértés felfüggesztése szüntet meg, nem pedig annak egyenlő elosztása. Úgy tűnik azonban, hogy ez csak a stabil és a többé-kevésbé jól működő demokráciákban igaz. A stabil és többé-kevésbé jól működő demokráciákban például nem mondható, hogy a szavazáshoz valakinek több joga van, mint másoknak. A helyzet sokkal inkább az, hogy a szavazáshoz valakinek vagy van joga, vagy nincs. A többé-kevésbé stabil demokráciákban a morális jogokkal kapcsolatos kijelentések nem összehasonlító, nem komparatívák. Más a helyzet a nem demokratikus, vagy nem jól működő demokratikus államokban, illetve közösségekben. Az ilyen közösségekben élők ugyanis épp annyira rendelkeznek jogokkal, mint a demokratikus államokban élők, ám jogaikat éppenséggel nem tartják tiszteletben. Ennek okán az ilyen közösségek és a demokratikusan jól működő közösségek között tehető összehasonlító állítás.

14 Held, Virginia: Terrorism, Rights, and Political Goals, In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrave Macmillan, 72–75. o.

Az ultima ratio lehetőség és a kompromisszum kritériuma

Ha a terrorizmus igazolása mellett felhozott érvek meggyőzőek is, mindkét érveléssel kapcsolatban szükséges egy korlátozást tenni. Mindkét érvelés egyaránt fel kell tételeznie, hogy a terrorizmus egy utolsó megoldást, azaz *ultima ratio* lehetőséget képvisel a terroristák számára morálisan sérelmes, vagy igazságtalan helyzet feloldásában. Az utolsó megoldási lehetőség azt jelenti, hogy a terroristák közössége egyrészt olyan komoly sérelmet szenvedett el, amelynek az orvoslása morálisan helyes célt szolgált számukra, amelyet, másrészt, semmilyen egyéb eszközzel nem tudtak elérni. A terroristák tette tehát csak abban az esetben mentesülhet a morális elítéléstől, ha már kimerítették érdekeik érvényesítésének egyéb, például *kompromisszumos* alternatíváit.

A terroristák kompromisszumos cselekvési alternatívái viszont sok esetben igen szegényesek, mivel a terrorista közösségek, a szegénység, vagy egyéb okok miatt, tipikusan nem rendelkeznek politikai érdekérvényesítő hatalommal, vagy legalábbis nem olyan mértékben, mint a szuverén államok. Próbálkozásaikat az általuk kívánt eredmények elérésére így vélhetően nem fogja siker koronázni. Ebben az utolsó esetben nincs számukra más megoldási lehetőség, mint a terrorizmus. Az *ultima ratio* lehetőségéből fakadó korlátozás tehát azzal kapcsolatos, hogy a terroristáknak, megfelelő politikai hatalom híján, utolsó megoldásként morálisan el nem ítélt lehetőségük van arra, hogy morális sérelmeikre és az őket ért igazságtalanságra terrorista tetteikkel reagáljanak.¹⁵

Ellenvethető, hogy az *ultima ratio* lehetőségéből vett érv összekeveri a terrorista közösségekkel kapcsolatos két megfontolást. Az egyik megfontolás szerint a terrorista közösségek szegénységükből fakadóan nem rendelkeznek a megfelelő politikai hatalommal morálisan pozitíve értékelhető céljaik érvényesítésére; a másik pedig az, hogy a terrorista közösségeknek egyéb okokból fakadóan nincs lehetőségük arra, hogy céljaik elérése érdekében megfelelően széles körben tudjanak támogatást szerezni. Amíg az *ultima ratio* lehetőségéből vett érv a terrorista közösségek első jellemzőjét fogadja el, addig az ellenvetés szerint sokkal inkább az utóbbi igaz velük kapcsolatban. Michael Walzer szerint ugyanis az igazán despotikus és elnyomó államokban az állami beavatkozás elnyom *minden* olyan államellenes tevékenységet, amely komoly társadalmi reformhoz vezethetne. Ezzel szemben a demokratikus államokban a morális sérelmek orvoslására a terrorizmus mellett *mindig* adott más út is.¹⁶ Az ellenvetés szerint a kompromisszum hiányának nem a szegénység az oka, hanem a diktatórikus állami berendezkedés, amely esetben a reformtörekvéseket a diktatúra elnyomja. A terrorizmus egyik esetben igazolható.

Az ellenvetés azonban két tényszerű okból kifolyólag sem konklúzív. Egyrészt a forradalmi terrorizmusra található példa a demokratikus államokban is. Ilyen az IRA vagy az ETA tevékenysége Angliában és Spanyolországban. Az IRA és az ETA

15 Young, Robert: Political Terrorism as a Weapon of the Politically Powerless. In I. Primoratz (ed) *Terrorism: The Philosophical Issues*, New York, 2004. Pilgrave Macmillan, 58. o.

16 Walzer, Michael: *Terrorism: A Critique of Excuses*. In S. Luper-Floyd (ed) *Problems of International Justice*. Boulder, Col., Westview Press, 1988. 240. o.

egyaránt rendelkezik úgynevezett politikai szárnyal, amely kompromisszumos alapon próbálja orvosolni a sérelmeket. Ez azonban nem gátolja meg a két szervezet katonai szárnyát terrorakciók elkövetésében. Másrészt a forradalmi terrorizmusra található példa diktatórikus és elnyomó államban is. Az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) terrorcselekményei nagymértékben hozzájárultak a dél-afrikai apartheid megdöntéséhez, és a demokratikus államszervezet bevezetéséhez. Az IRA, az ETA és az ANC esete azt mutatja, hogy ha a kompromisszumos megoldások keresése nem jár sikerrel, akkor a terrorista érdekvédelem bizonyos esetekben mentesülhet a morális elítélés alól.¹⁷

Okok

A fundamentalista terrorizmus és a szekularizáció radikális értelmezései

Eddig a terrorizmust tágabb értelemben véve, illetve önmagában és következményeit tekintve vizsgáltuk. Azt találtuk, hogy a terrorizmus bizonyos formái olyan morális célokat képviselnek, mint a társadalmi és politikai elnyomás alóli felszabadítás, illetve a terroristák olyan módon alkalmaznak bizonyos eszközöket, hogy tetteik nem ítélték el morálisan. A kortárs *fundamentalista terrorizmus* pontosan így érvel: egyrészt azt hangoztatja, hogy nyugati államok elnyomják a Közel-Kelet vallási és hagyományos értékeken nyugvó társadalmait, másrészt pedig úgy véli, hogy támadásai a nyugati államok ellen a (kollektív) felelősség és az igazságosság jegyében zajlanak. A fundamentalista terrorizmus morális megítéléséhez érdemes az eddig vizsgált jellegzetességeken túl, a terrorizmust *kiváltó okot* is megvizsgálni.

A fundamentalista terrorizmus kiváltó okának a *szekularizációt* szokás tekinteni, amely a nyugati államokban már legalább három évszázada tart, és közel-keleti megjelenése a nyugati államok gazdasági-politikai tevékenységének köszönhető. A szekularizáció a világi állam és az egyház, mint a vallás formális és informális hordozójának a konfliktusa. A szekularizáció fogalma hagyományosan azzal állt kapcsolatban, hogy a világi állam megkövetelte az egyházi javak kényszerű kiszolgáltatását az egyházi hatalom mérséklése végett. Manapság már minden vallási gondolat- és életforma világi újrafogalmazását szekularizációnak nevezzük. A szekularizáció folyamata egy olyan folyamat, amely a társadalmon belüli gondolat-, és szólásszabadság kiterjesztéséhez és társadalmi egyenlőséghez vezet. A szekularizáció ezért morálisan értékes folyamat. Tekintve azonban, hogy a terrorizmus pontosan ennek a folyamatnak, vagy pontosabban a folyamat közel-keleti térhódításának akar gátat vetni, a terrorizmus ezért morális elítélhető. *Ez a szekularizációból vett érv.* Vizsgáljuk meg az érvet!

A vizsgálatban arra a morális feltételezésre fogok koncentrálni, amelyet az érv elfogad, jelesül, hogy a szekularizáció morálisan értékes folyamat. A szekularizáció folyamata ugyanis morálisan többféleképpen is megítélhető, attól függően, hogy azt

17 Young, Robert: Political Terrorism as a Weapon of the Politically Powerless. In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrave Macmillan, 59. o.

első sorban az egyházi hatalom „megszelídítéseként”, vagy jogtalan kisajátításként értelmezzük. A terrorizmus elítélése csak az első értelmezéshez kapcsolódik.

Az *első értelmezés* szerint arról van szó, hogy a modernizáció folyamatában, az evilágon a hatalom teljesességével amúgy sem rendelkező egyház befolyása csökkent, először a joghatóság területén – a pápai joghatóság visszaszorulásával, majd a lelkiismeret területén is – a lelkiismereti szabadság elfogadásával. A szekularizáció folyamatával a vallási gondolatokat és életformákat jellemző értékek *felett* kialakulnak a „varázstalanított” gondolatokat és életformákat jellemző, a vallásinál magasabb rendű szekularizált értékek, mint az emberi méltóság, a felelősség vagy az autonómia. A vallásos értékeket a szekuláris értékek éppúgy háttérbe szorítják, mint az állami joghatóság a pápai joghatóságot, vagy a lelkiismereti szabadság a dogmákat. A szekularizáció első értelmezése így azzal a következménnyel jár, hogy minden olyan erőszakos tett, amelyet egy szekularizált állam ellenében vallási értékek nevében hajtanak végre, morálisan elítélendő fundamentalista terrorista tettek minősül. Az elítélésnek az az oka, hogy a vallási értékek nevében végrehajtott támadás a vallási értéknél becsesebb, szekularizált értékek lerombolására irányul.

A szekularizáció a *második értelmezés* szerint nem annyira a vallási gondolatok és életformák alóli felszabadítással, hanem sokkal inkább a vallási, és általában véve a hagyományos gondolatok és életformák *kisajátításával* kapcsolatos. Az elképzelés szerint a szekularizáció a vallásos és hagyományos gondolatok és életformák kikényszerített visszaszorításával (szub)kultúrákat pusztít el, és elidegeníti az ezekben élőket meghatározó múltjuktól.

A szekularizált értékek tartalma ugyanis független attól, hogy a szekularizáció egy meghatározott térben és időben zajló folyamat. A szekularizált értékek tartalma az az elképzelés, hogy minden ember egyenlő, amely magában foglalja azt, hogy minden embert egyenlően kell kezelni. Ez az elv, az *univerzális értékek* elve, az újkori társadalmi szerződéselmélet hagyományain nyugszik, amely szerint az emberek képesek arra, hogy összefogva, közösen, a többség akaratát figyelembe véve meghatározzák, hogy milyen köteleességekkel rendelkeznek mindegyikük.

A társadalmi szerződéselméletek azonban figyelmen kívül hagyják az emberi közösségek egy nagyon fontos jellemzőjét, azt, hogy az emberi közösségek nem „minden emberből”, nem az úgynevezett „akármilyen emberekből” állnak. Az emberi közösségek ugyanis természetüknél fogva kirekesztők, előjogokat és kedvezményeket állapítanak meg. Az előjogokat és kedvezményeket csak a bent levőknek adják meg. A kívülről jövőket nem részesíthetik minden további nélkül a jogokban és kedvezményekben a társadalom összhangját meghatározó *bizalom* föláladozása nélkül. A közösségen belül lévők előnyösebb szituációban vannak a közösségben élés tekintetében, mint a közösségen kívül állók. Az emberek közötti semmilyen társadalmi szerződés nem jöhet létre azelőtt, hogy a közösségben élők már a szerződés előtt ne bíznának meg egymásban, a szerződésben tett ígéretek megtartását illetően.

A szekularizált értékek ezért, tartalmi igényüktől függetlenül, éppúgy egy sajátos fejlődés eredményei, mint a vallási és hagyományos értékek. A szekularizáció folyamata ugyanis első sorban egy, a nyugati világban, azaz Európában és az Egyesült Államokban lezajlott, és a mai napig is zajló folyamat. A szekularizációval a világ nyugati részén létrejövő új értékek így nem állnak a vallási és a hagyományos

értékek felett, hanem legfeljebb azokkal egy szinten, és konfliktusukban sem lehetnek döntőek.

Így, mivel a Közel-Kelet arab országai az előttük lévő nyugati minta ellenére sem cserélték le a maguk vallási és hagyományos értékeit a szekularizált értékekre, a drasztikus külső beavatkozás terrorcselekményeket válthat ki az ezekben az országokban élő közösségek tagjaiból. Ezek a tettek azonban morálisan nem ítélnélhetőek el, mivel pontosan annyira sértik a megtámadott, általában nyugati országot, mint ahogy a nyugati ország beavatkozása a vallási közösség életébe sérti a vallási közösséget.¹⁸

A fundamentalista terrorizmus és a szekularizáció mérsékelt elmélete

A szekularizáció két ismertetett értelmezése egymást kölcsönösen kizáró alternatívát képez. Az első, a nyugati orientációjú, a szekularizáció folyamatában létrejött szekularizált értékeket a vallási és hagyományos értékeknél magasabb rendű értékeknek tekinti, amelyeknek a fényénél a vallási és hagyományos értékeknek háttérbe kell szorulniuk. A második, a közel-keleti orientációjú, a nyugati szekularizáció folyamatában létrejött értékeket a vallási és hagyományos értékeknél nem tekinti magasabb rendűnek. A két radikális értelmezésben mindazonáltal egy dolog közös. Mindkettő egyaránt kizárja a másik értelmezést, azaz mindkettő fényében a másik értelmezés szerint élő közösségek gondolat- és életformái pusztán kritizálhatók. Amíg azonban az egyik oldali szélsőséges „kritikát” igazságos háborúnak nevezik, addig a másik oldalit terrorizmusnak. Létezik-e vajon valamilyen középút?

A szekularizáció egy *mérsékelt értelmezése* a társadalmi nyilvánosság *pluralista elméletét* terjeszti ki a kulturálisan egymástól különböző társadalmakra.¹⁹ Az elképzelés szerint a szekularizáció egy kettős tanulási folyamat, amelynek a célja nem a vallási és hagyományos értékek kisajátítása, akár egy magasabb rendű érték behelyettesítésével, hanem sokkal inkább a vallási és hagyományos értékek mindennapi *elsajátítása*. A folyamat a keresztény vallás és egyház által képviselt értékek világi elsajátításához hasonló. Az európai szekularizáció folyamatában a filozófiai etika olyan *sui generis* keresztény értékeket sajátított el, és ezzel őrzött meg, mint például a méltóság, a felelősség és az autonómia. Az elsajátítás során az értékek eredeti vallási tartalma átalakult ugyan, de nem üresedett ki, és nem inflálódott. Az istenképűség eredeti értelmét átmentő fordítás során például a fogalom nem tűnt el, és nem degradálódott, hanem a feltétel nélkül tiszteletben tartandó emberi méltóság fogalmában tovább él. Sőt! Az elsajátítás során a vallási fogalmak tartalma nemhogy nem tűnt el, hanem a vallási közösség határain kívül, a más hitűek és a nem vallásosok számára is feltárult.²⁰

18 Scruton, Roger: A nyugat és a többi: a globalizáció és a terrorveszély, In A nemzetek szükségességéről, Budapest, 2005. Helikon Kiadó, 20–22. o.

19 Habermas, Jürgen: Hit, tudás – megnyitás. In Kovács Zsuzsa és Némethi Tamás (szerk) *Szeptember 11.*, Budapest, 2002. Balassi Kiadó.

20 Habermas, Jürgen és Ratzinger, Joseph: *A szabadelvű állam morális alapjai*. Budapest, 2007. Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 28–29. o.

A pluralista elmélet szerint ugyanakkor, másrészt, a vallásos és hagyományos értékek szerint élőknek el kell fogadniuk, hogy a vallásos és hagyományos világertelmezés nem terjed ki mindenre, vagy minden kérdésre. El kell fogadnia, hogy a tudományos, ám a vallási dogmatikát alá nem támasztó, vagy egyenesen azoknak ellentmondó eredményeket. Kopernikusz például, bebizonyította, hogy a Föld, ahol az emberek élnek, nem a Naprendszer középpontja, hanem csupán egy bolygó a Naprendszerben, Darwin pedig megmutatta, hogy az ember nem Isten teremtménye, hanem az evolúció eredménye. Ezek az eredmények ellenőrizhető módszereken nyugvó felfedezések. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy nem kapcsolódhat hozzájuk az az igény, hogy morálisan is igazolják őket. Ez az *igazolási igény* egyre erősebbé válik az által, ahogy az egyes emberhez közelebbi és közelebbi területeket vizsgálunk. A geocentrikus és az antropocentrikus világgép elfogadhatóságát már nem nagyon szokás vitatni, ám az abortusz, az eutanázia vagy a klónozás komoly viták tárgya manapság is. Ezekben az esetekben a vallási és hagyományos értékek szerint élőknek el kell fogadniuk, hogy a más vallásúak, vagy a nem vallásosak más érveket fogadnak el igazolásként. A vallásos és hagyományos értékek így semmi esetre sem élveznek elsőbbséget a politikai palettán.²¹

A vallási és hagyományos értékek szekularizált elsajátítása és a tudományos eredmények vallási és hagyományos alapokon álló morális igazolása, azaz a kettős tanulási folyamat még nem ért véget, sőt a közel-kelet tekintetében a folyamatnak inkább az elején járunk. Ez azonban a pluralizmus szerint nem probléma. A folyamat fenntartásához elsősorban nem az egyetértésre van szükség, hanem az egyetértés lehetőségét magában hordozó *univerzális vitakultúrára*, vagy Jürgen Habermas kifejezésével élve a demokratikusan felvilágosult közérzületre. Önmagában a vitakultúra nem részesíti előnyben egyik álláspontot sem a többivel szemben, azaz a vallási közösségek épp annyira élhetnek vele, mint a szekularizált közösségek. Sőt! Úgy tűnik, hogy ha valaki vitat egy álláspontot, akkor ezzel nem pusztán ellentmond annak, hanem azt is igényli, hogy az ő ellentétes álláspontját ismerjék el. Azáltal, hogy vitatja a kérdéses álláspontot, már el kell fogadnia néhány olyan előfeltevést, amelyet a vita logikája univerzálisan feltételez. Ellenvetése ugyanis csak azáltal kapcsolódik morálisan a vitatott állásponthoz, hogy betartja a vita szabályait.²²

A szekularizáció mérsékelt elmélete szerint a szekularizáció folyamatában létrejött egy olyan érték, amely magasabb rendű a vallási és hagyományos értékeknél, azonban ez az érték úgynevezett *formális érték*, és nem materiális érték. A szekularizált érték nem azzal kapcsolatos, hogy mi értékes, hanem azzal, hogy miként lehet megtudni, hogy mi értékes. A szekularizált érték így nem is degradálja a vallási és hagyományos értékeket, hanem az vizsgálódókat segítheti azok elsajátításában.

A szekularizáció mérsékelt elméletének megfogalmazása lehetővé teszi a terrorizmus igazolhatóságával szemben a szekularizációból vett érv alátámasztását is.

21 Habermas, Jürgen és Ratzinger, Joseph: *A szabadelvű állam morális alapjai*. Budapest, 2007. Barankovics István Alapítvány – Gondolat, 30–31. o.

22 Habermas, Jürgen: Feljegyzések a diskurzusetika megalapozásának programjához. In *Kommunikatív etika*, Budapest, 2001. Új Mandátum, 149. o.

Az érv úgy hangzik, hogy mivel a terrorizmus egy olyan folyamat meggátlására törekszik, amely morálisan, legalább formálisan, értékes, a terrorizmus így morálisan nem igazolható, hanem éppen ellenkezőleg, morálisan elítélendő.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arendt, Hannah: Kollektív felelősség. In Fogódzó nélkül. Pozsony, 2008. Kalligram
- Bin Laden, Osama: The Example of Vietnam. In B. Lawrence (ed) Messages to the World: The Statements of Osama Bin Laden, New York, 2005. Verso,
- Bush, George W.: State of the Union. (George W. Bush 2002. január 29-i beszéde)
<http://transcripts.cnn.com/2002/ALLPOLITICS/01/29/bush.speech.txt/>.
- Buzan, Barry: Who May We Bomb. In K. Booth és T. Dunne (eds) Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order, New York, 2002. Palgrave,
- Coady, C.A.J.: The Morality of Terrorism. In Philosophy (60), 1985.
- Fanon, Frantz: Az erőszakról. In A föld rabjai, Budapest, 1985. Gondolat
- Habermas, Jürgen: Feljegyzések a diskurzusetika megalapozásának programjához. In Kommunikatív etika, Budapest, 2001. Új Mandátum,
- Habermas, Jürgen és Ratzinger, Joseph: A szabadelvű állam morális alapjai. Budapest, 2007. Barankovics István Alapítvány – Gondolat,
- Habermas, Jürgen: Hit, tudás – megnyitás. In Kovács Zsuzsa és Némethi Tamás (szerk) Szeptember 11., Budapest, 2002. Balassi Kiadó,
- Hare, Richard: Freedom and Reason. Oxford, 1963. OUP,
- Held, Virginia: Terrorism, Rights, and Political Goals. In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrave Macmillan,
- Henry, Emile: A Terrorist's Defense. In G. Woodcock (ed) The Anarchist Reader, Hassocks, Harvester Press, 1977 <http://www.scribd.com/doc/299508/Emile-Henrys-Defense>.
- Lukács György: A fehérterror társadalmi hinterlandja.
<http://www.marxists.org/magyar/archive/lukacs/fth.htm>.
- Narveson, Jan: Liberalism, Utilitarianism, and Fanaticism: R.M. Hare Defended. In Ethics (88), 1978.
- Nielsen, Kai: Violence and Terrorism: its Uses and Abuses 446. o. In Leiser, B. M. (ed) Values in Conflict, New York, 1981. Macmillan,
- Reiff, Mark R.: Terrorism, Retribution, and Collective Responsibility. In Social Theory and Practice (34), 2008.
- Scruton, Roger: A nyugat és a többi: a globalizáció és a terrorveszély. In A nemzetek szükségességéről, Budapest, 2005. Helikon Kiadó,
- Steinhof, Uwe: How can Terrorism can be Justified? In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrave Macmillan,
- Trotsky, Leon: A Defense of the „Red Terror”. In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrame Macmillan,
- Young, Robert: Political Terrorism as a Weapon of the Politically Powerless. In I. Primoratz (ed) Terrorism: The Philosophical Issues, New York, 2004. Pilgrave Macmillan,
- Walzer, Michael: Terrorism: A Critique of Execuses. In S. Luper-Floyd (ed) Problems of International Justice, Boulder, Col., Westview Press, 1988.

Bányász Péter

A közösségi média szerepe a 21. század hadseregeiben

Századunkban az információs forradalom révén a hadtudomány új kihívások áll. A közösségi média, a web 2.0 szinte egyik napról a másikra vált életünk mindennapos részévé. Az új technológiáknak vannak pozitív hatásai, azonban olyan biztonságpolitikai fenyegetést jelentenek, amelyekre mind a politikai, mind a katonai, mind a nemzetbiztonsági döntéshozóknak fel kell készülniük. Jelen tanulmány a közösségi médiában rejtőző lehetőségeket kívánja bemutatni.

Információs forradalom – két szó, ami évezredek óta az emberi történelem kísérője, mégis mindig mást értünk rajtuk.¹ A történelmi forradalmakhoz hasonlóan ugyanúgy egy rövidebb korhoz köthetőek, de a háttérben már hosszú ideje érlelődtek, és csak akkor bontakozhatnak ki teljesen, amikor a társadalom és a technológia is megérett rá. A következő forradalomig az új módszer fokozatosan fejlődik, míg egy magasabb szintre csak egy újabb forradalom által kerülhet.

Ha megnézzük az evolúciós időszakokat, a fejlődés mintájának szűkülő mivoltát tapasztaljuk. A lakosság evolúcióját tekintve 2 milliárd év szükségeltetett az élethez, 6 millió év az emberszabásúaknak, 100 000 év az emberiségnek. Ezt követte a mezőgazdasági, a tudományos, illetve az ipari forradalom, melyek sorrendben 10 000, 400 illetve, 150 évet vettek igénybe. A jelzett időtartamok szintén az evolúciós idő csökkenését jelzik. Ez azt jelenti, hogy az újabb fejlődési szakasz addig a pontig szűkül, míg hatását megláthatjuk ebben az életben. Az új evolúció alapja az információ, amihez napjainkban elsősorban az internet felhasználásával jutunk.

Az internet fejlődése tökéletesen szemlélteti a fenti megállapítás érvényességét. Az internet a hálózatok hálózata, amely az információ továbbítására valamilyen módon² összekötött, hálózatba kapcsolt eszközök együttese. Megalkotása azt a célt szolgálta, hogy atomtámadás esetén az Egyesült Államok vezetési, irányítási

1 Az információs forradalom főbb szakaszai: a beszéd kialakulása (történelem előtti kor); az írás feltalálása (i. e. 8. század), a nyomtatás feltalálása (1450); a tömegsajtó kialakulása (1850); a tömegszórakoztatás megjelenése (1900); a globális kommunikáció tömegessé válása (1950), az internet elterjedése (20. század vége).

2 Többek közt lehet optikai kábel, rézkábel, rádió-, infra-, lézerhullám.

rendszerének decentralizálásával növelhessék az ország túlélését. A fejlesztés 1969-ben kezdődött, de fejlődésének felgyorsulása 1991-től datálható, amikor egyrészt a korábban katonai felhasználást megnyitották a privát szektornak a világháló (World Wide Web – www) bevezetésével. Ez megkönnyítette az egyszerű felhasználók internet-használatát, másrészt az üzleti szféra fejlesztésbe történő bekapcsolódását foglalta magában, ami az innovációs folyamat felgyorsulását eredményezte. Ezt követően a fejlődés megállíthatatlannak bizonyult: az egész világot behálózó, milliárdot meghaladó felhasználó igényeit kiszolgáló hálózat jött létre.

Korunkat gyakran illetik az információs társadalom jelzővel, amely az információk szabad áramlásán, illetve az információk nyitottságán alapul. Ebből következően a hadseregek is jelentős változásokon kényszerülnek keresztülmenni.

Munkámban arra keresem a választ, mik azok a kihívások, amikkel a 21. században szembesülnek a katonai, illetve politikai vezetők a közösségi média hódítása nyomán. Ennek érdekében szükség mutatkozik a közösségi média rövid bemutatására, melyet követően rátérek a hadtudomány, valamint a hadügy gyakorlatában jelentkező pozitív és negatív hatások ismertetésére.

A közösségi média

A közösségi média (social media) Andreas Kaplan és Michael Haenlein megfogalmazásában „*internetes alkalmazások olyan csoportja, amely a web 2.0 ideológiai és technológiai alapjaira épül, ami elősegíti, hogy kialakuljon és átalakuljon a felhasználó által létrehozott tartalom*”.³ A közösségi média előnye a hagyományos médiával szemben, hogy relatíve olcsón előállítható, mindenki által hozzáférhető eszközökből áll; az eszközön megjelenő hír előállítására valós idejű, ahol azonnal reagálni lehet az eseményekre; a megjelentetett információ a későbbiekben is változtatható a hozzászólások, vélemények, új információk tükrében.

A közösségi média elsősorban az interperszonális interakciókon alapul, ami az egyes résztvevők beszélgetéseiből, véleménycseréjéből tevődik össze, és a tartalmak megosztásán nyugszik.

A közösségi média eszközei

A közösségi médiában megjelent információk számos csatornából táplálkoznak, legyen szó fórum-hozzászólásokról, blog-bejegyzésekről, kép-, videó-megosztó, illetve közösségi oldalak tartalmáról. Tekintsük át röviden a legfontosabb közösségi eszközöket, amelyek témám szempontjából is relevanciával bírnak.

3 A web 2.0 (vagy webkettő) kifejezés olyan internetes szolgáltatások gyűjtőneve, amelyek elsősorban a közösségre épülnek, azaz a felhasználók közösen készítik a tartalmat vagy megosztják egymás információit. Ellentétben a korábbi szolgáltatásokkal, amelyeknél a tartalmat a szolgáltatást nyújtó fél biztosította (például a portáloknál), webkettes szolgáltatásoknál a szerver gazdája csak a keretrendszeret biztosítja, a tartalmat maguk a felhasználók töltik fel, hozzák létre, osztják meg vagy véleményezik. A felhasználók jellemzően kommunikálnak egymással, és kapcsolatokat alakítanak ki egymás között.

YouTube

A YouTube videó-megosztó 2005-ben kezdte meg működését, és sikere már az első évben megmutatkozott. Az oldal lehetővé teszi, hogy a felhasználók feltölthessék saját készítésű videóikat – igaz, a tartalom egy jelentős része jogvédett tartalmak⁴ megosztásából származik. A portál fejlődésének egy másik szakaszát jelentette az angol királynő⁵ az amerikai Fehér Ház,⁶ a Kongresszus, a Vatikán saját YouTube csatornájának indítása. 2010-re a látogatók által megnézett videók száma napi szinten meghaladta a 2 milliárdot,⁷ valamint percenként 24 órányi új videó-anyag került a YouTube rendszerébe.

Az okostelefonok elterjedésével megnyílt az út az amatőr videók közvetlen feltöltéséhez, ami az arab tavasz idején nagy szerepet játszott abban, hogy világszerte széles tömegek értesüljenek – megnyerve ez által ügyüknek támogatásukat – a kormányok tüntetőkkel szembeni brutális fellépéseikről.

Facebook

A Facebook 2004-ben kezdte meg működését a Harvard Egyetem közösségi oldalából kilépve. Az évek során a világ legnépszerűbb közösségi oldalává vált, napjainkra több mint 600 millió aktív regisztrált felhasználóval. Ennek oka szolgáltatásainak sokféleségéből ered: fényképmegosztó; a játékok, minialkamazások tömegével szórakoztatást nyújt; egyes linkek megosztásával és az ezekhez kapcsolódó hozzászólásokkal, valamint az által, hogy kommunikációs csatornát biztosít, megkönnyíti az ismerőseinkkel való kapcsolattartást.

A Facebookon számos politikai mozgalmat indítottak, amelyek sok esetben befolyásolják egy adott ország belpolitikai eseményeit. Nem véletlen tehát, hogy Egyiptomban, Marokkóban elsősorban Facebookon szervezték a tüntetéseket a kormányzatok ellen.

Twitter

A 2006-ban indult Twitter egy olyan közösségi oldal mikroblog-szolgáltatás, amely lehetővé teszi, hogy maximum 140 karakter hosszúságban a felhasználók egymásnak szánt üzeneteket, ún. *tweet*eket írjanak. 2011 végére a rendszeresen tweetelők száma elérte a 100 milliót. Az oldal előnye abban keresendő, hogy valós időben teszi lehetővé az információk közzétételét, amelyek aztán a tweet üzenetek megosztásával („retweetelve”) óriási publicitást eredményezhetnek.

A Twitteren posztolt információk sok esetben megelőzték az egyébként jellegéből fakadóan gyors online médiát is, rákényszerítve, hogy azok szerkesztői híradásaikban felhasználják az egyes tweeteket. Ennek jelentőségét mi sem mutatja jobban,

4 Filmek, videó klippek, sorozatok.

5 2011-ben pl. élőben közvetítette Vilmos herceg esküvőjét.

6 Barack Obama többször tart a csatornán keresztül interaktív interjút, amelyben a felhasználók kérdéseire válaszol.

7 Ez az érték majdnem a kétszer annyi, mint az USA 3 legnagyobb műsorszóró hálózatának főműsoridős nézettsége együttvéve.

mint az, hogy az Oszama Bin Laden elfogására indított katonai akciót – anélkül hogy az illetőnek pontos információi lettek volna a történésekről – egy környéken lakó élőben közvetítette.⁸

Blogok

A blog egy olyan, periodikusan újabb bejegyzésekkel bővülő weboldal, amely ezek sorozatából áll, függetlenül attól, hogy mi az oldal témája, formája és hogy nyilvánosan elérhető-e.

A blogok gyakorlatilag semmiféle formai vagy tartalmi megkötéssel nem rendelkeznek, bár többségük továbbra is hosszabb-rövidebb, döntően szöveges bejegyzésekből áll. A blogok esetében – mint általában a weblapoknál – nagyon jelentős a linkelés lehetősége, amely a bejegyzések kontextusba helyezését segíti elő. A blogoknál jelentős a hírcsatornák (feedek) használata, amelyek speciális webcímek, és az olvasók számára készült ún. a feed-olvasók⁹ révén lehetővé teszik a kedvenc blogjaiknak, híroldalaiknak egy helyen való olvasását, illetve az új bejegyzésekről való értesülést.

A döntéshozók, úzzék hivatásukat bármennyire is professzionálisan, sok esetben nem értik a blogok működését. A közelmúltban az amerikai törvényhozás az internetes kalózkodás elleni törvény (Stop Online Piracy Act) megalkotását tűzte ki céljául, aminek hatására mind a blogokon, mind a releváns web 2.0-ás eszközökön olyan tiltakozás alakult ki, amely végül a törvényt támogató szervezetek bojkottjában és hackertámadásaiban csúcsosodott ki. Az internetezők nyomására a kezdeményezés mögött előbb a szervezetek, majd fokozatosan a választott képviselők, illetve maga Barack Obama hátrált ki, meghiúsítva a törvény elfogadását.¹⁰

Közösségi média és a hadtudomány

Az információs forradalom következtében a közösségi oldalak egyre jobban befurakodnak magánéletünkbe. A közösségi média hatására az a sajátos helyzetet áll elő, miszerint az általa okozott pozitívumok egyben negatívumként jelentkeznek más területeken.

A modern korban a mobiltelefon, az internetes technológiák révén számos lehetőségük nyílik a katonáknak az otthon-maradottakkal való kapcsolattartásra. Szinte elképzelhetetlen, mennyire megkönnyíti (és egyben átalakítja) a családdal, barátokkal történő kapcsolattartást a Facebook (de újabban már a Google+), a Skype, a blogok, a fénykép- és videó-megosztó oldalak,¹¹ és a többi elterjedt platform használata.¹²

8 <http://www.origo.hu/nagyvilag/20110502-eloben-kozvetitette-a-twitteren-egy-arab-ferfi-a-bin-laden.html>

9 Úgynevezett hírolvasó programokon, mint például a Google Reader.

10 http://index.hu/tech/2012/01/16/az_internet_legyozte_a_sopa-t/

11 A katonák előszeretettel töltik fel a bázison, a harctéren készített videóikat, képeiket a nagy megosztó portálokra, mint a Youtube avagy Flickr, aminek következtében számos információt szolgáltathatnak ki az ellenségnek.

12 Bővebben lásd: A New Way To Write Home:

<http://feedbackagency.com/2011/08/a-new-way-to-write-home/>

2011 januárjában az amerikai haderő nyilvánossági ügyekkel foglalkozó hivatalának vezetője adta ki az amerikai hadsereg közösségi média kézikönyvét,¹³ amelyben ajánlásokat tesz a harcoló katonáknak a közösségi média használatára. A könyv első felében tanácsokat ad a családdal való kommunikációra, illetve az adatvédelemre (a legszigorúbb adatvédelmi beállítások használata, geolokációs információk közzétételének mellőzése stb.).

A könyv külön fejezetben foglalkozik a hadsereg népszerűsítésével, illetve a beosztottakkal való kommunikáció módozataival, a csapatok és más egységek közösségi profiljával, amelyhez taktikai és stratégiai tanácsokat gyűjtöttek össze, elsősorban a Twitter-, a Facebook-, a Flickr- és a Youtube-oldalak kezelésére. Ennek fontosságát legjobban Bene Gyula megfogalmazása alapján ragadhatjuk meg: „A NATO országok hadseregeiben a társadalom tájékoztatása kiemelt feladatként jelentkezik. Ennek érdekében egy jól működő mechanizmust állítottak fel a tagországok közös tájékoztatási tapasztalatai alapján, amelynek eredménye például a hazai közvélemény megnyerése külföldi szerepvállalásra, források biztosítása a honvédelemre a közvélemény támogatásával.”¹⁴

Külön részt szenteltek a kríziskommunikációnak. A hazai negatív példákkal ellentétben ők azt mondják, hogy a lehető legtöbb információt osszanak meg minél gyorsabban az adott oldalakon, természetesen megőrizve a hitelességet, bevonva a kormány és a segélyszervezetek oldalait is. Mi sem jelzi jobban a hadsereg e témában tett erőfeszítéseit, mint a hivatalos honlap közösségi médiával foglalkozó fejezete, ahol a hadsereg népszerűsítésével foglalkozó oldalak regisztrálására, illetve kategorizálására biztosítanak lehetőséget.¹⁵

Az USA hadseregének attitűdje jelzi, hogy a közösségi média használata sem korlátlan. Ahogy egy nagyvállalatnak, úgy egy állami szervezetnek, intézménynek is tisztában kell lennie ezen eszközök működésével. Nem véletlen, hogy 2007-ben a Pentagon megtiltotta a fegyveres erők tagjainak az online kommunikációs eszközök használatát.¹⁶ A tiltás feloldását mintegy hét hónapig tartó vizsgálat előzte meg, melyet William Lynn hadügyminiszter-helyettes az alábbiakkal indokolt meg: „A közösségi hálózatok egy lényeges elemét jelentik a katonai munkának és a közvéleménnyel való kommunikáció fontos részévé váltak.”¹⁷

Dale Sweetnam, a hadsereg Online és Közösségi Média Hadosztályának főtörzsőrmestere magyarázata szerint a közösségi média használata rengeteg katona napi rutinjává vált. Ez az a platform, amin családjukkal tartják a kapcsolatot (amellett, hogy az okostelefonok,¹⁸ újabban a tabletek¹⁹ harctéren való alkalmazásával alapjában

13 U.S. Army Social Media Handbook: http://fbmonitor.com/social_media_handbook.pdf

14 Bene Gyula: A társadalmi tájékoztató tevékenység helye és szerepe az információs műveletekben, különös tekintetben a médiatevékenységre. PhD értekezés. ZMNE 6. p.

15 <http://www.army.mil/media/socialmedia/>

16 A hadititkok esetleges kiszivárogtatásának megakadályozása mellett fontos érvként szolgált, hogy a katonák jelentősen túlterhelik a katonai kommunikációs hálózatokat.

17 Újra használhatják a közösségi portálokat az amerikai katonák:
http://m.sg.hu/cikk.php?cid=72827&cim=ujra_hasznalhatjak_a_kozossegi_portalokat_az_amerikai_katonak

18 Army sees smart phones playing important role:
<http://www.armytimes.com/news/2010/12/army-smart-phones-for-soldiers-121210w/>

alakítják át a katonai műveletek jellegét, hatékonyságát), megbeszélik a mindennapjaikat, ezért a tiltás ésszerűtlen.²⁰

Az adatvédelemre kevésbé figyelő, illetve készülő katonai műveletek tervét gondatlanságból kifecsegő katonák jelentős biztonsági kockázatot jelentenek.²¹ 2010-ben az izraeli hadsereg kénytelen volt lefújni egy katonai műveletet a palesztin területen, ugyanis az egyik katona a Facebookon az akció részleteit posztolta ki ismerőseinek.²²

A gondatlan adatkezelés egy másik aspektusát szintén az izraeli hadsereg szolgáltatja. Magánnyomozók bevonásával vizsgálja a hadsereg olyan személyek adatlapját, akik vallási meggyőződésükre hivatkozva tagadták meg a kötelező katonai szolgálatot. 2010 végére közel 1000 olyan nőt lepleztek le a Facebook segítségével, akik bár ortodoxnak állították be magukat, azonban olyan képeket publikáltak adatlapjukon, amelyek bizonyították, hazudtak vallási elkötelezettségükről, hogy elkerüljék a kötelező sorkatonai szolgálatot.²³

Ahogy figyelmen kívül hagyásból számos információ kerülhet ki az ellenséghez, úgy a szándékos kiszivárogtatás soha nem látott eszközt nyújt a hírszerzőknek. Az interneten mára olyan mennyiségű adat szerezhető be nyilvános forrásokból, amely minden elképzelésünket felülmúlja.

A nyílt forrású információszerzés (Open Source Intelligence – OSINT) olyan információgyűjtő eljárás, amelynek során a nyilvánosan elérhető forrásokból az információkat felkutatják, elemzik, értékelik és felhasználják egy adott cél érdekében.²⁴ Napjainkra a nyílt forrásból megszerzhető adatok száma példanélküli. Az OSINT-ot erősíti, hogy kis költséggel nyerhető ki nagy mennyiségű, hiteles információ. Természetesen az OSINT nem képes helyettesíteni a minősített információt, de ahogy Ferenczy Gábor fogalmazta meg „... a nyílt információforrások a 70–90%-át elégítik ki a teljes felderítő igényeknek. Olyan összefüggéseket tárhatnak fel, amelyek rámutathatnak egy adott téma lényegére, illetve segíthetik azt, hogy a minősített anyagokban milyen irányban kell összpontosítani a keresést”.²⁵

A költséghatékonyság mellett az OSINT további előnye, hogy kockázatmentesen végezhető a kutatás; akár valós időben követhetjük az események alakulását; minden területre kiterjed; a szabadon hozzáférhető adatok miatt az együttműködés lehetőségét biztosítja külső szakértőkkel, illetve a polgári információszerző szervezetekkel. Természetesen az OSINT-nak is megvan a maga árnyoldala, ami elsősorban a

19 Ipaddal fegyverzik fel a szingapúri újoncokat:

<http://htka.hu/2011/07/11/ipaddal-fegyverzik-fel-a-szingapuri-ujoncokat/>

20 Military Communication: A Struggle between Security and Being Social:

http://www.platformmagazine.com/article.cfm?alias=Military-Communication-A-Struggle-between-Security-and-Being-Social-Nem_elo_link!

21 Does Social Media Compromise Military Operations? :

http://socialtimes.com/does-social-media-compromise-military-operations_b3398

22 <http://www.metropol.hu/cikk/535056>

23 <http://www.parameter.sk/rovat/kulfold/2010/11/24/facebook-buktak-le-katonai-szolgalat-elol-menekulo-izraeli-lanyok?mini=calendar/2011/04/all&qt-comments=1>

24 Hagyományos (nyomtatott és elektronikus) média; internet; szürke irodalom; szakértők és megfigyelők tapasztalatai; kereskedelmi műholdas felvételek; stb.

25 Ferenczy Gábor: Internet alapú nyílt információszerzés elvi rendszertechnikai megvalósítása; 17. p.

hozzáférhető adatok nagy számából, valamint sokféleségéből, eltérő interpretációk gyűjtéséből ered, illetve abból a tényből, hogy a megszerzett adatok pontatlanok lehetnek, vagy azokat dezinformációs szándékkal állították elő.

Részben a fentiek indokolták a már említett közösségi média kézikönyv megalkotását. Gondoljunk csak bele, mennyire megkönnyíti a hírszerzők dolgát egy olyan katona, aki figyelmetlenségéből blogokra, fénykép- és videó-megosztó oldalakra tölti fel az általa készített képeket, videókat az egységéről, állomáshelyéről; milyen információkat nyerhet ki az ártatlannak gondolt anyagokból egy hozzáértő szem. Vagy éppen azzal, hogy geolokációs szoftverekkel a katonák kiszolgáltatathatják az ellenségnek egységük tartózkodási helyét. Ha pedig egy katona beépült az ellenség soraiba, ezen eszközök felhasználásával információmorzsák különböző helyekre történő eljuttatásával feltűnés nélkül szolgáltatathat értékes adatokat.

Napjainkban a Facebook, a Twitter és egyéb közösségi csatornák fontos szerepet kezdenek el betölteni a cyberhadviselés terepén, közvetetten az egyes államok belügyeibe történő beavatkozás lehetőségeinek megteremtésén keresztül.

2011 februárjában a bostoni Raw Story²⁶ fedezte fel egy, az amerikai légierő által kiírt pályázatot online identitásmenedzselő szoftver²⁷ létrehozására. A szoftver lényege röviden abban foglalható össze, hogy 50 humán felhasználó egyenként 10 hamisítványt (fake), azaz összesen 500 fiktív számlát (account) legyen képes kezelni, amelyek „*technikailag, kulturálisan és földrajzilag konzisztens*” háttértörténettel legyenek képesek alátámasztani az accountok valóságát.

Továbbá a szoftvernek egyrészt képesnek kell lennie arra, hogy véletlenszerűen változtassa az operátor egyedi netes azonosítóját (IP-cím), nehogy kiderüljön, hogy egy kézben futnak össze a szálak. Az egyes hamis online identításoknak viszont statikus IP-címekkel kell rendelkezniük, azt a látszatot keltve, hogy az illető mindig ugyanarról a gépről jelentkezik be. Feltétel volt virtuális szerverek (VPS-ek) felállítása is, amelyeket a Raw Story feltételezése szerint arra lehet használni, hogy megtéveszték a különböző geolokációs szolgáltatásokat, és ha valaki kutakodni kezd, azt hihesse, hogy a virtuális célszemély valóban ott ül, ahol a legendája szerint ülnie kell.

A szoftver jelentősége, hogy a közösségi oldalakon a fiktív felhasználók bejegyzéseivel képessé válhatnak az adott állam közvéleményének befolyásolására, szélsőséges esetben pedig a politikai rendszer megváltoztatására kormányváltás, esetleg forradalom kioldásának előidézésével.²⁸

Az USA Központi Parancsnoksága (USCENTCOM) a Raw Story kérdésére azt válaszolta, hogy a pályázati kiírásban említett szoftver felhasználási célja nem tartozik a közvéleményre. A szerződés a közösségi szíjtokon végzett titkos, az USA-n kívül végzett tevékenységre vonatkozik, amelynek célja, az erőszakos, szélsőséges ideológiával és az ellenséges propagandával szembeni fellépés.

26 <http://rawstory.com/>

27 persona management software

28 Revealed: Air Force ordered software to manage army of fake virtual people:

<http://www.rawstory.com/rs/2011/02/18/revealed-air-force-ordered-software-to-manage-army-of-fake-virtual-people/>

Hogyan működhet mindez a gyakorlatban? Képzeljük el egy országot, ahol például egy személy felgyújtja magát a kormányzati korrupció ellen tiltakozva. Erre referálva rengeteg spontán blogbejegyzés születik az országban, egyre nagyobb publicitást adva az esetnek, növelve a közvélemény felháborodását. A blogposztok Twitteren, valamint Facebookon mind szélesebb tömegekhez jutnak el nemcsak belföldön, hanem külföldön is. Mindezek hatására tüntetéseket, mozgalmakat szerveznek a közösségi oldalakon, ami természetesen a fenti technológiák előtt is lehetséges volt, de ilyen mértékű nyilvánosságot és támogatottságot csak használatukkal lehet biztosítani.

Nem szabad elfelejteni, a 2011-es „arab tavasz” eseményei, illetve a londoni zavargások²⁹ is kezdetben a Facebookon, Twitteren szerveződtek. Ha azonban a fentiek egy ellenérdekelt ország operatív tevékenységének „segítségével” történnek, beláthatatlan következményekkel járhatnak az állam belpolitikai integritására nézve.

Az „arab tavasz”³⁰ eseményeit röviden az alábbiak szerint foglalhatjuk össze: egy Mohammed Bouazizi nevű, tunéziai zöldségárú a kormányzati korrupció ellen tiltakozva felgyújtotta magát egy önkormányzati épület előtt, minek hatására Észak-Afrikában, illetve a Közel-Keleten tüntetéshullám zajlott le. A tüntetések hatására megbukott előbb a tunéziai kormány, majd Hoszni Mubarak egyiptomi elnök, a kirobbanó forradalmak pedig megbuktatták Moammer Kadhafit, valamint a jemeni uralkodót, Ali Abdullah Szalehet. Szíriában a mai napig tartanak a tüntetések, miközben Egyiptomban kiújultak. Mindeközben több államban került sor személycserékre, hangzottak el ígérek alkotmányos változásokra, infrastruktúra-fejlesztésre, magasabb szintű jóléti intézkedések bevezetésére.

Több tanulmány kimutatta,³¹ hogy a tunéziai, egyiptomi tüntetések előtt és idején a városi, iskolázott fiatalok³² nagy számban használták politikai témájú beszélgetésekhez, illetve szerveződésük erősítésében az említett közösségi oldalakat. Megállapítható, hogy az arab régióban a tüntetések nagy részét ezeken a helyeken szervezték, és 15–20%-al növekedett az oldalak forgalma. Az „arab tavasz” idején a kormányok igyekeztek blokkolni az internet hozzáférést, illetve letartóztattak számos bloggert, akik a kormányzatot kritizálták, de mindez még nagyobb visszhangot és elégedetlenséget váltott ki.

29 Bővebben: <http://mediablog.hvg.hu/201189.aspx>

30 Az „arab tavasz” eseményeiről bővebben:

<http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline>

31 Washington University Kommunikációs Kara által folytatott, az információs struktúráknak a muszlim társadalmakban betöltött politikai szerepét, valamint a digitális média iszlám világban való állampolgári és politikai alkalmazását vizsgáló projektje keretében készített 2011-es jelentés, illetve a Dubai School of Government által az arab közösségi médiáról készített jelentés

32 Tunéziában és Egyiptomban sok fiatal ismeri és használja a közösségi oldalakat, a mobiltelefonok mindkét országban elterjedtek, Tunéziában minden 100 emberre jut 93 mobiltelefon előfizetés, míg Egyiptomban 100 emberből 67 rendelkezik mobiltelefonnal. Egyiptomban, ahol az átlag életkor 24 év, az ország 83 milliós lakosságának 33 százaléka fiatalabb 14 évesnél. A cenzúra hatására az vált a tájékozódás fő eszközévé. Az Internethasználat szintén jelentős mindkét országban: Tunéziában a lakosság 25 százaléka, Egyiptomban pedig 10 százaléka használta már az Internetet. Az Internethasználóknak ráadásul több mint a fele 34 évesnél fiatalabb. Mindez részben magyarázatul szolgálhat arra, hogy az utcákon tüntető emberek között miért volt olyan sok a fiatal, technikai eszközök használatában jártas személy, aki blogot írt, Twitterezett, vagy posztolt a Facebookon az aktuális eseményekről.

Következtetések

Tanulmányomban azt igyekeztem bemutatni, hogy napjainkra az információ vált a gazdasági és politikai hatalom fő forrásává. Az információs, valamint a hírközlő rendszerek a gazdasági és társadalmi fejlődés kulcstényezői, amiből következően a területek, állampolgárok védelme mellett megjelenik az államok kritikus infrastruktúrájának védelme is. Ezek működése biztosítja ugyanis az energia hálózatokat, pénzügyi és bakrendszereket, a szállítást, a vízellátó, a kormányzati, és vészhelyzeti rendszereket, valamint az azokat támogató információs rendszereket.

A napról napra jelentkező innováció olyan új biztonságpolitikai fenyegetéseket eredményezett, amelynek figyelmen kívül hagyása a legsúlyosabb kihívások elé állítja a nemzeteket. Ezen fenyegetéseknek egyik aspektusát az általam feldolgozott közösségi médiaeszközök adják. Katonai szempontból ezeknek megvan a maguk pozitív hozadéka, tekintve a harcoló katonák családtagjaival való kapcsolattartás megkönnyítését, illetve a harci cselekmények „marketingjének” megteremtését. Jelent veszélyforrást is a titkos információk kiszivárogtatásán – ezzel a kémkedés megkönnyítésén – keresztül egészen az állam berendezkedésére, működésére, vezetésére irányuló külső befolyásolás lehetőségein át, amelyek új típusú válaszokat és védekező mechanizmusokat követelnek meg.

A NATO Stratégiai Koncepció szerint állami és nem állami ellenfelek megpróbálhatják kihasználni a Szövetség függőségét az információs rendszerektől úgy, hogy információs műveletekkel működésképtelenné teszik a rendszert. Egyes hackercsoportok (például az Anonymous) ezeket használják ki.

Az Anonymous-csoport a hírhedt 4chan nevű fórum tagjaiból alakult meg, és mára az egyik legrettegettebb körré vált. Nevükhöz olyan események kapcsolódnak, mint az iráni választások, valamint a líbiai forradalom idején infrastruktúra biztosítása a tüntetőknek, forradalmároknak, de rendszeresen támadták a különböző kormányhivatalokat is. Harcot hirdettek a mexikói drokartellek és az általuk pénzelt rendőri, katonai, államigazgatási szervek ellen, nyilvánosságra hozva a bűnözők és az őket üldözni hivatottak együttműködését.

A Wikileaks által kiszivárogtatott diplomáciai iratok nyilvánosságra kerülése után támadást intéztek a Wikileaksset ellehetetleníteni szándékozó pénzügyi cégek ellen, amiket szintén visszavonulásra kényszerítettek.³³

Láthatjuk, a hackerek tevékenysége sok esetben az államok szuverenitását sérti belpolitikai döntéshozatali mechanizmusok megváltoztatásának kényszerítésével, de szélsőséges esetben kormány-, illetve rendszerváltásokban való aktív közreműködésükkel, mindezt pedig a közösségi média eszközeit használva.

33 A csoportról bővebben: http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/01/31/who_was_that_masked_man

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Oszti Judit: Az elektronikus média szerepe korunk háborúiban társadalmi-politikai megítélésében és a közgondolkodás formálásában. PhD értekezés. Budapest, 2009. ZMNE
- Ferenczy Gábor: Internet alapú nyílt információszerezés elvi rendszertechnikai megvalósítása. PhD értekezés. Budapest, 2007. ZMNE
- Bene Gyula: A társadalmi tájékoztató tevékenység helye és szerepe az információs műveletekben, különös tekintetben a médiatevékenységre. PhD értekezés. Budapest, 2002. ZMNE
- Kassai Károly: A magyar honvédség információvédelmének - mint a biztonság részének- feladatrendszere. PhD értekezés. Budapest, 2007. ZMNE
- Office of The Chief of Public Affairs: U.S. Army Social Media Handbook, 2011.
http://fbmonitor.com/social_media_handbook.pdf
- NATO Open Source Intelligence Handbook, 2001

INTERNETES CIKKEK

- A közösségi média szerepe a 21. században, avagy az „arab tavasz” és a közösségi oldalak:
<http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1137>
- A NATO kibervédelmi politikájának áttekintése:
<http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1125>
- Who Was That Masked Man?:
http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/01/31/who_was_that_masked_man
- A londoni zavarosságok és a közösségi média: <http://mediablog.hvg.hu/201189.aspx>
- Katonai titkok a Facebookon: http://www.technet.hu/hir/20090719/katonai_titkok_a_facebookon/
- Újra használhatják a közösségi portálokat az amerikai katonák:
http://m.sg.hu/cikk.php?cid=72827&cim=ujra_hasznalhatjak_a_kozosegi_portalokat_az_amerikai_katonak
- iPaddal fegyverzik fel a szingapúri újoncokat:
<http://htka.hu/2011/07/11/ipaddal-fegyverzik-fel-a-szingapuri-ujoncokat/>
- Izrael lefújta egy katonai akciót a Facebook miatt: <http://www.metropol.hu/cikk/535056>
- Military Communication: A Struggle between Security and Being Social:
<http://www.platformmagazine.com/article.cfm?alias=Military-Communication-A-Struggle-between-Security-and-Being-Social>
- Social media helps soldiers communicate with families:
<http://www.columbiaindianian.com/stories/2011/01/07/social-media-helps-soldiers-communicate-families/>
- Does Social Media Compromise Military Operations? :
http://socialtimes.com/does-social-media-compromise-military-operations_b3398
- A New Way To Write Home: <http://feedbackagency.com/2011/08/a-new-way-to-write-home/>
- Army sees smart phones playing important role:
<http://www.armytimes.com/news/2010/12/army-smart-phones-for-soldiers-121210w/>
- Revealed: Air Force ordered software to manage army of fake virtual people:
<http://www.rawstory.com/rs/2011/02/18/revealed-air-force-ordered-software-to-manage-army-of-fake-virtual-people/>
- Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests:
<http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline>

Ujházi Lóránd

A migráció, mint biztonsági kihívás és a Vatikán válasza a menekültkérdésre

A cikk igyekszik bemutatni a migráció kezelésének szentszéki mechanizmusát. Bemutatjuk a Vatikán illetékes hivatalának, az Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanácsának történetét, működésének jogszabályi keretét és főbb tevékenységi körét. Egyben a Vatikán migrációs politikájának néhány alappilléreire, főbb gondolatára és ezeknek a gondolatoknak az átadási fórumaira is utalunk. Külön kitérünk azokra az újabb megnyilatkozásokra – szentszéki dokumentumokra, konferenciákra, pápai üzenetekre –, amelyek a menekültkérdés aktuális problémáival foglalkoznak.

A biztonság új, átfogó értelmezésénél a biztonságot fenyegető tényezők között a migráció előkelő helyet foglal el. Az Európai Unió többé-kevésbé egységes határrendészeti, menekült-elhelyezési programot dolgozott ki.¹ Hasonlóan megbízható jogszabályi háttérrel és gyakorlattal rendelkezik a nemzetbiztonsági szempontból veszélyes személyek kiszűrése.²

Ugyanakkor az elmúlt hónapok menekülthullámai nyilvánvalóvá tették, hogy bár a jogszabályi háttér szükséges, de mindez önmagában nem elégséges a menekültkérdés kezeléséhez. Ma már látszik, hogy csak „kényszerintézkedésekkel” a menekültek áradatát megállítani nem lehet.

A tanulmányban az Apostoli Szentszék menekültekkel foglalkozó hivatalait és intézményrendszerét kívánjuk bemutatni. Szeretnénk bizonyítani, miszerint annak ellenére, hogy a Vatikán „mini állam”, tekintélye és nemzetközi összeköttetés-rendszere miatt egyrészt jelentős részt vállal a menekültek problémájának gyakorlati megoldásában, másrészt megfontolandó alapelveket fogalmaz meg a nyugati társadalom számára.

1 Sztankovics Gábor: Transznacionális kihívások az illegális migrációt illetően a határország szemszögéből. Felderítő Szemle. 2008. január, 7. évf., különszám, p. 59–61.

2 Ez különösen is igaz a terrorszervezetek tagjainak kiszűrése vonatkozásában, hiszen éppen a migráció és a menekültek áradata miatt az európai országok „terrorista-paradicsommá válhatnak”. Ld. Gubicza József, Görbe Attiláné Zán Krisztina: A határrendészeti kérdéseket ellátó szervezet állományának felkészítése a transznacionális kihívások kezelésére. Felderítő Szemle. 2008. január, 7. évf., különszám, p. 96.

A Vatikán elsősorban a katolikus menekültek (pontosabban az otthonaiktól bármilyen okból távollévők) gondoskodásáért felelős. A gondoskodáson belüli is elsősorban a lelki, illetve lelkipásztori gondoskodást értjük. Ez nem jelenti azt, hogy a Vatikán a menekültek érdekében tett lépései kimerülnének a lelkipásztori igények kielégítésében, hiszen a Szentszék számos egyéb humanitárius és diplomáciai lépést tesz, de elsődleges felelőssége a lelkipásztori gondoskodás megszervezésében áll. Ezért a tanulmányban is elsősorban erre a területre helyezzük a hangsúlyt.

Intézményes háttér: Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács

A katolikus egyház hierarchikusan felépített közösség. Ez azt jelenti, hogy a római pápa a legfőbb kormányzati, azaz törvényhozó, végrehajtó, bírói hatalmat birtokolja.³ A római pápát ebben a legfőbb egyházkormányzati tevékenységében a Római Kúria egyes központi hivatalai segítik. A Római Kúria a történelem folyamán fokozatosan fejlődő intézményrendszer, amelynek hivatalai az éppen regnáló pápa egyházkormányzati célkitűzéseinek megfelelően jöttek létre vagy szűntek meg.⁴

A központi hivatalok „rangjuk” és funkciójuk alapján eltérnek egymástól (államtitkárság, kongregáció, pápai tanács, pápai hivatal, bíróság). A nagyobb jelentőségű intézkedések végrehajtásánál a Vatikán különböző központi hatóságai között gyakran van együttműködés. A jelentősebb feladatok kezelésére, a szentszéki munka koordinálására a Vatikánnak külön hivatalai vannak.

A menekültek segítségét a Vándorlók és Utazók Lelki Gondozásának Pápai Tanácsa látja el.⁵ A hivatalt azért hozták létre, hogy azok az emberek, akik kénytelenek az otthonaiktól távol élni, megkapják a sajátos helyzetükből fakadó lelkipásztori ellátást. A tanács nagyobb jelentőségű intézkedéseire a római pápa által kiadott jogszabályok, illetve a pápa kifejezett szándéka ad eligazítást.

A migráció egy általános fogalom, amely a lakóhely-változtatást, költözést és vándorlást jelenti. Sőt, magában foglalja mind a kifelé, mind a befelé való mozgást, a „bevándorlás és a kivándorlás mechanizmusát”.⁶ Mivel a migráció önmagában nem jelenti sem azt, hogy országok, vagy kontinensek között menne végbe, sem azt, hogy legális vagy illegális módon történik, ezért a pontosítás kedvéért hozzá szokták tenni, hogy illegális vagy nemzetközi, illetve kontinentális migrációról van szó. Hasonlóképpen, ha a migráció kiváltó oka háború, politikai, vallási, nemzetiségi, nyelvi szempont vagy más kényszerítő ok, akkor kényszmigrációról beszélünk.⁷

3 Carulli Ombretta Fumagalli: Il governo universale della Chiesa e i diritti della persona. Milano, 2003. Vita e Pensiero. p. 148–149.

4 Arrieta, Juan, Ignacio: Governance Structure within the Catholic Church. Montreal, 2000. Wilson and Lafleur. p. 145–163.

5 Beyer, Jean: Il pontificio consiglio della pastorale per i migranti e gli itineranti. In: Bonnet, Antonio, Piero, Gullo Carlo (szerk.): La Curia Romana nella Cost. Ap. Pastor Bonus. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana. 1990. p. 463.

6 Póczik Szilveszter: Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok. p. 35. http://www.ittvagyunk.eu/application/essay/120_1.pdf (2012. január. 12).

7 Karoliny, Eszter – Mohay, Ágoston: A (nemzetközi) migráció jogi kérdései. http://publikon.hu/application/essay/455_1.pdf. (2012. január. 12).

Bár a migráció, mint biztonságot érintő tényező alapvetően az elmúlt évtizedekben került a figyelem középpontjában, az egyház történelme szempontjából nem új jelenségről van szó. A keresztényeknek már az első évszázadok keresztényüldözései alkalmával menekülniük kellett. Mikor Claudius császár 49-ben száműzte Rómából a zsidókat, a zsidó származású keresztényeknek is el kellett hagyniuk a várost. Az első jelentős keresztényüldözés alkalmával pedig, amely Néró császár uralkodása alatt, Róma leégése kapcsán robbant ki 64-ben, a keresztényeknek szintén menekülniük kellett.⁸

A IV. Lateráni Zsinat (1215) kilencedik kánonja elrendeli, hogy a helyi egyházi vezetés gondoskodjon azok lelkipásztori ellátásáról, akik bármilyen okból el kellett, hogy hagyják otthonaikat, és nem beszélnek annak a területnek a nyelvét, ahol letelepedtek.

A XIX. század végén és a XX. század elején, mikor katolikusok százezrei hagyták el az európai kontinenst, felvetődött, hogy a katolikus elvándorlók kérdését nemcsak helyi szinten kell kezelni, hanem a Római Kúria központi hatóságai között egy önálló hivatal kellene létrehozni.⁹ Először Boldog Scalabrini püspök, akit a vándorlók és menekültek atyjának is neveznek, vetette fel egy önálló pápai hivatal létrehozását. A püspök 1905 májusában javaslatot juttatott el X. Piusz pápának, amelyben körvonalazta az új pápai hivatal szükségességét és annak esetleges hatáskörét. A végleges döntés csak az Apostoli szentszéki hivatalainak reformja kapcsán, 1908-ban született meg. 1912-ben X. Piusz pápa a *Cum omnes catholicos* kezdetű *moto proprio*val létrehozta a migránsokért felelős különleges hivatalt.¹⁰

A hivatal a migránsok területén egyedülálló és saját jogkörrel rendelkezett, de nem működhetett teljesen függetlenül, hanem a *Konzisztoriális Kongregációnak* alárendelve látta el feladatát.¹¹

1914-ben szintén X. Piusz felállított még egy hivatalt, amely kifejezetten az olaszországi bevándorlókért lett felelős.¹² Sőt, a pápa szándékában állt egy olyan papnevelő intézet létrehozása még 1914-ben, melyben azokat a lelkipásztorokat képezik, akiknek speciálisan az lesz a feladatuk, hogy a menekültek lelkipásztori ellátásával foglalkozzanak. Az I. Világháború miatt végül erre csak 1920-ban került sor.¹³

A Konzisztoriális Kongregáció hivatalos dokumentumokon keresztül igyekezett segítséget nyújtani azoknak a lelkipásztoroknak, akik más nemzetiségű személyek lelkipásztori gondozását látták el.¹⁴ Ugyanez a kongregáció 1918-ban pedig kifejezetten az

8 Müller, Klaus: Christenverfolgungen. In.: Höfer, Josef, Rahner, Karl: Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg, 1958. Herder. p. 1115.

9 Átfogó történelmi bemutatás: Negrini, Angelo: La Santa Sede y el fenómeno de la movilidad humana. People on the move. 2002. 34. évf. p. 88–89.

10 X. Piusz: motu proprio. Cum omnes catholicos. 1912. VIII. 15. Acta Apostolicae Sedis. 1912. 4. évf. p. 526–527.

11 A Konzisztoriális Kongregáció, a mai Püspöki Kongregáció elődje.

12 A iam pridem kezdetű motu proprioval a Collegio Urbano di Sacerdoti per l'Emigrazione italiana (1914. III. 19. Acta Apostolicae Sedis. 1914. 6. évf. p. 173–176) felállítása történt.

13 Konzisztoriális Kongregáció: Notificazione. 1921. V. 26. Acta Apostolicae Sedis. 1921. 13. évf. p. 309–311.

14 Konzisztoriális Kongregáció: Decretum. Etnographica studia. 1914. III. 25. Acta Apostolicae Sedis. 1914. 6. évf. 182–186.

olasz menekültek megsegítésére lelkipásztori intézményt hozott létre.¹⁵ XV. Benedek „személyi prelátust” nevezett ki azoknak a papoknak a vezetésére, akik a külföldön élő olaszok lelkipásztori ellátásáról gondoskodnak.¹⁶

A II. világháború után, mivel a menekültek száma jelentősen megnövekedett, a migrációs hivatalt átalakították, és közvetlenül a vatikáni államtitkárság alá rendelték. 1951-ben pedig, létrehozták a migránsokért felelős Nemzetközi Katolikus Bizottságot.

XII. Piusz 1952-ben az *Exsul familia* kezdetű apostoli konstitúcióval a migráció vonatkozásában megerősítette a hivatal kizárólagos hatáskörét, és kialakította a ma is létező struktúrát, amely egyrészt a vatikáni központi hivatal, másrészt a helyi egyházszervezetet közös munkáját jelenti.¹⁷ Bár a dokumentumot a Vatikán migrációs politikájának *Magna Carta*jaként szokták említeni, tagadhatatlanul magán viselte a kor egyházszemléletének hiányosságait, amely egyrészt nem tudott eltekinteni a területiség elvétől, másrészt a helyi „világi” vagyis nem klerikus munkatársak segítségét csak nagyon korlátozottan használta ki.¹⁸

VI. Pál regnálása alatt a Római Kúria egyes hivatalai jelentős átalakításon esettek át. Az intézkedéssorozat nem hagyta érintetlenül a menekültekért és a hazájuktól távol élő személyekért felelős szentszéki hivatalt sem. 1965-ben a pápa külön hivatalt hozott létre, amely kifejezetten a nomád életformát élőkért lett felelős. 1967-ben, pedig a Klérus Kongregáció irányítása alatt a turizmusért (turistákért) felelős hivatalt állított fel.¹⁹ 1970-ben ugyancsak VI. Pál a két hivatalt összevonta, és a Püspöki Kongregáció alá rendelve, létrehozta a Migránsok és Turisták lelki gondozásáért felelős Pápai Tanácsot.

VI. Pál által felállított hivatal működési szabályai lényegében megegyeztek az *Exsul familia* kezdetű apostoli konstitúció alaposan kidolgozott elveivel. A pápai intézkedés jelentősége inkább abban állt, hogy az otthonuktól távol élőkért felelős szentszéki központi hivatal „pápai tanács” lett.

Ez a függés csak a katolikus egyház hatályos jogi szabályozásával szűnt meg. Az 1988-ban kiadott *Pastor Bonus* kezdetű apostoli konstitúció nemcsak a pápai tanács nevét változtatta meg, és lett Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács, hanem megszüntette a Püspöki Kongregációtól való függését is.

15 Konzisztoriális Kongregáció: Decretum. 1918. IX. 3. Acta Apostolicae Sedis. 1918. III. 3. 6. évf. p. 669–671.

16 XV. Benedek: Notificazione. 1920. X. 23. Acta Apostolicae Sedis. 1920. 12. évf. p. 534–535.

17 XII. Piusz: Apostoli konstitúció. *Exsul Familia*. 1952. VIII. 1. Acta Apostolicae Sedis. 1952. 44. évf. p. 649–704.

18 Baura, Eduardo: La cura pastorale extraparrocchiale. In.: Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico (szerk.): *La parrocchia*. Milano: Glossa. 2005. p. 255.

19 Cheli, Giovanni – Sabbarese, Luigi: Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti. In.: Pinto, Pio, Vito (szerk.): *Commento alla Pastor Bonus e alle Norme Sussidiarie della Curia Romana*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana. 2003, p. 216. ISBN 88 209 7521 1.

Az Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács működésének jogszabályi keretei

Szemben a katolikus egyház 1917-ben kiadott Egyházi Törvénykönyvével, a hatályos, 1983-as Egyházi Törvénykönyv a Római Kúria működését nem részletezi. A törvénykönyvben mindössze egyetlen utaló jogszabály található, amelyben a jogalkotó jelzi, hogy a római pápa kormányzati munkáját a Római Kúria egyes hivatalai segítik (360. kánon). Illetve ugyanez a kánon általánosan megjelöli azokat az intézménytípusokat, amelyekből a Római Kúria felépül.

Az egyes hivatalok működésnek pontos bemutatása II. János Pál pápa által kiadott *Pastor Bonus* kezdetű apostoli konstitúcióban történik. A Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanácsára, a konstitúció 149–151. cikkelyei vonatkoznak.²⁰ Emellett a pápai tanácsnak, mint minden szentszéki hivatalnak, belső használatra kiadott, nem nyilvános szabályzata is van.

Az apostoli konstitúció alapján a pápai tanács működéséről és felépítéséről a következő mondható el: a pápai tanács neve jelzi, hogy a tanács hatásköre nemcsak azokra terjed ki, akik menekültek, hanem feladata, hogy minden olyan személlyel foglalkozzon, aki valamilyen okból kifolyólag el kellett, hogy hagyja szülőföldjét.²¹ A szakirodalom azokat sorolja ide, akiket elűztek, elmenekültek otthonaikból, turisták vagy zarándokok, akik vendégmunkások vagy tudományos kutatást folytatnak, illetve idegen országban tanulnak.

A Pápai Tanács hatásköri illetékessége szempontjából az *utazáson* és a saját szülőföldtől való *távolléten* van a hangsúly. Ezt jelzi, hogy a pápai tanács illetékes a nomád életformát élő személyek vonatkozásában is. Nekik ugyan nem kellett elhagyniuk otthonaikat, de életformájuk következtében (esetenként saját országuk határain is átívelő) vándorló életformát folytatnak. Hasonlóképp a tanács hatáskörébe tartozik, azoknak a lelki gondozása, akik vízi vagy légi úton vannak.²² A hatásköri szempontból nincs jelentősége annak sem, hogy gazdasági, politikai, vallási vagy etnikai okból kellett-e elhagyniuk szülőföldjüket.

Az Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács – az általános előírásoknak megfelelően – az elnök vezetése alatt áll. Az elnök érseki rangban van. Egyes esetekben érdemei elismerése miatt bíboros, de ez személyes teljesítményének elismerése és nem hivatala miatt van így.²³ Közvetlen munkatársa a tanács titkára. A tanácsnak emellett állandó munkatársai, tagjai vannak. A huszonöt bíboros és érsek

20 II. János Pál: Apostoli konstitúció, *Pastor Bonus*. 1988. VI. 28. Acta Apostolicae Sedis. 1988. 80. évf., p. 899-900.

21 Cheli, Giovanni, Sabbarese, Luigi: Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti. i. m. p. 216.

22 A vízi úton lévők lelkipásztori ellátására vonatkozóan – az utazás indítékától függetlenül – II. János Pál külön szabályozást adott ki. II. János Pál: motu proprio. *Stella Maris*. 1997. I. 31. Acta Apostolicae Sedis. 1997. 89. évf. p. 209–216.

23 Sanzi Sartori Giangiacomo: Kommentár az Egyházi törvénykönyv 360. kánonjához. In.: *Quaderni di Diritto Ecclesiale* (szerk.): Codice di Diritto Canonico Commentato. Milano: Ancora. 2001. p. 350.

mellett, akik mint tagok vesznek részt a munkában, mintegy ötven tanácsadó is segíti a pápai tanács eredményes tevékenységét.

A tagok és a tanácsadók kiválasztásánál két szempont kap szerepet. Egyrészt a működés rugalmassága szempontjából fontos, hogy a tanács egyes tagjai gyorsan elérhetőek legyenek. Ezért a tagok egy része Rómában él, sőt nem ritka, hogy más szentszéki hivatalnak is tagjai, így egy-egy kérdésre nagyobb rálátással is rendelkeznek. A másik szempont, hogy a tagok kiválasztásánál a Szentszék fontosnak tartja, hogy az egyes hivatalokban az egész világegyház képviseltesse magát. Ennek különösen nagy jelentősége van az Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács esetén, hiszen a migráció kérdése mind a szegény, fejlődő, mind az iparosodott, gazdag országok életében jelen van. Azzal, hogy mindkét területe képviselteti magát, a döntések meghozatalánál átfogóbb szempontok szerint lehet döntést hozni.

A tanács elnöke a tagok segítségét és véleményét egyesével és közösségben is kikérheti. A nagyobb jelentőségű ügyek megvitatására általában külön találkozót hívnak össze, ahol legalább a Rómában tartózkodó tagok elmennek, és tanácsot adnak.

A Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács legalább évente egyszer plenáriát, teljes ülést tart, ahol a nem Rómában tartózkodó tagoknak is meg kell jelenniük. A nagyon jelentős lépésekhez és dokumentumokhoz a római pápa hozzájárulása is szükséges.

A feladatok alapján kilenc szekció (migráció, menekültek és kitelepítettek, tanuló, turisták és zarándokok, tengeri úton lévők, légi úton lévők, nomádok, cirkuszosok, illetve az utazók) teljesít szolgálatot a hivatal keretei között. Első ránézésre is látszik, hogy a kilenc kérdés közel sem egyforma jelentőségű. Maga a hivatal is súlyának megfelelően kezeli az adott területeket, és ez jól látható a tanács megnyilatkozásaiból, dokumentumaiból és rendezvényeiből.

A tanács saját folyóirattal rendelkezik, melynek címe: *People on the move*, ahol a tanács tevékenysége (konferenciák, közgyűlések stb.) és az újabb dokumentumok nyomon követhetők.²⁴

Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanács tevékenysége

A pápai tanács elsődleges feladata, hogy az idegenben élők lelkipásztori ellátásáról gondoskodjon. Emellett természetesen megjelenik a humanitárius segítségnyújtás klasszikus formája, a menekültek pszichológiai és anyagi támogatása is.²⁵ A tanács a menekültek érdekében nemzetközi fórumokon felszólal, illetve konferenciákat szervez a menekültkérdés megoldásának elméleti megalapozásra.²⁶

24 A folyóirat részben megtalálható a Vatikán hivatalos internetes oldalán is.

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/s_index_pom/rc_pc_migrants_pom_overview_it.htm.

25 Schmitz Heribert: Die Römische Kurie. In.: Listl, Joseph, Scmitz, Heribert: Handbuc des katholischen Kirchenrechts. Regensburg, 1999. Verlag Friedrich Pustet. p. 378. ISBN 3-7917-1664-6

26 Kifejezetten az ENSZ számára a bevándorlókkal szemben megjelenő rasszizmusról: Chullikatt, Francis Assisi: La Santa Sede all'ONU: no al razzismo e alla xenofobia. *People on the move*. 2010. 113. szám. p. 167–171.

A tanács az egyetemes egyház és a római pápa tekintélyével tevékenykedik, de a nagyobb eredményesség érdekében együttműködik a helyi egyházzal. Attól függően, hogy az adott országban mekkora területet érint a menekültkérdés, és milyen mértékű a menekültek száma, az együttműködés történhet az adott ország püspöki konferenciájának szintjén, de az együttműködés szintje korlátozódhat kisebb területre, az egyházmegye vagy akár egy plébánia szintjére is.²⁷

Az 1983-ban kiadott, hatályos Egyházi Törvénykönyv értelmében van lehetőség személyi alapon szerveződő intézmények létrehozására. Ez azt jelenti, hogy a katolikus egyház helyi szervezetei a menekültek lelkipásztori ellátására külön ún. személyi plébániát hozhatnak létre. Más esetben a püspöki konferencia, illetve az illetékes megyéspüspök személyi lelkipásztort nevezhet ki.²⁸

Azt is figyelembe kell venni, hogy a katolikus menekültek jelenős része valamelyik keleti katolikus közösség tagja, hiszen azon a vidéken (például Líbiában, Szíriában stb.), ahonnan az elmúlt években a legtöbb keresztény menekült érkezett, többségében keleti katolikus közösségek élnek. Ez a tény tovább bonyolítja a kulturális és nyelvi nehézségeket és a lelkipásztori ellátás megszervezését.²⁹ Különösen a kezdeti időkben nehézséget jelentett a saját rítusuk szerint lelkipásztori ellátás.³⁰

A Nemzetközi Migrációs Szervezet 2008-as jelentése szerint 200 millió menekült él szerte a világban.³¹ A menekültek számának drasztikusan növekedése szükségessé tette, hogy a katolikus egyház központi hivatalai, valamint a helyi egyházi hatóságok felülvizsgálják menekültek kezelésének kérdését. Azt is figyelembe kellett venni, hogy a menekültek jelentős része kényszerből hagyta el az otthonát. Sőt egyre gyakoribb, hogy vallási hovatartozásuk miatt üldözték el őket otthonaikból.

Mindezeknek a szempontoknak a figyelembevételével született meg 2004. május 3-án az új szentszéki dokumentum, az *Erga migrantes* kezdetű utasítás, amely a migráció központi (szentszéki) és helyi egyházi hatóságainak aktuális feladatit vizsgálta felül. Az *Erga migrantes* kezdetű utasítás egy összefoglaló dokumentum, amely az elmúlt évek elvándorlási áramlatára akart reflektálni. Ugyanakkor a más kérdésekben kiadott dokumentumokban a Szentszék már kitért az elvándorlással kapcsolatos legsürgetőbb kérdésekre. Ez leginkább azokban a megnyilatkozásokban történt, amelyek püspöki szinódusok eredményeként születtek meg, és az egyes kontinensek társadalmi és egyházi kérdéseivel foglalkoztak. Így Afrika (1994), Amerika (1997), Ázsia (1998), Óceánia (1998) és a jubileumi szentévből (2000) Európa vizsgálatát

27 Cheli, Giovanni, Sabbarese, Luigi: Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti. i. m. p. 218.

28 Baura, Eduardo: Movimientos migratorios y derechos de los fieles en la Iglesia. =Ius Canonicum. 2003. 43. évf. p. 51.

29 Busso, Ariel, David: La organización eclesial de los inmigrantes. In.: Erdő Péter – Szabó Péter (szerk.): Territorialità e personalità nel diritto canonico ed ecclesiastico. Budapest, 2002. Szent István Társulat. p. 386–387.

30 Kifejezetten az egyes keleti egyházak lelkipásztori ellátásának megszervezését mutatja be Veglió, Antonio Maria: Strutture pastorali per i migranti cattolici delle Chiese Orientali. People on the move. 2010. 11. évf. p. 147–161.

31 International Organisation for Migration: World Migration Report. 2008. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/offonce/pid/1674?entryId=20275>. (2012. január 8.)

célul kitűző színódusok eredményeként megszületett dokumentumokban a menekültek védelme és befogadása, emberi jogaik védelme is megfogalmazásra került. Az *Ecclesia in Europa* kezdetű, Európával foglalkozó buzdításban II. János Pál pápa kifejezetten a menekültek emberi jogainak tiszteletben tartására utal.³²

Az *Erga migrantes* kezdetű utasítás felhasználja az említett egyházi dokumentumokat, amikor kifejezetten csak az otthonaiktól távollévők lelkipásztori ellátásával foglalkozik. A dokumentum négy nagy fejezetet, illetve egy külön záró fejezetet tartalmaz. A jogi szabályozás szempontjából nagy jelentősége van annak a hat alfejezetet tartalmazó függeléknek, amely kifejezetten a migrációs kérdések egyházi jogi hátterét akarja tisztázni. A jogi szabályozás kitér a világi munkatársak alkalmazására (1. fejezet), a menekültekért dolgozó lelkészekre (2. fejezet), női és férfi szerzetesekre (3. fejezet), egyházi hatóságra (4. fejezet), püspöki konferenciákra és keleti egyházak felelős hierarchiájára (5. fejezet), illetve legvégül magára a pápai tanácsra (6. fejezet).

Az utasítás kifejezésre jutatja, hogy a katolikus egyház felelős vezetői tegyenek meg mindent a menekültekért, és ebbe a nem katolikusokat is bele kell érteni. Utóbbiak vonatkozásában pedig tartsák tiszteletben a lelkiismeret és vallásszabadság elvét (17. cikkely). A helyi egyházi hatóságoknak fel kell készülniük arra, hogy a menekültek eltérő nyelvi és kulturális háttérrel rendelkeznek. Ezért a menekültek ellátását úgy kell megszervezni, hogy a helyi egyházi közösségekben ne lépjenek át az a küszöböt, amely a kulturális és nyelvi különbségek miatt feszültséget teremtene (89. pont). A régebbi apostoli buzdításokban az is szerepelt, hogy a helyi egyházi hatóságok használják ki az egyház egyetemességét, vagyis határokon átnyúló valóságát azért, hogy segítsék az újonnan érkezetteket az otthon-maradottakkal való kapcsolattartásban.³³

A dokumentum azt is figyelembe vette, hogy a nyugati társadalmakban működő olyan – esetenként szélsőséges – politikai erők, melyek a menekültekkel szemben ellenségesen viselkednek, a katolikus emberekre is hatást gyakorolhatnak. Jóllehet, a katolikus egyház a különböző hivatalos fórumokon nagyon határozottan lépett fel a menekültekkel szemben megnyilvánuló minden rasszista magatartással szemben, a jogszabályi intézkedésekkel a felesleges feszültségek elkerülésére törekszik.³⁴ A gyakorlatban ez azt is jelenti, hogy a jogszabályi keret szorgalmazza, hogy a már említett személyi elven csak az adott migráns csoport számára létrehozott lelkipásztori intézmények jöjjenek létre.

32 „Figyelembe véve az okokat – a sajnos még több országban megtalálható nyomorúság, fejletlenség, szabadság hiánya –, melyek sokakat szülőföldjük elhagyására készítetnek, mindenkinek bátran össze kell fognia egy igazságosabb nemzetközi gazdasági rend megvalósításáért, ami alkalmas arra, hogy minden ország és minden nép igazi fejlődését elősegítse.” II. János Pál: Püspöki Szinódus utáni apostoli buzdítás. *Ecclesia in Europa*. 2003. VI. 28. Acta Apostolicae Sedis. 2003. 92. évf. p. 710.

33 „Különös lelkipásztori gondot kell fordítani a bevándorló katolikusok integrációjára, figyelembe véve kultúrájukat és eredeti vallási hagyományait. Ennek érdekében ápolni kell a kapcsolatot a bevándorlók eredeti egyházaival és a befogadó egyházak között, hogy ki lehessen alakítani a segítség megfelelő formáit, amit – megfelelő fölkészítés után – a bevándorlók eredeti hazájából származó papok, szerzetesek és lelkipásztori kiegészítők is nyújthatnak.” II. János Pál: Püspöki Szinódus utáni apostoli buzdítás. *Ecclesia in Europa*. 2003. VI. 28. Acta Apostolicae Sedis. 2003. 92. évf. p. 710.

34 Valtolina, Giovanni Giulio: „La paura è la madre di ogni razzismo”. *Atteggiamenti e orientamenti dei cittadini europei verso gli stranieri immigrati*. People on the move. 2010. 11. évf. 113. sz. p. 113–129.

A dokumentum már a bevezetőben is utal arra, hogy a nők és gyermekek sokszor a nemzetközi migráció áldozatai, hiszen ők jobban kiszolgáltatottak a befogadó ország körülményeinek, és így könnyen kialakulhat, hogy kihasználják őket. Sőt, a helyzetükre a szentszéki dokumentum a „modern rabszolgaság” kifejezést is használja (5. pont).³⁵

A Vatikán a menekültügyekben érintett országok egyházi hatóságaitól kéri, hogy a menekültkérdés aktuális állásáról éves jelentést juttassanak el a pápai tanácsnak (20. cikkely 1. §. 7°). Így a Vatikán az egyes országok vonatkozásában is friss információkkal rendelkezhet.

A pápai tanács és a Szentszék nemzetközi tevékenysége a menekültek érdekében

A Szentszék fontos feladata, hogy a menekült kérdésben ne csak általános útmutatást adjon, hanem az újabban megjelenő problémák fényében a meglévő jogi struktúrát aktualizálja, és az ehhez kapcsolódó üzenetét széles körben továbbítsa.

A huszonegyedik század első éveiben már nyilvánvalóvá vált, hogy az elvándorlás jelentős része nem gazdasági okoktól motivált, hanem etnikai, vallási és nacionalista okai vannak. Ezért 2001-ben II. János Pál pápa az Utazók és Vándorlók 89. Világnapjára külön dokumentumot adott ki a Küzdelem a rasszizmus, az idegengyűlölet és a túlzott nacionalizmus minden fajtájának legyőzéséért címmel. A pápa kitér a legsebezhetőbb idegenekre: az okmányok nélkül vándorlóakra, a hontalanokra, a menedéket keresőkre a véres konfliktusok menekültjeire, az emberkereskedelem női és gyermekáldozataira. A pápa felszólította a helyi katolikus intézményeket, hogy az idegeneknek igyekezzenek segíteni a beilleszkedésben, és ne érezzék a kulturális és nyelvi eltéréseket.³⁶

2008-ban a Pápai Tanács akkori elnöke, Renato Martino bíboros a johannesburgi érseknek írt levelében sajnálatát fejezte ki a Dél-Afrikai Köztársaságban történt események miatt. A fővárosban ugyanis ötven bevándorlót gyilkoltak meg, mondván: a szegény szomszédos országokból érkezettek, veszélyeztetik a közbiztonságot. A pápai tanács kifejezte aggodalmát, hogy mindez egy újabb apartheid kialakulásához vezethet.³⁷

A sajtófelhívások mellett a Pápai Tanács konferenciáit is meg kell említeni. A Pápai Tanács az új típusú migráció felerősödésével párhuzamosan a világ több pontján konferenciákat szervezett, illetve a helyi egyházi szervezetek által megrendezett eseményekre előadókat és képviselőket delegált. A kongresszusok helyszínei tudatosan lettek kiválasztva. A Vatikán migrációról, menekültek gondozásáról szóló üzenetét egyszerre akarta elmondani a nyugati világ menekültkérdésekben érintett színhelyein éppúgy, mint azokon a helyeken, amelyeket migránsok ezrei hagytak el.

35 Bővebben Gianluca, Biccini: Donne e bambini più vulnerabili nella mobilità umana. People on the move. People on the move. 2010. 11. évf. p. 161–167.

36 II. János Pál: A Vándorlók és Menekültek 89. Világnapjára. People on the move, 2002. 90. szám. p. 5–7.

37 A Vándorlók és Utazók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa elítéli a dél-afrikai erőszakot <http://www.magyarokurir.hu/hirek/vandorlok-es-utazok-lelkigondozasanak-papai-tanacs-a-eliteli-del-afrikai-eroszakot>. (2012. január 6.)

2008-ban június 2. és 5. között a Pápai Tanács Nairobiban nemzetközi kongresszust szervezett. A kongresszuson több mint húsz afrikai ország képviselője vett részt. A kongresszus nagy eredménye volt, miszerint Renato Martino bíboros megfogalmazta: a migráció olyan mértéket öltött az elmúlt években, hogy arra minden kontinens kormányának és minden nemzetközi szervezetnek minőségileg új módon kell reagálni. A bíboros azt is kijelentette, hogy a katolikus egyház menekültekkel foglalkozó hivatalainak bizonyos kérdésekben nagyobb rugalmasságot kell mutatnia.

2008. július 28-án, Washingtonban, az Egyesült Államok püspöki konferenciájának elvándorlókkal és menekültekkel foglalkozó bizottsága a „remény megújítása, az igazság keresése” címmel konferenciát szervezett. A Vatikánt Agostino Marchetto érsek, a Vándorlók és Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanácsának titkára képviselte. A tanács elnöke, Renato Martino bíboros üzenetet küldött a konferencia résztvevőinek. A bíboros üzenetében megerősítette, hogy a migráció kihívásaira pozitívan, határozottan, de leginkább szervezett módon kell válaszolni. Nagy jelentősége van a bíboros azon kiemelésének, miszerint kultúrák közötti, ökümenikus és vallásközi összefogásra van szükség ahhoz, hogy a menekültek kérdését meg lehessen oldani. Ismételten megerősítette továbbá, hogy a Katolikus Egyháznak speciális lelkipásztori tervet kell kidolgozni a menekültek lelkipásztori gondozására.³⁸

A soros magyar európai uniós elnökség záróeseményei között kiemelkedő rendezvény volt a 2011. június 4-én tartott vallásközi-párbeszéd konferencia. A Gödöllői Királyi Kastélyban megrendezésre került eseményen a magyar kormány meghívására Antonio Maria Vegliò érsek, a pápai tanács jelenlegi vezetője A közös értékek az elvándorlás vallási és szociális hatásaival összefüggésben címmel tartott előadást. Az érsek az előadásában kiemelte, hogy az elvándorolt emberek befogadásánál nem elhanyagolható tényező a gazdasági, politikai és szociális háttér, de legalább ennyire fontos szerep jut a vallásoknak, amelyek szervezett, intézményes keretek között segíthetik az otthonaiktól távollévő emberek beilleszkedését.

* * *

A biztonság kihívásai között a menekültkérdés az egyik legismertebb. Jól ismerjük a jogszabályi keretek és rendvédelmi szervek működési mechanizmusát. Ugyanakkor az is látszik, hogy ma csak ezekkel az eszközökkel nem lehet a menekültkérdést megoldani. Az Apostoli Szentszék a menekültkérdést két irányból közelíti meg: Intézményrendszert épít ki a menekültek, az otthonaiktól távollévők segítségére. De ennél is fontosabb az az erkölcsi tanítás, amelyet a menekültkérdés kezelése, a menekültek emberi jogaiknak védelme érdekében megfogalmaz.

A Szentszék az érzékeny területekre – nők, gyermekek, háborús övezetek, dokumentumok nélkül vándorlók – külön figyelmet szentel.

38 Konferencia az Egyesült Államokban az elvándorlásról. <http://www.magyarurir.hu/hirek/konferencia-az-egyesuelt-allamokban-az-elvandorlasrol> (2012. január 6.)

A Vatikán a menekültek helyzetéről a helyi egyházszervezettől friss információkat szerez be. A nemzetközi információk és az aktuális események tükrében újrafogalmazza a Szentszék migrációs politikáját és új jogszabályokat ad ki a menekültkérdés intézésével megbízott szentszéki központi hivatal, a Vándorlók és Utazók Leleki Gondozásának Pápai Tanácsa számára.

A katolikus egyház egyetemes, országhatárokon átívelő valósága azt is lehetővé teszi, hogy a Szentszék ne csak dokumentumokban fogalmazza meg a bevándorlásról, menekültekről szóló tanítását, hanem konferenciákon, körleveleken, rendezvényeken, a katolikus médián vagy akár vasárnapi prédikációkon keresztül az összes országba, annak legkisebb településére is eljuttassa.

A migrációs helyzet politikai, gazdasági és szociális kihívásaira mind a nemzetközi közösség, mind az egyes államok megpróbálnak jogszabályi keretet és intézményes választ alkotni. Ma már látszik, hogy erre nagy szükség van. Még nagyobb szükség van azonban a jogszabályi keretek és az intézmények működése mozgató erejének kimondására. Mindezeknek ugyanis fel kell tételezniük a jogalkotó tekintélyét és az őszinte szándékot, hogy a jogszabályt a segítő akarat motiválta.

A vallási közösségek ma is olyan tekintélyek, melyek feltételezik, hogy az intézményes keretek létrehozása, a válaszok keresése a segítségnyújtás érdekében történik. A jogalkotás és az intézmények szerepét adja vissza XVI. Benedek pápa szava, amely az elvándoroltak és menekültek 95. világnapján mondott el: „... *hogyne gondoskodnánk azokról, akik olyan nehéz szükséghelyzetekbe kerültek, mint a menekültek és a száműzöttek? Hogyne segítenénk szükségükben azokat a gyenge és védtelen, kétes és bizonytalan helyzetekbe került embereket, akiket a társadalom peremére szorítottak, vagy abból teljességgel kizártak? Az ilyen embereknek különös figyelmet kell szentelnünk...*”.³⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, könyvfejezetek:

Arrieta, Juan, Ignacio: *Governance Structure within the Catholic Church*. Montreal, 2000. Wilson and Lafleur. ISBN 2-89127-518-7.

Carulli Ombretta Fumagalli: *Il governo universale della Chiesa e i diritti della persona*. Milano, 2003. Vita e Pensiero. ISBN 88 343 0977 4.

Cikkek, tanulmányok:

Baura, Eduardo: *La cura pastorale extraparrocchiale*. In.: Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico (szerk.): *La parrocchia*. Milano, 2005. Glossa. p. 245–282. ISBN: 88-7105-189-0.

Baura, Eduardo: *Movimientos migratorios y derechos de los fieles en la Iglesia*. *Ius Canonicum*. 2003. 43. évf. p. 51–86. ISSN: 0021-325X

Beyer, Jean: *Il pontificio consiglio della pastorale per i migranti e gli itineranti*. In.: Bonnet, Antonio, Piero, Gullo Carlo (szerk.): *La Curia Romana nella Cost. Ap. Pastor Bonus*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana. 1990. p. 455–466. ISBN: 8820916185.

39 XVI. Benedek: Üzenet az elvándorlók és menekültek 95. világnapjára. http://www.papaimisszio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=121&Itemid=121 (2012. január 6.)

- Busso, Ariel, David: La organización eclesial de los inmigrantes. In.: Erdő, Péter, Szabó, Péter (szerk.): Territorialità e personalità nel diritto canonico ed ecclesiastico. Budapest, 2002. Szent István Társulat. p. 356–391. ISBN: 963 361 415 5
- Cheli, Giovanni, Sabbarese, Luigi: Pontificio Consiglio della Pastorale per i Migranti e gli Itineranti. In.: Pinto, Pio, Vito (szerk.): Commento alla Pastor Bonus e alle Norme Sussidiarie della Curia Romana. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana. 2003. p. 215–219. ISBN: 88 209 7521 1.
- Chullikatt, Francis Assisi: La Santa Sede all'ONU: no al razzismo e alla xenofobia. *People on the move*. 2010. 113. szám. p. 167–171. n. sz.
- Gianluca, Biccini: Donne e bambini più vulnerabili nella mobilità umana. = *People on the move*. *People on the move*. 2010. 11. évf. p. 161–167. n. sz.
- Gubicza József – Görbe Attiláné Zán Krisztina: A határrendészeti kérdéseket ellátó szervezet állományának felkészítése a transznacionális kihívások kezelésére. *Felderítő Szemle*. 2008. január, 7. évf., különszám, p. 94–98. ISSN 1588-242x.
- Negrini, Angelo: La Santa Sede y el fenómeno de la movilidad humana. *People on the move*. 2002. 34. évf. p. 88–89. n. sz.
- Müller, Klaus: Christenverfolgungen. In.: Höfer, Josef, Rahner, Karl: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder: Freiburg, 1958. p. 1115–1117. n. sz.
- Sanzi Sartori Giangiacomo: Kommentár az Egyházi törvénykönyv 360. kánonjához. In.: *Quaderni di Diritto Ecclesiale* (szerk.): *Codice di Diritto Canonico Commentato*. Milano: Ancora. 2001. p. 350–351. ISBN: 88-514-0187-X.
- Schmitz Heribert: Die Römische Kurie. In.: Listl, Joseph, Scmitz, Heribert: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. Regensburg, 1999. Verlag Friedrich Pustet. p. 378. ISBN 3-7917-1664-6
- Sztankovics, Gábor: Transznacionális kihívások az illegális migrációt illetően a határőrség szemszögéből. *Felderítő Szemle*, 2008. január, 7. évf., különszám, pp. 59–63. ISSN 1588-242x.
- Valtolina, Giovanni Giulio: "La paura è la madre di ogni razzismo". *Atteggiamenti e orientamenti dei cittadini europei verso gli stranieri immigrati*. *People on the move*. 2010. 11. évf. 113. sz. p. 113–129. n. sz.
- Veglió, Antonio Maria: *Strutture pastorali per i migranti cattolici delle Chiese Orientali*. *People on the move*. 2010. 11. évf. p. 147–161.

Szentszéki jogszabályok, dokumentumok:

- X. Piusz: motu proprio. Cum omnes catholicos. 1912. VIII. 15. *Acta Apostolicae Sedis*. 1912. 4. évf. pp. 526–527.
- X. Piusz: motu proprio. Iam pridem. 1914. III. 19. *Acta Apostolicae Sedis*. 1914. 6. évf. p. 173–176.
- XV. Benedek: Notificazione. 1920. X. 23. *Acta Apostolicae Sedis*. 1920. 12. évf. p. 534–535.
- XII. Piusz: Apostoli konstitúció. Exsul Familia. 1952. VIII. 1. *Acta Apostolicae Sedis*. 1952. 44. évf. p. 649–704.
- II. János Pál: Apostoli konstitúció, Pastor Bonus. 1988. VI. 28. *Acta Apostolicae Sedis*. 1988. 80. évf., p. 841–930.
- II. János Pál: motu proprio. Stella Maris. 1997. I. 31. *Acta Apostolicae Sedis*. 1997. 89. évf. p. 209–216.
- II. János Pál: Püspöki Szinódus utáni apostoli buzdítás. *Ecclesia in Europa*. 2003. VI. 28. *Acta Apostolicae Sedis*. 2003. 92. évf. p. 649–719.
- II. János Pál: A Vándorlók és Menekültek 89. Világnapjára. *People on the move*, 2002. 90. szám. 5–7.
- XVI. Benedek: Üzenet az elvándorlók és menekültek 95. világnapjára.
http://www.papaimisszio.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=121&Itemid=121
(2012. január 6.)
- Konzisztoriális Kongregáció: Notificazione. 1921. V. 26. *Acta Apostolicae Sedis*. 1921. 13. évf. p. 309–311.
- Konzisztoriális Kongregáció: Decretum. *Etnographica studia*. 1914. III. 25. *Acta Apostolicae Sedis*. 1914. 6. évf. 182–186.
- Konzisztoriális Kongregáció: Decretum. 1918. IX. 3. *Acta Apostolicae Sedis*. 1918. III. 3. 6. évf. p. 669–671.

ABSTRACT

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Mihály Simai: INTERNATIONAL MODERNIZATION TRENDS OF ARMED FORCES

The study analyzes the global military sector from global power and security prospective. The author examines the modern requirements of advanced military forces. After describing modern wars, he justifies the importance of sustainment and development of military power. Having shown the international trends, he overviews the status of the military forces and the defence sector in the USA, Russia and China. The second part of the Study discusses the interrelations between defence budgets, the technological opportunities of defence industries and modernization of military forces. The article gives special attention to the dominating process of defence revolution, the technological R+D+I. The study concludes with the characterization of defence industry in the XXI. Century and suggestions to introduce the Concept of Effect-Based Operation instead of theory of allocation of traditional weapon systems in the theatre.

Tibor Ács: ON THE LITERATURE OF THE OEUVRE IN MILITARY SCIENCE OF SANDOR TANÁRKY (Constants and variables in the research of the biography of the great scientists)

Sándor Tanárky at the pantheon of Hungarian science. The immortalisation of the oeuvre of the first regular military scientist member of HSS, 1837–1842. The cultivation of the memory of Sándor Tanárky in the 19th century. The oblivion of the memory of Tanárky in the first half of the 20th century. The renaissance of the scientific research and commemoration of the Tanárky biography in the second half of the 20th century. On Tanárky's oeuvre in military science and his remembrance in the 21st century. The first and final military assessment of Major Sándor Tanárky from 1837.

SECURITY POLICY

Anita Deák – János Deák: CONVERSION OF THE ARMED FORCES OF RUSSIAN FEDERATION AND CONSEQUENCES MAY BE DROWNEN

During the twenty years from the foundation of Russian Federation the military leadership several times initiated the reorganisation of the armed forces, but the so called reforms every time were limited by reduction of personnel. The negativ experiments of the 2008 Georgian-Russian war forced the effective renewal of the armed forces.

Krisztián Répási: THE SPREAD OF THE JIHADIST MOVEMENT IN THE GAZA STRIP

During the last 5 years, not the Hamas, but the various local jihadist organizations inspired by al-Qaeda executed the major part of the attacks against Israel from the Gaza Strip. In spite of the fact that both Hamas and the jihadist groups are radical islamists, the jihadists pose threat to Hamas in more aspects.

Zoltán Vekerdi: THE CHANGING INTERPRETATION OF SECURITY

Globalization provides the real and potential enemy with such scientific and technical opportunities and means which makes effective warning, identification, prevention and consequence management of these security risks impossible for individual nations. During security risk analysis therefore focus is made on the opportunity to enhance cooperation options with others, as an effective tool in security risk management and burden sharing. Increased interaction within NATO, with non-NATO nations and other international actors creates opportunities for the Alliance to extend its role in enhancing security and stability outside traditional areas of engagement.

MILITARY OPERATIONS

Peter Wagner: THE BATTLE OF SHAHABUDDIN

During the 2010 parliamentary elections in Afghanistan, Baghlan saw one of the most intense fighting. Between 16-18 of September Taliban, Afghan and ISAF forces fought for a small combat outpost (COP). This militia base at the village of Shahabuddin had been set up only a month before and was filled with former allies, at the time enemies of the Taliban. Although the coalition forces were superior in terms of numbers, weapons, fire support, and intelligence, they were unable to breach the insurgents' positions near the combat outpost, and prevent the destruction of the COP by the Taliban. During the battle of Shahabuddin the Taliban forces masterly used their intimate knowledge of the terrain, successfully coordinated their units in different parts of the wider area, and fought with determination and courage comparable only to well trained regular units. This paper offers the most detailed narrative of the three days of fighting, using open source materials, previously unavailable sources and interviews with Hungarian officers who were members of the Hungarian Provincial Reconstruction Team at the time of the battle.

DEFENCE ECONOMY

Gergely Németh: EFFECTS OF THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS ON THE VOLUMEN OF THE DEFENCE SPENDING IN THE EUROPEAN REGION

The essay focuses on the effects of the financial crisis regarding defence budgets of different countries in the broader European region. The analysis covers both the causes and implications of the global financial crisis. It examines the dynamics of the global defence spending and it attempts to reveal the possible causes and future trends concerning the defence budgets for certain countries.

MILITARY TRAINING AND PREPARATION

Gabriella Kiss: PRESENT AND FUTURE OF LANGUAGE TEACHING CENTRE AT NATIONAL UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE

The Language Teaching Centre, as the part of the Military Science and Army Officer Training Faculty at the National University of Public Service is the only organisation of university language instruction that provides a wide range of services. The Centre instructs full-time BSc students and prepares them for the intermediate and advanced level specialist language exams set in compliance with the qualification requirements. It also arranges language courses for the Ministry of Defence (MoD) and the General Staff, where officers, NCOs and other employees of the Hungarian Defence Forces (HDF) can acquire a high level of foreign language proficiency, as well as fulfilling NATO orders concerning language instruction.

MILITARY LAW AND LAW OF WAR

Ádám Farkas: LEGAL HISTORICAL DATAS FOR MILITARY QUESTIONS OF THE CRIMINAL CODIFICATION

This paper shows the legal-historical traditions of the Hungarian military criminal codification. The author points out, that the separate codification has national traditions in the history of Hungarian military criminal law. He highlights however, that the integrated criminal code in Hungary was inaugurated by the state-socialist system. The study aims to draw legislators attention to the fact, that the Hungarian legal system could return to the national traditions with the new Penal Code, if the military criminal law would not be regulated integratedly.

CROSS CULTURE COMMUNICATION

Kosztasz Panaiotu: COURSEBOOKS IN TEACHING MILITARY ENGLISH

The present study paper focuses on the English coursebooks available off the shelf in Hungary, which are widely used in teaching military English. The author analyses their strengths and weaknesses in order to help students and teachers choose the most suitable training material for their classes or studies.

FORUM

Boda Mihály: THE MORALITY OF TERRORISM

At a first sight all forms of terrorism can be condemned morally. Terrorists, however, are arguing their deeds are justified by arguing ends, means, and causes of deeds are justified. In my paper I examine pros and cons of terrorism and show different theories on ends, means, and causes of terrorism.

Péter Bányász: SOCIAL MEDIA'S ROLE IN THE 21ST ARMY OF THE CENTURY

In this century, the military science has got a new challenge through the information revolution. The social media, the web 2.0 has almost from day to day become the part of our life. However the new technology has got positive effect, it can be such a threat of security policy that the politics-, military- and the national security decision-makers have to be prepared for these. This study explores the possibilities of the social media.

Lóránd Ujházi: MIGRATION AS A CHALLENGE FOR SAFETY AND ANSWERS THE VATICAN IS THE REFUGEE ISSUE

The article strives for a sophisticated presentation on the Vatican's mechanism of migration management. It presents the respective office of the Holy See, the Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People, its history, operational legal framework and main fields of activity. At the same time, there are also references made to the pillars of the Vatican's migration policy, the main ideas and their channels. Recent revelations of the Holy See – documents, conferences and papal messages – which concern current refugee issues are dealt with apart.

Dr. Pataky Iván nyugállományú ezredes emlékére

Pataky Iván 1930. július 16-án született Debrecenben. Érettségi után elvégezte a Honvéd Kossuth Akadémiát, 1949-ben avatták fel. Pályafutását csapattisztként, szakasz- és századparancsnoki beosztásban kezdte, majd a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolában teljesített szolgálatot. 1960-ben az ELTE-n magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett. 1960-tól 1985-ig, nyugállományba vonulásáig a polgári védelmi szakterületen dolgozott különböző beosztásokban: ezred-törzsfőnökként, a tiszti főiskolán tanszékvezetőként, majd a Polgári Védelem Országos Parancsnokságán osztályvezető-helyettesként, osztályvezetőként, a Polgári Védelem című hetilap főszerkesztőjeként. Kiemelkedő munkát végzett a kiképzés tervezése, szervezése és irányítása terén.

Pataky Iván 1955 óta folyamatosan publikált, hazai és külföldi lapokban, polgári védelem, katasztrófavédelem, biztonságpolitika és hadtörténelem témákban. 1975-ben lett a hadtudomány kandidátusa. Több könyve jelent meg, többek között Avonakodó szövetséges című műve a Magyar Néphadsereg közreműködéséről Csehszlovákia 1968. évi megszállásában.

A polgári védelmi tudományos élet aktív résztvevőjeként tagja volt a Honvédelem, a Honvédségi Szemle, a Hadtudomány és a Magyar Polgári Védelem szerkesztőbizottságának. Részt vett a Kiss Károly Hadtudományi Klub, a Magyar Hadtudományi Társaság és a Magyar Polgári Védelmi Szövetség megalakításában. Aktívan dolgozott az MHTT Polgári védelmi szakosztályában, kiemelkedő szerepet töltött be a Lahner György Haditechnikai Klub szakmai, tudományos és kulturális programjában, személye összekötő kapocsnak bizonyult a Magyar Hadtudományi Társaság és az országos katasztrófa-védelmi szervek között.

Részt vett a katasztrófa-elhárítással, a migrációval, a polgári védelem általános és háborús feladataival kapcsolatos kérdések kutatásában.

1994-ben – a polgári védelem története, valamint a második világháborúban Magyarország felett folyó légi háború, illetve az 1968-as csehszlovákiai agresszió magyar vonatkozású történetének elmélyült kutatásáért és az e területen felmutatott tudományos eredményeiért, valamint a tudományos ismeretterjesztés terén végzett eredményes tevékenységéért – megkapta a Magyar Hadtudományi Társaság egyik legnagobb elismerését, a Tanárky Sándor-díjat.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége

Simai Mihály

A korszerű haderőfejlesztés nemzetközi tendenciái (2. rész)

A tanulmány a globális hatalmi és biztonsági változások közepette vizsgálja a világ katonai szektorát. A közgazdász akadémikus világgazdasági megközelítésben tekinti át a korszerű haderőkkel szemben támasztott követelményeket. A jövő háborúinak kategorizálása után indokolja a katonai erő fenntartásának és fejlesztésének fontosságát. A meghatározó nemzetközi tendenciák bemutatása érdekében értékeli az USA, Oroszország és Kína haderőnek, védelmi szektorának helyzetét, fejlesztési terveit. A tanulmány második része a katonai kiadások, a védelmi ipar lehetőségei és a haderő modernizáció összefüggéseit tárgyalja. Bemutatja a legújabb hadügyi forradalom jellemző folyamatait, a haditechnikai K+F+I uralkodó tendenciáit. Végül a szerző a XXI. század leírásával teszi teljessé globális elemzését, melynek során eljut a hadszíntéri fegyverzetközpontú megközelítéstől a hálózatközpontú hadviselés fontosságáig.

A haditechnika új forradalma a XXI. században

A hadtörténet érdekes fejezeteit alkotja a tudományos eredmények hasznosítása a hadviselésben a különböző korokban. Ez a folyamat az ipari forradalom nyomán vált gyorsabbá és következményeit tekintve jelentősebbé. Lezárult a „háborúk kézműipari korszaka”. A haditechnika fejlődését, szerepét, az új fegyverek és berendezések elterjedését ezt követően nem lehetett többé elszigetelten vizsgálni. Adott időszak politikai és társadalmi feltételei adtak magyarázatot arra, hogy milyen ösztönző tényezők játszottak szerepet a haditechnikai fejlesztésben és vívmányainak elterjedésében. Önálló elemzést igényelt az is, hogy milyen feltételei voltak a haditechnika új vívmányai bevezetésének a katonai rendszerekbe és azok sikeres alkalmazásának.

A XIX. század és a XX. század háborúiban különösen hatalmas változásokat hoztak olyan technikai vívmányok, mint az ismétlő fegyverek, a mobil tüzérség, a távíró, a rádió, a tankok és a repülőgépek. Sok új technikai vívmány esetében évtizedekre volt azonban szükség ahhoz, hogy bevezessék azokat a hadseregekbe, és különösen ahhoz, hogy döntő változásokat hozzanak a stratégiai tervezésben és a harctereken. Az elmúlt évszázad során tulajdonképpen a második világháborúban alkalmazták átfogóan azokat a technikai vívmányokat, amelyek többsége az első világháború alatt született. A technikai fejlődés, a geopolitikai viszonyok, az egyes államok haderőinek társadalmi-gazdasági háttere, belső hierarchiája, személyi állományának

képzettsége és gondolkodásmódja mindebben jelentős szerepet játszottak, s részben játszanak ma is.

A XX. század második felében globális méretekben is felgyorsult az új technika terjedése. Ebben centrális fontosságú volt a haditechnika. A katonai szövetségi rendszerek, a hadiipar és a fegyverkereskedők érdekei, az információs forradalom különösen nagymértékben segítették ezt a folyamatot. Közismert tény, hogy a második világháború hadigazdasága és a hidegháború katonai célú kutatásai milyen jelentős szerepet játszottak a nukleáris technika, a repülő- és rakétatechnika, az űrtechnika, az „anyagforradalom” és a biológia fejlődésében. A XX. század második felében, különösen a nukleáris fegyverek fejlesztői, a légierők és rakétaalakulatok, valamint a tengeri flották építettek az új tudományos eredményekre.

A XX. század utolsó szakaszában jelentősen bővült azoknak a tudományágaknak köre, amelyek eredményei a hadseregek működése szempontjából stratégiai jelentőséget nyertek. Ezek között a technikai tudományok terén volt természetesen a legjelentősebb a változás. A kibontakozott hadügyi-technikai forradalom elképzelhetetlen lett volna az elektronika, a kibernetika, az informatika, az anyagtudományok, az energetika, a matematika és az élettudományok új vívmányainak alkalmazása nélkül.¹

A katonai szektor működésével és jövőjével összefüggésben egyébként fontos szerepet nyertek egyes a társadalomtudományok is, a demográfia, a lélektan, a közgazdaságtudományok, a makroökonómia, és mikroszinten a tervezés, szervezés és vezetéstudomány, amelyik különösen nagy hatással volt a logisztikára.

A XX. század utolsó szakaszában bekövetkezett jelentős csökkenés után a XXI. század első évtizedében ismét megindult a katonai célú K+F növekedése. Különböző becslések alapján valószínűsíthető, hogy XXI. század első évtizedének végén a világ államai mintegy 1000 milliárd dollárnak megfelelő összeget fordítottak kutatásra és fejlesztésre. Ennek valamivel több, mint 10%-át tették ki az állami és polgári finanszírozású, közvetlenül katonai célokkal azonosítható K+F kiadások. Az állami finanszírozású K+F egyharmadát fordították a világon katonai célú kutatásra és fejlesztésre.

Az USA aránya a XXI. század első évtizedében a globális katonai célú K+F ráfordításokban 65% volt, vagyis magasabb mint a világon eszközölt katonai kiadásokban. Az EU államainak részesedése a globális katonai célú K+F kiadásokból 13% volt.² Kína a globális katonai K+F-ben 7%-ot, Oroszország 6%-ot képviselt a század első évtizedében, mindkét állam súlya évről évre emelkedett.

Fontos mutató a katonai K+F aránya az állami finanszírozású kutatásokból. A legteljesebb adatsorok az Egyesült Államokra vonatkozóan állnak rendelkezésre. Az amerikai szövetségi kormány K+F kiadásaiból a katonai célokat szolgáló ráfordítások aránya az 1960-as évek átlagában közel kétharmad, az 1970-es évek átlagában 60%, az 1980-as évek átlagában 70%, az 1990-es években 60% és a XXI. század első

1 Michael G. Vickers – Robert C. Martinage: Revolution in War. Washington DC. 2004. Center for Strategic and Budgetary Assessment.

2 Ennek 60%-át két tagállam, Franciaország és Anglia realizálta.

évtizedében kb. 57%-volt. A Szovjetunióban ez az arány valószínűleg lényegesen magasabb volt. Oroszországban a XXI. század első évtizedének közepén 40%-ot tett ki, Angliában 32%-ot, Franciaországban 23%-ot, Kínában 16%-ot és Izraelben 100%-ot. A kutatási területek és témák átfogják a felszereléseket, a nehéz és könnyű-fegyvereket, a szárazföldi járműveket, páncélosokat, a különböző célú és típusú repülőket, a tengeri flották járműveit és fegyverzetét.

Az elmúlt másfél évtized során gyors ütemben vonult be a stratégiai szempontból döntő fontosságú tudományágak sorába a nanotechnológia. Ennek katonai célú alkalmazása példátlan lehetőségeket nyitott és ajánl a katonák egészségügyi viszonyaitól, ruházatától kezdve az úrfegyverekig szinte minden területen.

A katonai célokat szolgáló K+F iránya és eredményei az elmúlt évtizedekben különösen szorososan összekapcsolódtak a hadseregek szükségleteihez és a háborúk típusaihoz is.

A hadseregek maguk is jelentős összegeket fordítanak tudományos kutatásokra. Természetesen korábban is megfogalmazódtak bizonyos általános fejlesztési célok a haderők hatékony működtetésével kapcsolatban, a különféle háborúkban. Ezekre a biztonságpolitikának, a kutatásoknak, a haditechnikának, a kiképzésnek és a katonai kézikönyvekben foglaltaknak, valamint a katonai vezetés szervezetének és stílusának reagálniuk kellett. Új, fontos tény azonban az, hogy a hadseregfejlesztés és a hadviselés minden korábbinál nagyobb mértékben válik „tudásigényessé.” Elvileg ahhoz, hogy a fegyveres erők sikeresen integrálják a legújabb technikát, olyan rendszerfelfogásra van szükség, amelyik összekapcsolja a hadműveleti követelményeket a doktrínákkal, a kiképzéssel, a szervezettel, az adminisztrációval és a logisztikával. A XXI. században az a hadsereg számíthat sikerre, amelyik képes ezeket a feltételeket teljesíteni.

A XXI. század elején az amerikai hadtudomány vezető képviselői a következő főbb integrált stratégiai és harcászati célokat emelték ki (amelyekre nemcsak a katonai szervezetnek, hanem a tudományos kutatásnak és a haditechnika fejlesztése fő irányainak is reagálni kellett):³

1. *Minél jelentősebb sikereket elérni minimális saját emberveszteséggel, az ellenfélnek pedig minél nagyobb veszteséget okozni maximális költséghatékonysággal.* Az új technikai eszközök és a döntő technikai fölény révén már a háború kezdetén elérni a stratégiai és katonai politikai célok többségét anélkül, hogy a hadsereg jelentős emberveszteséget szenvedjen. Ennek nemcsak a fizikai, de a lélektani vonatkozásai is igen lényegesek.
2. *Fokozott koncentráció a stratégiai gyorsaságra minden területen:* a politikai és katonai vezetői döntésekben, az új haditechnika bevezetéséhez és alkalmazásához szükséges személyi feltételek megteremtésében, a globális, regionális és harctéri mobilitásban, a koncepciók és a szervezet alkalmazkodásában a vál-

3 Dr. Steve Maxner, Dr. Dennis Patterson, Mr. Dave Lewis: A Colloquium on U.S. National Security Policy, Military Strategy: Understanding the Environment for Contemporary Warfare. Strategic Studies Institute, United States Army War College, 2011; Steven Metz: Armed conflict in the 21st century: the information revolution and post-modern warfare. Strategic Studies Institute of the American Army War College. 2000

tozó feltételekhez. Sajátos és fontos szerepet nyert a stratégiai gyorsaság a logisztikában és a hadseregek egészségügyi ellátásában.

3. *Törekvés a minden korábbinál nagyobb találati pontosságra.* Ez természetesen a haditechnikában és a kiképzésben korábban is fontos feladat volt. A XXI. században különösen a pilótanélküli repülőket, a rakétafegyverek tömeges alkalmazása nyomán stratégiai fontosságúvá vált.
4. *Minden szinten növelni a katonák szakértelmét.* Ez a követelmény a hadviselés változó feltételei és igényei, a műveletek komplexitásának növekedése, és a szinte példátlan ütemű (és itt-ott korábban csak a sci-fi keretében megjelent) technika realitássá válása és alkalmazása nyomán, például az emberi tényező helyettesítésével, illetve képességeinek radikális bővítésével, robotokkal, távirányítással, távészeleléssel új, stratégiai jelentőséget nyert. Ezért sem képesek a sorozott hadseregek megfelelni az új követelményeknek.
5. *Új sajátos stratégiai és egyidejűleg offenzív és defenzív cél az álcázás, az ellenfél félrevezetése, illetve hasonló tevékenységek felfedezései.*
6. *A hírszerző, megfigyelő és kommunikációs tevékenységek minőségi átalakítása, különös tekintettel az információk és a kibernetikai hadviselés fontosságára, valamint az információs hadviselés különleges aszimmetriájából eredő problémákra.*

A legjelentősebb hadseregekkel és haditechnikával rendelkező államok katonai vezetői körében tulajdonképpen általános vélemény az, hogy katonai szempontból a hagyományos eszközökkel vívott háború egyre inkább anakronisztikus éppúgy, mint az „állig felfegyverzett katona” modellje a „munkaintenzív tömeghadseregben”.

A haditechnika vezető államaiban jelentős kutató- és fejlesztőmunka folyik a hagyományos fegyverek korszerűbbé tétele érdekében. Rugalmas páncéltövezetek vagy sajátos, a lövedékek behatolását nehezítő falazat a harckocsik személyzete biztonságának növelésére,⁴ városi bevetésre különösen alkalmas, mozgékony tankok,⁵ aknákkal szemben biztonságosabb páncélozott járművek,⁶ hatalmas pusztító erővel rendelkező lőszerke, minden korábbinál pontosabb célzást lehetővé tevő gyalogsági könnyűfegyverek, a harcosok védelmét és mozgását és kommunikációját megkönnyítő felszerelések egyre újabb és könnyebb fajtái jelennek meg a kutatók, fejlesztők és a gyártók kínálatában.

Új lehetőségeket nyit a hadseregek számára a katonai robotok és a pilótanélküli repülőket, az ún. drónok alkalmazása. A katonai robotok szerepe a harctereken egyrészt az, illetve az lesz, hogy az embereket pótolják veszélyes és fáradtságos feladatok (például harctéri sebesültek elszállítása ellenséges tűz alatt, bizonyos feladatok elvégzése nukleáris, vegyi vagy biológiai fegyverek által szennyezett környezetben, aknák eltávolítása, tűzoltás, felderítés és ellenőrzés) ellátásában. Az igazi áttörés az lesz, amikor a szárazföldi robotokat harcra is vethetik (például önszabályozó páncéltövezetek működésére). Ehhez azonban még növelni kell a robotok képességeit. Amerikai tudósok

4 Pl. Rheinmetall, Kraus-Maffei Wegman, Németország

5 Pl. a Merkava Mk4. Izrael

6 Pl. a török Otokar, Aselsan, Rocketstan és a dél-korea-i Hyundai Rotem közös fejlesztése

dolgoznak olyan mikroméretű elektromechanikus rendszerek kifejlesztésén, amelyik mindezt lehetővé teszik. További fontos lépés lesz a nanotechnológia eszközeivel kifejlesztett ún. mini- vagy mikrorobotok hadrendbe állítása.

A pilóta nélküli repülőgépek, az ún. drónok fejlesztésének és alkalmazásának eredményei már az eddigiekben is sokoldalúan használhatónak bizonyultak. A világ államai közül 50 ország hadserege rendelkezik felderítési célokat szolgáló drónokkal, és 10–12 ország olyanokkal, amelyek fegyveres akciókra is képesek. 2011-ig fegyveres harci feladatokra az USA, Anglia, Izrael és Franciaország vetett be lézervezénylésű rakétákkal felszerelt Predator- és Reaper-típusú drónokat. Ezek távirányítással és távészellel működnek, meghatározott személyek, csoportok és létesítmények megfigyelése alapján, nagy távolságból irányítva, kellő pillanatra időzítik a pusztító rakéták kilövését. Az Egyesült Államok hadereje meglehetősen széles méretekben alkalmazza ezeket Afganisztánban, illetve a pakisztáni törzsi területeken.

2010-ben 260 különböző típusú drónt tartottak nyilván. Amerikai becslések szerint kb. 6 milliárd dollárt költenek a világ államai drónokra, s ez 2020-ra 55 milliárdra emelkedhet. Összesen mintegy 45 000 különböző célú, képességű és hatósugarú drón áll készenlétben, illetve használatban. A nagyhatósugarú és egy hétig adott célpontok közelében „bolyongó”, 20 000 méteres magasságban repülő, több mint egy tonnányi rakétát és más fegyvereket szállítani képes, és a kellő bevetési pillanatra váró, sokoldalúan hasznosítható drónok a közelmúlt haditechnikai fejlesztésének különösen fontos eredményei.⁷

A drónok legsikeresebb fejlesztői (fontossági sorrendben): az USA, Izrael, Anglia, Franciaország, Oroszország, Kína, India, Irán, Dél-Korea és Törökország. Valamennyi nagy amerikai, orosz, német és kínai repülő- és rakétaipari társaság igyekszik újabb és fejlettebb drónokat gyártani.

A felderítés céljaira használt robotok sokkal olcsóbbak, mint a hasonló célokat szolgáló repülő.⁸ Az amerikai hadsereg Irakban és Afganisztánban több mint 12 000 harctéri robotot, és 7000 különböző típusú drónt alkalmaz.⁹ Fontos stratégiai kérdés az is, hogy a drónok és robotok tömeges alkalmazása megkönnyíti-e az államok vezetőinek döntéseit arról, hogy háborút indítsanak, tekintettel arra, hogy csökkenteni tudják az embervesztéseket. Valószínűleg fennáll ennek veszélye néhány vezető állam esetében. Különösen veszélyes helyzet alakulhat ki, ha drónok jelentős terror-szervezetek arzenáljába kerülnek.

A haderők és a harcosok energiaszükségleteinek növekedése és ellátásának problémája, illetve az e téren bekövetkezett gyors technikai fejlődés (például az akkumulátorok súlyának csökkenése teljesítményük jelentős növekedése mellett) ugyancsak igen lényeges területe a haditechnika új vívmányainak.

A katonai célú kutatások nagy súlya, eredményei, a titkosság fontossága és szerepe a XX. század második felének globális tudományában, igen fontos kérdéssé tették a

7 Defence IQ survey, 07 28 2011.

8 Az amerikai General Atomics Aeronautical Systems által gyártott Predator B drón ára kb. 10 millió dollár. Egy hasonló célú F-22-es repülő 150 millió dollár.

9 Einreich. B.: War without humans. The Nation, July 11 2011

polgári és katonai célú kutatások viszonyát. Közismert, hogy egyes államokban, mindenekelőtt az USA-ban, a múltban viszonylag rövid idő alatt átáramlottak a katonai kutató és fejlesztő munka fontos eredményei a polgári célú termelésbe és fogyasztásba. A Szovjetunióban, ahol a katonai K+F zártkörű tevékenység volt, és elegendő tőke, illetve szakképzett munkaerő sem állt rendelkezésre, az átáramlás sokkal korlátozottabb volt. Túlmegy e tanulmány keretein, de ez továbbra is fontos és vitatott téma. Olyan hagyományos problémákon túlmenően, mint például a tudományos és technikai hírszerzés elháríthatósága, az eredmények bizalmas jellegének problematikája az alap kutatásokban, igen lényeges új kérdések is napirendre kerültek.

Mennyire jelentenek például olyan változást a haditechnika fejlődésének irányai és a kutatások specifikus céljai, amelyek eleve kizárják a kutatási eredmények polgári célú hasznosíthatóságát? Miképpen befolyásolja a haditechnikával kapcsolatos állami kutatásokat a K+F-tevékenység egyre jelentősebb részének magánosítása, üzleti alapra helyeződése? Mennyire lehet az üzleti érdekek fölé helyezni az államok nemzetbiztonsági érdekeit a nemzetközi fegyverkereskedelemben? Melyek azok a különösen fontos katonai célú kutatások, amelyek nemzeti védelmét mindenképp érvényesíteni kell az információs forradalom körülményei között?

Lényeges kérdés természetesen az is, hogy a polgári K+F-ből mi hasznosul a katonai szektorokban. Konkrét elemzések arra utalnak, hogy a kölcsönhatások a két terület között a hidegháború vége óta, és különösen a XXI. században, lényegesen intenzívebbé váltak. Ez különösen az elektronikai és informatikai ágazatban, valamint az anyagtudományokban volt jellemző, de messze nem korlátozódott e területekre. A hadiiparban végbement szerkezeti és szervezeti átalakulás, a privatizációs folyamat és a keresleti viszonyok döntő tényezők voltak a kölcsönösségben. Ezek jelentős mértékben befolyásolták a versenyt is a polgári és katonai célú kutatások között a finanszírozási forrásokért, a tudósokért, illetve általában a szakemberekért.

Az arányok a hidegháború befejeződése óta a legtöbb ágazatban a polgári célú kutatások javára tolódtak el. Egyre inkább az a jellemző, hogy a polgári szektor tudományos eredményeit hasznosítják a haditechnikában.

Sohasem volt egyszerű az adott kor legfejlettebb technikájának bevezetése az államok katonai rendszerébe. A XXI. században a gazdasági, személyi, szervezeti és szerkezeti feltételek megteremtése azért is igen nehéz, mert ezek egymástól is jobban függnék, mint a múltban. A kutatási eredmények alkalmazásának további különösen fontos feltétele a hadiipari háttér.

*Hadiipar a XXI. században*¹⁰

A hadiipar fejlődésének döntő tényezői voltak az első és a második világháború, a hidegháború és a katonai kiadások magas szintje. A hadiipar vállalatai a hidegháborús években döntő szerepet játszottak egy sajátos érdekcsoportban: az ún. katonai-ipari

¹⁰ A tanulmányban általában a közgazdaságtudományban elfogadott „hadiipar” kifejezést használom, bár tisztában vagyok azzal, hogy a hadtudomány (legalábbis a fejlett világban) már a „védelmi ipar” terminust alkalmazza.

komplexumban. A fogalom *Eisenhower* elnöktől származott, aki az USA viszonyait jellemezte. Hasonló érdekcsoport azonban valamennyi jelentős (sőt, néhány kisebb) államban is kialakult és igyekezett a politikai viszonyokat is befolyásolni.¹¹

A hadiipar tulajdonképpen különböző ipari és szolgáltató tevékenységek összessége. Szorosan összefonódik olyan kutató és fejlesztő intézményekkel, ipari és szolgáltató társaságokkal is, amelyek alapjában nem csupán a hadseregeket szolgálják. Szűkebb értelmezésben a hadseregeket, illetve a fegyveres erőket hadianyagokkal, járművekkel (repülők, tankok, hadihajók, szállítóeszközök stb.), lőszerrel, speciális kommunikációs és informatikai berendezésekkel ellátó termelő és szolgáltató tevékenységeket foglal magában.

A XXI. század világgazdaságában a katonai szektor ezren felüli, meghatározó fontosságú hatalmas hadiipari társaságokat, állami vagy magántulajdonban lévő ipari és szolgáltató fővállalkozókat, ezek vertikumait, beszállítóit, kutatóintézeteket, és a hadsereg élelmezésétől a logisztikáig terjedő hálózatokat integrál egy különleges piacba. E piacon a kereslet két fő forrása: az állami megrendelések és a kivitel. Ezek mellett jelen van sok egyéb „fogyasztó” is.

A nemzeti bázisról kibontakozó hadiipar a második világháborút követően globális jellegűvé szélesedett. Tulajdonviszonyai, finanszírozása, kutató és fejlesztő tevékenysége, az alkalmazott szabadalmak, a termelő és az értékesítő tevékenység nemzetközileg összefonódott hálózatokat alkot. Szorosan összefonódik olyan kutató és fejlesztő intézményekkel, ipari és szolgáltató társaságokkal is, amelyek alapjában nem a hadseregeket szolgálják.

A hidegháborút követő két évtizedben meggyorsult a hadiipar globalizálódása. Államközi szabványosítási megállapodások, közös kutatás, nemzetközi licencing, és más formájú termelési egyezmények, közös vállalatok, vállalati szövetségek, nemzetközi beszállítói és értékesítési hálózatok teszik a hadiipart még nemzetközibbé. A hadiipari „értékláncban” különlegesen fontos szerepet játszanak azonban a vezető államok kutatóintézetei és óriásvállalatai.

A világ fejlett országaiban a hidegháború befejeződése óta a hadiiparban jelentős racionalizálási folyamat ment végbe. Az USA-ban és Nyugat Európa vezető államaiban a fúziók és akvizíciók sorozatában néhány óriásvállalat keletkezett, ami meggyorsította a hadiipar globalizálódását. A hadiipar a hidegháború időszakához képest lényegesen koncentráltabbá vált. A szervezeti és szerkezeti átalakulás nyomán jelentősen kiszélesedett a duális felhasználhatóság köre is. A fegyverrendszerekbe épített szoftver például a világ bármely részéből és különböző értékláncokból származhat.

A nemzetközi vállalati együttműködés folyamata azonban a hadiiparban korlátozottabb, mint a polgári területeken. Ebben jelentős szerepet játszanak a nemzetbiztonsági érdekek és a stratégiai verseny. Jelentős ösztönző tényező viszont a fejlesztési és termelési együttműködés alakításában a NATO rendszere. Ez ugyanis sokoldalúan befolyásolja – egyebek mellett – a kormányok, a haderők és a kutató, fejlesztő és termelő szervezetek közti viszonyt, a termelési rendszerek nemzetköziesedését,

11 Paul A. C. Koistinen: *The Military-Industrial Complex: A Historical Perspective*. New York, 1980. Praeger Publishers

aszabványosítást, a tőke mobilitását. Növekvő figyelmet fordít a hadiipar fejlődésére az Európai Unió is.

Az államok hadiiparuk fejlettsége szempontjából négy csoportba sorolhatók. Az *első csoportba* a hadiipar vezető államai tartoznak, amelyek keretében elvileg lényegében teljes vertikum fejlődött ki a defenzív és offenzív fegyverrendszerek tekintetében. Ezekben hatalmas, transznacionalizálódott vállalatok vagy hatalmas állami vállalati rendszerek kezében van a hadiipar gerince. „Árnyékukban” vagy beszállítói rendszerükben sok szakosított kis és középvállalat is működik. A vezető államok képesek arra, hogy haderejük szükségleteinek döntő részét saját termelésükből és szolgáltatásaikból elégítsék ki. Ebbe a kategóriába sorolható az USA, Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország és Oroszország, amelyek együttesen a világ hadiipari termelésének és exportjának közel 80%-át adják. A világ katonai célú K+F kapacitásának oroszánrésze ugyancsak ezekben az országokban koncentrálódik.

A *második csoportot* Ausztrália, Kanada, Norvégia, Japán, Svédország. Kína és Izrael alkotják. Ezek hadiipara is fejlett, több területen is a nemzetközi verseny élvonalában van és K+F kapacitásuk is jelentős. Ugyanakkor sok fontos szabadalom és licencszerződés révén függnék a haditechnika vezető államaitól és vállalataitól.

A *harmadik kategóriát* Argentína, Brazília, Dél-Afrika, Dél-Korea, India, Törökország és Szingapúr képviselik, egyes szektorokban jelentős hadiipari vállalatokkal. Katonai célú kutatásaiak is számottevőek néhány területen. Összességében jelentős mértékben függnék azonban a csúcstechnikában a fejlett államoktól, amelyekhez szoros kötelékek is fűzik hadiiparukat.

A *negyedik kategóriába* olyan államok tartoznak, amelyek alacsony technikai szintű és viszonylag jelentéktelen hadiiparral rendelkeznek. Ezek között is előfordulnak olyan szakosított vállalatok, amelyek egy-két területen kimagasló eredményeket produkálnak.

Egyébként a 192 ENSZ-tagállam többségében folyik valamilyen hadiipari tevékenység (legalábbis gyalogsági könnyűfegyverek gyártása). 100 országban több mint 1200 vállalat állít elő kézfegyvereket és lőszerket. Felszabadító mozgalmak, terrorista szervezetek is kialakítottak fegyvereket, robbanó anyagokat és lőszerket termelő bázisokat.

A kisüzemi „fegyverkovácsok” szinte minden államban megtalálhatók. Ezzel összefüggésben célszerű kitérni arra, hogy mintegy 15–20 fejlődő országban néhány iparág kialakulásában a katonai célú fejlesztés különösen pozitív szerepet játszott. Ilyen volt mindenekelőtt a repülőipar, illetve a repülőipari vertikum kialakulása Kínában, Indiában és Brazíliában. A gépjármű-gyártásban is pozitív szerepet játszott a hadiiparban kifejlesztett technológiák alapján szerzett szakértelem például Japánban és Törökországban. Az a feltételezés azonban, hogy a technika, a megszerzett tudás és tapasztalattömeg automatikusan átáramlik a hadiiparból a békés iparágakba, csak igen szűk keretek között realizálódott.¹² Sokkal jelentősebb szerepet játszott az, hogy a katonai kiadások korlátozták a polgári célú iparfejlesztés lehetőségeit és a szociális, egészségügyi és oktatási rendszer fejlődését.

12 Mark Harrison: Soviet Industry and the Red Army under Stalin: A Military-Industrial Complex? Les Cahiers du Monde Russe 44, no. 2–3, 2003

Az EU hadiipara

Magyarország szemszögéből különösen fontos az EU hadiipara és fejlesztési programja. Az Európai Unió közelmúltban készült jelentése az EU hadiiparáról igen fontosnak tartotta a szektort s megállapította: „Az európai hadiipar nemcsak azért stratégiai fontosságú szektor az EU gazdaságában, mert hozzájárul biztonságának erősítéséhez. Jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, az új értékek termelésében, a kivitelben és a regionális fejlődésben is. Újításai révén hozzájárul más iparágak fejlődéséhez is.”¹³

A hadiipar az európai térségben több mint 2000 vállalatot, közel 80 000 beszállítót foglal magában, s csaknem 700 000 embert foglalkoztat. Több mint másfél millió ember dolgozik a beszállító vállalatokban. A katonai berendezések európai társaságai az elmúlt évtized végén mintegy 45 milliárd dollár értékű árut és szolgáltatást „termeltek”. Igen sok csúcstechnikai innovációjuk került át a polgári iparágakba is. Különösen fontos ezek közül a GPS és a különböző elektronikus ellenőrző rendszerek

Az EU hadiiparának 87%-a hat tagállamban: az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Spanyolországban és Svédországban összpontosul. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország a technikai újításokat tekintve világviszonylatban is az élvonalban vannak. Ezek egyértelműen az „A” csoportba sorolhatók. Nem jelentéktelen hadiiparral rendelkezik azonban néhány kisebb EU-tagállam is, különösen Belgium és Hollandia. Hollandiában például 250 hadiipari vállalat működik. Döntő többségük a világ elektronikai szektorában és a technikai fejlődésének élvonalában található. Üzleti forgalmuk közel 2,5 milliárd dollár volt 2009-ben, ami a holland GDP 0,5%-át tette ki.

A hadiipar beszállítói szinte minden tagállamban megtalálhatók. A Magyarországon a hadiiparba sorolható mintegy 120 kis és középvállalat többsége nemzetközi viszonylatban valószínűleg a negyedik csoportba tartozik.

A hadiiparba sorolható tevékenységek a repülő- és rakétaiparban, a katonai elektronikában, a katonai célú szárazföldi járműgyártásban és hajóépítésben, s természetesen a fegyvergyártásban az egységes piacon kívül folynak. Az államok fenntartották e piac felett a nemzeti ellenőrzés jogát és rendszerét. Erre az EU működését szabályozó szerződés 346. cikkelye adott engedélyt. Sok a panasz arra, hogy a hadiipar hatékonysága az EU keretében különösen alacsony. A nemzeti érdekvizonyok, politikák és szabályozás eltérései, a bürokratizmus párhuzamosságokat eredményeznek és nehezítik az innovációkat. Mindez aláássa az EU hadiiparának nemzetközi versenyképességét. Az EU vezető intézményei az elmúlt években ezért is fordítottak nagyobb figyelmet a hadiipar fejlesztésének, versenyképessége növelésének feladataira. Olyan szervezet, mint az Organisation Conjointe de Coopération en Matière d'Armement (OCCAR) döntően a vezető európai államok közötti együttműködését és a közös fejlesztési programokat segíti. A Permanent Structured Cooperation (PESCO), amelyet a lisszaboni szerződés irányzott elő, döntően a politikai szférában működik.

13 European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit F3: Defence Industry. p. 8

Tény természetesen, hogy a katonai és hadiipari együttműködés az EU államai között, alapvetően politikai döntésektől függ. Lényegében ugyanez vonatkozik a kérdés költségvetési vonatkozásaira is. A katonai együttműködésében az európai államok közötti dialógus központi szervezetének: az European Defence Agencynek (EDA) politikai és anyagi lehetőségei egyaránt korlátozottak. Meglehetősen gyenge a Közös Biztonsági és Védelmi Politika (CSPD), illetve az ezzel összefüggő elképzelések megalapozottsága és a folyamat koordináltsága.

Az erőviszonyokat tükrözi az is, hogy a világ 20 vezető hadiipari társaságából csak 5 (a BAE Systems, a Rolls Roice, az EADS, a Finmeccanica és a Thales) európai. Tizennégy társaság amerikai és 1 orosz. A 100 legnagyobb hadiipari társaságból 33 európai, 43 amerikai, 24 orosz, izraeli és japán. Az európai hadiipari termelés 87%-a Franciaországban, Németországban, az Egyesült Királyságban, Olaszországban, Spanyolországban és Svédországban összpontosul. Az európai hadiipari társaságok közül csak kettő rendelkezik termelő és fejlesztő bázissal az amerikai haditechnikai piacon, vagyis a világ legnagyobb felvevőpiacán.

Az Orosz Föderáció hadiipara

A fontosabb nemzetközi tendenciák között a jövő szempontjából különösen lényeges lehet az Orosz Föderáció hadiiparában folyó konszolidáció. Az egykori Szovjetunióban a hadiiparban is munkamegosztás alakult ki az egyes köztársaságok között. Különösen jelentős szerepe volt Ukrajnának és Belarusznak. A Szovjetunió szétesése után a közös hadiipar, katonai kutatóbázisok jelentős részét, közel 70 százalékát Oroszország „örökölte”. Jelentős vállalatok, illetve a hadiipar különböző vertikumainak részei kerültek Ukrajnába, Belaruszba, és más utódállamokba is.

Egyrészt a munkamegosztás bomlása, másrészt a megrendelések hiánya miatt jó néhány, katonai célokra termelő vállalat a csőd szélén állt a múlt század kilencvenes éveiben. Az 1990-es években sok hadiipari vállalatot privatizáltak. Jelentős számú vegyesvállalat alakult az orosz, az ukrán, a belarusz és más volt szovjetköztársaság magánkézben lévő hadiipari vállalatai között. Az orosz hadiipari vállalatok döntő többsége válságba került annak nyomán, hogy a hadseregnek nem volt pénze megrendelésekre. Az 1990-es évek második felében a hadiipar korábbi kapacitásának 25 százaléka működött.

A Szovjetunió hadiipara az Egyesült Államokéval összehasonlítva tulajdonképpen 3 területen rendelkezett egyértelmű komparatív előnyökkel: a nukleáris fegyverek gyártásában, a lézerfegyverek terén és az űrtechnikában. Ezek maradtak az új orosz állam hadiiparában is a legversenyképesebb területek. Valamelyest javult a katonai elektronika technikai színvonala is. Hatalmas, katonai célú kutatási bázisának töredékét tudta fenntartani.

Az orosz hadiipar fejlesztése a XXI. század elején gyorsult. Fejlesztése egyidejűleg igényelt jelentős beruházásokat, technikai fejlesztést, új gyártmányok bevezetését, hatékony szervezetet és menedzsmentet, s a tulajdonviszonyok rendezését. Ez utóbbi az állami tulajdon részleges visszaállítását eredményezte néhány stratégiai szempontból különösen lényeges területen. Már 2001-ben megkezdték a hadiipari vállalatok deprivatizálását.

A hadiipar szerepének fontosságát nemcsak a belső szükségletek emelik ki. Oroszország a világ egyik legjelentősebb fegyver-exportőre. Az orosz hadiipar technikailag legfejlettebb gyártmányainak döntő részét exportálják, s a hadsereg ezekből alig kapott az elmúlt évtizedben. *Putyin* volt elnök a hadiiparnak, mint exportágazatnak a fontosságát az olajhoz hasonlította egyik beszédében.

A hadiipar súlya is igen jelentős az orosz gazdaságban. Az orosz hadiipar mintegy 2,5–3 millió embert foglalkoztat, ami a gyáripárban dolgozók 20%-át teszi ki. 2005-ben három célt tűzött a kormányzat a hadiipari szektor elé:

- teremtsék meg azoknak a fegyvereknek és hadianyagoknak sorozatgyártását, amelyek használhatósága és eladhatósága biztosítható,
- olyan irányban fejlesszék a hadiipart, amelyik erősíti az Orosz Föderáció pozícióit a nemzetközi fegyverpiacon,
- diverzifikálják a hadianyag-termelő vállalatokat oly módon, hogy a polgári fogyasztás céljaira is termeljenek s ezzel import-helyettesítő feladatokat is betöltsenek.¹⁴

Az orosz bürokrácia nehézkessége, a belső viták és a világgazdasági válság következményei miatt a program megvalósítása igen lassú. Ez annak ellenére is igaz, hogy 2005-ben már 30 százalékkal növelték a hadsereg számára fegyverek vásárlását célzó költségvetést, 2006-ban egy nyolc évre szóló fejlesztési programot fogadtak el. A program hozzájárul a hadiipari vállalatok állami ellenőrzésének erősítéséhez is. Akormány a hadiipar reformjára a következő években 7,7 milliárd dollárt kíván fordítani. Ez 2015-ig az összes hadiipari beruházások 40 százalékát fedezi.¹⁵ A tervek szerint az átszervezések nyomán 40–50 hatalmas állami holding keretébe kívánnak integrálni mintegy 1700 hadiipari vállalatot.

A hadiipar helyzete az ázsiai és a csendes-óceáni térségben

Az ázsiai és csendes-óceáni térség a világ harmadik legnagyobb hadiipari koncentrációja, az USA és Európa mögött. A térség hadiiparának aránya a globális termelésben nem nagy, összesen kb. 10%. Az elmúlt két évtized során azonban az iparág fejlődése világméretekben nemcsak a termelés értékét tekintve volt a leggyorsabb.

Rendkívül gyorsan nőtt a térség hadiiparának technikai felkészültsége, versenyképessége is. Ebben döntő szerepe volt az állami támogatásnak, s a kormányok törekvéseinek az importfüggőség csökkentésére.

A térség legnagyobb volumenű hadiipara *Kínában* működik. Több mint 1000 állami tulajdonban lévő vállalatban hárommillió ember dolgozik, köztük 300 000 mérnök és technikus. Gyakorlatilag a hadsereg valamennyi szükségletét képes kielégíteni a nukleáris fegyverektől a katonák személyes felszereléséig. A gyártmányok technikai színvonala azonban egyenlőtlen. Néhány területen (például. lézerfegyverekben, légelhárító rendszerekben) önálló kutatásra és fejlesztésre épült gyártmányokat állítanak elő. A problémák megoldása érdekében az elmúlt évtized során

¹⁴ Izvesztia, 2005. október 4.

¹⁵ Novosti Hírügynökség, 2008. március 14.

mélyreható reformokat vezettek be. Különösen gyors és eredményes változások történtek a harci gépek fejlesztésében. Átszervezték a hadiipari vállalatok többségét és erősítették a piaci orientációt is.

Az önálló fejlesztésben különösen jelentős eredményeket ért el Japán „koku-sanka”, vagyis a katonai önellátásra irányuló programja.

Csaknem teljes önellátást tudott biztosítani a hadsereg számára a dél-koreai hadiipar. Különösen jelentős befektetésekre került sor a hadihajók és harci gépek gyártásában. A dél-koreai hadiipar jelentős része a három hatalmas konzern: a Hyundai, a Samsung és a Daewoo keretében működik. Kutatási és fejlesztési tevékenységük szorosan összefonódik néhány nagy amerikai társasággal.

India hadiipara átfogó katonai-ipari komplexumként működik. Nyolc állami tulajdonban lévő komplex vállalati hálózat, 40 fegyver és lőszergyár, hatalmas katonai kutató és fejlesztő szervezet összességében másfélmillió embert foglalkoztat, köztük 40 000 dolgozik a K+F terén. A fejlett technikát megtestesítő hadiipari termelés 70%-a 2009-ben még külföldi licencek alapján folyt. Különösen szoros az indiai és az orosz hadiipar és fejlesztők közötti együttműködés.

* * *

A hadiiparral is összefüggnek a hadseregeket kiszolgáló különböző logisztikai és egyéb szerződéses szolgáltatások. Ezek különösen fontos szerepet játszanak háborúk esetén. A legátfogóbb szerződéses logisztikai hálózati rendszert az Egyesült Államok alakította ki. Az amerikai Congressional Research Service adatai szerint a Pentagon egyrészt közvetlenül, másrészt erre specializálódott vállalatok révén 155 000 szerződéses alkalmazott fenntartási, élelmiszerellátási és más feladatokra Irakban és Afganisztánban. Az „egyenruhás” állomány

145 000 fő volt. Csupán a létesítmények őrzésére 8 magánvállalatot vettek igénybe, s ezért évi 10 milliárd dollárt fizettek.

A haditechnika és a hadiipar távlati fejlődésének következményeivel kapcsolatban számos kutató a jelenlegi viszonyokat átmenetinek tekinti a hadszíntéri fegyverközpontú megközelítéstől a hálózatközpontú felé. Utóbbi egységként kezeli, és kibernetikai eszközökkel hangolja össze az adott katonai szektort a K+F tevékenységtől a hadiiparon át a logisztikáig és a politikai döntésekig (Afganisztánt tartják részleges, de nem túl sikeres kísérletnek e téren).

Néhány záró következtetés

A globális rendszer a XXI. században bonyolultabb, áttekinthetlenebb és a folyamatok kimenetele tekintetében bizonytalanabb, mint ahogy erre a hidegháborút követő korszak optimista elvárásai számítottak. A leszerelést, a tömegpusztító fegyverek, és különösen a nukleáris fegyverek nélküli világ megteremtését célzó egyezmények terén születtek ugyan számottevő eredmények, ezek azonban messze nem elegendőek tartós és stabil nemzetközi békerendszer megteremtéséhez, amelyet az ENSZ főtitkárának *Agenda for Peace* című jelentése célul tűzött ki. Az államok, beleértve a XXI. század vezető hatalmait is, továbbra is jobban bíznak saját fegyveres erőikben, mint a Világszervezetben.

A „hatékony katonai erő” fogalma sohasem volt állandó: a haditechnika által teremtett lehetőségek, a katonai képességek és az adott társadalom által elfogadott feltételrendszer háromszögében fogalmazódott újra.

A stratégiai erőforrások fizikai, pénzügyi, technikai és emberi összetevőinek szemszögéből a vezető hatalmak közötti különbségek is változnak. A XX. század viszonyaitól eltérő tényezők alakítják az erőszakba torkoló és tragikus emberi következményekkel járó komplex politikai konfliktusokat is, amelyek az egyes térségek és a világ békéjét fenyegetik.

Az átalakuló hatalmi viszonyok, az államok törekvései saját biztonságuk erősítésére, a XXI. század háborúival kapcsolatos tapasztalatok és hipotézisek, a haditechnika történelmileg szinte példa nélküli fejlődésének eredményei és ígéretei, a válság utáni világ gazdasági problémái, valamint a globális biztonságot fenyegető hagyományos és új tényezők sajátos feltételeket teremtettek a katonai szektor számára. A XXI. század következő évtizedeinek háborúi között különösen az aszimmetrikus jellegű konfliktusok valószínűek, amelyben államok jól felfegyverzett haderői állnak szemben gerilla típusú felkelőkkel, irreguláris vagy államok keretében működő gyengébb ellenfelekkel. Ezekben a hadüzenet nélküli háborúkban nincs meghatározható kezdet, és bizonytalan az is, hogy mikor érnek véget.

Elvileg a háborúk a múltban több módon érhetnek véget:

- Tárgyalásos módon, amikor is ezek sikeres befejeződése nyomán békeszerződés jött létre. Ez egyértelműen jelezte az államok kormányainak, a szembenálló haderőknek és a polgári lakosságnak a háború végét.
- Befejeződhetek a háborúk az egyik fél vagy koalíció totális győzelmével, amelynek alapján rákényszeríthették a feltételeket a legyőzöttre.
- Egy további mód különösen jellemző az aszimmetrikus háborúkban, amikor az erősebb fél olyan ellenféllel állt szemben, amelyben a modern haditechnikával csak hatalmas pusztítás és rombolás árán lehetett volna legyőzni az ellenfelet. Ez azonban nemzetközileg megengedhetetlen és gyakran összeegyeztethetetlen a külső expedíciós haderő országa közvéleményének értékrendjével is. Ilyenkor az erősebb fél esetleg egyszerűen deklarálja „győzelmét”, és visszavonja expedíciós haderejét anélkül, hogy a háború végét vetett volna a konfliktust kiobbantó okoknak. Hasonló a helyzet akkor is, ha nemzetközi beavatkozás, vagy az erősebb fél közvéleményének nyomása vet véget a háborúknak. (Ilyen helyzetek lehetőségeire hivatkozva beszélt 2010. augusztusi beszédében Obama elnök a megadási ceremóniák nélküli korszakról.)

A fentiek miatt is valószínű, hogy a béketeremtés és békefenntartás terén a következő évtizedek aszimmetrikus háborúiban és más, közös nemzetközi katonai akciókban, az ezekre képes és hajlandó államok haderőinek a fegyveres harcok befejeződése után is igen fontos feladatai lesznek. Ezeket, és a megoldhatatlan problémák kezelésének terheit átháríthatják a kéksisasokosokra, akiket végső soron a nemzeti haderők ajánlanak fel.

Az ENSZ, vagy más (például valamilyen regionális) szervezet keretében működő katonáknak egyre több olyan feladatra kell felkészülni, amelyekben béketeremtő, békefenntartó, ellenőrző, védő vagy esetleg támadó akciókra kell felkészülniük. Ezekben esetleg esetenként jelentős harci cselekmények is előfordulhatnak.

Általános véleményként fogalmazódott meg az elmúlt években, hogy a béketeremtést, az agresszor megbüntetését és legyőzését össze kell kapcsolni a polgári lakosság védelmével és a béke fenntarthatóvá tételével. Ez azonban egyre nehezebb akkor, ha a harcoló felek és a külső államok értékrendje és érdekviszonyai ellehetetlenítik a semlegesség hagyományos követelményét.

A NATO fellépése az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyásával líbiai polgárháborúban, és az ezt követő problémák, különösen fontos tanulságként szolgálhatnak, pozitív és negatív vonatkozásban is a jövőre nézve. A polgári lakosság védelmében történt NATO-akciók és a polgárháborús harcok nyomán több mint 100 000 ember halt meg, sok százezer a sebesültek száma, és gyakorlatilag lerombolták az infrastruktúra nagy részét. A külső erők, akár emberbaráti, akár béketeremtő vagy fenntartó célokkal lépnek fel, körülményesebb és kiegyensúlyozottabb politikai és katonai tervezést, az elmúlt évtizedekénél nagyobb emberi és anyagi erőforrásokat, speciális felszereléseket, haditechnikát és a feladatokra jobban felkészített személyi állományt követelnek.

Több igen fontos téma kimaradt a tanulmányból. Az egyik ezek közül, elméleti jellegű: a *biztonság fogalmának új értelmezése*, illetve ennek következményei a XXI. században. Korábbi tanulmányaimban a biztonságot különböző szinteken és dimenziókban vizsgáltam. Az alapszint az egyén biztonsága, e felett van a kisebb közösségek, például a család biztonsága, majd az államok, a világ különböző körzeteinek biztonsága, s végül a globális biztonság. Ami az egyes dimenziókat illeti: a politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti és katonai biztonság összefüggnek, de önállóan is sajátos, bonyolult kérdéskört képviselnek.

A biztonság szintjeit és dimenzióit jelentős mértékben befolyásolja a jövőben is a *globalizáció*, amelynek katonai összefüggései különösen lényegesek. Ezek között központi jelentőségű egy második témakör (amelyikről szó esett ugyan, de részletes elemzése kimaradt a tanulmányból): a „fegyverek nélküli világ”, vagyis a *globális leszereles* realitásának témaköre, illetve a szükséges feltételeinek vizsgálata.

A harmadik téma ugyancsak érdekes és fontos: a nemzetközi szervezetek politikai és katonai rendszerének, a preventív diplomáciának, a béketeremtésnek és békefenntartásnak, valamint az emberiség nevében történő katonai akcióknak szerepe.

Sokrétű és bonyolult összefüggései miatt nem foglalkoztunk egy további, a globális viszonyok és veszélyek szemszögéből különösen jelentős témával: a *stratégiai és taktikai nukleáris fegyverek* problematikájával sem. Ennek önálló elemzése egyrészt azért lényeges, mert a különböző korlátozó és tiltó egyezmények ellenére elkerülhetetlennek tűnik – legalábbis a következő két-három évtizedben – a nukleáris képességek terjedése. Fontos a téma azért is, mert annak veszélye, hogy terrorista csoportok nukleáris fegyverekhez jussanak, valószínűleg növekedni fog.

A tanulmányból levonható, talán legfontosabb következtetésként megfogalmazható, hogy a XXI. században a biztonságpolitikát nemzeti, regionális vagy globális szinten és a katonai szektort nem elszigetelten, s nem csupán a hatalmi viszonyok eszköztárában, hanem a nemzetközi rendszer társadalmi, politikai, gazdasági, technikai viszonyainak és összefüggéseinek hálózatában szükséges vizsgálni. Ugyanakkor természetesen a szektor fontosságát és helyét az államok keretében, fejlesztésének és kezelésének tényezőit önálló, sajátos rendszernek kell tekinteni, amelynek elemzésében a szélesen értelmezett hadtudomány elemzései és eszköztára elengedhetetlenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Borrie, J. and Thornton, A.: *The Value of Diversity in Multilateral Disarmament Work*. New York, 2008. United Nations Institute for Disarmament Research
- Burgess, T. H.: *U. S. Army Doctrine and Belligerent Occupation*. Monograph. Fort Leavenworth, KS: School of Advanced Military Studies, AY03-04,
- Chesterman, S.: *Just War or Just Peace? Humanitarian Intervention and International Law*. Oxford, 2001. UK: Oxford University Press,
- Clarke, R. H.: *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York, 2010. Ecco
- Gelpi, Ch., Feaver, R. D. and Reifler, J.: *Paying the Human Costs of War: American Public Opinion and Casualties in Military Conflicts*. Princeton, 2009. NJ: Princeton University Press
- Headquarters U. S. Army, "U. S. Army Field Manual 3-0, Operations: A Blueprint for an Uncertain Future," Road show briefing slides with scripted notes, Washington DC, The Pentagon, January 8, 2008
- Kaldor, M.: *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford, 1999. CA: Stanford University Press
- Munkler, H.: *The New Wars*. Cambridge, 2005. UK: Polity
- Parker, G.: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*. Cambridge, 1988. Cambridge University Press
- Petraeus, D. H., Amos J. F., and Nagl, J. A.: *The U. S. Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual*. Chicago, 2007. IL: University of Chicago Press
- President of the US, Remarks by the President in Address to the Nation on the End of Combat Operations in Iraq, August 31, 2010
- Smith, R.: *The Utility of Force: The Art of War in the Modern World*. New York. Alfred Knopf
- Tóth, I.: *Az orosz hadiipar átalakulása 1992-től napjainkig, fejlődésének várható tendenciái 2020-ig, és ezek eredményeinek lehetséges hasznosítása a Magyar Honvédség haditechnikai fejlesztésében (Doktori értekezés)* 2011
- United Nations Office of Disarmament Affairs: *Disarmament Yearbook Vol. 34. Part I–II*. New York 2010
- Vickers, M. G. and Martinage, R. C: *The revolution in war*. Washington DC 2004. Center for Strategic and Budgetary Assessments,
- Vlahos, M.: *Fighting Identity: Sacred War and World Change*. Westport, CT: Praeger, 2009
- Weiss, T. G.: *Humanitarian Intervention*, Cambridge, 2007. UK: Polity

Ács Tibor

Tanárky Sándor hadtudományi életművének irodalmáról

Konstansok és változók a jeles tudós életrajzának kutatásában (1. rész)

Tanárky Sándor helye a magyar tudományosság panteonjában. Az MTT első hadtudományi rendes tagja életpályájának megörökítéséért 1837–1842. Tanárky Sándor emlékének ápolása a XIX. század második felében. Tanárky emléke a feledés homályában a XX. század első felében. A Tanárky-életrajz tudományos kutatásának és megenlékezéseknek reneszánsza a XX. század második felében. Tanárky Sándor hadtudományi életművéről és emlékezetéről a XXI. században. Tanárky Sándor első őrnagy utolsó, 1837. évi katonai minősítése.

„Tekintetes Társaság! Tanárky halálában tudományos intézetünket kétségkívül érzékeny veszteség éré; de ne ámtgassuk magunkat képzelgésekkel. Ő minden fényes tehetségei s alapos tudománya mellett sem írt, sem írhatott volna valamely nevezetes eredeti hadtudományi munkát. Szükséges hogy ezt kimondjam, nehogy követeléseinkben katonai tagjaink iránt méltatlanok legyünk.”¹

Szontagh Gusztáv

Tanárky Sándor helye a magyar tudományosság panteonjában

A neves kortárs emlékbeszédéből választottam ezt a szakszerű mottót írásom elejére. Szontagh Gusztáv ma is érvényes tanulságos sorai kötelezőn arra figyelmeztetik a tudományos történetírást, hogy átgondoltan mérlegre kell tennie, miként is áll a huszonegyedik század második évtizedének elején Tanárky Sándor életművének emlékezete. Szükséges ez azért is mert a mai katonai köztudatban, a hadtudomány iránt érdeklődőkben, a hadtudomány különböző ágait művelők egy részében, de még az

¹ Lásd Szontagh Gusztáv r. tagtól: Emlékbeszéd Tanárky Sándor rt. felett. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. Első osztály. X... V. k. Buda, 1842. 210. o.

Magyar Hadtudományi Társaság régebbi és újabb tagjai nem kis körében is, elhalványult, elfelejtődött vagy nem ismert, hogy ki volt Tanárky Sándor.

Sajnálatos, hogy a több mint másfél évszázados Tanárky-életrajzírásban kezdetől fogva valóságos konstansok és valótlan változok érvényesültek életművének és életrajzának felvázolásánál. Ezért indokolt egy historiográfiai áttekintést készíteni az egyre terebélyesedő Tanárky-irodalomról. Nemcsak csúcspontokról, hanem tévedéseiről is. Az 1837 és 2011 közötti különböző történelmi korok Tanárky Sándor életét és hadtudományi munkásságát bemutató vegyes színvonalú és műfajú írásművei közül kiemelten ismertetjük a levéltári kutatáson, a tudománytörténelmi és hadtörténelmi szakirodalmon alapuló szerzők munkáit. A megjelent publikációk bemutatása, értékelése során, ahol szükséges, a pontosítások és új adatok közzétételéhez felhasználtuk közel öt évtizedes levéltári és könyvészeti feltárásaink közreadott és nem közölt forrásait is.

A hadtudomány hazai művelői több mint másfél évszázada követendő, ösztönző példának tekintik a Magyar Tudományos Akadémia és a katonakadémikusok munkálkodását az önálló nemzeti hadügy eszméjének ébren tartásáért, megteremtéséért és fejlesztéséért. Különösen bőven merítettek a reformkorban elévülhetetlen érdemeket szerzett hivatásos tiszt akadémiái levelező, rendes és tiszteleti tagjainak, a megválasztás (1831–1848) időrendjében: Kiss Károlynak (1793–1866), Baricz Györgynek (1779–1840), Szontagh Gusztávnak (1793–1858), Lakos Jánosnak (1776–1843), Tanárky Sándornak (1784–1839), Korponay Jánosnak (1819–1881), Mészáros Lázárnak (1796–1858) és Kőszeghi-Mártony Károlynak (1783–1848) hadtudományi életművéből.

E felejthetetlen katonakadémikusok sorából Tanárky Sándor őrnagy volt az, aki 1839. december 28-án történt elhunya és hadtudományi munkássága alapján először került a magyar tudományosság panteonjába. Az MTA első hadtudományi rendes tagjaként vált neve, hadtudományi életműve a magyar tudományos és katonai körökben emlékezetessé. A jeles tudósunknak a magyar hadtudomány történetének nagyjai közötti tiszteletre méltó helyét megerősítette történelmünk elmúlt egy és háromnegyed évszázad különböző történelmi korszakai alatti hazai tudománytörténelmi és hadtörténelmi kutatásainak feltárásai, és az 1837 és 2011 közötti publikációk többsége. Az viszont tagadhatatlan tény, hogy nem egy címszóíró, lexikográfus vagy bibliográfus az elődök Tanárky Sándorról írt szakszerű szellemi termékeiből kompilált, és a szakirodalom csekélyke ismeretén alapuló, igen hézagossá, valótlan adatokkal, túlzásokkal megtűzdelt, a tudósi és katonai pályát torzító áttekintés megjelentetésével, gyengítették az MTA első hadtudományi rendes tagjának helyét a magyar tudománytörténetben.

Szükséges-e eleitől újragondolni és megérteni az egész Tanárky-hagyatékot a hazai hadtudományban és tudománytörténet írásban? Igen, de eljött annak az ideje is, hogy megértsük és megfogadjuk végre Tanárky hadtudományi életművének üzenetét.

A Magyar Tudós Társaság első hadtudományi rendes tagja életpályájának megörökítéséért 1837–1842

Festetics László gróf kívánságára 13 jeles magyar tudós nyújtotta be a Magyar Tudós Társaság (MTT) VIII. nagygyűlésének Döbrentei Gábor fogalmazásában azt a támogató javaslatot, mely alapján „Levelező tagnak ajánltatik Tanárky Sándor Szent Györgyi határőrző ezredbeli fő strázsamester, következő okoknál fogva:” 1. A felkelt magyar nemesség gyalogsága hadi regulamentumai (1809) kidolgozásáért. 2. A Németujhelyi katonai akadémiában két esztendeig professzorként bizonyította, hogy alaposan ért a katonai tudományokhoz. 3. Az akadémiának kevés hadi munkákhoz értő tagja van ezért szükséges számukat növelni. 4. Tanult magyar katonatisztek iránt mutatott figyelem, több tisztet serkentene arra, hogy hadi tudományos munkák több nemében dolgozzanak, hogy „... a Ludoviceához kívántató magyar írárok szűkében ne legyenek”.²

A VIII. nagygyűlés 1837. szeptember 7-ei ülése ez alapján választotta meg levelező tagnak és ezzel kapcsolatos az első nyomtatásban megjelent méltatása is a Tudománytár Literatura 1837. évi első kötetében: „Tagajánlási jegyzékek felolvasatása után a választandó levelező tagok száma tízre tétetőén, a következő tudós hazafiak nyertek többséget... Tanárky Sándor, cs. kir. őrnagy a szentgyörgyi határvidéki ezredben...”³

Az MTT 1838. IX. nagygyűlésén a gróf Festetics László alapította, s 1830-tól üres Matematikai osztály hadtudományi rendes tagságot először Tanárky Sándor őrnaggyal töltötték be. A nagygyűlés 1838. szeptember 7-ei ülésén gróf Teleki József elnök az igazgatóság nevében Tanárky Sándort javasolta hadtudományi rendes tagnak, akit aztán 24 szavazattal megválasztottak.⁴ A Tudománytár Literatura kötetében megjelent hivatalos jelentésében ez állt: „Tagajánlási jegyzékek felolvasatása után a választásokhoz fogván a társaság a következő tudós hazánk fiai nyertek szótöbbséget, s azóta a társaság céljaira buzgó együttműködésre ajánlkoztak is:... 2. Rendes tag... a [matematicai] osztályhoz kapcsolt hadtudományi rendes tagságra, a társaság ajánlatára, az e helyet alapítatott gróf Festetics László úr hozzájárultjával az igazgatóság Tanárky Sándor nyug. kir. őrnagyot s l. tagot nevezte ki.”⁵

A sajtó beszámolójában pedig ez volt olvasható: a matematikai „... osztályhoz, különösen a hadtudományokra, gróf Festetics László úr által alapított rendes tagságra első helyet Tanárky Sándort, egykor németujhelyi cs. hadi akadémiában professzort, nyugalmazott kir. őrnagyot s lev. tagot, mint nem csak e tudományokban alaposan jártas férfiút, hanem azon felül a következő munkák szerzőjét is ajánlotta: 1. A felkelt magyar nemesség gyalogságának hadi regulamentumai. Német [fordítva]. Buda, 1809. 2. A stratégia elvei, Károly cs. k. főheg német s francia munkája út[án]. K[iadásra].”⁶

2 Tagajánlási jegyzékek 1837. MTA Könyvtár Kézirattár. Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban: RAL) 119/1837.

3 Lásd a Magyar Tudós Társaság ülései. [Közli Toldy] Schedel Ferencz. Tudománytár. Literatura. Szerk. Almási Balogh Pál. 1. kötet. Buda, 1837. 468. o.

4 Tagajánlási jegyzékek 1838. RAL K 1354. sz. 31. o.; RAL 134/1838., RAL 219/1838.

5 A Magyar Tudós Társaság hivatalos jelentései. Tudománytár. Literatura. Szerk. Almási Balogh Pál. 2. kötet. Buda, 1838. 382. o.

6 Figyelmező, 1838. szeptember 11. (37.) sz. 608. o.

Tanárky Sándornak, az MTA első hadtudományi rendes tagja legértékesebb eredeti műve, a magyar tudományosság történetében fontos mérföldkövet jelentő 1838. november 19-i kisgyűlési székfoglalója. *„A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fentartására életbe ható fontosságáról”* című értekezésében a korabeli hadügy alapterületeit vette bonckés alá. Áttekintve az egyetemes hadtudomány fejlődéstörténetét, kiemeli, hogy, mint *„a műveltség minden egyéb ága, úgy a hadtudomány is sok változáson ment keresztül”*. Erre alapozva fogalmazta meg a reformkori magyarországi hadügy kutatói, az ellenzéki körök és a Magyar Tudományos Akadémia számára, a tennivalók következő alapelvét: *„Mind ezekből nyilván következik, hogy, mint a dolgok most állanak, Európában nemzeti függetlenséget hadi erő, hadi erőt hadtudományos műveltség, ebbeli tökélyt a három alaperő egyenlő kifejtése s munkásságba tétele nélkül még csak képzelni sem lehet.”*

Az egyetemes és a magyar kútfőkből bőven merítve, ez a klasszikus mű, olykor szinte lírai hangnemben, az alkotó elemek hol élénkebb, hol halványabb színekkel való felvázolásával tárja elénk a hazai viszonyok reális képét és fejlesztési elképzeléseit, a *„hadi műveltségen épült nemzeti önállóság”* honvédelmi reform programját. Értekezésében olyan tételket hirdetett meg, melyekbe beleszőhette az osztrák katonai függés lazítását és a polgári átalakulást segítő hadügyi reform gondolatait. A legsürgősebb feladatot így határozta meg: *„Nem ismerek Európában nemzetet, mellynek a hadtudományok művelésére sürgetősb oka lehetne, mint épen nekünk, magyaroknak.”* A korabeli sajtóban is kedvező tudósítás jelent meg: *„November 19-d. Tanárky Sándor nyugalmazott cs. kir. őrnagy, a hadtudományokra gr. Festetics László által alapított helyre az utolsó IX. nagygyűlés által választott rendes tag foglalta el székét, a hadtudományokra a statusoknak általában, s különösen magyar hazánknak feltartására életbe ható fontosságát fejtegető szintolly lelkes, mint alapos előadással, mellyre a székfoglaló tudós férfi részvevő éljen-zajjal üdvözöltetett.”*⁷

Tanárky székfoglalóját melynek első mondatai így hangzanak: *„Szokatlan hírt pendíték meg! A hadtudományok hasznairól akarok értekezni. Úgy akarom a hadtudományokat előállítani, mint a nemzeti élet fenntartásának leghatalmasabb eszközt; elhanyaglásukat, mint politikai halálra vezet legegyszerűbb utat.”*⁸ Az érdeklődők teljes terjedelemben csak elmondása után négy évvel, 1842 óta olvashatták, illetve ma is olvashatják az Évkönyvekben, miután közreadták ezen a címen: *„X. A hadtudományoknak az álladalmak, s különösen magyar hazánk fentartására életbe ható fontosságáról. Értekezett midőn hadtudományi-alosztályi rendestagi székét elfoglalá a kis gyűlésben, nov. 19. 1838. Tanárky Sándor.”*⁹

Az MTT rendszabásai (1831) nemcsak a rendestagi székfoglaló előadást és közreadását írták elő, hanem a meghalt tagokról is meg kellett emlékezni, vagyis az V. Gyűlések. 51. rendszabása szerint *„az elhunyt tagok emlékezete megtiszteltetést nyer”* a gyűléseken. Ez alapján került sor az 1839. december 28-án meghalt Tanárky Sándor emlékezete megörökítése eseménysorozatának megindítására a Magyar Tudós Társaság

7 Figyelmező, 1838. december 11. (50.) sz. 878. o.

8 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. V. k. Buda, 1842. 226. o.

9 Lásd: A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. V. k. Második osztály. A Magyar Tudós Társaság Értekezései 1838–1840. IV. Mathematicai osztályi értekezések. X... Buda 1842. 226–240. o. Elolvasható az OSZK, az MTAK, a HM HIM Hadtudományi Könyvtárban és más nagyobb könyvtárban.

1839. december 31-ei kisgyűlésén. Ezen az MTT titoknoka az elhalálozás pontatlan időpontjával ezt jelentést tette: „*Tanárky Sándor hadtudományosztálybeli rt. december 30d. történt haláláról, s figyelmezteti az ülést, hogy emlékezetének beszédbeni megírására valakire bízandó leszen. Érzékeny fájdalmát jelentette ki az ülés a t. tag felett elhunyt; s Kállay Ferenc, Szontagh Gusztáv r. t. és Kiss Károly l. tagokat rendeli megkérdeztetni: melyikük ajánlná az elhunyt lelkes társa felett emlékbeszéd megírására.*”¹⁰ Ekkor került be az elhalálozás 1839. december 28. napja helyett, az 1 illetve 2 nappal későbbre tett dátuma Schedel Ferenc titoknok és a kisgyűlés figyelmetlenségéből az MTA történetébe. A különböző korok Tanárky életrajzi adatait közlő szerzői, köztük jómagam is, elmulasztva a forráskritikát, ezt a téves 1839. december 29. vagy 30. elhunytának napját átvették, és a különböző műfajú publikációikban szinte máig közölték.

Közben az MTT titoknokának kérésére Török Pál pesti református lelkész 1840. január 3-án eljuttatta Schedel Ferenchez az özvegy által neki átadott Tanárky-életrajzot, két előterjesztést (az egyikben harctéri tettei adja elő, a másikban családjáról írt a különböző ezredekben szolgálatáról, rangjáról), valamint kéziratának jegyzékét és az 1819. évi századosi minősítésének másolatát.¹¹ Ezek és más akadémiai iratok képezték a legfontosabb kútfőket a Tanárky Sándorról szóló emlékbeszéd elkészítésére vállalkozóknak. Ez megtörtént az MTT kisgyűlés 1840. január 7-ei ülésén, melyen a titoknok „*előterjeszti, hogy néhai Tanárky Sándor r. tag felett mondandó emlékbeszéd írására Kállay Ferenc és Szontagh Gusztáv r. t. ajánlkoztak. Minél fogva a két tag emlékbeszéd-írással meg is bízott.*”¹²

Az Akadémia birtokába került Tanárky dokumentum-másolatok és az akadémiai titoknoki iratok alapján nem „*egy S. F. monogramot használó zszurnaliszta*”, hanem Schedel (1847-től Toldy) Ferenc titoknok, akadémikus írta meg az MTT nevében a Tanárky Sándor emlékezetét megörökítő első cikket, a Figyelmező 1840. január 7-ei számában közreadott Nekrolog című írást, melyben ez olvasható: „*Múlt évi de. 29kén vesztette el az academia hadtudományi rendes tagját, nyug. kir. őrnagy Tanárky Sándort, egy tudományos miveltsége, szakbeli avatottsága, hazafi érzése s minden tekintetben tiszteleltre méltó jelleménél fogva becsült férfit, díszét az intézetnek, mellynek munkásságát szentelte, barátjainak örömet. Súlyos betegség ölte meg, ötvenöt esztendő korában, a hosszabb életre olly igen méltot, közepén azon pályájának mellyre már ez előtt harmincz évvel meghívott fens. Nádorunk bizodalma által, ki vele a felkelt magyar nemesség gyalogságának hadi regulamentumát dolgoztatta ki (1809); mellyen mint a bécsujhelyi cs. hadi academiában tanítóképen jeleskedett; s legujabban, számos hadi érdemei után saját kérelmére nyugalomba tétetvén, az academia kebelében, mint egy strategiai munka szerencsés magyarítója, s az a magyar hadtudományi szótár indítványozója és megkezdője, ifjui erővel buzgolkodott. Elhült tetemeit fényes hadi kar s az academia helybeli tagjainak serege követte valóban még kora sírjához, miután Török Pál pesti ref. pred. koporsója felett megható lelkes beszéddel ünneplé emlékezetét. Áldás hamvaira! S. F.*”¹³ A korabeli újságolvasók tudták, hogy ez a Tanárky-életműre

10 Kisgyűlések jegyzőkönyve.1838,1839,1840. RAL K 3913. 106. o.

11 Tanárky Sándor életrajzi adatai és 1 munkajegyzéke. (továbbiakban: RAL) RAL K 1232:67.16 fólió.

12 Kisgyűlések jegyzőkönyve.1838,1839,1840. RAL K 3913. 7. o.

13 Figyelmező, 1840. január 7.(1.) sz. 16. o.

emlékező találó nekrológ a már neves irodalomtörténész és kritikus, az MTT titoknokának írása volt.

Közben a Rozsnyón tartózkodó, a filozófiai osztály rendestagi székfoglalójának készítésében elmélyedt Szontagh Gusztáv, megkapta a megbízást az emlékbeszéd megírására. Ez nem volt könnyű feladat, ami kiderül az 1840 januárjában Kiss Károlyval és Schedel Ferencsel folytatott levelezéséből. Kisshez intézett 1840. január 6-ai levelében írta: *„Régen nem sajnáltam úgy embert, mint Tanárkyt. Nehezen tudtunk katona tagot kapni, végre elérjük célunkat, tökéletesen megfelel céljának, s im elvesztjük. Schedelnek írtam s most írok újonnan.”*¹⁴ Az emlékbeszéd készítéséről Schedel Ferenchez intézett 1840. január 25-i levelében többek között arról írt, hogy Tanárky életrajzi adatai és más szakirodalom elolvasása alapján valószínű lesz *„... a szándékom vele azt tenni, mit egykor Napóleon memoárjaival, csak más modorban.”*¹⁵

Az Akadémiához került német nyelvű kéziratokból bőven merítő Szontagh Gusztáv emlékbeszédje és Schedel Ferenc életrajzi toldaléka tudományos igényességgel készült el. De mivel más korabeli levéltári forrásokot és könyvészeti kútfőket nem használtak, így került bele *halálának, 1839. december 29-i hibás időpontja* és félreértésből a *33. magyar sorsyalogezred saját költségű kadéti szolgálata alatt soha sem szerzett mérnöki képzettsége és beosztása* ezekbe a munkákba. Ez a két írás lett az alapforrás, melyet 1840-től a mai napig minden szerző felhasznált, de elmulasztva a szükséges forráskritikát, a már lehetséges hazai és bécsi levéltári kutatásokat, a magyar és osztrák szakirodalom tanulmányozását. Ezért sajnálatos módon a két tévedés ilyen-olyan formában, de olvasható a másfél évszázad alatt megjelent különböző színvonalú és műfajú Tanárky-életrajzokban.

Szontagh Gusztáv teljesítménye elismerésre méltó mivel a Magyar Tudós Társaság történetének jeles eseményén, a IX. nagygyűlésen, két művel is szerepelt. A IX. nagygyűlés 1840. augusztus 27-ei első ülésén olvasta fel *„A magyar philosophia alapelvei és jelleme”* című, filozófiai osztálybeli rendes tagi székfoglalóját.¹⁶ A nagygyűlés 1840. szeptember 8-án délelőtt 10 órakor Pest vármegye nagytermében megtartott kilencedik ülésén, melyről a sajtó is hírt adott, az egyik korabeli tudósítás szerint: *„Számos és fényes hallgatóság, nemzeti köntösben, s anélkül, s asszonyságok a karzaton. A titoknok előadta Szontagh Gusztáv r. t. emlékbeszédét Tanárky Sándor r. t. felett.”*¹⁷

Az *„Emlékbeszéd Tanárky Sándor r. t. felett. Szontagh Gusztáv r. tagtól”*, azért érdemel figyelmet, mert a Tanárky életművének méltatása mellett a neves filozófus és katonaaadémikus kifejtéi nézeteit a magyar hadügy függő, elmaradott állapotáról és a Magyar Tudós Társaság szerepéről. Azt emeli ki, hogy a hadtudomány *„... a tudományok királynéja, mivel a többiek annak oltalma alatt virágoznak; haladása s hanyatlása a nemzetek történetében korszakot képez”*. Az *„illy végtelen fontosságú tudomány oly intézetnél”* természetesen a művelendő tudományok körébe tartozik, mivel: *„Hazánkban a*

14 Szontagh Gusztáv 1840. január 6-ai levele, Rozsnyó. Kiss Károlynak Budára. RAL M. Írod. Lev. 149. sz.

15 Szontagh Gusztáv 1840. január 25. levele, Rozsnyó. Schedel Ferenchez Pestre. RAL M. Írod. Lev. 97. sz.; Szontagh Gusztáv: Napoleon, az író, s annak emlékiratai. Tudománytár, 1835.7.k.119–171. o.

16 Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. V. k. 2. oszt. 1838–1840, Buda, 1842. 116–143. o.

17 Lásd Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 1838–1840. Első osztály. X. Emlékbeszéd Tanárky Sándor r. t. felett. Szontagh Gusztáv r. tagtól. V. k., Buda, 1842. 204–213. o.; RAL K 1357. sz. 51. o.

viszonyok a hadi irodalom virágzására nem épen kedvezőek.”¹⁸ Ismételt próbálkozás után sikerült csak találni olyan férfit, „ki a magyar sereg értelmiségének, academiánkban, illő képviselője legyen.” Ez volt Tanárky Sándor, „kit a magyar tudós világ több rendbeli irodalmi dolgozatairól ismert”, különösen a nemesi felkelés gyalogsági szabályzatai kidolgozása, Károly főherceg Stratégiája fordítása, de tehetségét bebizonyította „kitűnő eredeti” székfoglalójával és a hadtudományi műszótár szerkesztésével. A kivívott tudományos pályáján a magasra emelkedés reményét halála félbeszakította.

Szontagh megállapítása szerint hasonló „gyászképet” mutat „nem csak irodalmi, hanem katonai élete és munkássága is.” Tanárky Sándor 1806-tól 1838-ig tartó katonai pályaképeinek felvázolását azzal kezdi, hónap és nap nélkül, hogy „1784-ben Bián született, hol atyja ref. hitszónok volt”. Ezt a pontosítást Török levelének e sora – „... még tudom, hogy Atyja Prédikátor volt, midőn Ő született, Bián, majd 3 hónap múlva Gardonban” – alapján írta le. Tanárky Sándor szolgáltatott adatok szerint, katonai okmányokban, így a 2. székely határőr ezredbeli első századosi minősítésében is, ez a két téves adatát szerepel: Születési helye: Gárdony Magyarország (Geburtsland: Gardon in Ungarn)... Mi volt foglalkozása: Hivatalnok fia (Was er War: Beamten Sohn.).¹⁹

A katonaelete és munkássága kezdetéről a Tanárky egyik német előterjesztési szövegnek első mondatából csak ezt emelte ki: „Katoná 1806ban lett, mint kadét a 33dik, akkor gróf Sztáray-, most báró Bakonyi-ezredhez beállván.” Ám az eredeti szövegben ez olvasható: Alulírott engedelemmel 1806. január 25-én léptem katonai szolgálatba ex propriis kadétként [als kadet ex propriis in Militar-dienst getreten] a 33-ik, akkor gróf Sztáray, mostani Báró Bakonyi sorgealozezredbe.²⁰

Az ifjú Tanárky nem az ezredben szolgáló 6 császári vagy rendes kadét (Kaiser vagy ordinari Kadett) egyike volt, hanem a műveltebb fiatalok köréből idővel tisztí elöléptetés reményével az ezred számos magán- vagy saját költségén kadétjának (Privát vagy ex propriis Kadett) egyike, akik a saját erejükből fedezték felszerelési költségeiket és havonként hozzátartozóiktól pénzsegélyt kaptak.

Meg kell említeni, hogy a tehetséges ifjú ekkor keresztnevként nem a Sándort, hanem a Mihályt viselte az 1810-es évek közepéig. A katonai elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzése érdekében a fiatal Mihály 1806 januárjától az 1809. évi hadjáratig, 22 éves korától 24 éves koráig, minden lehetőséget megragadott. A ma is meglévő, Bécs 9. kerületi, Alser utca 2. szám alatti, Alser kaszárnyában állomásozó ezredében, mint írta, hogy kiváló legyen a „kiképzésben és a század szolgálatban”. Ezt Szontagh magától értetődőnek tartotta s ezért nem említette meg, és a szöveget így alakította át: „... Használván e végből ezrede Bécsben szállásolását, a cs. kir. Bombavető testnél két évig a pattantyús és mérnöki tudományokat tanulá.”²¹ Tanárky életrajzi adataiban két helyen is, viszont azt írta, hogy amikor a bécsi helyőrségben állomásozott ezrede: 1./ „... a cs. kir. bombászkarnál 2 éven keresztül fáradságtalanul tanultam és elsajátítottam műszaki

18 Uo. 204. o.

19 RAL K 1232:67. 2. folio verso, 12., folio recto.

20 Uo. 10. folio recto.

21 Szontagh im. 206. o.

tudományok alapjait.” 2./ „... 3 évig látogattam a cs. kir. bombászkar tüzériskoláját, ahol tü-zértant, ütegállás építést, bombák, stb. elméletét és gyakorlatát tanultam”.²²

Bécs 3. kerületében, a Rennweg 89–93. szám alatt található az a tüzérségi kaszár-nya, melyben el volt helyezve a cs. kir. Bombászkar tüzérségi iskolája, ahol Tanárky 1806 és 1808 között önként, fakultatív alapon tanulmányozta a tüzérségi és műszaki tu-dományokat. Tanárky Mihály Sándor neve soha nem szerepelt a cs. kir. bombászkar tüzérségi iskolájának, sem a bécsi cs. kir. mérnök akadémia hallgatóinak, sem a végzett tüzér- és mérnökkari tisztjeinek névsorában.²³ Ezt azért szükséges helyreigazítani az emlékbeszéd szövegében, mivel ez képezte a félreértés alapforrását Tanárky *mérnöki képzettségéről* a későbbi életművét és katonai pályáját tárgyaló irodalomban.

Tiszti pályájának kezdetéről a 33. sorgyalozezred történetében²⁴ az ezred tiszti-kara a felállítástól az 1878. évig szóló kimutatásában ez olvasható: „Nr.665. Name: Michael Tanárky. Des Zuwachses. Datum: 1809. Jänner 10. Art: befördert zum Fähnricht. Beförderung im Regimente. Das Abgang. Datum: 1809.Mrz. 12. Art: zum General-Quartiermstr.-Stab.”²⁵ Ebből világosan kiderül, hogy Tanárky Mihály 1809. ja-nuár 10-én lépett elő zászlósnak, 1809. március 12-én helyezték át a vezérkar állomá-nyába, majd március 16-án előléptették főhadnaggyá és beosztották a magyar nemesi felkelés vezérkarába.²⁶

Szontagh találó képet ad katonai szolgálatának további állomásairól: a 33. sor-gyalozezredben zászlósi; a magyar nemesi felkelés vezérkarban és az 51. magyar sor-gyalozezredben főhadnagyi munkásságáról. A 2. bukovinai határőrszászlóaljban, a 32. magyar sorgyalozezredben, a 2. székely határőrezredben, a gradiskai 8. határőr-ezredben, a warasdi-körösi 5. határőrezredben századosi szolgálatáról. Végül a warasdi-szentgyörgyi 6. határőrezredben 1833. június 14-étől őrnagyként nyugállo-mányba helyezéséig, 1838. január 17-éig tartó tevékenységéről. Kiemelve és részle-tvezve a különböző vezérkarok tisztjeként kiváló teljesítményét és bátorságát az 1809., az 1812., az 1813., az 1814. és az 1815. évi hadjáratokban. Megemlítve katonaélete során vezérkari tisztként végzett ország-leírásait, felderítési ismertetéseit és erdősza-bályzását. Szontagh megállapítja, hogy Tanárky „... több volt, mint aminek tartatott... Ki őt méltólag akarja bírálni, annak katonai pályán s nyomtatásban megjelent dolgozatain kívül hátramaradt munkáit”, kivonatait és naplóját is ismernie kell. Ezekből kilenc munkának címét felsorolja.²⁷

„Katonai tekintetben műveletlen ifjúból, önmivelés által hadtudóssá képezé magát” és szolgálata alatt tudósként művelte a hadtudományt, magyar és német nyelven írta

22 RAL K 1232:67. 10. folio recto, 2. folio verso.

23 Erről az időszakról lásd Gatti, Friedrich: Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie. I. Band. Die k. k. Ingenieur- und die k. k. Genie-Akademie. Wien, 1901. 1076 oldal, különösen 400–634 oldalt.; valamint Gatti, Friedrich: Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie. II. Band. Geschichte des k. k. bombardier-Corps, der k. k. Artillerie-Hauptschule und des k. k. Artillerie-Akademie 1786–1869. Wien, 1905. 1146 oldal, különösen a 33–131. oldalt.

24 Ebhardt, Ferdinánd: Geschichte des k.k. 33. Infanterie-Regiments. Ung.- Weisskirchen. 1888. 481–485. o.

25 Uo. Das Offiziers-Korps des Regimentes seit dessen Errichtung bis zum Jahre 1878. LXXV. o.

26 RAL K 1232:67. 10. folio recto.

27 Szontagh im. 208. o.

munkáit. Bár „*Tanárky megszűnt katona lenni*” és „*teste elgyengült, de lelke ép... tudományos pályára adja magát, s tollal vívja ki azon egy helyet, melyet a haza a tudományos, de hadi szolgálatra többé nem képes tisztnek nyújthat.*”²⁸ Így ért véget élete.

Az emlékbeszédje befejező részében Szontagh kifejti azt az álláspontját, hogy a hadtudomány inkább művészet, mint tudomány. „*A hadtudomány – mondta – elvontan tekintve, kevés, igen egyszerű elvekből áll; de alkalmazásában végtelen, s nem tudomány többé, hanem művészet, a művészetnek pedig a lángész teremt szabályokat; a hadtudomány e tekintetben a nagy hadvezérek hadi munkálatairól elvont elmélet. Eredeti írók ennél fogva, a hadtudományban kivált, csak a vezérek lehetnek vagy a tábornoki kar azon főtisztjei, kik a fővezérhez közel állanak, s terveikben részt vesznek. Így nyertük a legújabb időben Napóleont, Károly főherceget és Jomini eredeti munkáikat, mikkel e tudomány elmélete haladott.*”²⁹

Az a véleménye, hogy ilyen katonai személyiségeket a Magyar Tudós Társaság nem remélhet tagjainak sorába, és így a tagoknak megválasztott katonáknak más a hivatásuk, mindenekelőtt „... a lángésztől gyűjtött világot, mennél tágabb körben terjesztik, hadtudományi nyelvünket mívelik. *Academiánk közvetlen célja is főleg az irányban fekszik Új fölfedezések és találmányok a lángész történetes ajándékai, azoknak előmozdítására tudós intézet tevélegesen nemigen hathat s meg kell elégednie a már szerzett s meglévő kincse közbirtokká tételével.*” Különösen hazánkban és az Akadémián „*a hadtudományokat nem lehet eléggé ápolni, gyakorlóikat nem lehet eléggé pártfogolni.*”³⁰

Noha kijelenti: „*Az első rendes katonai tag emlékünnepeén más beszédnek kell hangzani: Éljen a katonai rend; becsülés a haza védőinek!*” Mégis drámai, de reális képet fest hazai hadügy és a katonaság elmaradott viszonyainak társadalmi okairól, „*a haza jövőendő honvéde*” nevelésének szükségességéről, és ha kell, dicső halállal meghalni a polgárosodás és a nemzet érdekében. Megjegyzi, hogy a lelkesedése elragadta: „*Tanárkynek sem hunyt el a becsület mezején; ő sem érhetne el mind azon nagyot és dicsőt, mellyet akart: katonai és tudói pályán ereje és érdeme kivívta neki a polczot, a hatáskört; de a hivatelen szerencse gátlá a gyümölcsök aratásában. De elég hogy a nagyot és dicsőt akarta; hogy szíve utolsó dobbanásáig érte küzdeni meg nem szűnt, s pályafutását csak a sors akaszthatta meg!*”³¹

Az 1842-es megjelenésétől Szontagh Gusztáv emlékbeszéde lett a főkütfő, szinte minden forráskritika és ellenőrzés nélkül, a Tanárky Sándorról, főleg katonai pályafutásáról, közreadott különböző műfajú publikációknak.

Ugyanakkor jelent meg a másik fő forrás is, a Schedel (Toldy) Ferenc „*Életrajzi toldalék a Magyar Tudós Társaság történetéhez. Tanárky Sándor rendes tag*” című közleménye.³² A titoknok ezt az életrajzi toldalékot, az Akadémia birtokába került Tanárky életrajzi adatok és munkáinak jegyzéke alapján készítette.³³ Röviden összefoglalja a katonai pályafutásának állomásait.

28 A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. V. k. Buda, Első osztály. X. Emlékbeszéd Tanárky Sándor rt. felett. Szontagh Gusztáv r. tagtól. 209. o.

29 Uo.

30 Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. V. k. 1. oszt. 1838–1840, Buda, 1842. 211–213. o.

31 Uo. 213. o.

32 Uo. 221–222. o..

33 RAL) RAL K 1232:67.16 fólió.

A 33. ezredbeli magán- vagy saját költségén kadéti szolgálatát és a cs. kir. Bombászkar tüzérségi iskolai fakultatív alapú ismeretszerzését némileg így pontosítja: „Bécsben a szolgálati ismeretek megszerzése után két évet a genietudomány [műszaki tudomány] alapos megtanulásának szentelt.” Katonai munkálkodásából kiemeli „hadi-helyirati leírás” és „gazdasági abroszólási” tevékenységét. Hadtudományi rendes tagként „az academia által kiadandó hadtud. szótár dolgozásához hozzá is fogott; de már dec. 29d. súlyos betegség által meghalt. Számos német munkája kéziratban maradt.”

Ezt a rövid összeállítást azóta a közelmúltig, nem egy lexikonszerkesztő vagy címszói-író, szinte szó szerint felhasználta Tanárky Sándor címszava elkészítéséhez.

Tanárky Sándor emlékének ápolása a XIX. század második felében

Az abszolutizmus időszakában, 1853-ban a Magyar Tudományos Akadémia újra napirendre tűzte Károly főherceg fő művének magyarra fordítását és kiadását. Tanárky Sándor 1838-ban fordította magyarra a Stratégia 1. kötetét. Elhunytá után, az Akadémia 1840 szeptemberében „Károly főherceg Stratégiájának Tanárky rendes tagtól kezdett fordítása folytatására ajánlkozó” Kiss Károly megválasztott új hadtudományi rendes tagot bízta meg.³⁴

Károly főherceg klasszikus művének első kötetét Kiss is lefordította és 1853. május 24-én leadta kiadás végett az MTA titoknokának.³⁵ Károly főherceg Stratégiája első A matematikai és természettudományi osztály 1853. június 4-ei kisgyűlésről megjelent tudósítás szerint: „A titoknok leadta Kiss Károly rt. részéről kötete fordítását; mellyet Tanárky Sándor rt.géval együtt megbírálásra Szontagh Gusztáv rtagra bízott.”³⁶

Tanárky és Kiss munkájáról Szontagh Gusztáv 1853. július 7-én „Vélemény Károly főherceg Stratégiája 1-ső Kötetének fordításáról” című írásában a következőket állapította meg: „E munkának több évek előtt Tanárky boldogult társunk fordította le; később Kiss Károly rendes tagtársunk, a második és harmadik kötetet. Az egész munka tehát magyarra át volt téve és az Academiától elfogadva, de két fordítótól. Most Kiss Károly társunk, az első, már elébb Tanárkytól meglévő kötet fordítását is nyújtá be, és azon kérdés keletkezik: Tanárky vagy Kiss Károly fordítással használtassék e ezen első kötetre nézve, ha a munka nyomtatás alá kerülne? Véleményadó a maga idejében mind a két fordítónak munkáit czélnek megfelelőeknek találta s elfogadta, most sem utasíthatja vissza Kiss Károly társunk dolgozatát, mivel azt a német eredeti szöveggel összehasonlítva tárgyra s alakra nézve jó áttételnek el kell ismerni. Sőt azt találja, hogy ezen első kötet fordítása az elébb készült két kötetel egybevetve mind a tárgy mélyebb felfogásában, mint stilisztai tekintetben elsőbbséget érdemel; illy viszonyok közt, azon nézettől vezetettve, hogy egyenlőség s összhangzás színben, hangban és modorban minden jó munkánk, legyen az eredeti vagy fordítás, nélkülözhetetlen tulajdonai, kéntelen oda nyilatkozni, azon

34 A következő címmel jelent meg: „A stratégia elvei az 1796-i németországi hadjárat előadásával felvilágosítva. Károly ausztriai főherceg által. A M. Tudom. Akadémia megbízásából fordította Kiss Károly, akad. rendes tag.” Az első kötet 1861-ben, a második 1862-ben, s a harmadik 1863-ban került kiadásra.

35 MTA régi főtitkári levéltárának leíró katalógusa (írártára) 1824–1854. RAL Vételkönyv. K 1787. „1853. 61. sz. Máj. 24. Kiss Károly helyben. Stratégiái elvei I. II. köt. Nyomtatás véget.”

36 Akadémiai Értesítő, 1853, május–június. III. sz. 142. o.

esetben, ha ezen munka közrebocsátatnék, Kiss Károly társunk fordítása kerüljön egészben sajtó alá. Tanárky első kötetének fordítása pedig tétessék le, későbbi netalán használatása végett, az académiái levéltárba.”³⁷

Az Akadémia Értesítőjében is olvasható, az MTA összes kisgyűlés 1853. július 18-ai döntése: „Olvastatott Szontagh Gusztáv r. t. véleménye Károly főheg. Stratégiája első kötetének fordításáról Kiss Károlytól, melyről így nyilatkozván, hogy az mind azért, mert az Tanárkyénál tárgy felfogása és irány tekintetében jobb, mind hogy a II. és III. kötet is Kiss Károly rt. fordításában levén elfogadva, egyszínűség okáért is Tanárkyé felett elsőséget érdemel, annak kiadása rendeltetett el Tanárkyé helyett, ez pedig a kéziratárba tétetni határozatott.”³⁸

1856-ban megjelent Ferenczy Jakab és Danielik József összeállításában a Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény 1. kötetének Tanárky Sándor címszava, amelynek szövege szinte szószerint megegyezik Toldy Ferenc 1840-ben írt életrajzi toldalékával.³⁹

Jó két évtizeddel később, a dualizmus korában, a Vasárnapi Újság 1878. november 3-i számában lehetet ismét olvasni Tanárkyról, sírkőfeliratáról, halála pontos dátumával. Ballagi Aladár „A főváros régi temetői” című, halottak napjára közreadott cikkében a sírja elpusztításáról hírt adó alábbi soraiban: „Ha a vámvonalon kívüül, megkerüljük a várost, legközelebb a kerepesi temetőt érjük... Nem czélunk az egész temetőről hosszabban szólni. ...Csupán azon részéről szándékunk itt pár szóval megemlékezni, mely csak a minap boronáltatott el, hogy a régi sírok fölé újak domboruljanak. A régi katonai temetőt értjük, melyben egymásmelleit nyugodtak: »Tanárky Sándor, cs. kir. őrnagy s a m. tudós társaság a. tagja, elhunyt 1839-ik telelő 28-án, életének 56-ik évében. Mélyen gyászolják őt szívekben övéi«. Odébb báró Moltke Károly cs. k. altábornagy († 1853), a nagy stratégának, ha jól tudom, testvére pihent.”⁴⁰

Három év múlva, 1881-ben a „Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél-évszázados történetéből 1831–1881” című kötetben újra értékelték Tanárky Sándor tudományos munkásságát.⁴¹ A kötetnek az MTA tudományos munkásságát bemutó II. része „I. Hadi tudományok” fejezete röviden, de reálisan foglalja össze az Akadémia és a tagjainak a megalakulástól 1881-ig, a hadi tudományok és a nemzeti hadügy fejlesztése érdekében kifejtett munkálkodását.⁴² Felidézve gróf Festetics László 1826. június 27-ei levelét és az MTA hadtudományi rendes tagi alapítványát, megjegyezve: „Az Igazgató Tanács csak 1838-ban nevezett ki a hadtudományban rendes tagot, Tanárky Sándor nyugalmazott őrnagy személyében. Ez azonban, mielőtt munkásságát megkezdhetné, már a következő esztendőben elhunyt. Helyébe (1840) Kiss Károly nyugalmazott kapitány neveztetett ki... Halála után (1866) a hadtudományi rendes tag helyét nem töltötte be az Akadémia. De immár tanácskozások indultak meg a hadtudományi

37 RAL 77/1853. 86. sz. Vett. Jul.10. 1853.

38 Magyar Akadémiai Értesítő, 1853. május–június III. sz. 235. o.

39 Ferenczy Jakab–Danielik József: Magyar Írók. Életrajz-gyűjtemény. 1. kötet. Szent-István Társulat. Pest, 1856.. 771–772. o.

40 Ballagi Aladár: A főváros régi temetői. Vasárnapi Újság 1878. november 3. (44.) sz.. 272. o.

41 Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia fél-évszázados történetéből 1831–1881. MTA., Budapest, 1881. 165. o.

42 Uo. 84–85.o.

alosztály felelevenítése érdekében, oly célból, hogy a hadi tudományok is elfoglalják az Akadémia munkásságában megillető helyüket.”⁴³

Az akadémiai kiadványokban 1881 és 1899 között sokat írtak a hadtudományokról és művelőikről, a katonatagok és a megalakult MTA Hadtudományi Bizottság tevékenységéről, de Tanárky Sándor nevét csak egy alkalommal említették meg. Nem szóltak róla a Magyar Tudományos Akadémia XLIII. Nagygyűlés 1883. május 11-ai ülésén, melyen Fraknói Vilmos főtitkár terjesztette elő a „Jelentés a M. T. Akadémia 1882–1883. évi munkálkodásáról” című beszámolót, melyben a hadtudományi bizottság megalapításának szükségességét indokolta. Elmondta, hogy az „... Akadémia soha sem kereste munkásságának tudományos jellemét a közélettől való elzárkózásban. Sőt ellenkezőleg, alapítóinak legbensőbb óhajtása vala, hogy a nemzet életében időnként fölmerülő kulturai szükségletek kielégítésében közreműködjék.

Igy, régi hagyományokat elevenített föl most is, mikor önálló Hadtudományi bizottság felállítását elhatározta, és ezt a jelen nagygyűlésen tényleg megalakította.

Az Akadémia még a szervezkedés stádiumában volt mikor gr. Festetich László 1826-ban tízezer forintnyi alapítványt tett, – oly célból, hogy kamatait a matematikai osztály egyik rendes tagja élvezze, » kinek – mint az alapító oklevélben olvassuk – tiszte legyen, a Társaság felügyelete alatt, az angol, francia, német, muszka s más európai nemzeteknek a hadi tudományokról szóló érdekes munkáikat magyarra fordítani; a külföldieknek azon tárgyról szóló új találmányaikat megismertetni; és általában a hadi tudományokat hazánkban magyar nyelven művelni.«

E tiszte több mint egy századnegyeden át Kiss Károly töltötte be, a ki egyebek közt az Akadémia megbízásából, Károly főherceg nagy stratégiai munkáját is magyar nyelvre fordította.

A most létrejött Hadtudományi bizottság hatásköréhez tartozik: a hadtudomány fejlődését figyelemmel kísérni; a magyar hadtörténet eseményeit tanulmányozni és szakszerűen ismertetni, a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatokat gyűjteni és feldolgozni; végre a hadtudományi remekműveket magyar fordításban közrebocsátani.”⁴⁴

Tanárky Sándor életútjáról csak 1888-ben esett szó, amikor elhunyt unokaöccséről emlékezett meg az MTA.⁴⁵ Tóth Lőrinc emlékbeszédben, melyet Tanárky Gedeon, az MTA levelező tagja felett mondott az MTA 1888. április 31-i összes ülésén, kiemelte: „... oly családból származott, melynek több tagja ismert névvel bír a magyar irodalom történetében – Tanárky Sándor hadtudományi író, ki 1784-ben Bián született, hol atyja református lelkész volt. 1806-ban a katonai pályára lépett, s a hadmérnöki tudományokban kitűnőségre emelkedett, Erdély s későbbben a francia háború idején, a Franciaországtól elfoglalt részek hadi helyirati leírását, s József főherceg nádor megbízásából, a fölkelt magyar nemes hadsereg szabályzatát készítette, egyideig a bécsújhelyi katonai akadémiában helyettes tanár is volt, őrnagyságig vitte s 1838-ban történt nyugalomba lépte után a m. akadémia hadtudományi osztályának rendes tagjává lett, s mint ilyen, Károly főherceg két kötetes munkáját »A stratégia

43 Uo.

44 A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei. XVII. Kötet. Budapest, 1883. 13. o.

45 Tóth Lőrinc: Emlékbeszéd Tanárky Gedeon a M. Tud. Akadémia levelező tagja felett. (Olvasatott az M.T. Akadémia 1888. április 31-én tartott összes ülésén.) Budapest, MTA, 1888. 66. o.

elvei«-t fordította, hadtudományi műszótáron dolgozott s jeles hadtudományi értekezéseket írt. Tanárky Sándor őrnagynak fia volt Tanárky Sándor Gyula, a ki Klauzál Imre oldala mellett kitűnő gazdává képezte magát, s jeles mező- és nemzetgazdasági író lett.»⁴⁶

1897-ben Tanárky Sándor címszó is olvasható volt, a megjelent Pallas Nagy Lexikon XV. kötetében, amely Toldy Ferenc életrajzi toldalékának rövidebb, de szó szerinti szövege.⁴⁷

A század végére a pontatlanságokat nem javították ki a közreadott különböző színvonalú és műfajú publikációkban, de reálisabbá vált az MTA, a tudományos és katonai körökben Tanárky Sándor és életművének emlékezete.

Tanárky emléke a feledés homályában, a XX. század első felében

A század közismerten viharos első felében visszaestek az MTA első katonatagjai, köztük Tanárky Sándor életművéről való megemlékezések. Ebben közrejátszott az akadémiai Hadtudományi Bizottság működésének ideiglenes megszüntetése, majd átalakítása is. Az MTA II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya Hadtörténeti Bizottságának működési köre már csak a hadtudomány alapját és klasszikus területét képező hadtörténelemre terjedt ki 1909-től 1948-ig, megszűnéséig. Az MTA 1912. és 1936. évi Ügyrendje 49/a. §. kimondta: „A Hadtörténeti Bizottság feladata a magyar hadtörténelmi kútfők és egyéb emlékek felkutatása, kiadása és feldolgozása. Közlönye a »Hadtörténelmi Közlemények«, melyet a bizottság előadója szerkeszt...”⁴⁸

A hadtudomány klasszikus területén jelentős eredményeket értek el az MTA katonatagjai, Pilch Jenő, Gyalóky Jenő, Markó Árpád, valamint Breit József, Berkó István és mások. De az első és második világháború és súlyos következményeivel terhelt huszadik század első felében nem igen foglalkoztak a 19. századi hazai hadtudomány fejlődés történetének feltárásával és az MTA katonatagjainak tudományos munkálkodásával. Tanárky Sándor hadtudományi életművét ismertető vagy új adalékokat feltáró publikációval nem találkozunk még a Hadtörténelmi Közleményekben sem.⁴⁹

A hadtudomány művelői tollából nem, de mástól a század első évtizedében megjelentek Tanárky Sándor levelező és rendestagi választásának történetét rögzítő korabeli akadémiai iratok. A jeles irodalomtörténész és Széchenyi kutató, Viszota Gyula akadémikus „Tagajánlások az Akadémiában (A megalakulástól 1847-ig)” című forrásközleményében az Akadémiai Értesítő, 1906. októberi számában.⁵⁰ Közreadta az 1837-es 17 darab tagajánlási jegyzéket teljes terjedelemben, köztük sorrendben a

46 Uo. 6. o.

47 Pallas Nagy Lexikon XV. (Simor-kodex- Tearózsa) kötet. Pallas Irod. és nyomdai rt., Budapest, 1897. 915. o.

48 Kónya Sándor: „... MAGYAR AKADÉMIA ÁLLÍTASSÉK FEL...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. A MTA Könyvtárának Közleményei 32 (107) új sorozat. Szerk. Fekete Gézálné-Vekerdí László. Bp., 1994. 187., 262. o.

49 Lásd Mutató a Hadtörténelmi Közlemények 1888–1943. évfolyamaihoz. (továbbiakban – HK) Összeállította a Hadtudományi Könyvtár. Budapest, 1956. 311 o.

50 Lásd Akadémiai Értesítő, 202. füzet, 1906. október. 409–532. o.

II. számút, az 1837. szeptemberi „Tanárky Sándor, Szentgyörgyi határőrző ezredbeli főstrázsamester” levelező tagi ajánlását.⁵¹ Ezen kívül közölte az 1838. évi jegyzőkönyvek Tanárky Sándor hadtudományi rendes tagi megválasztásával kapcsolatos alábbi szöveget: „Az 1838. szept. 7-iki tagválasztó gyűlésen 31 szavazó tag a jegyzőkönyv 37–40. pontjai szerint rendes tagoknak választotta: ...az igazgatótanácsnak ajánlatta a hadtudományi osztályba Tanárky Sándort 24...” szavazattal. A 2. lábjegyzetben ez a magyarázó szöveg olvasható: „Az igazgató-tanács jegyzőkönyvének 34. p. szerint Tanárky Sándort kinevezte rendes tagnak s mivel ez a tag a Festetits-alapítvány kamataiból kapta fizetését, beleegyezésül Festetits Lászlóval közölte határozatát.”⁵²

A hazai tudományos biobibliográfia megteremtője, Szinnyei József a magyar írók életéről és munkáiról készült nagy munkájában nem feledkezett meg Tanárky Sándorról. Az 1909-ben megjelent XIII. kötetben életrajzát Szontagh, de főleg Toldy írása alapján tudományos igénnyel készítette el. Közli legfontosabb publikált műveit, kéziratban lévő fordítását Károly főherceg Stratégiájának kötetéről, valamint a róla szóló kilenc, évkönyvben, folyóiratban és újságban közreadott írást.⁵³

Az 1925-ben megjelent Révai Nagy Lexikon XVII. kötetében viszont Tanárkyról megjelent rövid címszót még további hibás adatokkal tűzdelték meg. Íme, a szöveg: „T. Sándor, katonai író, szül. Bián 1784., megh. 1838. dec. 29. A császári seregben 1806. hadnagy lett, 1809. a nemesi felkelő seregben mint kapitány harcolt. 1810-ben Erdély katonai térképének szerkesztésével bízták meg; rövid ideig a bécsújhelyi katonai akadémia tanára is volt; 1834. őrnagyi ranggal vonult nyugalomba. Számos német nyelven írt katonai szakműve kéziratban maradt. Magyar nyelven írt műve: A Ferdinánd huszárezred története 1792–1801., a Tud. Gyűjteményben (1822–23) jelent meg. A Magy. Tud. Akadémia 1837. tagjával választotta.”⁵⁴

1925. november 3-án, az MTA alapításának századik évfordulóján tartott ünnepen Berzeviczy Albert elnök megnyitó beszédében kifejtette, hogy ezt az évfordulót emlékezetesen ünneplik, mégpedig „... egy sorozatával az előadásoknak, melyek Akadémiánk száz éves működésének minden ágát egyenkint fölkarolják és megismertetik s melyeket összegyűjtve fogunk kiadni, hogy így százéves tudományos munkásságunkról a nemzetnek lelkiismeretesen beszámoljunk”.⁵⁵ Am az 1926-ban kiadott első és az 1928-ban kiadott második kötetben, a hadtudomány és művelői, így Tanárky Sándor sem, csak egyedül Szontagh Gusztáv, mint filozófus, szerepel. Az a szó, hogy *hadtudomány* a két kötetes munkában nem olvasható.

Tanárky Mihály Sándor neve szerepelt az Eperjesi Kálmán 1929-ben napvilágot látott „A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke” című, 2676 darabot számláló térképkatalógusában két helyen.⁵⁶ Jelezve azt is, hogy a

51 Uo. 522. o.

52 Uo. 530. o.

53 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. k. Budapest, 1909. 1276–1277. o.

54 Révai Nagy Lexikon. Az ismeretek enciklopédiája. XVII. k. Szodoma-Tarján. Budapest. 1925. 836. o.

55 A MTA első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások. Első kötet. Budapest, MTA, 1926. 3. o.; Második kötet. Budapest, MTA. 1928.

56 Eperjesi Kálmán: A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Szeged, 1929. 125 o. Lásd Tanárkyról 101., 119. o.

budapesti hadtörténeti levéltárban a Tanárky készítette 1809-es két országleírás megtalálható. Itt szükséges megemlíteni, hogy e sorok írója a bécsi hadilevéltárban, a hadtörténeti levéltárban és az akadémiai kéziratárban feltárt források alapján készült publikációiból 1986-tól ismert, hogy az 1809. március 16-ától főhadnaggyá előlépett Tanárky együtt szolgált gróf Széchenyi István főhadnaggyal, a február 20-án felállított és március 7-én jóváhagyott magyar nemesi felkelő hadsereg vezérkarában.⁵⁷ Különösen kitűnt a vezérkar tisztjeként 1809 áprilisától júliusig a győri sánc-tábor építésében, a győri csatában és a Meskó-hadtest híres portyájában.⁵⁸ Az 1809 nyár végén készült német nyelvű „Személyi lista a magyar felkelő hadsereg vezérkara törzs – és főtisztjeiről”, amely 8 törzstiszt, 4 százados, 11 főhadnagy (rangsorban 7. Tanárky, 10. Széchenyi) és 1 alhadnagy adatait tartalmazta, Tanárkyról az alábbiakat olvashatjuk: „Rangsor: 7. Rendfokozata: főhadnagy. Neve: »Michael Tanárky«. Születési helye: Gárdony, Magyarország. Kora: 24. vallása: . Allapota: nőtlen. Szolgálati leírása: 1806. március 1.-től kadét a Sztárayaknál, 1809. január 10. zászlós, 1809. március 16-án áthelyezve a vezérkarhoz és előléptetve főhadnagy.”⁵⁹ A béketárgyalások ellenére háborúra is készülődtek. Ezt mutatja Eperjesi könyve is, ahol az országleírásoknál, 1809-ben a Dunántúl különböző körzeteiről a kisbéri nemesi felkelés vezérkarának több tisztje készített felderítői leírásokat. Köztük Tanárky főhadnagy is, akinek nevével ez olvasható: „1624. Recognoscierung der Wege Pápa bis Varoslöd etz... Von Tanarky. 1. füzet. 1809. K VII k. 88 1/2. * *” Ezt a Pápától Városlódig, Városlódtól Veszprémig, Veszprémtől Zircig, Zircről Kisbérig, Kisbértől Márton hegyig, Márton hegytől Pápáig, 8 folio (szöveg a folio mindkét oldalán) terjedelmű felderítői leírást Kisbéren 1809. augusztus 25-án készítette Tanárky főhadnagy, a nemesi felkelés vezérkarából. Ezen az iraton még ez a jelzet is szerepel: 37. Nr. Archiv der Ungarischen Insurrection Armée.⁶⁰

Augusztus 25-én, új hadrend lépett életbe és szeptember 3-án a vezérkar tisztjei, így Tanárky is, új beosztásokat kaptak. Radetzky altábornagy, vezérkari főnök 1809. szeptember 5-én és 6-án a vezérkarból Demuth Antal őrnagyot, Gerlitz századost, Allassy és Tanárky főhadnagyokat útbá indította Erdély védelmének és az ottani nemesi felkelésnek szervezésére.⁶¹ Demuth őrnagy 1809. október 6-án Nagyszebenből jelenti Radetzky vezérkari főnöknek az országban lévő védelmi állások megvizsgálására és az erdélyi szorosok beutazására kiküldött vezérkari (köztük Tanárky) tisztek beosztását és az adott utasításokat.⁶²

57 Lásd RAL K 1232:67.10–11. fólió. Továbbá Ács Tibor: Széchenyi katonaévei. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 13–40, 261–283. o. HM HIM Hadtörténelmi Levéltár. A magyar nemesi felkelés iratai. 1809–1810. 5–9. csomó. (továbbiakban –MNFI) 1809. 2/2., 2/4., 3/4.

58 RAL K 1232:67.10–11. fólió. Ács i.m. 18–30. o. MNFI 1809. 5/2., 4/45., 47., 6/40., 6/90g., 6/10.

59 MNFI 1809. 13/18.

60 Tanárky Sándornak ezt a munkáját csak a HM HIM Hadtörténelmi Térképtár őrzi, jelzete: K VII k 88. TANÁRKY: Pápa. Recognoscierung... 1809. Hn. 1809. Kn. 1. füz. Öh.: 37 cm. Ép. 1624. Pápa felderítés...

61 RAL K 1232:67.11. fólió; MNFI 1809. 9/13., E 1809./1. Az erdélyi nemesi felkelésre vonatkozó iratok (továbbiakban: ENFI) E 1809/1.

62 ENFI E 1809/5., 6., 7.

Demuth őrnagy 1809. október 9-én parancsot ad Gerlitz századosnak, Allassy és Tanárky főhadnagyoknak a szorosok szemrevételezésére és a különösen megfigyelendő tárgyakra, kijelölve számukra az utakat.⁶³ Tanárky főhadnagy feladata lett a Bodza-szoros és környéke katonai felmérése, amelyet mintegy egy hónap alatt elvégzett. Demuth őrnagy 1809. november 18-án felterjeszti Radetzky vezérkari főnöknek az erdélyi szorosok szemrevételezésének a három vezérkari tiszt készítette naplóját, a felkelés csapatainak létszámkimutatását és jelenti, hogy az oroszok Oláhország határán és Bukarestben gyülekeznek.⁶⁴ Tanárky német nyelvű, Bodza-szoros ismertető országleírása, egy katona-földrajzi munkája 9 fólió (16 o.) terjedelmű, melyet dátumozta, aláírta „1809. október hó, Tanárky főhadnagy a vezérkartól”.⁶⁵ Eperjesi az országleírásoknál közölte a bécsi hadilevéltár jelzete szerint: „1936. *Recognoscierung der Pässe Bodza... Von Tanarky. 1. füzet. 1809. K VII 357. * * **”⁶⁶

A békeszerződés után Radetzky altábornagy 1809. december 30-ai rendeletével végrehajtották a vezérkari tisztek csökkentését és áthelyezését, a listán szereplő 96 törzs- és főtiszt, köztük 30 főhadnagy rangsorában a 14. helyen szereplő Tanárkyról ez olvasható: „*Rendfokozat: főhadnagy. Neve: Tanárky: Előző beosztása: Nagyszében. Áthelyezése: Splényi.*”⁶⁷ Életrajzában Tanárky is megírta, hogy 1810. január 1-jei hatállyal helyezték át Kolozsvárra, báró Splényi Gábor 51. sorgyalogezredbe, de vezérkari tisztként vezényelték nagyszébeni főhadparancsnokságra. Az erdélyi főhadparancsnokság megbízásából 1810 és 1812 között részt vett Erdély és Bukovina határainak katonaföldrajzi leírásában és a Bánság katonai felderítését.⁶⁸

Tanárky Sándor emlékére is hatással volt az Akadémia szovjet modell alapján való „átalakítása” a század első felének végén, amikor a hazai hadtudományt és művelőit két nagy történelmi igazságtalanság érte. Az MTA 1947. június 3-ai nagygyűlési osztályülése kimondta, hogy bizottságunk „feleslegessé vált”; ennek rehabilitálása 1994-ben megtörtént. A katonatudós Markó Árpád ezredes, levelező tagot 1949. november 29-én visszaminősítették, lényegében kizárták, majd a rendszerváltozás után posztumusz rehabilitálták. Ez is hozzájárulhatott, hogy nem találkozunk az MTA katonatagjai első nemzedéke tudományos munkásságának megemlékezésével az MTA CIX. Nagygyűlésen, az Akadémiai alapításának 125. évfordulójára rendezett ünnepi hét (1950. november 26. – december 2.) előadásaiban.⁶⁹

63 Uo. E 1809/8.

64 Uo. E 1809/13; Lásd 1937. *Recognoscierungs-Journal über die gesamten 11 Pässe des Grossfürstentums Siebenbürger. Vom Major Anton Demuth. 3 füzet és 1 ív irat. 1809. K VII k 358. Eperjesi i.m. 119. o.*

65 Ma Tanárky Sándornak ezt a munkáját a HM HIM Hadtörténelmi Térképtár őrzi, jelzete: K VII k 357. TANÁRKY: Bodza-szoros. *Recognoscierung...* Hn. 1809. Kn. 1.füz. Õh.:37 cm. Ep. 1936. A Bodza-szoros ismertetése

66 Eperjesi i.m. 119. o. A szerző a rövidítésekben jelzi, hogy a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban meglévő példányok közül „a csak Budapesten lévők -al vannak megjelölve.” VIII. o. Ma csak a HIM Hadtörténelmi Térképtárban található meg ez a munka.

67 MNFI 1809. 12/10.

68 RAL K 1232:67.11-11/b. fólió.

69 Lásd Akadémiai Értesítő, LVIII.. köt. 1949–1950. 5–85. o.

Deák Anita – Deák János

Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői átalakításának helyzete, az abból levonható következtetések

 Az Oroszországi Föderáció megalapítása óta eltelt húsz évben a katonai vezetés több alkalommal is kezdeményezte a haderő átszervezését, az úgynevezett reformok azonban minden alkalommal létszámleépítésben merültek ki. A 2008-as grúz–orosz háború negatív tapasztalatai kikényszerítették a fegyveres erők hatékony megújítását.

Az Oroszországi Föderáció megalakulása óta az országnak és a haderőnek számos nehézséggel kellett megküzdenie. A Szovjetunió széthullását követően az orosz politikai és katonai vezetésnek gyakorlatilag az ország romjain kellett újraépítenie az orosz államot, szembe kellett szállnia a belpolitikai, társadalmi és gazdasági kihívásokkal, meg kellett kezdeni az orosz haderő kialakítását, valamint az új országhatáron kívül maradt hadiipari gyárak és termelési kapacitások újrateremtését. Az Oroszországi Föderáció megalapítása óta eltelt húsz évben a katonai vezetés több alkalommal is kezdeményezte a haderő átszervezését. Korábban azonban az úgynevezett reformok minden alkalommal létszámleépítésben merültek ki. Az országban végbe ment stabilizációs folyamatok és a fegyveres szervezetekre, köztük a haderő fenntartására fordított pénzügyi források nem tették lehetővé a haderő fejlesztését, eszközeinek korszerűsítését, a személyi állomány megfelelő felkészítését, kiképzését.

Az orosz politikai és katonai vezetés számára az utolsó figyelmeztetést a 2008. augusztusi grúziai események jelentették. Az ötnapos fegyveres konfliktus bebonyolította, hogy a fegyveres erő átalakítása tovább már nem halogatható. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői legyőzték ugyan a grúz haderőt, de nem mutattak meggyőző fölényt: a keretalakulatok parancsnokai nem voltak képesek az alájuk rendelt és a fegyveres összecsapások helyszínére vezényelt személyi állomány eredményes irányítására, az alakulatok nem voltak felkészítve a harci körülményekre és a közös műveletek végrehajtására, nem voltak képesek egymással együttműködni a harcok során. (Golts, 2011, p. 4.) Azaz az orosz politikai és katonai vezetés elvárásait a térségbe vezényelt, elavult haditechnikai eszközökkel felszerelt, korszerűtlen vezetési-irányítási rendszerrel rendelkező, a fegyveres konfliktus megvívására nem

m megfelelően kiképzett vezetői és személyi állománnyal rendelkező katonai alakulatok valójában nem tudták teljesíteni. Márpedig az akkori Észak-kaukázusi Katonai Körzet az oroszországi fegyveres erők legjobban felszerelt, kiképzett, és a csecsenföldi háborúk következtében legnagyobb harci tapasztalatokkal rendelkező része volt.

Elérkezett az a pillanat, amikor az orosz vezetésnek végleg szakítania kellett az addigi gyakorlattal és valós haderőreformot kellett elindítania, hogy megszabaduljon az egykori szovjet hadsereg hagyatékától, a gazdaságilag fenntarthatatlan, elavult haditechnikai eszközállománnyal rendelkező tömeghadseregtől. Dmitrij Medvegyevnek, az Oroszországi Föderáció elnökének vonatkozó döntését követően még 2008-ban megkezdődött a fegyveres erők gyökeres átalakítása. A szervezeti-vezetési, valamint diszlokációs átalakításokon túl a katonai reform több más területen is jelentős feladatokat irányoz elő. Ezek a következők:

- Új típusú fegyverzetek és haditechnikai eszközök beszerzése, a haderő ellátása.
- A fegyveres erők felkészítésének, harckiképzésének biztosítása és tökéletesítése.
- A katonai állomány szociális ellátásának javítása.
- Új rendszerű pénzügyi ellátás bevezetése.

Az átalakítás eddigi eredményei

A védelmi miniszter, Anatolij Szergyukov 2011. március 18-án azt jelentette a Védelmi Minisztérium kibővített kollégiumi ülésén az Oroszországi Föderáció elnökének, a haderő legfelsőbb főparancsnokának, hogy 2010. évben befejezték a fegyveres erők új arculata kialakításának első, egyben legbonyolultabb időszakát.¹ A legfontosabb eredményeket a védelmi miniszter az alábbiakban összegezte:

- A fegyveres erők állományának létszámát 1 millió főre csökkentették.
- A hat korábbi katonai körzet helyett négy új alakult meg. Ezek a körzetek a korábbiaknál jóval erősebb, összhaderőnemi csapacsoportosításokat képeznek a hadászati irányokban. Ezek, ahogyan a megnevezésük is mutatja, a Déli, a Nyugati, a Központi és a Keleti Katonai Körzet.
- Alapvetően és elvileg is átalakították, megújították a csapatok harckiképzési, vezetési, valamint anyagi-technikai ellátási rendszereit.
- Az orosz Védelmi Minisztériumban szétválasztották a műveleti és a támogatási funkciókat. Két felelősségi irányt alakítottak ki: az első a tervezést és alkalmazást, valamint a fegyveres erők fejlesztésének területeit fogja át; a második a haderő (a hadsereg és a flotta) fenntartását, működtetését támogatja.
- Az orosz vezetés fontosnak tartja a haderő új arculatának kialakítása során az aktív és a nyugállományú katonák és családjaik szociális ellátási támogatásának átalakítását, javítását. Ennek érdekében az elsődleges feladatokhoz sorolták a lakásellátás problémájának megoldását. A védelmi miniszter beszámolója szerint 2011 tavaszáig 98 és fél ezer lakást adtak át, az ezt követő két éves

1 Az orosz államfő beszédének és a védelmi miniszter beszámolójának szövege megjelent az orosz elektronikus médiában.

időszakban pedig megoldják a teljes katonai állomány lakással történő ellátását. Az tervezik, hogy központosítják és nyílttá teszik a lakásellátás irányítását és végrehajtását.² A jelenleg is nagyarányú lakásépítéseket folytatni fogják. Ami az Oroszországi Föderáció nemzetközi kapcsolatait illeti, érdemes utalni a következőkre:

- 2010 áprilisában az Oroszországi Föderáció és az Amerikai Egyesült Államok között aláírták a megállapodást a hadászati támadó fegyverek csökkentéséről és korlátozásáról;³
- az ENSZ és az Európai Unió felkérésére az orosz békefenntartó erők folyamatosan teljesítették nemzetközi kötelezettségeiket;
- az orosz–ukrán katonai kapcsolatok pozitív irányban fejlődtek;
- az orosz Fekete-tengeri Flotta a 2010-ben aláírt megállapodás értelmében Ukrajna területén marad további 25 évig;⁴
- az orosz vezetés megállapodásokat kötött, amelyek eredményeként az orosz katonai objektumok 49 évig működhetnek Örményország, továbbá Abházia és Dél-Oszétia területén.⁵

Az anyagi-technikai biztosítás, diszlokáció

Az orosz Védelmi Minisztérium tevékenysége legfontosabb irányának a haderő átfegyverzését tekinti. E téren 2010-ben a haditechnikai eszközök 15%-át tudták korszerűbbekre cserélni. Az átfegyverzés során, az év folyamán a fegyveres erők az alábbi eszközöket kapták meg:

- 27 hadászati rendeltetésű ballisztikus rakétát;
- 34 hadászati, repülőeszköztől indítható manőverező robotrepülőgépet;
- 6 kozmikus eszközrendszert;
- 21 repülőgépet;
- 37 helikoptert;
- 19 légvédelmi rakétakomplexumot;
- 61 harckocsit;
- 325 páncélozott harcjárművet.

Összességében, egyéb haditechnikai beszerzésekkel együtt, 2010-ben az orosz haderő csapatai összesen mintegy 20 ezer fegyverzeti, illetve harci technikai eszközt kaptak, ami 34 csapattest modernizálását jelentette.

A 2011 és 2020 közötti időszakra vonatkozó, mintegy 20 ezer milliárd rubel összegű Állami Fegyverzeti Program, azaz a fegyveres erők átfegyverzésének állami

2 Az információk hozzáférhetőek a nyilvánosság számára a Védelmi Minisztérium internetes portálján.

3 A megállapodást (START-3) 2011-ben mindkét aláíró állam törvényhozása ratifikálta, így az hatályossá vált.

4 Azaz az eredeti szerződésben rögzített 2017 helyett 2042-ig.

5 A megállapodásokat 2011-ben ratifikálta az orosz törvényhozás. Az orosz vezetés az abház és a dél-oszét vezetéssel kötötte meg a vonatkozó szerződéseket, mert az Oroszországi Föderáció független államként kezeli Abháziát és Dél-Oszétiát. Grúzia és az ENSZ nem fogadja el a két szakadár köztársaság függetlenségét.

programja értelmében a haderő ellátása 2011-ben az alábbi eszközök megvásárlásával folytatódik:

- 36 hadászati rendeltetésű rakétakomplexum;
- 2 hadászati rendeltetésű rakétahordozó tengeralattjáró;
- 20 hadászati repülőeszközzel indítható (légi bázisú) manőverező robotrepülőgép;
- 5 kozmikus eszközrendszer;
- 35 repülőgép;
- 109 helikopter;
- 3 többcélú nukleáris meghajtású (atomhajtóműves) tengeralattjáró;
- 1 felszíni hadihajó;
- 21 légvédelmi rakétakomplexum.

2016-ra a fegyveres erők – új szervezetükben – 100%-ban fel lesznek töltve hadra fogható fegyverzettel és haditechnikai eszközökkel, amelyek mintegy 30%-a a legmodernebb lesz.

A Védelmi Minisztérium és alárendeltjei folytatják a rakétaeszközök és lőszer jelenlegi korszerűtlen tárolási körülményeinek javítását, illetve a feleslegessé vált, valamint a kihordási időn túli eszközök megsemmisítését. Az eddigi, ilyen irányultságú munka eredményeként 74 ezer vagon mennyiségű lőszer, robbanóanyagot semmisítenek meg. A városokban, településeken létesült raktárakból az elmúlt években 35 ezer vagon rakétát, lőszer és robbanóanyagot szállítottak el lakott településektől távoli raktárakba. A lőszer, robbanóanyagok tárolásának átrendezésére irányuló munkákat 2–3 év múlva fejezik be.

Az elnök utasítása szerint 2012-re végre kell hajtani a Védelmi Minisztérium és a fegyveres erők korszerűtlenné vált, elöregedett analóg informatikai-telekommunikációs infrastruktúrájának cseréjét korszerű, digitális berendezésekre. 2011 tavaszáig mintegy 250 objektumot láttak el korszerű eszközökkel. A kitűzött határidőre, azaz ez év végéig az ellátottság teljes lesz. A csapatoknál folyik az új (hatodik generációs) rádióállomásokkal történő ellátás. Megkezdik a perspektivikus, távközlési műhold-bázisú híradó rendszerek kiépítését, amelyeket – a tervek szerint – 2018-ig kívánnak létrehozni.

Állami tulajdonba adják a haderőhöz tartozó lakásvagyon, valamint a szociális szféra infrastruktúráját is. Eddig mintegy ezer ingatlant (objektumot) adtak át állami tulajdonba. Az ingatlanok átadását illetően azonban a Védelmi Minisztérium több problémával (hiányos, illetve hiányzó dokumentumok stb.) küzd, amelyek megoldásában a katonai vezetők kérik az államfő, továbbá az állami, kormányzati szervezetek segítségét.

A Védelmi Minisztérium tevékenységének egyik legfontosabb iránya napjainkban a hadsereg és a flotta ellátásának korszerűsítése. Ennek érdekében 2010-ben egységes anyagi-technikai ellátó rendszert vezettek be a haderő fegyverzettel, haditechnikával, lőszerrel, üzemanyaggal, élelemmel és más anyagnemekkel történő ellátásának javítása céljából. Optimalizálták az anyagi tartalékok tárolásának rendszerét. A katonai körzetekben és a flottánál nyolc komplex bázist és tíz anyagi-technikai ellátó dandárt hoztak létre, közvetlenül magasabbegységek, egységek diszlokációs körzeteiben.

2010-ben a hadászati irányokban pontosították a csapatok diszlokációját. A szárazföldi csapatok mobilitásának és tűzképességének növelése érdekében nyolc bázist hoztak létre a csapatrepülőkhöz számára. Optimalizálták a repülőterei rendszert, ami lehetővé teszi a repülőállomány hatékonyabb felkészítését, illetve a repülőterek racionálisabb üzemeltetését. Az átszervezések, összevonások következtében az egyes légibázisokon a repülőeszközök száma átlagosan 2,5–3-szorosára nőtt.

A helyőrségek számát csökkentették. A korábbi 21 ezer (!) helyőrség (katonaváros) állományát 184 bázisra vonták össze. Ezekben az összevont, új elképzelések szerint kialakított helyőrségekben a haditechnikai eszközök mennyisége a hétszeresére, a személyi állomány létszáma pedig mintegy tízszeresére nőtt a korábban az egyes helyőrségekre jellemző adatokhoz képest.

Kiképzés, felkészítés

A személyi állomány kiképzettségének növelése és a haderő optimális harci felkészítése érdekében – a védelmi miniszter beszámolója szerint – 2010-ben több mint 2000 teljes értékű gyakorlatot, rendezvényt hajtottak végre a magasabbegységek és egységek részvételével. Ez mintegy 30%-kal haladta meg a 2009-ben végrehajtott gyakorlatok számát. 2010-ben a legjelentősebb gyakorlat a Vosztok–2010⁶ elnevezésű hadászati-hadművelési gyakorlat volt, amelyen mintegy 56 ezer katona, több mint 10 ezer harci technika, azon belül 170 harci repülőgép és helikopter, továbbá 54 hadihajó vett részt. 2011-ben mintegy 3 ezer gyakorlatot, gyakorlást hajtottak végre, illetve fejeztek be az év végéig. Ezek közül a legjelentősebbnek értékelhető a Centr–2011⁷ elnevezésű hadászati-hadművelési gyakorlat, amelyen az orosz haderő a szövetségesekkel (a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete tagállamainak haderőivel) együtt hajtotta végre a feladatokat, valamint a fehérorosz haderővel együttműködésben megrendezett gyakorlat, a Vzaimogyejsztvije–2011.⁸

Az orosz haderőben 2010-től (ismét) kiemelt figyelmet fordítanak a személyi állomány fizikai felkészítésére. Így 2010-ben a sportrendezvényeken több mint 450 ezer katonaszemély vett részt. Az új dandárokban megfelelő szakfelkészültséggel rendelkező, a Védelmi Minisztérium Testnevelési Intézetében végzett sporttisztok (instruktorok) irányítják a fizikai felkészítést. Elrendelték a minden egyes kiképzési napon kötelezően megtartandó testnevelési foglalkozásokat. Sportkomplexumok építését kezdték meg több katonai objektumban. A sorkatonai (hadkötelezettség szerint) szolgálatot teljesítő állományt ellátták téli és nyári sportöltözettel. A haderő személyi állományán már kezdenek megmutatkozni a testnevelési foglalkozások és az egészséges életmódra történő átállás pozitív hatásai.

A teljes értékű harckiképzés végrehajthatósága érdekében a Védelmi Minisztérium „felmentette” a csapatokat a nem védelmi jellegű funkcióktól. E célból polgári vállalatok végzik a következő munkákat:

6 Kelet–2010

7 Központ–2011

8 Együttműködés–2011

- haditechnikai eszközök szervizelése és javítása;
- a személyi állomány étkeztetése;
- tisztálkodással összefüggő szolgáltatások;
- ruházati anyagok tisztítása, mosatás;
- anyagok szállítása;
- a haditengerészet hajói parti műszaki infrastruktúrájának fenntartása;
- repülőeszközök, repülőterek komplex üzemeltetése, kiszolgálása;
- a kommunikációs infrastruktúra üzemeltetése.

2012-ben a személyi állomány már semmilyen olyan munkában nem fog részt venni, amely nem a katonai feladatoknak közvetlen velejárója.

Átalakítják a katonai oktatás-képzés rendszerét is. A Védelmi Minisztériumban oktatási/képzési főosztályt (igazgatóságot) hoztak létre. A katonai képzés terén a következő fő feladatokat fogalmazták meg:

- A katonai képzésnek új minőséget kell kapnia, aminek érdekében egységes követelményrendszert kívánnak érvényesíteni a katonai és a polgári felsőfokú képzésben. Ennek érdekében a katonai felsőfokú tanintézetekbe történő felvételi követelményeket megszigorítják és a Moszkvai Állami Egyetem, illetve a Moszkvai Állami Nemzetközi Kapcsolatok Intézete szintjére emelik.
- A tisztképzés követelményrendszerét az állami intézetek „szakértő” minősítéssel végző hallgatóinak szintjére hozzák. A felsőbb szintű tisztképzés követelményeit a „kiegészítő szakképzés” szintjének megfelelően határozzák meg. Emellett a tisztek képzését egész szolgálati idejük alatt tervezik folytatni, kiemelten minden új beosztásba helyezés előtt, külön felkészítéssel.
- Nagy figyelmet fordítanak a jövőben a „professzionális” tiszthelyettesi képzésre. Az ő felkészülésüket 19 felsőfokú intézményben, valamint a Rjazanyban erre a célra létrehozott tiszthelyettes-képző központban fogják végrehajtani.
- A felsőfokú katonai tanintézeti intézményrendszert meg akarják feleltetni a reális igényeknek és a haderő megrendeléseinek. E cél érdekében folytatódik az intézetek összevonása, optimalizálása.
- Az említett feladatrendszerhez kapcsolja az orosz katonai vezetés a katonai középiskolai rendszer további bővítését, fejlesztését. Kiemelt jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy 2010-ben megnyitották az első „elnöki kadet” intézetet Orenburgban. A második, hasonló intézetet Sztavropolban tervezik megnyitni. Összesen mintegy nyolc kadetintézetet hoznak létre. (Mindezt a már évek, évtizedek óta működő katonai középiskolákon kívül.)

A fegyveres erők reformjának egyik fontos területként kezelik a csapatok új feltöltési rendszerének kialakítását. A védelmi miniszter javaslatára az államfő által legutóbb jóváhagyott létszámadatoknak megfelelően a fegyveres erőkben 220 ezer hivatásos tiszti, továbbá 425 ezer szerződéses katona beosztást rögzítettek. Ez lehetővé teszi a továbbiakban, hogy az orosz haderő állományában

- a három szárazföldi telepítésű rakétahadseregből megmaradjon egy, és ezen kívül további négy rakétahadosztály;
- növeljék a szárazföldi csapatok magasabbegységeinek számát;
- megerősítsék a légi-kozmosz védelem csapatait.

A katonai szolgálat vonzerejét növelni akarják, és ahogyan ez megvalósul, annak mértékében szándékozzák emelni a szerződéses katonák számát (arányát). Ezzel együtt a közeljövőben az orosz haderő feltöltése továbbra is a jelenlegi vegyes rendszerben fog történni.

A katonállomány szociális ellátásának javítása

Az egyik leginkább figyelemre méltó változás az állomány ellátásában az új pénzügyi ellátási rendszer bevezetése. Ez – többek között – azt jelenti, hogy 2012. január 1-jétől a pályakezdő tiszt állomány havonta minimum 50 ezer rubel illetményt kap, amely – függően a beosztástól, rendfokozattól és a szolgálati helytől – ennél jóval több is lehet.⁹

Ismert, hogy az orosz haderő reformja a tábornoki és a tisztikar nagyarányú csökkentésével számol. Annak érdekében, hogy az elbocsátott állomány megtalálja helyét a polgári életben, államilag irányított, a Védelmi Minisztérium által finanszírozott átképző program működik, ahol a katonai szolgálatból kiváltaknak lehetőségük van 15 oktatási intézményben mintegy 250 féle polgári szakképzettséget elsajátítani. Eddig mintegy 10 ezer volt hivatásos katona átképzése fejeződött be. Mindemellett a Védelmi Minisztérium – együttműködve a munkaügyi szervezetekkel – segítséget nyújt a haderőből elbocsátottaknak a polgári életben történő elhelyezkedéshez.

Egyik legfontosabb feladatnak tekintik a sorállományú katonák szolgálati körülményeinek javítását. Az ilyen jellegű komplex tevékenységet a haderővel együttműködő társadalmi szervezetek bevonásával kívánják végezni. A csapatoknál új napi-rendet vezettek be, amely például egyórás ebéd utáni pihenőidőt, valamint kiegészítő, vasárnapon kívüli kiképzésmentes napot is tartalmaz. A csapatok többségénél biztosítják a „bizalom telefonja” lehetőségét, amelyen keresztül az újonc sorállomány közvetlenül fordulhat felsőbb szervekhez. Komoly figyelem irányul az állomány étkeztetésének, ruházati ellátásának, mindennapi szükségleteinek magasabb minőségi szinten történő biztosítására.

Az új bázis-katonavárosokban megkezdődött a szükséges szociális objektumok létesítése, illetve korszerűsítése. Ezek a következők: ételmezési objektumok, orvosi rendelőintézetek és kórházak; testnevelési és sportobjektumok, raktárak, boltok, szolgáltató központok, internet-könyvtárak, filmszínházak, posta, gyógyszertárak, bankfiókok, valamint éttermek, teázók. A bázis-katonavárosok nagyobb városok közelében épülnek ki, ami lehetővé teszi a katonacsaládok számára az oktatási-képzési, illetve kulturális intézmények elérését.

Külön figyelmet fordítanak az ún. távoli helyőrségekre, vagyis a nagyobb településektől távolabb települt katonavárosokra, helyőrségekre. 2010-től megkezdték az azokban elhelyezett csapatok, valamint az ott lakó családok korszerű telekommunikációs rendszerekkel (nagysebességű internet, digitális televíziós vételi lehetőség,

⁹ Megjegyzendő, hogy a kiemelkedő teljesítményt nyújtó tisztok eddig is jelentős szolgálati pótlékban részesültek. 2010-ben bevezették a kiváló sportteljesítményt elért állomány számára a rendszeres havi pótlékot is.

korszerű telefonrendszerek) történő ellátását. Eddig a Déli Katonai Körzet katonavárosokban mintegy kétezer családnak nyújtottak ilyen szolgáltatást. 2011 végéig 28 ezer katonacsalád számára tervezték biztosítani a korszerű telekommunikációs lehetőségeket.

Erőfeszítések a fegyelem szilárdítására

Az orosz fegyveres erők átalakítása során arra törekednek, hogy megerősítsék a haderő fegyelmét. Az életbeléptetett rendszabályoknak köszönhetően 2010-ben 20%-kal csökkent a rendkívüli események, illetve a katonai bűncselekmények száma. Ezen kívül 50%-kal csökkent a lőszerrel, robbanóanyagokkal történő visszaélések száma, a katonai szolgálat alól kibúvók aránya 49%-kal lett kevesebb, mintegy harmadával csökkent a polgári személyekkel szemben elkövetett jogsértések száma is.

Mindezek mellett fegyelmi téren az orosz haderőben továbbra is súlyos gondok vannak. Nem sikerül csökkenteni azoknak a fegyelemsértéseknek a számát, amelyek a szabályzatok megsértéséből, be nem tartásából következnek. Ennek okát az orosz katonai vezetés abban látja, hogy a parancsnoki munka több katonai vezetőnél nem éri el a megkívánt minőséget. Ez pedig alapvető gond, hiszen a behívott, sorkötelezettség alapján szolgáló sorkatonák száma az utóbbi két évben több mint kétszeresére nőtt.

A csapatoknál a fegyelemsértések egy része összefügg a korrupcióval, a kábítószeres bűnözéssel, nem utolsósorban a különböző nemzetiségű katonák közötti etnikai-nemzetiségi konfliktusokkal.

Annak érdekében, hogy a haderő fegyelmét megszilárdítsák:

- megnövelték a parancsnokok (főnökök) személyes felelősségét és jogkörét a fegyelmi kérdésekben;
- kiegészítették a haderő főszemléltőségének, valamint a személyügyi, katonai és gazdasági ellenőrző szervezeteknek a jogköreit;
- a korrupcióellenes tevékenység terén egy sor rendszabályt vezettek be, így megfogalmazták a normatív jogi bázist és a miniszter mellett korrupció-ellenes tanácsot hoztak létre.

Jelenleg az orosz Védelmi Minisztériumban olyan törvényelőkészítő munka folyik, amely arra irányul, hogy motiválják a katonákat a tisztességes feladat-végrehajtásra, valamint arra, hogy a szolgálati körülményeket garantáltan biztosítani tudják. Mindezt a készülő szolgálati törvényben kívánják rögzíteni.

Az új rendszerű pénzügyi ellátás bevezetése

Az orosz védelmi miniszter, Anatolij Szergyukov 2011. márciusi jelentésének végén utalt az az évben végrehatott, illetve végrehajtandó feladatok fő irányaira is. Ezek az alábbiak:

- az új magasabbegységek, egységek megalakításának befejezése, ezen belül három összefegyvernemi dandár, egy rakétadandár, két tüzérdandár, hét légvédelmi rakétadandár, kilenc felderítő és három műszaki dandár megalakítása;

- a légi-kozmosz védelem csapatainak megerősítése;
- a létrehozott csapatok készenlétének elérése a harci feladatok végrehajtására;
- a csapatok korszerű fegyverzettel történő átfegyverzések folytatása;
- az új rendszerű csapatbázisok, katonavárosok építésének folytatása;
- a szolgálati lakások építésének folytatása;
- a katonák és családjaik szociális ellátásának további javítása;
- a katonai állomány részvételének biztosítása a 2011. évi Állami Duma képviselői, valamint az Oroszországi Föderáció elnökének a 2012. évi megválasztása során.

Eddig az orosz védelmi miniszter jelentésének összefoglalása. Szergyukov egy igen fontos dologról nem tett említést: a pénzről. A beszámolóban beszélt ugyan az Állami Fegyverkezési Program keretszámairól, de nem hangzott el, hogy az Oroszországi Föderáció éves szinten mekkora összeget fordít a nemzeti védelemre.

A stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) által összeállított világ-ranglistán a katonai kiadások tekintetében 2010-ben az Oroszországi Föderáció az Amerikai Egyesült Államok, Kína, Franciaország és Nagy-Britannia után az ötödik helyre került. (Puhov, 2011) Valójában nem is maga az összeg a fontos, hanem az, hogy a posztszovjet időszak első évtizedeit követően, 2010-től kezdődően a nemzeti védelemre szánt kiadások jelentős mértékben növekvő tendenciát mutatnak: a következő három évben a költségvetési tervek szerint a védelmi kiadások éves szinten átlagban 20 százalékkal emelkednek majd, aminek következtében meghaladják majd a GDP 3 százalékát. (Muhin, 2011)

A személyi állomány szociális helyzetének és morális állapotának javítása, továbbá az elavult haditechnikai eszközpark lecserélése jelentős anyagi forrásokat igényel. Az orosz államfő, a miniszterelnök és a védelmi miniszter közös gondolkodását tükrözi, hogy a költségvetés tervezésekor szem előtt tartották az ország politikai célját: ahhoz, hogy Oroszország meghatározó hatalomként jelenjen meg a nemzetközi szinten, elengedhetetlen, hogy hadereje is felkészült legyen az előtte megjelenő kihívásoknak való megfelelésre. Elvileg tehát a pénzügyi feltételek rendelkezésre állnak a Védelmi Minisztérium számára.

Következtetések

Feltéve és elfogadva, hogy a védelmi miniszter jelentése valós helyzetet rögzít, számunkra fontos lenne, ha mindebből releváns következtetéseket tudnánk levonni – helyesen megfogalmazott kérdésekre adott válaszokat követően. Melyek a lényeges érintő kérdések? Felfogásunk szerint például a következők:

- Az orosz haderő a jelenlegi folyamat során leépül, vagy pedig erősebbé válik?
- Mit jelent számunkra az orosz haderő a jövőben? Jelent-e majd kihívást?
- Hogyan viszonyulhat az Észak-atlanti Szövetség, illetve a tagállamok állami-katonai vezetése az oroszországi katonai változásokhoz?

A fenti kérdésekre – amennyiben azokat elfogadjuk gondolkodásunk kiindulópontjaként – nem lenne könnyű válaszolni. (Ebben a dolgozatban ezt nem is lehet felvállalni.) Néhány gondolatot (érveket és ellenérveket) azonban érdemesnek tartunk rögzíteni. Ezek a következők:

1. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői strukturális és szervezeti változásai következtében a geostratégiai legfontosabb irányokban¹⁰ egységes parancsnokságok alatt, a korábbiaktól gyökeresen eltérő vezetési-irányítási rend elfogadásával, békeidőben eddig soha nem létezett összhaderőnemi hadászati csapatcsoportosításokat hoztak létre. Ezek erős szárazföldi, légi és légvédelmi, valamint haditengerészeti erőkkel, hadászati-hadművelési viszonylagos önállósággal rendelkezve képesek lehetnek a különböző háborús térségekben, hadszíntereken – kihasználva a hadászati rendeltetésű erők műveleteinek eredményeit, együttműködésben a más hadszíntereken műveleteket végrehajtó erőkkel – a központi állami politikai vezetés által meghatározott stratégiai műveleteket a békében is rendelkezésre álló erőkkel végrehajtani.
2. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek haderőrendszere, továbbá a haderővel kapcsolatos humánstratégia megvalósítása következtében az állomány összesen mintegy kétharmada hivatásos és szerződéses katona. A megfiatalított hivatásos és szerződéses állomány egyrészt a haderő új arculatának egyik legfontosabb mutatója, másrészt könnyebben lehetővé teszi a korszerűbb technológia befogadását, a haderő professzionálissá válását. A jelenleg már működő vegyes haderő-feltöltési rendszer biztosítja a hadkötelesek bevonását a haderőbe, aminek következtében a hadsereg és a flotta személyi tartalékai a jövőben is folyamatosan képződhetnek és rendelkezésre állhatnak. Mindemellett fenntartható a haderő és a polgári lakosság között az a kapcsolat és kötődés, amely a tiszta hivatásos-szerződéses állományú haderőnél egyre inkább hiányzik. A döntések értelmében a jelenlegi orosz haderőrendszer (ti. a sorkatonai szolgálat fenntartása) a jövőben is érvényen marad. Feltételezzük, hogy a vezetés oda tud hatni, hogy a sorkatonákkal kapcsolatos előjárói, illetve közösségi fejelemértések, durvaságok visszaszoruljanak. Ebben az esetben megállapíthatjuk, hogy a jelenlegi rendszer – kis túlzással – optimálisnak is mondható, a haderő összképességét negatívan nem befolyásoló, inkább erősítő tényező lehet.
3. A haderő átfegyverzése, korszerű haditechnikai eszközökkel történő ellátása azt eredményezheti, hogy korszerűsödhetnek, létszámukban jelentősen csökkenthetnek a harcászati és hadművelési szintű szervezetek, így összességében az egész haderő. A haditechnikai korszerűsítés, a tömeghad-seregnél alkalmazott elavult, nagy mennyiségű fegyverzet korszerű, a jelenkori követelményeknek megfelelő haditechnikai eszközökkel történő kiváltása – a szervezeti változásokon túl – maga után vonja a doktrínális, művelési elvekben történő megújulást is, lényegében megteremtheti az orosz haderőben a paradigmaváltás feltételeit. Mindez egyértelműen képességnövelést jelent akkor is, ha az állami vezetésnek időszakonként

10 A geostratégiai szempontból legfontosabb irányokat a négy új katonai körzet fedi le. Ezek a Nyugati (európai és északi irány), a Központi (közép-ázsiai irány), a Déli (kaukázusi irány) és a Keleti (távol-keleti irány) Katonai Körzet.

(például jelenleg is) be kell avatkoznia a hadiipari komplexumnak a Védelmi Minisztérium és a katonai vezetés által elvárt szinten történő működése, a fegyverzeti-haditechnikai megrendelések határidőre történő teljesítésének érdekében.

4. Az orosz haderő felkészítését-kiképzését nagy intenzitással folytatják. A hadászati szintű gyakorlatok lehetőséget adnak az új vezetési rend, elvek és eljárások begyakorlására az új hadászati-hadműveleti parancsnokságok szintjén ugyanúgy, mint a bevont hadműveleti, hadműveleti-harcászati szinteken. A harcászati gyakorlatok gyakorisága, a valóságos harci körülményeket megközelítő beállítottsága lehetővé teszi mind az egységek, alegységek összekovácsolását, mind pedig az új szervezetek és vezetési rend begyakorlását, valamint az új technikai eszközök hadrendbe történő befogadását. Az orosz katonai szakirodalom egyre többet foglalkozik a hálózatközpontú és a hatásalapú hadviselés témakörével, elméletben és gyakorlatban történő befogadásával, az új típusú szervezetek (mint például az új hadműveleti dandárok) műveleteinek új elveivel, többek között össze nem függő harcterületeken és más (különleges terep, időjárás stb.) viszonyok között. Az orosz katonai képzés és továbbképzés rendszerét átalakították, több katonai felsőoktatási intézményt összevontak, illetve megszüntettek. Kérdés, hogy mindez milyen irányban fog hatni. Azonban – az orosz haderő számára a kedvezőbb helyzetet feltételezve – mindez követelmény- és kompetencianövelést, tehát képességnövelést is jelenthet. Feltétlen meg kell említeni az új tiszthelyettesi kar létrehozásának szándékát, az ennek érdekében – igaz, csak lassan – kialakuló új képzési rendszert. A katonai középiskolák bővítése egyrészt bázist biztosít a jövő parancsnoki állományához, másrészt a haderő tagjainak, családtagjainak nyújt biztonságot, nem is szólva egy jól meghatározható állami érdekről.
5. Az orosz haderő állományának, a katonák családjainak szociális ellátásában történő változások példa nélküliek. Kiemelendő a teljes állomány szolgálati lakással történő ellátására való törekvés, az új katonavárosok létrehozása, nemkülönben az állomány magas szintű pénzügyi ellátása. Mindez – és a fel nem soroltak – erősítik a haderőhöz, de az állami vezetéshez is az állomány és családjaik lojalitását, a szolgálat-ellátásában pedig pozitívan hat, magabiztosságot, kiszámíthatóságot teremt. A szolgálatból kiválók, nyugállományba kerülők átképzésének megszervezése és finanszírozása, nemkülönben a távoli katonavárosokból nagyobb településeken biztosított szolgálati lakásba költöztetésük azt eredményezheti, hogy az aktív állomány szolgálatellátásának színvonala, teljesítménye nő. Összegezve megállapítható, hogy az orosz haderőben a szociális szférában történő változások képességnövelést eredményezhetnek.
6. Legfontosabb tényezőként – hogy a fent megfogalmazott kérdésekre választ találjunk – figyelembe kell vennünk a 2009-ben elfogadott orosz nemzeti biztonsági stratégia, továbbá a 2010-ben érvénybe lépett nemzeti katonai doktrína (stratégia) megállapításait. Ezekből csak a nemzeti katonai stratégia II. 8. pontját említjük, amely az alapvető külső katonai veszélyeket taglalja, és

amely ilyen veszélyként mindenekelőtt az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének katonai potenciálját, a Szövetség globális funkcióit, az Oroszországhoz közelítő NATO-infrastruktúrát, a Szövetség kibővítését jelöli meg.

* * *

Befejezésként megállapíthatjuk, hogy az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői, az orosz haderő a jelenleg folyó reformok és átalakítások eredményeként új képességekre tehet szert és megerősödhet.

Az új struktúrájú, új szervezetű, új vezetési rendben működő orosz haderő – megújuló parancsnoki gárdásával, korszerűbb fegyverzettel és haditechnikával, új műveleti elvek és eljárások begyakorlásával, az állomány egyre magabiztosabb szolgálat-ellátásával – a közeljövőben új, a korábbiaktól lényegesen eltérő minőséget eredményezhet.

Az gondoljuk, hogy az orosz haderő átalakítása – lényegében fejlesztése – számunkra biztonsági kihívást jelent. Magyarország számára Oroszország közvetlenül nem jelent katonai biztonsági kockázatot, de az orosz haderő fejlesztését hazánknak NATO-tagként katonai szempontból potenciális kockázatnak kellene tekintenie. Oroszország rendelkezik olyan képességekkel, amelyek békeállapot időszakában is potenciális veszélyt jelenthetnek (például számítógépes hálózatok elleni támadások, stratégiai vállalatok felvásárlása révén) a magyar nemzeti biztonságra, azonban az orosz törekvések közvetlen fenyegetést egyelőre még nem jelentenek Magyarország számára. Álláspontunk szerint az oroszországi folyamatok, a haderőben történő változások részünkről a jelenleginél jóval nagyobb figyelmet érdemelnének.

Arra a kérdésre, hogy mindehhez hogyan viszonyuljunk, hogyan lehet reagálni a Szövetségen kívüli legerősebb haderő képességének növelését célzó folyamatra – a válasz egy másik dolgozat tárgya lehetne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Oroszországi Föderáció államfőjének és védelmi miniszterének 2011. március 18-ai beszéde a Védelmi Minisztérium kibővített kollégiumi ülésén.

<http://kremlin.ru/news/10677> (letöltés időpontja: 2011. október 21.)

Golts, Alexander: Protectors of Putin's vertical – Russian Power ministries before the 2011–2012 elections. The Finnish Institute of International Affairs. FIIA Briefing Paper 86, Helsinki, September 2011. ISBN 978-951-769-314-1, ISSN 17958059

http://www.fiaa.fi/en/publication/207/protectors_of_putin_s_vertical/ (letöltés időpontja: 2011. október 21.)

Puhov, Ruzslan: Mire költi Oroszország a katonai költségvetést?

<http://www.oborona.ru/includes/periodics/exclusive/2011/0801/21236526/detail.shtml> (letöltés időpontja: 2011. november 5.)

Muhin, Vlagyimir: A katonai költségvetés szilárd alapjai.

<http://www.oborona.ru/includes/periodics/exclusive/2011/0801/21236526/detail.shtml> (letöltés időpontja: 2011. november 5.)

Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája. In: Dr. Deák János: Oroszország katonai stratégiája a második világháború befejezésétől napjainkig. (egyetemi jegyzet) Budapest, 2010, ZMNE, pp. 232–251.

Répási Krisztián

A dzsihadista mozgalom térnyerése a Gázai övezetben

Az elmúlt 5 évben a Gázai övezetből Izrael ellen indított támadások nagy részét nem a Hamasz hajtotta végre, hanem a különböző helyi, al-Káida által inspirált dzsihadista szervezetek. Annak ellenére, hogy mind a Hamasz, mind a dzsihadista csoportok a radikális iszlamista ideológiát vallják magukénak, a Hamasz számára a dzsihadisták több szempontból is fenyegetést jelentenek.

Az elmúlt öt-hat évben több, a Gázai övezetben elkövetett, vagy onnan indított támadás az al-Káida nézeteit magukénak tudó szalafista dzsihadista szervezetek számlájára írható. Ezek az akciók végső soron a Hamaszt tüntetik fel rossz fényben, ugyanis azt a látszatot keltik, hogy az övezetet irányító iszlamista szervezet nem tud gátat szabni az al-Káida térnyerésének. A Hamasz és a szalafista dzsihadisták ideológiájában számos közös pont fellelhető, mégis több szempontból különbözik egymástól a két mozgalom.

Az alábbi írás betekintést nyújt a Gázai övezetben működő dzsihadista csoportok tevékenységébe és a Hamasszal való viszonyukba.

A szalafizmus

A modern értelemben vett szalafizmus az iszlám szunnita szárnyából indult el a 20. század első harmadában. Maga az irányzat válaszként volt értelmezhető a muzulmán világot ért nyugati behatásra, modernizációs kísérletekre, szembehelyezkedvén az uralkodó vallási és világi elittel. Követőik szerint az iszlám hanyatlásnak indult, mert a hívők letértek a helyes útról, és az iszlám közösség csak akkor nyerheti vissza régi erejét, ha ismét

1. ábra. A Gázai övezet térképe
(Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gaza_Strip_map2.svg)

rátalál a helyes, ősi útra, ami az első négy kalifának a hitéhez és gyakorlatához való visszatérést követeli meg.

A szalafiták úgy vélik, a modern muszlim tradíciók és gyakorlatok okolhatók az isteni útról való letérésért és az ezzel járó hanyatlásért. Elutasítják a modern civilizáció minden formáját, de a modern technikai vívmányokat átveszik, hiszen ezeket ők is fel tudják használni saját céljaik elérésére.¹ Olivier Roy iszlámkutató szerint a szalafisták elutasítják a kultúrát, a filozófiát és a teológiát. Sokkal fontosabbnak tekintik az írás betűjéhez való ragaszkodást, továbbá az egyéni hitet tartják az igazsághoz vezető közvetlen útnak, a tudósokon és a vallási intézményeken keresztül vezető kerülőút nélkül. Roy úgy véli, hogy a szalafisták inkább kultúraellenesek, mint nyugatellenesek. Számukra haszontalan és felesleges az, ami nem a vallásgyakorlattal és a lelki üdvösségre való törekvéssel függ össze.² Ezen felül intoleránsak az iszlám más irányzataival szemben, ami többek között az éles síita-ellenességben nyilvánul meg.

A 20. század során a fennálló viszonyokkal való konfrontációra épülő szalafizmus tovább radikalizálódott. Ebben nagy szerepet játszottak a Muzulmán Testvériség vezető ideológusának, Szajjid Kutbnak a nézetei. Az ideológus a békés módszerek mellett az erőszakos fellépést is megengedhetőnek tartotta.³ Mérföldkövek az úton című írásában az iszlám forradalom útján történő érvényre juttatása mellett foglalt állást.⁴

Kutb nézetei nagy hatással voltak a későbbi dzsihádisták irányzat létrejöttére. A dzsihádisták –, vagy, ahogy Gilles Kepel fogalmaz: a szalafista dzsihádisták – „... a dzsihád egész világra történő kiterjesztése mellett szállnak síkra, ugyanis az iszlám ellenségei is az egész világra kiterjedő offenzívát folytatnak az iszlám ellen”.⁵

A globális dzsihádisták ideológiai alapjait az Oszama bin Laden mentorának tekintett, palesztin származású Abdullah Azzam fektette le, aki szerint minden egykori muszlim földet vissza kell foglalni, köztük Palesztinát is.⁶

A szalafizmus megjelenése a Gázai övezetben és a Hamasz létrejötte

Az 1967-es háború után a palesztin területeken jelen lévő Muzulmán Testvérek – arra törekedvén, hogy az iszlám mind inkább a mindennapok részévé váljon – célul tűzték ki, hogy minél jobban gyökeret eresszenek a palesztin társadalomban. Politikai stratégiájukat azonban „... nem a dzsihád, vagyis az adott körülmények közt a felszabadító háború, hanem a *da'wa*⁷ elvére támaszkodva építették fel”.⁸

1 Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2008. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, p. 26. http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf

2 Olivier Roy: A vallások leválása a kultúráról. Magyar Lettre International, 2004. Tél, 55. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00039/roy.htm>

3 Béres, uo. p. 31.

4 Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Budapest, 2004. Corvina, p. 120.

5 Rostoványi, uo. p. 95.

6 Béres, uo.: p. 33.

7 prédikálás, térítés

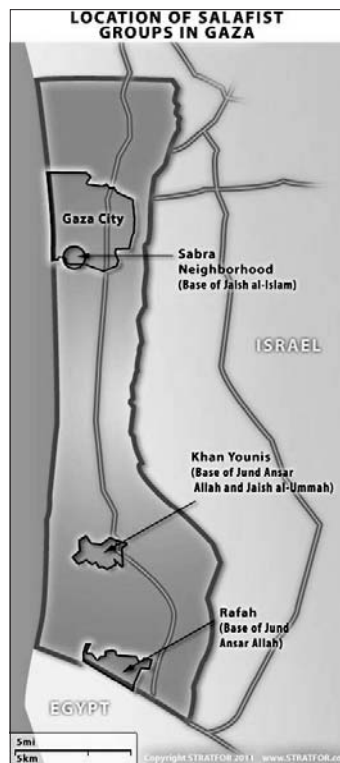
8 Gazdik Gyula: A palesztin iszlámista szervezetek története az 1980-as évek végéig. Kül-Világ, 2007/2., p.10. <http://www.kul-vilag.hu/2007/02/gazdik.pdf>

A „hatnapos háborút” követő húsz évben a Testvérek ideológiailag elkötelezett diákszervezeteket hoztak létre, óvodákat, iskolákat, mecseteket építettek, egészségügyi hálózatot, jótékonyági civil szerveződésekkel alakítottak ki, nagy figyelmet fordítva a vallásos oktatásra.⁹ A megszállt területeken a Testvérek által közvetített vallásos ideológia időközben nacionalista elemekkel bővült, amelynek első képviselője a palesztin Iszlám Dzsihad volt. 1988-ban, az első intifáda kitörésekkor, a palesztin Muzulmán Testvérek nagy tekintélyű vezetői, köztük Ahmed Jaszin és Mahmoud Zahar, az anyaservezetük által kialakított infrastruktúrára létrehozták saját szervezetüket, a Hamaszt.

A Hamasz ideológiáját az iszlámból meríti, nézeteikben fontos szerepet játszik a nacionalizmus is, de csak a vallásnak alárendelve. A szervezet Chartája Palesztina területét iszlám földnek nevezi. Annak felszabadítását fegyveres úton tartja lehetségesnek, átengedését pedig egyenértékűnek tartja a vallásos értékekről való lemondással.¹⁰ A szekuláris berendezkedést nem tartja elfogadhatónak, mert a jövőbeni palesztin államnak iszlám alapokon kell nyugodnia. 1993 után a Hamasz némileg módosította programját: „átmeneti megoldásként elfogadta, hogy a korábbi mandátumterület egésze helyett az 1967-ben megszállt régiók kerüljenek palesztin ellenőrzés alá”.¹¹

A szalafista ideológia népszerűvé válása ugyancsak a „hatnapos háborút” utáni időszakra tehető. Széles körű elterjedésében közrejátszott egyrészt a szaúdi egyetemeken tanuló, majd később a Gázai övezetbe és a Nyugati Partra (Ciszjordánia) hazatérő palesztin fiatalok aktivitása, másrészt az 1979-es iráni forradalom sikere.¹²

Mint láthatjuk, az iszlamizmus egyáltalán nem homogén formában van jelen a megszállt területeken. Egyrészt jelen van a palesztin Iszlám Dzsihad szervezete,¹³ és a Muzulmán Testvérekből kiváló Hamasz, amelyek ideológiájukban vegyítik a vallásosságot és a nacionalizmust. Másrészt ott találjuk azokat a – Hamasszal sok

2. ábra. A Gázai övezetben működő szalafista dzsihadista csoportok működési területe
(Forrás: <http://www.stratfor.com>)

9 Gazdik, uo. p. 11.

10 Gazdik, uo. p. 16.

11 Gazdik, uo. p. 18.

12 Yoram Cohen–Matthew Levitt–Becca Wasser: Deterred but Determined. The Washington Institute for Near East Policy, January 2010, p. 8. <http://www.washingtoninstitute.org/pubPDFs/PolicyFocus%2099.pdf>

13 A Palesztin Iszlám Dzsihad nem képezi az elemzés tárgyát, ezért a továbbiakban nem ejtünk róla szót.

mindenben egyet nem értő – szalafista csoportokat, amelyeknek nagy többsége kizárólag a tanításra és a missziós tevékenységre koncentrált, kisebb részük, a dzsihádisták azonban a fegyveres harcot tekintik fő feladatuknak.¹⁴ Ez utóbbiak a Gázai övezetben építették ki bázisukat.

A dzsihádisták előretörése

A dzsihádisták megjelenése és megerősödése a közelmúlt eseményeinek terméke és három fontos dátumhoz köthető. Az izraeli csapatok Gázából történő 2005-ös kivonulása nemcsak a Hamasz megerősödését hozta magával, hanem ekkoriban alakultak meg az első dzsihádistista csoportok is. A Hamasz 2007-es gázai hatalomátvétele nagy lökést adott a mozgalomnak, kormányra kerülésük után rövid idő alatt számos kisebb-nagyobb dzsihádistista szervezet jött létre. A harmadik fontos esemény a 2008. decembere és 2009. januárja között lezajló izraeli katonai beavatkozáshoz, az Öntött Ólom Hadművelethez kötődik. A radikális palesztinok vereségként fogták fel az Izraellel kötött tűzszünetet, élesen bírálva, megalkuvónak nevezve a Hamaszt. A non-konformista dzsihádisták legitimitása megerősödött, soraik számos új belépővel bővült, köztük sok volt az egykori Hamasz- és Fatah-tag is.

A szalafista dzsihádisták több szempontból is ellenzik a Hamasz által képviselt irányvonalat. Benedetta Berti szerint egyrészt a dzsihádisták a zsidó állam elleni harcot nem nacionalista kontextusba helyezik, hanem „a hitetlenek” elleni globális dzsihád részeként fogják fel, átvéve ezzel az al-Káida retorikáját. Másrészt minden rendelkezésre álló eszközzel be akarják vezetni a sariát, ha kell, erőszakkal, amitől viszont a Hamasz erősen ódzkodik. Ezen felül a dzsihádisták elutasítják az együttműködést a palesztinhoz hasonló nem saria alapú politikai rendszerekkel. Ebből kifolyólag már azért is kritizálják a Hamaszt, mert egyáltalán indult a 2006-os palesztin választásokon.¹⁵

A főbb dzsihádistista csoportok

A Jund Ansar Allah

2009. augusztus 14-én, a pénteki ima után a Jund Ansar Allah 100 fegyverese elfoglalta az Ibn Taymiyyah mecsetet és a szervezet szellemi vezetője, Abd-al-Latif Musa sejk kikiáltotta a Gázai Iszlám Emirátust. A sejk beszédet tartott, amiben elítélte a Hamaszt, azzal vádolva azt, hogy nem követi az iszlám utat és világi hatalom módjára viselkedik.

Másnap a Hamasz megostromolta a mecsetet és a csoport rejtékhelyét. A támadás a Hamasz győzelmével zárult. A tűzharcban huszonketten haltak meg, köztük Musa, a csoport katonai vezetője, Khaled Banat, valamint Muhammad al-Sahamali (Abu Jibril), a Hamasz katonai szárnyának vezetője.¹⁶

14 Cohen – Levitt – Wasser, uo. p. 8.

15 Benedetta Berti: Salafi-Jihadi Activism in Gaza. Combating Terrorism Center, 3 May 2010. <http://www.ctc.usma.edu/posts/salafi-jihadi-activism-in-gaza-mapping-the-threat>

16 Csete Zsolt: Hamasz versus Jund Ansar Allah. Biztonságpolitika.hu, 2009. augusztus 29. http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=776&title=Hamasz_versus_Jund_Ansar_Allah

A Jund Ansar Allah a feltörekvőben lévő szalafista csoportok egyike. A szervezet, amihez több, egykoron a Hamasz soraiban szolgáló fegyveres is csatlakozott, 2008 novemberében alakult meg Rafahban.¹⁷ Első figyelemfelkeltő, ám egyben kudarcot valló akciójukat 2009. június 8-án hajtották végre. A támadás során a csoport néhány tagja lóháton, robbanómellényt viselve ostromolta meg a karni határátkelőhelyet,¹⁸ míg a többiek a közeli Nahal Oz üzemanyag töltőállomásnál próbálták meg robbanószerkezeteket elhelyezni.¹⁹ A szimultán akciónak azonban az izraeli biztonsági erők még idejében véget vetettek.

A Jund Ansar Allah működési területe Rafah és Khan Yunis környékén koncentrálódik, tagságuk körülbelül 500 főt számlál. Vezetőik elvesztését hamar kiheverték, néhány hónappal később már rakétatámadásokat hajtottak végre Izrael ellen.²⁰

A Jaish al-Islam

A Jaish al-Islamot a Népi Ellenállási Bizottságokból²¹ kilépett Mumtaz Dughmush hozta létre 2004-ben.²²

A több mint öt éven át fogságban tartott Gilad Shalit tizedest a Jaish al-Islam és a Hamasz közösen végrehajtott akciója során rabolták el 2006. június 25-én. A Hamasszal fenntartott jó kapcsolatok azonban hamar megromlottak.

A dzsihadista szervezet 2006. augusztus 14-én elrabolta Steve Centannit, a Fox újságíróját és Olaf Wiig operatőrt, azt követelve, hogy az Egyesült Államok 72 órán belül bocsássa szabadon az összes amerikai börtönben lévő muszlimot. Centanniékát végül két hét múlva engedték el, miután arra kényszerítették őket, hogy térjenek át az iszlámra.²³

2007. március 12-én Alan Johnston, brit újságíró esett a Jaish al-Islamnak fogságába. Szabadon bocsátásáért cserébe azt követelték, hogy Nagy-Britannia engedje el a korábban letartóztatott, szélsőséges nézeteiről ismert papot, Abu Qatadát.²⁴ Johnston csak hosszas alkudozás után július 4-én nyerte vissza szabadságát. Állítólag a Hamasz megfenyegette a dzsihadista szervezetet, hogy „levadászák és megölik őket”, ha nem engedik el Johnstont.²⁵ Ezek után Dughmushéknak a helyi keresztény

17 A Jund Ansar Allah katonai vezetője, Khaled Banat is a Hamasznál kezdte a pályafutását, de az Izraellel történő, 2009 elején kötött tűzszünet után átállt a szalafitákhoz (lásd Cohen – Levitt – Wasser, p. 22.).

18 Profile: Jund Ansar Allah. BBC, 15 August 2009. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8203239.stm

19 Cohen – Levitt – Wasser, p. 23.

20 Berti, uo.

21 Azokat a palesztin szervezeteket tömöríti, amelyek ellenzik a Fatah és a zsidó állam közeledését. 2000-ben hozták létre a Fatah fiatalabb generációjához tartozó Tanzim és az Al-Aksza Mártírjainak Brigádjának tagjai. Az „egységfronthoz” többek között volt Hamasz-fegyveresek is csatlakoztak.

22 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip. The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 1 September 2009, p. 33. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng_n/pdf/hamas_e080.pdf

23 Cohen – Levitt – Wasser, p. 18.

24 Berti, uo.

25 Tim McGirk: Hamas' Next Move. Time, 5 July 2007.

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1640378,00.html>

közösség került a célkeresztjükbe és 2008 februárjában felrobbantották a gázavárosi YMCA-könyvtárat. Közleményükben a támadást azzal indokolták, hogy addig folytatják a harcot, amíg mind a 3000 keresztény el nem hagyja a Gázai övezetet.²⁶

A csoport a szomszédos Egyiptomban is aktív. 2009-ben részt vett az egyiptomi dzsihadistákból álló al-Zeitun sejt tagjainak kiképzésében azért, hogy megöljék Shalom Cohent, Izrael egyiptomi nagykövétét.²⁷ Mindezek mellett azzal vádolják őket, hogy közük volt a 2009. február 22-én, a kairói Khan El Khalili bazárban végrehajtott robbantáshoz is, amiben számos külföldi turista sérült meg, egy francia nő pedig életét veszítette.²⁸

A Jaish al-Islamot nemcsak a Hamasz szeretné semlegesíteni. Az Izraeli Védelmi Erők 2010 novemberében célzott légi csapások során három vezetőjükkel, Mohammed Namammal, Mohammed Yassinnal és Islam Yassinnal végeztek,²⁹ mert hírszerzési információk szerint támadást készítettek elő amerikai és izraeli célpontok ellen.³⁰

2011 során a dzsihadista szervezetet további két, nagyobb volumenű akcióval kapcsolatba hozták. A január 1-jei, kopt keresztények ellen elkövetett alexandriai merénylet után felmerült, hogy a merényletben ők is szerepet vállaltak.³¹ Augusztus 18-án Eilat és Mitzpe Ramon között egy fegyveres csoport tüzet nyitott az arra közlekedő utasokkal teli buszra, ezzel egy időben, nem messze a támadás helyszínétől, az Izrael és Egyiptom közötti biztonsági kerítést építő munkásokra lőttek ágyúval.³² A támadók kiléte bizonytalan, a hírszerző ügynökségek a Népi Ellenállás Bizottságokra és a Jaish al-Islamra gyanakszanak,³³ de egyes elemzésekben az al-Káida lehetséges új fiókszervezetéről, a Sínai-félszigeti al-Káidáról is szó esik.³⁴

A dzsihadisták közül a jövőben valószínűleg a Jaish al-Islam okozza majd a legtöbb problémát a Hamasznak. Egyrészt ugyanis ők alkotják a legjobban felfegyverezett csoportot,³⁵ másrészt a Jaish al-Islam nem csupán egy vallási szélsőségesekből

26 Khaled Abu Toameh: Gunmen destroy Gaza Strip's YMCA library, kidnap guards. The Jerusalem Post, 17 February, 2008. <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=92236>

27 Berti, uo.

28 Exporting terrorism and subversion from the Gaza Strip. The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2 February 2011. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng_n/html/ipc_e165.htm

29 Brothers killed in airstrike on central Gaza City. Ma'an News Agency, 17 November 2010. <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=334011>

30 Batsheva Sobelman: Security forces target Army of Islam operatives, again. Los Angeles Times, 17 November 2010. <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2010/11/israel-army-targets-army-of-islam-operatives-again.html>

31 Egypt blames Gaza group for bombing. Al Jazeera, 23 January 2011. <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112311414915283.html>

32 Anshel Pfeffer: Coordinated attacks in south Israel kill 8. Haaretz, 19 August 2011. <http://www.haaretz.com/print-edition/news/coordinated-attacks-in-south-israel-kill-8-1.379428>

33 Eli Lake: Al Qaeda linked in Israeli bus ambush. The Washington Times, 22 August 2011. http://www.washingtontimes.com/news/2011/aug/22/al-qaeda-linked-to-israeli-bus-ambush/?utm_source=RSS_Feed&utm_medium=RSS

34 Robin Simcox: An Emerging Threat: Al-Qaeda In The Sinai Peninsula. Eurasia Review, 31 August 2011. <http://www.eurasiareview.com/31082011-an-emerging-threat-al-qaeda-in-the-sinai-peninsula-analysis/>

35 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip. uo.: p. 33.

álló szervezet, hanem lényegében egy bűnbanda. A csoport vezetői a Dughmush-klánból kerülnek ki, akik aktívan részt vesznek a szervezett bűnözésben is. A Maffiózók című TV-sorozat főszereplőire utalva a Dughmush-klánra Gázaváros Sopranói-ként hivatkoznak,³⁶ és a vallásos ideológia valószínűleg inkább csak álcaként szolgál. Egyes feltételezések szerint a tagok és a szimpatizánsok száma elérheti akár a 15 000-et is,³⁷ bár ennek valóságalapja meglehetősen kétséges.

A Tawhid wal Jihad

A Tawhid wal Jihad egyike a Gázai övezetben lévő legrégebbi szalafista dzsihádisták szervezeteknek. A 2004 környékén megalakult csoport összetétele vegyes: tagságát palesztinok és beduinok alkotják. Terroristáik nemcsak Izraelt és a Hamaszt tekintik ellenségnek, hanem Egyiptomot is. Nézeteik visszatükrözik a beduinok ellenérzését az egyiptomi hadsereg Sínai-félszigeti jelenlétével kapcsolatban, aminek köszönhetően az elmúlt években a határ mindkét oldalán többször is letették a névjegyüket.³⁸ 2006. április 24-én három öngyilkos merénylőjük robbantott az egyiptomi Dahabban, de a 2004-es tabai és a 2005-ös Sharm al-Sheikh-i öngyilkos merényletekért is ők vállalták a felelősséget.³⁹ Feltehetően a beduin jelenlét miatt is a szervezet nemcsak a Gázai övezetet tekinti bázisként, hanem a Sínai-félsziget bizonyos részeit is. Ebből kifolyólag indíthatta a félszigetről 2010 augusztusában az Eilat és az Akabai-öböl elleni, Grad-rakétákkal végrehajtott támadást.⁴⁰

A Tawhid wal Jihad 2011 tavaszán Vittorio Arrigoni, olasz békeaktivista elrablása kapcsán került ismét a figyelem középpontjába. Április 14-én dzsihádisták egy csoportja elrabolta az Öntött Ólom Hadművelet során a Gázai övezetből tudósító és az eseményekről könyvet író Arrigont. Az elrablók azt követelték, hogy a Hamasz engedje szabadon a Tawhid wal Jihad vezetőjét, a márciusban őrizetbe vett Sheikh Hisham Su'ídanit, de a tárgyalások megkezdése után nem sokkal az emberrablók végeztek a túsúkkal.⁴¹ A Hamasz néhány nappal később a három elkövető közül kettőt megölt, a harmadikat viszont élve fogta el. Mindannyian a Tawhid wal Jihad

36 Shalit living in a Paradise. Ynet News, 14 September 2008.
<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3596257,00.html>

37 Cohen – Levitt – Wasser, p. 17.

38 Andrew McGregor: Has Al Qaeda Opened a New Chapter in the Sinai Peninsula? The Jamestown Foundation, 17 August 2011. [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=38332&tx_ttnews\[backPid\]=61&cHash=df897fd9aebd6c0d144b4542ac7116f1](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=38332&tx_ttnews[backPid]=61&cHash=df897fd9aebd6c0d144b4542ac7116f1)

39 Mohammed Al Shafey: Dahab Bombers Inspired by Al-Qaeda. Asharq Alawsat, 29 April 2006.
<http://www.asharq-e.com/news.asp?section=1&id=4749>

40 Zvi Bar'el: Not everyone sees Hamas' fingerprints on Eilat rocket attack, Haaretz, 6 August 2010.
<http://www.haaretz.com/print-edition/news/analysis-not-everyone-sees-hamas-fingerprints-on-eilat-rocket-attack-1.306286>

41 Matthew Kalman: Activist's murder shakes Hamas's grip on Gaza. The Independent, 16 April 2011.
<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/activists-murder-shakes-hamass-grip-on-gaza-2268636.html>

soraiba tartoztak, ennek ellenére a szervezet kezdetben tagadta, hogy közülük lett volna az aktivista meggyilkolásához.⁴²

Az Ansar al-Sunna és a Jaljalat

A gázai szalafista dzsihadizmust vizsgálva többször is belebotlunk a *Jaljalat* (mennydörgés) szóba. A Jaljalat egy dzsihadra felhívó, iszlamista körökben nagy népszerűségnek örvendő dalnak a címe, de a kifejezést a vallási szélsőséges fegyveresekkel kapcsolatban is használják. Nem egyértelmű azonban, hogy ebben az összefüggésben mit is kell érteni Jaljalat alatt.

Mahmoud Talib, aki gyakran hivatkozik önmagára úgy, mint a Jaljalat vezetője, egy interjú során kijelentette, nincs olyan, hogy Jaljalat.⁴³ Az elmondottak szerint az elnevezést még a kezdeti időkben adták a gázai lakosok a Talib névvel fémjelzett mozgalomnak, de a tagok saját csoportjukat Ansar al-Sunnának nevezik.⁴⁴ Benedetta Berti minden bizonnyal erre alapozva tekinti a Jaljalatot (Ansar al-Sunnát) a kisebb gázai dzsihadista csoportok Mahmoud Talib által összefogott laza szerkezetű hálózatának.⁴⁵ Ezzel szemben a nyugati és az izraeli szakértők vagy csak azokat hívják Jaljalatnak, akik korábban a Hamasz sorait erősítették, ám később kiléptek belőle, hogy csatlakozzanak valamelyik dzsihadista szervezethez, vagy azokat, akik egyszerre tagjai mindkét mozgalomnak. Az International Crisis Group szerint a Hamasz verziója a legelfogadottabb, ők ugyanis következetesen a Gázai övezetben működő összes dzsihadistát Jaljalatnak hívják.⁴⁶

Akármi is húzódjon meg a Jaljalat elnevezés mögött, számos robbantásos akció és merényletkísérlet fűződik a nevékhöz. 2009 augusztusa után több Hamasz-rejtekhelynél robbantottak, mintegy megbosszulva a Jund Ansar Allah vezetőinek megölését. 2009 júniusában az övezetbe látogató Jimmy Carter volt elnök ellen terveztek merényletet, de a Hamasz még idejében hatástalanította a pokolgépeket.⁴⁷ Tony Blair egy hónappal később érkezett volna Gázába, de az őt ért halálos fenyegetések miatt elhalasztották az útját.⁴⁸

42 Avi Issacharoff: Hamas kills 2 suspects during manhunt for murderers of Italian activist in Gaza. Haaretz, 20 April 2011. <http://www.haaretz.com/print-edition/news/hamas-kills-2-suspects-during-manhunt-for-murderers-of-italian-activist-in-gaza-1.356815>

43 Radical Islam in Gaza. International Crisis Group, 29 March 2011, p.17. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Israel%20Palestine/104%20Radical%20Islam%20in%20Gaza.ashx](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Israel%20Palestine/104%20Radical%20Islam%20in%20Gaza.ashx)

44 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip. uo. p. 37.

45 Berti, uo.

46 Radical Islam in Gaza. p. 16.

47 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip, p. 40.

48 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip, p. 26.

A jaljalat hálózata, akárcsak a nagyobb dzsihadista szervezetek, többször is robbantottak internet-kávézókban, mert az internetet káros és üldözendő nyugati behatásnak tartják.

Talib, akit 2010 márciusában a Hamasz bebörtönzött, egy ideig tagja volt a Hamasz fegyveres szárnyának, az Ezzedeem Al-Qassam Brigádoknak, majd kilépve onnan, átállt a dzsihadistákhoz.⁴⁹

* * *

A szalafista dzsihadisták pontos száma ismeretlen. A nagyobbak mondható dzsihadista csoportok külön-külön 400–500 fővel rendelkezhetnek, a kisebbek taglétszáma 100–200 fő.

A jaljalat létszámára vonatkozóan még kevesebb adat áll rendelkezésre, mint a nagyobb csoportokkal kapcsolatban, ami a legvadabb feltételezéseknek ad tápot. Cohenék szerint csak a jaljalat fegyveresei akár 7000-en is lehetnek,⁵⁰ míg Jonathan Spyer úgy véli, hogy a szalafista dzsihadisták összlétszáma (ideértve a jaljalatot és a nagyobb szervezeteket) akár az 50 000-et is elérheti.⁵¹ Ám valójában összesen kb. 4-5000 fegyveressel kell számolni.⁵²

Az aktivisták szinte 100%-a palesztin, a külföldi fegyveresek száma elenyésző. Cohenék tanulmánya szerint 30–50 főnél nem lehetnek többen. Egy részük jemeni, de van köztük Franciaországból és Belgiumból érkezett muzulmán is.⁵³ Néhányuk harcolt Irakban az amerikaiak ellen, vagyis mielőtt a Gázai övezetbe jöttek volna, már rendelkeztek harci tapasztalattal.⁵⁴

Az al-Káidával való viszony meglehetősen egyoldalú. Bár a dzsihadisták magukévá tették az ideológiájukat, azonban az al-Káida tartózkodóan viselkedik velük kapcsolatban. Bin Laden hálózatának ugyanis nemcsak a megalkuvónak tartott Hamasszal, hanem a gázai dzsihadistákkal szemben is vannak fenntartásaik (Dughmusht például ők is bűnözőnek tekintik). Feltehetően az al-Káida csak akkor fogja gázai elvbarátaikat elismerni, ha azok ütőképes szervezetté, vagy szervezettekké nővik ki magukat, továbbá nemcsak izraeli, hanem nyugati célpontokat is megtámadnak, bizonyítva ezzel az egész világra kiterjedő dzsihad iránti elkötelezettségüket.⁵⁵

49 Berti, uo.

50 Cohen – Levitt – Wasser, p. 12.

51 Jonathan Spyer: Al-Qaeda-style Islamism comes to Gaza. The Jerusalem Post, 19 August 2009. <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=152338>

52 Daniel Williams: Salafism: A New Threat to Hamas. The New York Times, 27 October 2009. <http://www.nytimes.com/2009/10/28/world/middleeast/28iht-letter.html>

53 Cohen – Levitt – Wasser, p. 2.

54 Amos Harel: Terrorists who fought U.S. in Iraq make way to Gaza. Haaretz, 11 August 2009.

<http://www.haaretz.com/print-edition/news/terrorists-who-fought-u-s-in-iraq-make-way-to-gaza-1.281756>

55 Cohen – Levitt – Wasser, p. 3.

A Hamasz kötéltnca

A 2005-ös izraeli kivonulás után a Hamasz tudatosan biztosított egyre nagyobb teret a dzsihadistáknak azzal, hogy egyrészt megtúrta őket, másrészt több közös akciót bonyolított le velük (ilyen volt Shalit tizedes elrablása is). Ugyanakkor, ha érdeke úgy kívánta, minden további nélkül a dzsihadistákkal riogatta tárgyalópartnereit: mielőtt átvette volna a kormányzást a Gázai övezetben, a Hamasz Damaszkuszban élő vezetője, Khalid Meshaal az egyiptomiakkal folyó tárgyalások során azt mondta nekik, hogy ha a Hamasz elveszíti az ellenőrzést Gáza felett, akkor az al-Káida lesz a szomszédjuk. Meshaal azt sulykolta az egyiptomiakba, hogy csak a Hamasz tudja biztosítani a rendet Gázában, féken tartva a dzsihadistákat, biztosítva a határok védelmét.⁵⁶ A Hamasz ily módon próbálta semlegesíteni Egyiptomot, mielőtt végső csapást mér a Fatahra. Tegyük hozzá, a Hamasz kormányra kerülése óta a megelőző évek tabai, Sharm al-Sheikh-i és dahabi robbantásaiért felelős Tawhid wal Jihad nem követett el merényletet a szomszédos arab országban.

A Hamasz és a dzsihadisták viszonya ma már távolról sem felhőtlen, de a kormányzó iszlamisták bizonyos értelemben véve csapdában vannak. Nem tehetik meg azt, hogy túl keményen lépjenek fel muszlim testvéreikkel szemben, ugyanakkor nem engedhetik meg azt sem, hogy a dzsihadisták a fejükre nőjenek. A Hamasz többféle módon próbálja megőrizni az övezet feletti irányítást, nyomást gyakorolva a dzsihadistákra. Ennek egyik módja, hogy őrizetbe veszi a veszélyesnek ítélt dzsihadistákat, köztük Mahmoud Talib önjelölt jaljalat-vezetőt és az itt nem tárgyalt Jaish al-Umma első emberét, Abu Hafsz al-Maqdisit. Ha pedig nincs más lehetőség, akkor megöli őket, mint a Jund Ansar Allah szellemi és katonai vezetőjét. A másik módszer: a Hamasz elkobozza a dzsihadisták fegyvereit, rakétáit, és ezáltal azt is megelőzi, hogy az al-Káida követői rakétákat lőjenek ki Izraelre, ami válaszcspást provokálna ki a zsidó állam részéről. Végül pedig a kormányzó iszlamisták megfigyelik a dzsihadista szónokok által látogatott mecseteket – ilyen például az Ibn Taymiyyah mecset Khan Yunisban, az al-Sahabah mecset Gázaváros Daraj nevű negyedében és az al-Albani mecset a Jabalya menekült-táborban⁵⁷ –, és ha szükségét érzik, akkor

3. ábra. Szakadás a Hamasz és a dzsihadisták között

(Forrás:

http://www.jffra.com/Sabaaneh/Jfra_control_panel/Upload/12909.jpg)

⁵⁶ Rafid Fathil Ali: Al-Qaeda's Palestinian Inroads. The Jamestown Foundation, 17 April 2008. [http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=4864&tx_ttnews\[backPid\]=167&no_cache=1](http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews[tt_news]=4864&tx_ttnews[backPid]=167&no_cache=1)

⁵⁷ Spyer, uo.

bezárják azokat.⁵⁸ De a Hamasz finomabb módszerekkel is próbálkozik: az International Crisis Group jelentésében olvasható, hogy az elfogott dzsihadistákat pszichológusok és papok segítségével igyekeznek „jobb belátásra téríteni”.⁵⁹

Az Öntött Ólom Hadművelet után a Hamasz vezetőinek jelentős presztízsveszteséggel kellett szembenéznük a dzsihadisták és a velük szimpatizáló, az Izrael elleni nyílt, fegyveres harcot a végsőig folytató Hamasz-tagok körében. Ennek hatására 2009 januárját követően a dzsihadista szervezetek felbátorodtak és aktivitásuk a korábbiakhoz képest jelentősen megnőtt, egyre nyíltabban támadták mind szavakban, mind tettekben a Hamaszt és Izraelt. A Jund Ansar Allah viszont túllépett egy határt azzal, hogy kikiáltotta a Gázai Iszlám Emirátust.

A Hamasz szempontjából mindez nemcsak azért jelenthetett hatalmas fenyegetést, mert megjósolhatatlan volt az, hogy a nyílt konfrontációval a dzsihadisták mekkora tömegeket lesznek képesek megmozgatni a Hamasz ellenében, hanem azért is, mert a Hamasz szeretne a külfölddel jó kapcsolatot fenntartani, így nem engedhette meg, hogy az övezet az al-Káida követőinek fészkevé váljon.

A Hamasz ugyan megpróbálja a maga módján „iszlamizálni” a közéletet, de a szervezet vezetői egyben másfél millió gázai lakosért is felelősek, emiatt pragmatistábbnak kell lenniük, még akkor is, ha a zsidó állammal (ideiglenesen) tűzszünetet kell kötniük.⁶⁰ Hasonlóképpen a külföld nyomására, illetve a gázaiak többségének tiltakozása miatt nem akarják sietve bevezetni a saríát sem, annak ellenére, hogy számos Hamasz-tisztségviselő ezt jó szemmel nézné.⁶¹

A Hamasz mindenesetre megtűri a dzsihadistákat, ami annyit jelent, hogy kerül a nyílt konfrontációt és igyekeznek párbeszéd folytatni velük. De a tolerancia csak addig tart, amíg nem veszélyeztetik a Hamasz Gázában elfoglalt pozícióját, valamint a Nyugattal folyó tárgyalásait. Mindazonáltal a 2011. augusztusi, izraeli utasokat szállító busz elleni támadás, valamint az olasz békeaktivista, Arrigoni meggyilkolása felvetik annak kérdését, hogy a Hamasz valójában mennyire tudja korlátozni ezeket a szervezeteket.

Konklúzió

A számos merénylet ellenére a Gázai övezetben működő szalafista dzsihadisták jelen pillanatban elhanyagolható veszélyt jelentenek a térségre nézve. Szervezeteik laza szerkezetűek, fragmentáltak, továbbá – a jaljalatot alkotó apró csoportokat leszámítva – nem működnek együtt. A fegyverarzenáljukat és kiképzettségüket tekintve nem tudnak komolyabb akciókat végrehajtani (ez alól talán egyedül a Mumtaz Dughmush vezette Jaish al-Islam képez kivételt). Mindazonáltal a jövőben a dzsihadisták ideológiai szempontból állandó kihívást jelentenek majd a Hamasznak.

58 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its controll of the Gaza Strip. p. 28.

59 Radical Islam in Gaza, p. 21.

60 Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its controll of the Gaza Strip, p. 27.

61 Radical Islam in Gaza, p. 26.

Mereven ellenezni fogják ugyanis az Izraellel és a Fatahhal való együttműködés minden formáját. Ezért a kormányzó iszlamistáknak továbbra is egyensúlyozniuk kell annak érdekében, hogy egyrészt megőrizzék támogatottságukat a gázaiak körében, másrészt, hogy a Nyugat szemében az eddigieknél kedvezőbb színben tűnjenek fel.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ali, Rafid Fathil: Al-Qaeda's Palestinian Inroads. The Jamestown Foundation, 17 April 2008.
[http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=4864&tx_ttnews\[backPid\]=167&no_cache=1](http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews[tt_news]=4864&tx_ttnews[backPid]=167&no_cache=1)
- Bar'el, Zvi: Not everyone sees Hamas' fingerprints on Eilat rocket attack. Haaretz, 6 August 2010.
<http://www.haaretz.com/print-edition/news/analysis-not-everyone-sees-hamas-fingerprints-on-eilat-rocket-attack-1.306286>
- Berti, Benedetta: Salafi-Jihadi Activism in Gaza. Combating Terrorism Center, 3 May 2010.
<http://www.ctc.usma.edu/posts/salafi-jihadi-activism-in-gaza-mapping-the-threat>
- Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2008. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola., http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/phd/2008/beres_janos.pdf
- Cohen, Yoram – Levitt, Matthew – Wasser, Becca: Deterred but Determined. The Washington Institute for Near East Policy, January 2010.
<http://www.washingtoninstitute.org/pubPDFs/PolicyFocus%2099.pdf>
- Csete Zsolt: Hamasz versus Jund Ansar Allah. Biztonságpolitika.hu, 2009. augusztus 29.
http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=776&title=Hamasz_versus_Jund_Ansar_Allah
- Gazdik Gyula: A palesztin iszlamista szervezetek története az 1980-as évek végéig. Kül-Világ, 2007/2, pp.1–18.
<http://www.kul-vilag.hu/2007/02/gazdik.pdf>
- Harel, Amos: Terrorists who fought U.S. in Iraq make way to Gaza. Haaretz, 11. August 2009.
<http://www.haaretz.com/print-edition/news/terrorists-who-fought-u-s-in-iraq-make-way-to-gaza-1.281756>
- Issacharoff, Avi: Hamas kills 2 suspects during manhunt for murderers of Italian activist in Gaza. Haaretz, 20. April 2011. <http://www.haaretz.com/print-edition/news/hamas-kills-2-suspects-during-manhunt-for-murderers-of-italian-activist-in-gaza-1.356815>
- Kalman, Matthew: Activist's murder shakes Hamas's grip on Gaza. The Independent, 16. April 2011.
<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/activists-murder-shakes-hamass-grip-on-gaza-2268636.html>
- Lake, Eli: Al Qaeda linked in Israeli bus ambush. The Washington Times, 22 August 2011.
http://www.washingtontimes.com/news/2011/aug/22/al-qaeda-linked-to-israeli-bus-ambush/?utm_source=RSS_Feed&utm_medium=RSS
- McGirk, Tim: Hamas' Next Move. Time, 5 July 2007.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1640378,00.html>
- McGregor, Andrew: Has Al Qaeda Opened a New Chapter in the Sinai Peninsula? The Jamestown Foundation, 17 August 2011. [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=38332&tx_ttnews\[backPid\]=61&cHash=df897fd9aebd6c0d144b4542ac7116f1](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=38332&tx_ttnews[backPid]=61&cHash=df897fd9aebd6c0d144b4542ac7116f1)
- Pfeffer, Anshel: Coordinated attacks in south Israel kill 8. Haaretz, 19 August 2011.
<http://www.haaretz.com/print-edition/news/coordinated-attacks-in-south-israel-kill-8-1.379428>
- Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Budapest, 2004. Corvina.
- Roy, Olivier: A vallások leválása a kultúráról. Magyar Lettre International, 2004. Tél, 55. szám.
<http://epa.oszk.hu/00000/00012/00039/roy.htm>
- Shafey, Mohamed Al: Dahab Bombers Inspired by Al-Qaeda. Asharq Alawsat, 29 April 2006.
<http://www.asharq-e.com/news.asp?section=1&id=4749>

- Simcox, Robin: An Emerging Threat: Al-Qaeda In The Sinai Peninsula. *Eurasia Review*, 31 August 2011. <http://www.eurasiareview.com/31082011-an-emerging-threat-al-qaeda-in-the-sinai-peninsula-analysis/>
- Sobelman, Batsheva: Security forces target Army of Islam operatives, again. *Los Angeles Times*, 17 November 2010. <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2010/11/israel-army-targets-army-of-islam-operatives-again.html>
- Spyer, Jonathan: Al-Qaeda-style Islamism comes to Gaza. *The Jerusalem Post*, 19. August 2009. <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=152338>
- Toameh, Khaled Abu: Gunmen destroy Gaza Strip's YMCA library, kidnap guards. *The Jerusalem Post*, 17 February 2008. <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=92236>
- Williams, Daniel: Salafism: A New Threat to Hamas. *The New York Times*, 27 October 2009. <http://www.nytimes.com/2009/10/28/world/middleeast/28iht-letter.html>
- Brothers killed in airstrike on central Gaza City. *Ma'an News Agency*, 17 November 2010. <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=334011>
- Egypt blames Gaza group for bombing. *Al Jazeera*, 23 January 2011. <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112311414915283.html>
- Exporting terrorism and subversion from the Gaza Strip. *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 2 February 2011. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng_n/html/ipc_e165.htm
- Hamas steps up its struggle against the global jihad-affiliated networks trying to challenge its control of the Gaza Strip. *The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*, 1 September 2009, p. 33. http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng_n/pdf/hamas_e080.pdf
- Profile: Jund Ansar Allah. *BBC*, 15 August 2009. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8203239.stm
- Radical Islam in Gaza. *International Crisis Group*, 29 March 2011. <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Israel%20Palestine/104%20Radical%20Islam%20in%20Gaza.ashx>
- Shalit living in a Paradise. *Ynet News*, 14 September 2008. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3596257,00.html>

Vekerdi Zoltán

A biztonság értelmezésének változása

A globalizáció következtében kitáruló tudományos és technikai lehetőségek a valós és potenciális ellenség kezébe olyan eszközöket adnak, melyek előrejelzése, felismerése, kivédése és következményeinek csökkentése, illetve kezelése önállóan szinte lehetetlen. A biztonsági kockázatok elemzése során ezért előtérbe kerül az együttműködés kiterjesztésének lehetősége, mint a biztonsági kockázat kezelésének és a terhek megosztásának egyik hatékony eszköze. A szövetségen belüli, a nem NATO nemzetekkel és más, nemzetközi szereplőkkel folytatott közös cselekvés lehetőséget teremt a szövetség számára a biztonság és stabilitás erősítése terén játszott saját szerepének a hagyományos együttműködési kereteken túl való kiterjesztésére.

A biztonság kérdéskörének vizsgálata során – legyen szó egy személyről, egy közösségről, egy országról vagy nemzetről – végső soron arra a következtetésre jutunk, miszerint a biztonsági kihívások előrejelzése, felismerése, elemzése, megelőzése, kivédése, illetve hatásainak mérséklése, következményeinek kezelése egyszerűbb, garantálhatóbb és költségkímélőbb, ha a feladatokat, felelősséget és terheket másokkal megosztjuk. Ezért – jelenlegi beosztásomból fakadóan is – a kérdést elsősorban nemzetközi, azon belül is a NATO vonatkozásában, annak szervezeti és együttműködési keretei által nyújtott lehetőségek szempontjából vizsgáltam.

Tanulmányomat a témában fellelhető hazai kutatások kiegészítőjeként, s a további kutatásokhoz felhasználható segédletként ajánlom az e terület iránt érdeklődő szakemberek figyelmébe.

A biztonsági környezet változása

A kilencvenes évek elejére széthullott a Szovjetunió, megszűnt a Varsói Szerződés, átrendeződött a jól ismert, s bizonyos szempontból igen kényelmes kétpólusú világrend. Korábban egyértelműen lehetett tudni a fenyegetés irányát. Ezután azonban Amerikai Egyesült Államok, egyetlen szuperhatalomként maradván a világban, most már szövetségeseivel együtt új kihívásokkal és jobbára kiszámíthatatlan kockázatokkal került szembe.¹

1 Ld. NATO 1991-es stratégiai koncepciója, I. fejezet 8. pontja

A globalizált világ újszerű kihívások elé állítja a nemzeteket. Az információs műveletek akár mások biztonságát veszélyeztető eszközökké is válhatnak rossz szándékú állami és nem állami szereplők kezében.

Az azonos értékrendet valló nemzetek tehát közös cselekvésre, a fenyegetettséggel szembeni együttes fellépésre kényszerülve tömörülnek szövetségbe, így nyilvánítva ki szándékaikat és elkötelezettségüket a közös értékrend védelmére.

A NATO-tagállamok állam és kormányfői által Lisszabonban, 2010. november 19–20-án elfogadott új stratégiai koncepció megerősítette a szövetség történelmi célkitűzésének, fő feladatainak és alapelveinek változatlanlanságát, azaz a tagországok szabadságának és biztonságának védelmét. A dokumentum kinyilvánította továbbá, hogy továbbra is elkötelezettek a közös értékrend, vagyis az egyén szabadsága, a demokrácia, az emberi jogok és a törvényesség védelme mellett.

Felvetődik a kérdés, lehetséges-e, hogy ezen általános értékek mentén, a globalizált világ biztonsági kihívásai egyetemes egységbe tömörítsék öt kontinens nemzeteit a NATO körül?

Az új stratégiai koncepció hangsúlyozza a meghatározó nemzetközi szervezetekkel és országokkal kialakítandó és fenntartandó partnerkapcsolatok és aktív szerepvállalás jelentőségét a fegyverzetellenőrzés, a tömegpusztító fegyverek és technológiák elterjedésének megakadályozása, valamint a leszerelés terén.² Vannak és a jövőben is lesznek olyan válságok, melyek gazdasági, politikai, társadalmi, vagy katonai fenyegetései a nem NATO-tagországokat is az együttműködés, a kockázatok közös kezelése irányába tolják.

Hazánk helyzete

A biztonság olyan állapot, „... amelyben kizárható vagy megbízhatóan kezelhető az esetlegesen bekövetkező veszély, illetve adottak az ellene való eredményes védekezés feltételei”.³ Mindez megköveteli a fenyegetettség és a kockázatok előrejelzésére, felismerésére, elemzésére, megelőzésére, kivédésére, illetve hatásaik mérséklésére, valamint következményeik kezelésére rendelkezésre álló egyéni (nemzeti) és kollektív (helyi, regionális, többnemzeti, szövetségi) lehetőségek figyelembe vételét.

A NATO-tag Magyarország számára a Washingtoni Szerződés 5. cikkelyben lefektetett oszthatatlan biztonság alapelve egyfelől biztonságunk garanciája, másfelől az új értékrend melletti elkötelezettségünk, ebből fakadó kötelezettségeink vállalásának egyik emblemikus megjelenítése.

Hazánk szempontjából sorsfordító jelentőséggel bírt, hogy a Szövetség – saját érdekeit is figyelembe véve – az 1990-es években már deklaráltan részt kívánt venni Európa stabilitásának helyreállításában, az ehhez szükséges demokratikus intézmények kialakításának elősegítésében.⁴ A NATO 1991-es stratégiai koncepciójában

2 Ld. NATO 2010-es stratégiai koncepciója, 4. c. pontja alatt!

3 Hadtudományi Lexikon. I. kötet (Szabó József főszerk.) Budapest, 1995. Magyar Hadtudományi Társaság p. 144. ISBN 963 04 5227 8

4 Lásd a NATO 1991-es stratégiai koncepciója II. fejezet 19–22. pontjai

meghirdetett párbeszéd és együttműködés nyomán, partnerországgént hazánk is bekapcsolódott a válságkezelés és a konfliktus-megelőzés szövetségi rendszerébe, és az ebből adódó missziós feladatok végrehajtásába, ez által elősegítve és felgyorsítva a Magyar Honvédség feladatorientált, képességalapú átalakítását nemzeti érdekeinkkel, s a szövetségi elvárásokkal összhangban.⁵

Ez azonban nem egyszeri aktus. Bár a NATO-csatlakozás kiemelt jelentőségű állomása volt az átalakítási folyamatnak. Utóbbi ugyanis folyamatos megújulást, a kihívások kezeléséhez rendelkezésre álló erőforrások legésszerűbb felhasználását célzó fáradtságos munkafolyamat. Ebben a folyamatban – az átfogó stratégiai elgondolást követő lépések belső ösztönzője mellett – a külső körülmények által is kényszerített racionalizálási tevékenység is szerepet játszott, s játszik napjainkban is, miközben meg kell őriznünk a fegyveres erők védelmi képességeit. Egy 2011-ben szervezett katonakonferencián a honvéd vezérkar főnöke a szervezeti átalakításokkal kapcsolatosan elmondta: „... ezek legfőbb célja a meglévő bürokrácia csökkentése volt... az átalakítások során vezérelveként szolgált az, hogy a katonai képességek nem csökkenhetnek.”⁶

Az összetartó erő

Jelenti, illetve jelentheti-e a közös biztonsági kockázat azt, hogy a partnerországok oly szoros kapcsolatot alakítanak, vagy alakíthatnak ki a szövetséggel, mely végső soron elvezet (het) ezen államok NATO-tagságához is? Erre a szövetség még csak részben ért meg. A nyitott ajtók politikájának fenntartása mellett a stratégiai koncepció jelenleg az európai demokráciák esetén ad lehetőséget a NATO-hoz történő teljes jogú csatlakozásra is, természetesen az elvárások és követelmények teljesítése esetén.

A NATO legnagyobb vívmányának azt tartom, hogy fenn tudott maradni. A tagországok az elmúlt 60 év változó politikai, biztonsági, gazdasági és társadalmi környezetében is felismerték, hogy területi egységük, politikai függetlenségük fenntartása, értékrendjük védelme, biztonságuk garanciája a szövetség erejében rejlik. Mi adja a NATO erejét? A tagországok közös és egységes fellépése, illetve azok egyéni és kollektív politikai és katonai ereje. Ezért kellett kialakítani egy olyan döntéshozói mechanizmust a szövetségen belül, mely lehetővé teszi az állandó, hatékony és egyenjogú érdekérvényesítést minden tagország számára. Ez az egyhangú döntéshozói folyamat biztosítja, hogy egyetlen nemzet se kényszeríthesse rá akaratát a másikra, annak meggyőződése ellenére. Ez tette és teszi ma is lehetővé, hogy minden tagország egyenrangú félnek érezhesse magát, s ez készíteti őket az együttműködésre, félretéve (de legalábbis háttérbe szorítva) a nézetkülönbségeket a közös álláspont kialakítása érdekében. Véleményem szerint ez volt, és ez ma is a szövetség fennmaradásának záloga.

Van ennek az egységes döntéshozói folyamatnak azonban komoly hátránya is: az időigényesség. A közös álláspont kialakítása oly hosszasan egyeztetéseket követel

5 Lásd a NATO 1991-es stratégiai koncepciója III. fejezet 6–10 pontjai

6 Katonakonferencia 2011

(<http://www.honvedelem.hu/cikk/29401/csokkeno-burokracia%2c-erosodo-kommunikacio>

Letöltés ideje: 2011. december 19.)

meg, mely a szövetséget egyre inkább válságreagáló helyzetbe kényszeríti, megfosztja a válság megelőzés lehetőségétől, de legalábbis komolyan korlátozza azt. Fenyegető válsághelyzetben a „puha” (ti. politikai, gazdasági és egyéb) nyomásgyakorló eszközök hatástalansága esetén egy megelőző katonai csapás mérése az agresszorra az egységes szövetségi álláspont, s következésképpen a döntés hiánya (elhúzódása) miatt szinte elképzelhetetlen.

Könnyű belátni, hogy az egyhangú döntéshozói mechanizmus fenntartása mellett a folyamat felgyorsítása adminisztratív eszközökkel szükséges ugyan, de csak bizonyos mértékig lehetséges. Ez a mérték teret enged az álláspontok kifejtésének, ütköztetésének és egyeztetésének, de nem tudja, és nem fogja lehetővé tenni az azonnali döntéshozást. Különösen akkor nem, ha az katonai beavatkozást igényel, s nincs meg hozzá az ENSZ-felhatalmazás.⁷ Vajon jelentheti ez azt, hogy a közös értékrend nem elegendő kohéziós erő a döntések gyors, de főképp időben történő meghozatalához, a cselekvéshez szükséges közös álláspont kialakításához?

A hidegháborút követően a szövetségi védelmi képességek kialakítása és fenntartása tekintetében a hangsúly a totális háborúról és a saját területek védelméről fokozatosan áttevődik a NATO törzsterületével szomszédos területekre, illetve Európa egészére. Ezt követően pedig mindinkább a gazdasági, társadalmi, politikai nehézségek és kisebbségi villongások, területi viták teremtette bizonytalanság globális kezelésének kényszere került előtérbe.⁸ Ez az új felfogás és hangsúlyeltolódás viszont továbbra is a Washingtoni Szerződésben megfogalmazott alapértékekre és irányelvekre épül, melyek közül az egyik legfontosabb a transz-atlanti kapcsolat, bizalom és együttműködés, s az erre épített közös védelmi politika és katonai képességek fenntartása.⁹ A Washingtoni Szerződés harmadik cikkelye értelmében a „... kitűzött célok hathatósabb elérése érdekében a Felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önszegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben”.¹⁰ A szerződés 4. cikkelye szerint a szerződő Felek „... tanácskozni fognak egymással valahányszor bármelyikük véleménye szerint a Felek egyikének területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti”.¹¹

A NATO-tagországok biztonságpolitikai felfogását, cselekvési készségét és az általuk előnyben részesített válságkezelési eszközök alkalmazását – a közös értékrend mellett – befolyásolja egyéni érdekrendszerük is. E sajátos érdekeket a szomszédokkal, a régióval, illetve a világ más térségeivel fenntartott gazdasági, politikai, kulturális és más egyéb kapcsolataik formálják. Nemzeti álláspontjukat tehát részint

7 Ez egyben azt is jelzi viszont, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa, mint a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért elsősorban felelős testület által adott felhatalmazás lényegesen megkönnyíti a konszenzus kialakítását.

8 Ld. a NATO 1991-es stratégiai koncepciója, I. fejezet 9. pont

9 Ld. a NATO 1991-es stratégiai koncepciója, IV. fejezetének 34–38 pontjai

10 Washingtoni szerződés (Forrás: http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_dokumentumok/ Letöltés ideje: 2010. október 30.)

11 Uo.

ezek, részint pedig a közös értékrend figyelembe vételével alakítják ki. Nem nehéz belátni, hogy egy bizonytalan, nagy biztonsági kockázattal bíró válsághelyzetben, az egyes nemzetek csak korlátozott rugalmasságot mutatnak egy költséges és nagy közfigyelmet kiváltó NATO katonai beavatkozás jóváhagyását kezdeményező indítvány megvitatása és szavazásra bocsátása során.

Aktív szerepvállalás és biztonsági együttműködés

A globális kihívások kezelése megköveteli a szövetségtől az ún. expedíciós, vagyis határokon és kontinenseken túl bevethető képességek kialakítását és fenntartását.

Ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy a NATO a „képesség” fogalmának mind a mai napig csak munkavázlat szintű, tehát nem részletekben menően egységes meghatározásaival rendelkezik. Ezek közül az egyik legtömörebb megfogalmazás szerint a *képesség* cselekvési adottságot és lehetőséget jelent egy kívánt cél elérése érdekében.¹²

Azt már a fentiekben láttuk, hogy az új kihívások a szövetségeseket és a partnerországokat is érintik, s ez megteremti az alapot, a közös érdeket az együttműködéshez. Azt is megállapíthattuk, hogy az együttműködés egyik kiemelt területe a válságkezelés. Vizsgáljuk most meg, milyen elvárásoknak kell megfelelniük az expedíciós képességeknek ahhoz, hogy hatékonyan lehessen azokat alkalmazni válságmegelőzésre és kezelésre!

A válságok várhatóan a NATO-országok határain kívül jelentkeznek elsősorban. Készen kell tehát állni a stratégiai távolságokban történő beavatkozásra, a befogadó nemzeti támogatás teljes hiányára, vagy nagyfokú korlátozottságára, s arra, hogy a válság rendezése túlmutat a katonai beavatkozás adta megoldási lehetőségeken.¹³

Az államigazgatási, újjáépítési és fejlesztési feladatok összehangolt és időbeni végrehajtása érdekében kellett bevezetni a válságkezelésbe az átfogó megközelítés elvét, mely nem csak az állami és nem állami, polgári képességek bevonását jelenti, de a küldetésre szabott képességcsomagok összeállítását is. Ebben pedig – a NATO-tagállamok mellett – fontos szerepet kap a partnerországok és a nemzetközi szervezetek bevonása.¹⁴

A NATO-főtitkár magánhivatala által kiadott egyik legfrissebb összefoglaló elemzés¹⁵ rámutat arra, hogy a líbiai válság kényszerítő erővel hatott az átfogó megközelítés elvének gyakorlati munkamódszerbe történő átültetésére.¹⁶ Az átfogó megközelítés elve pedig szükségképpen magába foglalja:

12 „An ability to act in order to achieve a desired effect.”

13 Ennek érdekében a küldetésre szabható, a kívánt modulokból rugalmasan összeállítható és módosítható képességeknek légi, tengeri és szárazföldi úton is le- és áttelepíthetőeknek, az állomány váltásával és az anyagutánpótlás biztosításával két esztendeig fenntarthatóaknak, s többnemzeti együttműködésre képeseknek (interoperábiliseknek) kell lenniük.

14 „Comprehensive Approach”

15 Implementation of the Comprehensive Approach Action Plan and the Lisbon Summit Decisions on the Comprehensive Approach PO(2011)0529-REV1, 19 December 2011, NATO Unclassified

16 Lásd a dokumentum mellékletének I.3. pontja alatt!

- a polgári válságkezelő képességek alkalmazását;
- egy polgári-katonai tervező és támogató elem felállítását;
- a nem katonai szakértők rendelkezésre állását;
- a befogadó nemzet erőinek kiképzését;
- a válságkezelő és békefenntartó műveletek során a nők eltérő igényeinek teljes mértékű integrációját a műveletek tervezése, elemzése és végrehajtása során az ENSZ ajánlásainak megfelelően;
- a műveleti tapasztalatok összegyűjtését, rendszerezését, elemzését, oktatását és alkalmazását;
- a külső szereplőkkel való együttműködés, a nemzetközi szervezetekkel fennálló kapcsolatok erősítését;
- a NATO-ról megjelenő hírek pozitív tartalmának és egységességének javítását is.

A többnemzeti együttműködés kereteit tehát már sikerült megalkotni. Ebben, a NATO Katona-egészségügyi Szolgálatfőnökök Tanácsa (Committee of the Chiefs of Military Medical Services in NATO – COMEDS) vezetésével, a NATO katona-egészségügyi közössége is az élen jár. A hasonló módon gondolkozó és eljáró, illetve hasonló érdekeltsgű nemzeteket, legyenek azok tagállamok vagy partnerek, fel lehet térképezni. Ebben segíthet a közös nyelv használata (többnyire angol, német vagy francia), a hasonló képességhiányok. Együttműködésüket keretegyezmény-minták felhasználásával lehet segíteni.

Ilyen keretegyezmény mintát dolgoztak ki például a COMEDS munkacsoportjai a műveleti területen történő többnemzeti egészségügyi biztosítás egyetértési egyezményére¹⁷ és technikai megállapodására.¹⁸

Új megközelítés

Bebizonyosodott, hogy a gazdasági válság okozta költségvetési megszorítások miatt a nemzetek kevesebbet költenek védelemre, s nehezebben, vagy egyáltalán nem tudnak teljes képességsomaggal hozzájárulni a közös feladatokhoz.¹⁹ A gazdasági válság így egyre inkább azzal fenyeget, hogy biztonsági válságba torkollhat. Ennek ellentételezésére hirdette meg a NATO-főtitkár többek között az ún. *Smart Defence* (ügyes védelem) programját: *„Tudom, hogy ezekben a szűkös időkben nem költhetünk többet. Viszont kevesebbet sem szabad költenünk. A megoldás tehát az, hogy jobban költsük el a pénzünket, nagyobb értéket kapjunk érte, hogy segíteni tudjuk a nemzeteket képességeik megőrzésében, s új képességek alkalmazásában. Ez azt jelenti, hogy fontossági sorrendet kell felállítanunk, szakosodnunk kell, s többnemzeti megoldásokat kell keresnünk. Együttvéve ezt nevezem én ügyes védelemnek.”*²⁰

17 „Memorandum of Understanding”

18 „Technical Agreement”

19 Főleg az európai nemzetek, melyek így lemaradnak a technológiai versenyben, s egyre nagyobb biztonsági kockázatot vállalnak magukra.

20 NATO főtitkár, 2011. szeptember 30.

(<http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm> Letöltés ideje: 2011. december 18.)

Ennek hatására a többnemzeti együttműködés új lendületet kapott a szövetségben belül. Nem csupán újfent számba vették képességihiányokat, de elgondolásokat fogalmaztak meg azok megoldására, s feltérképezték az ebben leginkább érdekelt, s politikailag is elkötelezett NATO-nemzetek körét. A 171 megfogalmazott elgondolást a következő három szintbe sorolták:

- *Első szint* (12 programmal): kiemelt jelentőségű, pontos munkatervvel rendelkező programok, melyek végrehajtásához egyaránt meghatározták a vezető és a közreműködő nemzeteket.
- *Második szint* (36 javaslattal): ezek mögött komoly kihívás áll, de van esély a megoldásukra, s meghatározták az abban érdekelt nemzeteket (viszont hiányzik a vezető nemzet és a pontos munkaterv).²¹
- *Harmadik szint* (123 nyilvántartásba vett elgondolással): ezek olyan hasznos elgondolások, melyek megvalósítására lehetőség nyílhat a jövőben, de meg kell találni hozzájuk az ebben érdekelt nemzeteket.

Hogyan lehetséges az, hogy a minden szövetségesre ható biztonsági kihívások még ily költséghatékony kezdeményezés esetén is csak 12 elgondolás kapcsán képesek cselekvőképes egységbe tömöríteni a nemzeteket? A globális kihívások hatása az egyes nemzetekre is eltérő, akár csak az általuk kiváltott aggodalom szintje. Ez a nemzeteknél a biztonsági kockázatok eltérő rangsorolását, ezáltal a védelmi képességek kielégítésére tett erőfeszítések terén mutatkozó különbségeket is eredményezi. Így pedig meglehetősen visszafogottságot mutatnak a közös fellépéshez szükséges képességek felajánlásánál is, ha a konkrét válsághelyzet nem jelent közvetlen és kiemelt biztonsági kockázatot az adott nemzet számára. Ennek tükrében érthető, hogy miért oly időigényes a konszenzus kialakítása, miért kényszerül egyre inkább válságreagáló szerepbe a NATO.

Megoldást jelenthetne-e vajon, ha a konszenzuson alapuló szavazási rendszert felváltanánk egy többségi szavazásra épülő döntéshozói gyakorlattal? Az Észak-atlanti Tanács (North Atlantic Council – NAC) politikai szintű döntéseinél semmiképp sem. A konszenzuson alapuló politikai döntések elvének feladása – meggyőződés szerint – a szövetség felbomlásához vezetne. Gondoljunk csak bele, hogy a szavazás során kisebbségben maradó nemzetek elvesztenék érdekérvényesítő képességüket. Ehhez társulna még kis nemzetek esetén az abszolút súlytalanság vazallusi érzése, míg a nagy nemzetek képtelenek lennének lenyelni a megaláztatást, hogy gazdasági, politikai és katonai erejük ellenére képtelenek beleszólni a szövetség tevékenységének irányításába. A sorozatosan kisebbségben maradó nemzetek így fokozatosan, ám biztosan elveszítenék érdekelttségüket a szövetségi feladatokhoz való hozzájárulásukban, mely felmorzsolná a tagsági viszonyuk fenntartását ösztönző érveket is.

Felmerül ezek után a kérdés, vajon fennmaradhat-e ilyen körülmények között a jövőben is a szövetség? A konszenzuson alapuló döntések elvének fenntartása mellett vajon meg tudják-e őrizni a nemzetek érdekelttségüket a szövetségi feladatokhoz való hozzájárulásukban, s tagsági viszonyuk fenntartásában?

²¹ Egyelőre, a francia vezetőnemzeti szerep hivatalos bejelentéséig, ide tartozik az egyetlen egészségügyi javaslat, a telepíthető egészségügyi ellátó egységek többnemzeti összefogás keretében történő létrehozására és működtetésére vonatkozó kezdeményezés is, melyhez, mint közreműködni kívánó nemzet, hazánk is csatlakozott.

Jövőkép

A szövetség átalakul, alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, felbomlásának veszélye azonban igen csekély. A szövetség felbomlásával ugyanis a partneri viszonyt felváltaná a sokkal markánsabb rivális viszony. Ez pedig lényegesen megnövelné az egyes különálló nemzetek biztonsági kockázatait, s az azok kezelésének forrásigényeit. Ezért aztán a tagállamoknak létérdeke a szövetségi rendszerek (a NATO és az Európai Unió) fenntartása, hogy a nemzeti konfliktusok ne támadhassanak fel ismételten. Az összetartozást erősíti a politikai konszenzus kialakításához szükséges időt áthidaló, s a válságmegelőzést az érdekelt tagországok alkalmi kötelei számára katonai beavatkozás révén is lehetővé tevő közös akarat koalíciója, mint azt a líbiai válság kapcsán is láthattuk.²²

A szövetség megerősítésének irányába hat a tízévente megújított stratégiai koncepció is, mely a cserélődő nemzeti kormányok megújított politikai jóváhagyásával jelöli ki az alapfeladatok mellett a biztonsági együttműködés fő irányait.²³

Az Észak-atlanti Szövetség előtt álló biztonsági kihívások megerősítik azt az előrelétezt, miszerint a NATO csapatai aszimmetrikus hadviseléssel jellemezhető műveleti környezetben kell, hogy szolgálatot teljesítsenek a jövőben is. Ennek lényegéből következően az ellenség nem is akar egyenlő feltételek mellett megküzdeni, hanem a NATO-erők gyenge pontjait fogja keresni, tesztelni és támadni, s ez a gyenge láncszem mindig az a terület lesz, melyet elhanyagolunk. Az elrettentés és védelem stratégiájának megfelelően a szövetség fenn kívánja tartani a hagyományos és nukleáris képességek megfelelő arányát.

A technológia fejlődése teret ad az általa felkínált lehetőségek kiaknázására, támogatja a döntéshozatali folyamatot, kiterjeszti a műveleti környezet határait.²⁴ A technológiai fejlesztések rövid időn belüli alkalmazhatósága révén megváltozik a műveletek dinamikája. A technológiai fejlesztésekkel való lépéstartás igen költséges kihívás, ezért itt is előtérbe kerülhet a partnerségi kapcsolatok megerősítésének igénye.

Itt érdemes külön kitérni az Oroszországgal formálódó stratégiai partneri viszony jelentőségére. Ennek révén ugyanis – a tehermegosztás lehetőségén túl – kézzelfoghatóvá válik a stratégiai koncepcióban kifejtett együttműködési szándék, hitelessé válik az egymás fenyegetésétől való elállás politikai nyilatkozata, erősödhet a bizalom és egyetértés, mely alapvető fontossággal bír az ENSZ Biztonsági Tanácsa által meghozandó döntések előkészítése és a szavazás során mind Oroszország, mind pedig a NATO számára.²⁵

22 „Coalition of Will”

23 Kollektív védelem, válságkezelés, kooperatív biztonság.

24 Az űr, a bioszféra és a számítógépes hálózatok, a mesterséges intelligencia, a robottechnika, az androidok, vagy a nano- és biotechnológia alkalmazásának irányába.

25 A NATO 2010-es stratégiai koncepciója, p. 29, 33. pont
(http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm Letöltés ideje: 2011. december 17.)

Az új elvekre épülő biztonsági rendszerek kialakítása során figyelembe kell venni:

- az elvárt követelmények, a különböző ambíciószintek (ti. nemzeti, NATO, Európai Unió) és az azok teljesítéséhez rendelkezésre álló erőforrások viszonyát;²⁶
- az országhatáron kívüli (expedíciós) szerepvállalás iránt megnövekedett igényeket;
- a képességek hozzáigazítását az új NATO stratégiai koncepcióhoz;
- a fenyegetettség növekvő szintjét és a kialakulóban lévő válságok természetét;
- a nem békés célú nukleáris technológiák és az atomfegyverek terjedését;
- az éghajlatváltozás hatásait.

Három olyan terület van melynek sikere, vagy kudarca már rövidtávon is közvetlenül befolyásolja a szövetség biztonságát és jövőjét.

- A szövetségi műveletek sikere (különösen Afganisztánban²⁷).
- A szövetség átalakítása és képességeinek fenntartása, illetve fejlesztése (Egy kisebb és költségkímélőbb szervezeti struktúra mellett van szükség rugalmasabb és telepíthető képességekre).
- A partnerek bevonása a biztonsági együttműködésbe.

Összegzés

A biztonság a társadalom alapszüksége. Ám a biztonságot egyfelől már nem lehet helyi, vagy regionális keretekre szűkíteni, másfelől a biztonságot mint a alapszükségletet a globalizált világ új kihívásai miatt egyre nehezebb, s ésszerűtlenebb önállóan fenntartani. Így már nem csupán a biztonság, de az annak garantálásához szükséges szövetségi kötelek is a társadalmak alapszükségletévé váltak. Az új kihívások mellett azonban nem szabad megfeledkezni a hagyományos fenyegetés kockázatáról sem, ezért a jövőben is fenn kell tartani a haderők hagyományos képességeit.

Az új biztonsági környezetben a társadalmak és az Észak-atlanti Szövetség számára közvetlen fenyegetést jelent a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek és technológiák elterjedésének veszélye, ezért javítani kell a szövetség vegyi, biológiai, sugár és nukleáris védelmi képességeit. A válságmegelőzés és a válságkezelés a

26 Senior Official Group (NATO Command Structure), NATO's Level of Ambition; SOG(NCS)D(2010)0002, 25 June 2010 – NATO Restricted

27 Barátaim és munkatársaim is felteszik nekem néha a kérdést (hol halkabban, hol bátrabban), hogy mit keresünk mi Afganisztánban? Miért nem hagyjuk őket magukra, és hagyjuk, hogy oldják meg a problémáikat, ahogy akarják vagy tudják! Nem szabad elfelejtenünk, hogy a NATO-alapszerződés 5. cikkelyét először 2001. szeptember 11-ét követően aktiválták. Az ikertornyok és a Pentagon elleni támadás elsősorban Amerika ellen irányult, de nem kizárólag ellene. Szimbolikus jelentőségűnek szánták a nyugati világrend ellen, s az valóban mindannyiunk hite, kultúrája és gazdasága elleni csapás volt. Ezért kellett megkeresni az ellenünk szervezkedők fészket, s ezért nem hagyhatjuk el Afganisztánt addig, míg az ott elindított folyamatok stabilá és visszafordíthatatlanná nem válnak, hogy Afganisztán soha többé ne lehessen szélsőséges szervezetek menedéke és fellegvára. A lázadók elleni a harcot az afgánoknak kell megvívniuk. Őket kell tehát erre alkalmassá tenni, s a nemzetközi erő kivonásának feltételeit és ütemezését is ehhez kell igazítani.

Szövetség fontos feladata lesz a jövőben is, de előtérbe kerülhetnek az energiabiztonság, a számítógépes támadások és az éghajlatváltozás kérdései is.

Bármerre haladjon is a NATO átalakítása, a Szövetség alapértékeire épülő eszmények megvalósulását a részsikerek türelmes felhalmozásával érhetjük csak el, melyhez a tagországoknak és partner nemzeteknek és szervezeteknek együtt kell megtalálni az utat az együttműködés kereteinek bővítése és hatékonyságának javítása mentén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A NATO 1991-es Stratégiai Konceptiója.
(http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm Letöltés ideje: 2010. október 30.)
- Szabó András: Az információs hadviselés és a hadtudomány. Hadtudomány 1998/4.
(<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1998/ht-1998-4-5.html>
Letöltés ideje: 2010.11.24.)
- A NATO 2010-es Stratégiai Konceptiója. (http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm
Letöltés ideje: 2011. december 17.)
- Hadtudományi Lexikon. I. kötet (Szabó József főszerk.) Budapest,1995. Magyar Hadtudományi Társaság
Washingtoni szerződés
(http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_dokumentumok/
Letöltés ideje: 2010. október 30.)
- Katonakonferencia 2011.
(<http://www.honvedelem.hu/cikk/29401/csokkeno-burokracia%2c-erosodo-kommunikacio> Letöltés ideje: 2011. december 19.)
- Gazdag Ferenc: A biztonsági szektor reformja és a nemzetközi szervezetek. Nemzet és biztonság, 2008/11.
Implementation of the Comprehensive Approach Action Plan and the Lisbon Summit Decisions on the Comprehensive Approach PO(2011)0529-REV1, 19 December 2011, NATO Unclassified
- UNSCR 1325, 2000. október 31.
(Forrás: http://www.un.org/events/res_1325e.pdf Letöltés ideje: 2011. december 19.)
- NATO főtitkár, 2011. szeptember 30.
(<http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm> Letöltés ideje: 2011. december 18.)
- A NATO 2010-es Stratégiai Konceptiója
(http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm Letöltés ideje: 2011. december 17.)

Wagner Péter

A shahabuddini csata¹

A 2010-es parlamenti választások idején Baghlanban játszódott le az egyik legintenzívebb konfliktus a Taliban, illetve az afgán kormánycsapatok és a koalíciós erők között. 2010. szeptember 16. és 18. között az afgán ellenállók Baghlan tartomány központjától, a magyar PRT bázisától alig 30 kilométerre, Shahabuddin falunál támadást hajtottak végre egy frissen felállított kormánypárti milícia bázisa ellen. Hiába volt többszörös létszámfőlényben az afgán biztonsági erő, hiába álltak rendelkezésére az amerikai és német alakulatoknak a legmodernebb felderítési és tűztámogató eszközök, a koalíciós erők képtelenek voltak áttörni az tálibok ellenállását, és megakadályozni a bázis felszámolását. A tálibok mesterien használták ki hely- és terepismeretüket, remekül koordinálták a hadszíntér egymástól távoli pontjain levő erőiket, és reguláris erőkre jellemző fegyelmezettséggel és kitartással harcoltak az események során. A tanulmány a meglevő nyilvános források és az eseményekre közeli rálátással bíró egykori PRT-tisztekkel készített interjúk alapján rajzol képet a shahabuddini csatáról, illetve az azt megelőző és követő eseményekről. Az események ilyen jellegű komplex feltárására először kerül sor a magyar és idegen nyelvű szakirodalomban

2010 tavasza óta jelentősen átalakuláson megy keresztül az észak-afganisztáni Baghlan tartomány biztonsági helyzete. 2008-tól 2010 közepéig a tartomány egyes területein az ellenzéki szervezetek, Taliban és a HIG,² egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Néhány járásban, illetve a tartományi központ Pul-i Khumri egyes kerületeiben képesek voltak jelképesre csökkenteni az afgán kormány befolyását, és saját árnyék-közigazgatást működtettek. A tartományban működő rendőri és katonai erők, az afgán hadsereg egységei és a magyar Tartományi Újjáépítési Csoport (MH PRT) képtelenek voltak feltartóztatni ezt a folyamatot.

Az ellenzék megerősödésének 2010-ben az afgán és a tartományba települt német és amerikai erők megjelenése vetett véget. Baghlan jelentősen felértékelődött az afgán vezetés és az ISAF szemében, mivel 2010-től a Közép-Ázsiából érkező logisztikai utánpótlás útvonal vette át a főszerepet a korábbi pakisztáni útvonallal

1 A Magyar Hadtudományi Társaság 2011. évi pályázatán III. helyezést elnyert tanulmány.

2 A HIG a Hizb-i Islami párt Gulbuddin Hekmatyar frakcióját jelöli. A párt egy évvel a születése után, 1978-ban két frakciója bomlott. A másikat Younis Khalis vezette. The Insurgency in Afghanistan's Heartland, International Crisis Group, Asia Report, No. 207. 2011. június 27., 3. o.

szemben. 2010 tavaszától a Taohid I. hadművelet elindításával megkezdődött az ellenzéki szervezetek – ekkorra már szinte kizárólag a helyi tálib erők – felszámolása.

Ilyen körülmények között került sor 2010 szeptemberében a parlamenti választásokra, ahol a tartományban működő tálib csoportok napokon át tartó koordinált támadás sorozatot hajtottak végre azzal a céllal, hogy Baghlan egyes pontjain ellehetlenítsék a választások megtartását, illetve hogy felszámolják az első olyan előretolt katonai bázist, amelyet saját területük szívében hoztak létre a kormányzati erők csupa olyan fegyveresből, akik hónapokkal korábban álltak át.

A címben szereplő shahabuddini csata³ három nap eseményeinek, harcérintkezéseinek sorozatát jelenti, amelyek a tartományi központ közelében található Dand-e Shahabuddin térségben zajlottak le. A tanulmány célja: rekonstruálni a három nap eseményeit az afgán biztonsági és a nemzetközi erők szemszögéből, bemutatni az eseményekhez vezető folyamatokat, illetve a koalíciós erők és a Taliban lépéseit saját hadműveleti céljaik elérése érdekében.

A tanulmány megírásához két forrástípust használtam fel. Egyrészt az elmúlt két évben a térségről megjelent nyílt forrásokat dolgoztam fel, amelyek lehetővé tették egyes specifikus témák kibontását, illetve hozzásegítettek a fő narratíva kialakításához. Másrészt háttérbeszélgetéseket folytattam Pul-i Khumriban, Mazar-i Sharifban, Kabulban és Budapesten nemzetközi szervezetek munkatársaival, diplomatákkal, afgán és külföldi kutatókkal, valamint az ISAF kötelékében szolgáló magyar és külföldi katonatisztekkel. (A szövegben ezeket a beszélgetéseket a W1, W2 stb. jelzéssel jelöltem.)

Afganisztánban, hasonlóan más háborús helyzetekhez, rendkívül nehéz a valóságot rekonstruálni. Ez a tanulmány is csak egy szerény erőfeszítés arra, hogy a 2010. szeptember 16–18. között, Baghlan tartomány egyik szegletében történt eseményeket feltárja és bemutassa. A bevett kutatási módszertannak megfelelően az elhangzott véleményeket minden esetben összevettem az írásos forrásokkal és a többi interjúalany véleményével. A tanulmányban leírtak – ennek megfelelően – az események általam leghihetőbbnek, legvalószínűbbnek tartott verzióját mutatják. Minden pontatlanság és tévedés a sajátom. A kéziratot 2011 novemberében zártam le.

A geopolitikai kontextus

2010 elejére az ellenzéki csoportok jelentős befolyásra tettek szert Baghlan tartomány egyes járásaiban. A probléma forrása az elégtelen katonai erő volt. A helyi afgán biztonsági erők létszámuk és kiképzettségük, az ISAF jelenlétét biztosító Tartományi Helyreállítási Csoportot (PRT) pedig felszereltsége és nemzeti megkötései akadályozták abban, hogy hatékonyan lépjen fel a folyamat ellen.

Az ISAF számára azonban 2010-től jelentősen megnőtt a tartomány, és az azon keresztül vezető fő közlekedési útvonalak jelentősége. Ennek számos oka volt.

3 A hadtudományi értelmezés szerint csatának azokat a térben és időben viszonylag nagy kiterjedésű ütközeteket nevezzük, amelyek egy-egy háború, de legalább egy hadjárat szempontjából döntő fontossággal bírnak. Ennek alapján a Shahabuddinban lezajlott események csak egy több napos fegyveres összecsapásnak, ütközetnek tekinthetők.

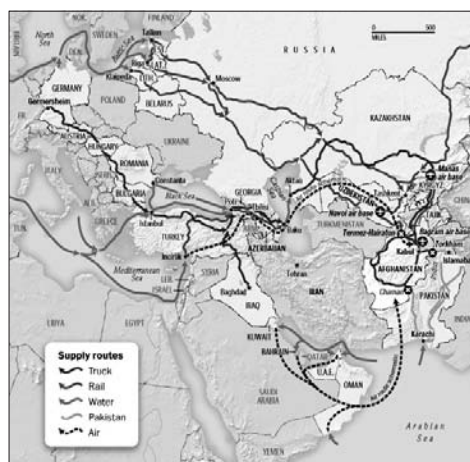
A nemzetközi erők ellátását biztosító egyetlen szárazföldi utánpótlási útvonal addig Pakisztánon keresztül vezetett. Ez azonban 2007–2008-ra annyira sebezhetővé vált a törzsi területeken megerősödő pakisztáni Taliban (Tehrik-i Taliban Pakistan – TTP) aktivitása miatt, hogy a NATO-nak alternatív logisztikai irányt kellett keresnie.⁴

A szó szoros értelmében vett útkeresés eredménye az USA által megkezdett, majd a NATO által is átvett Northern Distribution Network (NDN) kialakítása lett, amely Oroszországon és a közép-ázsiai országokon keresztül biztosította a nemzetközi erők ellátását. Ez a hálózat a meglévő volt szovjet vasút hálózatra támaszkodik, kiegészítve olyan lehetőségekkel, amelyek légi szállítással kombinálják a vasutat a navoi (Üzbegisztán) átrakó terminálon keresztül. Az első amerikai vasúti szerelvény 2009-ben, az első NATO-szerelvény 2010 májusában indult el a Baltikumból az üzbég–afgán határon található Termezig. 2010 végére, alig egy év alatt, megépült a várost az afganisztáni Mazar-i Sharifig tartó szárny.⁵ A vasúti szállítmányok egy része így Európából közvetlenül Afganisztánba érkehet. Az üzbég útvonal mellett Kirgizisztánból, Tádzsikisztánon keresztül létezik egy másik útvonal is.

A NDN-en keresztül szállított áruk aránya gyorsan nőtt, 2011 elejére meghaladta az 50 százalékos arányt. Ennek köszönhetően viszonylag rövid időn belül, hirtelen nőtt meg az Észak-Afganisztánból Kabulba vezető egyetlen főútvonal jelentősége, és így azoknak a tartományoknak és a járásoknak is a fontossága is, amelyek a főút mentén fekszenek.

A baghlani mikrokörnyezet

Az Észak-Afganisztánból Kabulba vezető két főút a tartományi főváros, Pul-i Khumri előtt fut össze. A NATO kóddal *Pluton* nevezett útvonal a tartományi központot Kunduzsal köti össze, az *Uranus* útvonal pedig Pul-i Khumrit Mazar-i Shariffal. A tartományi fővárostól Kabulba tartó útvonal elnevezése *Zodiac*. Ennek az útszakasznak a végén, a tartomány déli határánál található a stratégiai jelentőségű

1. térkép. Utánpótlási vonalak Afganisztánban 2011-ben (A Northern Distribution Network zöld színnel)
(Forrás: http://www.washingtonpost.com/national/national-security/a-logistics-miracle/2011/07/02/AGZDwnvH_graphic.html
Letöltés időpontja: 2012. 04. 12.)

4 A stratégiai légi szállítás természetesen mindvégig adott volt, ám ez egyrészt nagyságrendekkel drágább a szárazföldi, vasúti szállításnál (10 százaléka a légi szállításnak), másodsor a szállítógépek csak korlátozott számban állnak rendelkezésre.

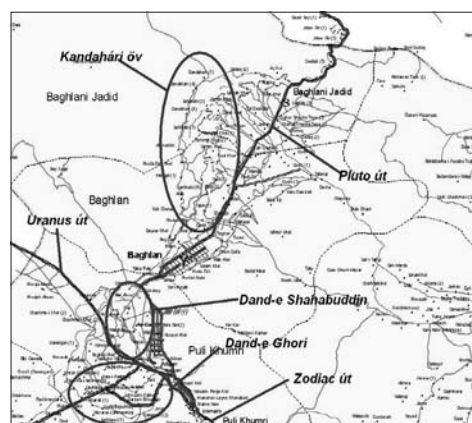
5 Az NDN-ről bővebben lásd: Wagner Péter: A NATO jövője a liszaboni csúcs után. MKI-Tanulmányok, Magyar Külügyi Intézet. 2010. december, 16–17. o.

Salang-hágó. Ez annak a két közútvonalnak az egyike, amely állandó, az év minden napján használható közlekedési kapcsolatot biztosít az ország északi és déli rész között (a másik Herátnál, az ország nyugati részén van). A főútvonal megnövekedett fontossága miatt 2010 óta kiépítés alatt áll egy alternatív útvonal, amely megkerüli a Salang-hágót oly módon, hogy Baghlanból lekanyarodik Bamiján tartomány felé, majd Bamijánból a Hindukus túloldalán tér vissza az út a főútvonalra.⁶

A Baghlan tartományban tevékenykedő ellenállói csoportok aktivitása nem egyenletesen oszlott meg a tartományban. Biztonsági szempontból a pastun lakosság által lakott járásek kiemelt veszélyességűnek számítottak. Ilyen volt Baghlani Jadid és Dahan-e Ghor-i járásek, illetve a kettő között elterülő, Dand-e Ghor-i körzet (ez a terület közigazgatásilag Pul-i Khumri járáshoz tartozik). Az alábbi térképen pirossal van jelölve Pluto és az Uranus útvonal, kékkel pedig a járási és körzeti határok.

A tanulmány szempontjából kulcsfontosságú Dand-e Shahabuddin terület a Mazar-i Sharifba és Kunduzba tartó két főút által közrefogott területet jelöli. Alakja miatt szokták *Shahabuddini háromszögnek* is hívni. Dand-e Ghor-i és a Dand-e Shahabuddin mellett a harmadik legveszélyeztetettebb terület a Kandahári-öv, amely a Pluto út folytatása Kunduz felé.⁷

Országos összehasonlításban a 2009-es elnökválasztások idején Baghlan tartományban jelentős akciók voltak. Az összetűzések gócpontja a tartomány Baghlani Jadid járása volt. 2009. augusztus 20-án a tálibok és a Hizb-i Islami erői betörték Baghlani Jadid városba, és ott ellehetlenítették a szavazókörök működését. Az akkor még közös HIG- és tálib-erők végigkergették a városon a rendőri erőket, felgyújtottak több szavazókört és törbe csalták a járási rendőrfőnököt.⁸

2. térkép. A tartományon átvezető főútvonalak és az ellenállás fő területei (Forrás: Afghanistan Information Management Service (www.aims.org.af), http://www.aims.org.af/maps/district/baghlan/puli_khumri.jpg Letöltés időpontja: 2012. 04. 12.)

6 Az útszakasz már korábban is létezett természetesen, de nem volt alkalmas nagy volumenű teherszállítás biztosítására. Az út nagy része murvás volt, vízfolyásokkal tarkítva.

7 A terület a fenti térkép észak-nyugati részén elterülő vidék, a Pluto úttól, és a mellette folyó Baghlan-folyótól észak-nyugatra levő terület, amely az ott fekvő hat Kandahár nevű településekről kapta a nevét.

8 Update – Támadások Baghlanban a választások napján. Biztonságpolitika és terrorizmus blog. 2010. augusztus 20. <http://wagnerpeter.blogspot.com/2009/08/tamadasok-baghlanban-valasztasok-napjan.html>

A shahabuddini csatában érintett ISAF és afgán biztonsági erők

A 2010. szeptember 16–18. között lezajlott műveletekben az alábbi kilenc egység vett részt.

1. Az *afgán rendőrség* (ANP) 2010-es állománytáblája szerint papíron mintegy 2300 rendőr teljesít szolgálatot a tartományban, valóságban azonban ez a létszám akár ezer fővel is alacsonyabb lehet. A teljes létszámból a központi járásban, Pul-i Khumriban mintegy 600 rendőr volt, beleértve a főparancsnokság őrszázadát és állományát, illetve a városon belüli hat rendőrségi kerület rendőreit.⁹ A választások idejére további erősítések érkeztek, Kabulból 200 fő, Kunduzból pedig egy századerejű gyorsreagálású erő (Quick Reaction Force – QRF). A rendőrség megítélése nagyon rossz, az részben a helyi hadurak kezében van. A rendőrfőnök 2010 óta Abdul Rahman Rahimi tábornok.
2. A *Tartományi Újjáépítési Csoport* (Provincial Reconstruction Team – PRT) létszáma 2006. októberi átvétele óta folyamatosan növekszik. 2010-ben mintegy 250 főnyi magyar és kb. 50 macedón, horvát és albán katona alkotta a létszámot. A PRT-ban dolgozik az USAID amerikai segélyszervezet két munkatársa, illetve civil képviselőként (CIVREP) magyar Külügyminisztérium egyik nagykövete.
3. Az amerikai *Police Mentoring Team* (PMT) a tartományi rendőri erőket mentorálja. A PMT-t nyaratól 2011 márciusáig az amerikai 10. hegyi hadosztály 1. Dandár harccsoportjának (Brigade Combat Team – BCT) (csökkentett) 87. zászlóalja, illetve annak B (Black Sheep) százada adta. A kötelék egyik szakasza a PRT táborába, Camp Pannóniába települt, onnan végezte az afgán rendőrséggel kapcsolatos munkáját. A század többi alegysége önállóan tevékenykedett és Camp Khilagayon települt.¹⁰ A zászlóalj törzs és a parancsnokság az északra fekvő Kunduz tartományban települt, így a Black Sheep „diszlokálva” volt az egységétől. A 10. hegyi hadosztállyal együtt érkezett Észak-Afganisztánba az amerikai 4. hadosztály harci repülő dandárja (Combat Aviation Brigade) mintegy 50–70 helikopterrel.¹¹
4. *Task Force Mazar-i Sharif* (TF MeS). A harccsoport zászlóaljerejű lövész alegység, gyalogsági harcjárművekkel (Marder), PSZH-kal (Fuchs, Dingo) és felderítő járművekkel (Fennek) megerősítve. 2010-ben hozták létre, mint önálló manőveregységet, miután Németország is szembesült azzal, hogy a megváltozott biztonsági körülmények között a német PRT-k keretében működő biztosító alegységek gyengéek a biztonság fenntartására. A TF MeS bázisa a

9 ANSF Tashkeel 2010. A tartományi biztonsági erők létszámát tartalmazó dokumentum a szerző birtokában.

10 A 87/1-sek az Obama-elnök által 2009 decemberében bejelentett 30 000 fős amerikai létszámemelés részeként települtek Kunduz és Baghlan tartományokba. Az ISAF északi régiójába mintegy 5000 amerikai katona érkezett 2010 nyarán. A csapatok zömét a mentorálási feladatokat ellátó 10. hegyi hadosztály adta, az egység egy másik zászlóalja hasonló feladatokat látott el Farjab tartományban.

11 Lásd erről: Wagner Péter: Helikopter hiány az afganisztáni nemzetközi műveletekben. Seregszemle, Vol. II. No. 1. (2010).

- Puze-i Esannál, OP North bázison van. Feladata részben az afgán biztonsági erőkkel való partnering-műveletek, részben önálló műveletek végrehajtása.¹²
5. 209/2/3-as kandak. Az észak-afganisztáni régió az afgán hadsereg (ANA) 209-es hadtestjének felelősségi körzetébe tartozik. A hadtest három dandárral rendelkezik, a második dandár diszlokál Kunduzban. Ennek a magasabbegységnek négy lövész (1., 2., 3., 6.) és egy harci kiszolgáló támogató (5.) zászlóalja (dári nyelven kandakja) van. Baghlanba 2009 tavaszán érkezett meg a 209-es hadtest 2. dandárjának 3. lövészzászlóalja, amely azóta is Khilagay bázison települ. A kandaknak három lövészszázada, egy nehézfegyverrel felszerelt és egy törzstámogató százada van.
 6. „Orthos” Műveleti Támogató és Összekötő Csoport (OMLT). A vegyes magyar-amerikai mentorcsoport a kezdetektől, 2009 januárja óta működik együtt a 209/2/3-as kandakkal. Mivel eredetileg a magyar kormány egy másik OMLT kiküldetését is tervezte (tervezi?), ezért az egység elnevezése a honvédségben félrevezetően az OMLT I-es.¹³ A magyar irányítású egységben eleinte 30–30 fővel vett részt a Honvédség és az Ohioi Nemzeti Gárda. Kezdetben az egyes század-mentorcsoportok is vegyesek (magyar–amerikai) voltak, ám a nyelvi problémák miatt 2010-től nemzetileg egységessé váltak. Az OMLT 5. váltása óta az arányok – ideiglenes jelleggel – eltolódtak, és csak mintegy 12 főnyi amerikai katona vesz részt a mentorcsoportban. 2010 szeptemberében a kandak 1. és 3. századát mentorálták amerikaiak, a többi magyarok.
 7. A 12 fős *Operational Detachment-Alpha* (OD-A), amerikai Special Operations Task Force East (SOTF East) alárendeltségében működik. A századosi rendfokozatú tiszt vezette egység 2010 nyarán érkezett a tartományba. A SOTF East nem tartozott az RC (N) alárendeltségébe, azaz az ISAF struktúráktól is nagy szabadságot élveztek.
 8. 209/1/4 harci támogató zászlóalj. A 2010 tavaszán indított Taohid I. műveletek támogatására a Mazar-i Sharifban települő 1. dandár 4. kandakjának két D–30-as tarackja és egy ZU–23-2-es légvédelmi gépágyúja az PRT tábora mellett található OP Westre (lásd később) lett telepítve, hogy tűzérési támogatást nyújtson az Uranus úton levő ellenőrző pontoknak, illetve, hogy segítse a Dand-e Shanadubbinban és Dand-e Ghoriban folyó afgán és szövetséges műveleteket.
 9. 209/2/6 kandak. A Kunduzban diszlokáló testvérzászlóalj egyik százada a választások alatt Camp Khilagay-ban települt. Ennek a zászlóaljnak az egységei gyakran támogatták a baghlani műveletekben a 209/2/3-as kandakot.

Számba véve a felsorolt egységeket, elmondható, hogy a választások idején Baghlan tartományban mintegy 1200 ISAF katona, 600–700 ANA katona és mintegy 1200

12 Ulrike Demmer: Under Fire in Afghanistan's Baghlan Province. Der Spiegel, 2010. október 13. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,722605,00.html>

13 Lásd erre például Rédei Róbert alezredes írását a Honvédségi Szemlében. A OMLT 4. váltásának parancsnoka egységét következetesen (és valószínűleg összhangban a szabályokkal) OMLT I/4-ként jelzi. Az OMLT-ben szerzett tapasztalatok alkalmazásának lehetőségei a hazai missziós felkészítésben. Honvédségi Szemle, 65. évf. 3. szám (2011. május). 22–25. o. http://ekonyvtar.zrinyimedia.hu/container/files/attachments/26260/honvedsegi_szemle_2011_majus.pdf

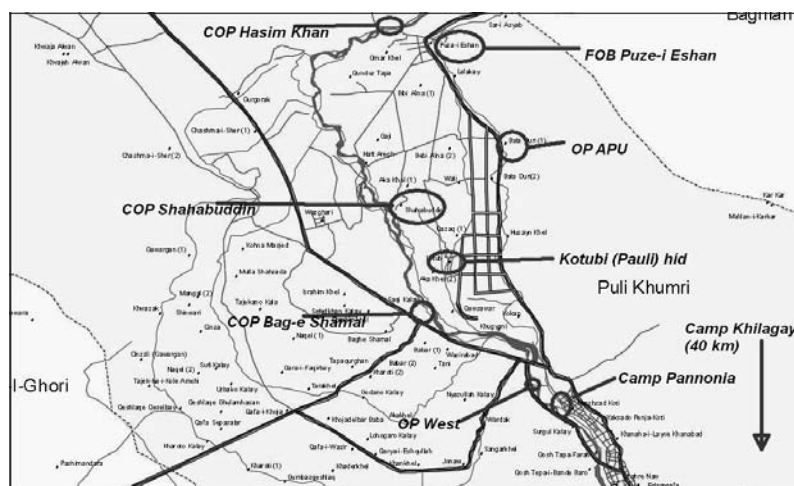
rendőr tartózkodott. A katonai erő többsége csak 2010-tavasztól volt jelen a tartományban. A német és amerikai erők Baghlani Jadid és a Pul-i Khumri járásban koncentráltak, míg az afgán hadsereg a tartományban szétszórtan települt.

A shahabuddini csata során szerepet játszó bázisok

1. *Combat Outpost (COP) Shahabuddin.* A Shahabuddin településen 2010 nyarán kiépített bázis kezdetben nem volt több néhány HESCO-bástyából kialakított fedezéknél és fehér sátonál. Később a feltöltött és elrendezett HESCO-elemeknek köszönhetően a COP egy nagyobb téglalapot alkotott. A COP-on mintegy 30 fő milicista állomásozott. A fegyveresek korábban a Hizb-Islamhoz tartoztak és a Shahabuddin háromszögben, illetve a Kandahári-övben tevékenykedtek.
2. *Combat Outpost Bag-e Shamal.* Ez a bázis valójában egy ideiglenes, csak a választások idejére létrehozott COP volt az Uranus út mentén. Bagh-e Shamal település iskolájában rendezkedett be a 209/2/3-as kandak 2. századának egyik fele azért, hogy biztosítsa a főutat és a környéket a választások idejére, valamint támogatást nyújtson az Uranus úton felállított rendőrségi ellenőrző pontok védelméhez.
3. *Forward Operating Base (FOB) Puze-i Eshan/ Observation Post (OP) North/.* Pul-i Khumri járás északi részén, Puze-i Shan település mellett már a szovjet megszállás idején katonai bázis működött. Miután az afgán haderő ismét visszatért 2009-ben a tartományba, a khilagayi központi tábor mellett egy előretolt bázis is létrejött Puze-i Shannál. 2010 tavaszán a Bundeswehr itt hozta létre saját bázisát (OP North) azzal a céllal, hogy Taohid-műveletekben részt vevő német erőknek legyen egy állandó bázisa Baghlanban.¹⁴
4. *Forward Operatin Base (FOB) Hashim Khan.* Ez bázis 2010 nyarán jött létre másik két FOB-val együtt, amikor az afgán erők és az ISAF a Taohid I., II. és III. műveletek keretében (2010. márciustól augusztusig) igyekeztek megtisztítani a Pluto útvonal egy részét. A főútról lekanyarodó és a Baghlan folyón átívelő három híd mellé egy-egy FOB-ot telepítettek, amelyeket a választások idején az ANA 209/2/3-as kandakja működtetett.
5. *Observation Point (OP) West.* Ez a PRT tábor melletti hegy választja el Pul-i Khumrit és Dand-e Ghorit egymástól. A hegy tövében egy cementgyár található, amely a helyből kinyert alapanyaggal működik. A megfigyelőpont tetején, amelyről jó kilátás nyílik Dand-e Ghorira és az Uranus útra, állandó biztonsági jelenlét van. Itt működött a két D-30-as tarack, és egy teherautóra szerelt ZU-23-2 ikercsövű légvédelmi gépágyú.
6. *Kotubi-híd.* A kotub falu közelében található híd biztosítja az egyetlen olyan szárazföldi összeköttetés Dand-e Shahabuddin és főutak között, amelyen a nagyobb, súlyosabb harcjárművek is könnyűszerrel átkelhetnek a területen fekvő mintegy 2–4 méter széles csatornán. A híd kulcsszerepet játszott a

¹⁴ Németország katonai erőivel Balkh, Kunduz, Takhar és Badakshan tartományban van jelen.

- harcok során, így itt voltak a legintenzívebbek az összecsapások. A híd mintegy 2 kilométerre fekszik Shahabuddin falutól.
7. *Camp Khilagay*. A tartományi fővárostól kb. 20 kilométerre, délre fekvő bázis elsődlegesen az afgán hadsereg 3. kandakjának és az őket mentoráló magyar-amerikai OMLT-nek az állandó bázisa. Az elmúlt két év során a tartományba érkezett új erők egy része is ide települt. A táborban a választások idejére települt egy német századerejű gyorsreagálású erő (QRF) is. A tábor egyik lezárt sarkában működik az amerikai különleges erők egyik alegysége, valamint a PMT is itt állomásozik.
 8. *Camp Pannónia*. A tábor a 2010-es évben már nem csak a PRT bázisa volt, hanem egyfajta előretolt logisztikai bázis is. Bár a harcokban a PRT nem vett részt, a helipad és az amerikai előretolt sebészeti csoport (Forward Surgical Team – FST)¹⁵ jelenlétének köszönhetően fontos támogató szerepet játszott a harcok idején.
 9. *Observation Post APU*. TF MeS részét képező alegység a Plútó út mentén fekvő bázisra aknavetőkkal és rádiófelderítő eszközökkel települt. Tűztámogatásuk jelentős szerepet kapott a shahabuddini csata idején.

3. térkép. A Shahbuddini háromszög és a környező katonai támaszpontok
(Forrás: Afghanistan Information Management Service (www.aims.org.af),
http://www.aims.org.af/maps/district/baghlani/puli_khumri.jpg
Letöltés időpontja: 2012. 04. 12.)

15 Az előretolt sebészeti csoport 2010 nyarán érkezett a bázisra a tartományban megjelenő amerikai harcoló erőkkel együtt. A 10 fős egység a tábor kosárlabdapályáján felállított sátor-komplexumban jelentős sebészeti beavatkozásokra volt képes felszerelésének köszönhetően.

*Az ISAF és az afgán biztonsági erők elhelyezkedése
a 2010-es parlamenti választások idején Baghlanban*

Hasonlóan a 2009-ben tartott afgán elnök- és tartomány shura (tanács) választásokhoz, a Taliban 2010-ben is előre bejelentette, hogy megpróbálja majd megzavarni a választásokat. Ilyen előzmények után várható volt, hogy a helyi ellenállók – ezúttal már csak a tálibok – ismét megpróbálnak majd valamilyen módon támadást indítani a helyi biztonsági erők ellen és ellehetetleníteni választásokat.

A választásokat megelőző héten az ISAF és az afgán biztonsági erők elképzelése az volt, hogy a választások napján a két főútvonalat (Uranus és Pluto) és Baghlani Jadid várost próbálják az ellenőrzésük alatt tartani. A korábbi tapasztalatok alapján ezek tűntek a legvalószínűbb célpontnak, illetve várható volt a közlekedés megzavarása a két főúton.

A választások biztosítása alapvetően az afgán rendőrség és hadsereg feladata volt. Az ISAF eleve úgy tervezte, hogy jelenlétét minimálisra csökkenti a választások idején az egész országban, így Baghlanban is. Ezzel egyrészt jelezni kívánta, hogy a választás teljesen afgán ügy, másrészt, hogy elkerülje a fölösleges konfliktusokat, és még véletlenül se tűnjön úgy, hogy befolyásolni szeretné a választásokat.

A 2. kandak első és harmadik századának nagy része Baghlani Jadidban, a Baghlan folyó hídjait őrző COP-okra települt, a COP Hashim Khan és a COP Kuk Chenarba. A második század egyik fele Dahan-e Ghorri járásba ment a választások idejére, a másik fele az Uranus mentén található Bagh-e Shamal település iskolájában rendezkedett be. A kandak törzsszázada és nehézfegyver-százada alegységekre bontva települt a tartomány különböző pontjain. Baghlan távoli, keleti részein semmilyen katonai jelenlét nem volt.

A zászlóalj erőinek ilyen mértékű szétforgácsolása az ANA 209-es hadtest parancsnokának és 3. dandár parancsnokának döntése utasítása alapján történt. Az OMLT három század mentorcsoportja nem tartott mindenhova a kivonuló afgán kandak egységeivel, hanem a Baghlan tartomány központi területein maradtak.¹⁶

Az OMLT a 1. és 3. század (amerikai) mentorcsoportjai OP Northra vonultak ki, hogy igény esetén támogatást tudjanak nyújtani a Baghlan folyó hídjait őrző, általuk mentorált afgán századoknak. A magyar katonákból álló 2. mentorcsoport feladata a COP Bag-e Shamalnál levő félszázadnyi afgán erő és a PRT tábora felett elhelyezkedő OP Westen települt másik kandak katonáinak támogatása volt. A szintén Rédei Róbert alezredes, OMLT parancsnok által vezetett, a törzsszázadot támogató mentorcsoport, a Pul-i Khumriban működő Tartományi Műveleti Koordinációs Központban (Operational Coordination Center, Provincial – OCC-P)¹⁷ állomásozott.

¹⁶ Rédei: i. m.

¹⁷ A tartományi műveleti koordinációs központokat (Operational Coordination Center, Provincial – OCC-P) azzal a céllal hozták létre, hogy intézményesítsék az adott tartományban aktív biztonságáért felelős szervezetek közötti információcserét. Alaphelyzetben a rendőrség, az afgán hadsereg, a PRT, és a NDS (titkosszolgálat), a tartományi kormányzó és az UNAMA képviselője vesz részt az OCCP ülésen. Választások vagy más fontos események idején az OCC-P koordinációs vagy vezetés-irányítási központként is működik.

A nehézfegyver-század magyar mentorai a törzsszázad mentorcsoporthoz és a 2. mentorcsoporthoz voltak beosztva.

Az afgán és a nemzetközi erőknek külön feladatot jelentett a Shahabuddin faluba telepített milícia támogatása. Az alig egy hónappal korábban megszervezett egységhez a munkamegosztás keretében a 209/2/3-as kandak, az amerikai Police Mentoring Team és a TF Kunduz egységei napi váltásban mentek ki.

A PRT részére 2010 szeptemberében utasítás érkezett az északi regionális parancsnokságról, hogy jelöljön ki külön egy reintegrációs tisztet, akinek feladata rendszeres kapcsolattartás és a biometrikus adatok felvétele lesz a csoport tagjairól. Az adatgyűjtés az ISAF *Full Moon* műveletének a részét képezte, amely a közelgő választásokra próbált hírszerzési, felderítési információkat gyűjteni, ezért is tartott 2010. augusztus 11-től szeptember 16-ig.

Az alapvetően önvédelmi célokra létrejött milícia a választásokat megelőzően közös járőrözésekbe kezdett az amerikai különleges erőkkel. Az egyik ilyen éjszakai akció során a milícia tagjai a különleges erők védelme alatt betörték egy házba, ahol állításuk szerint három tálibot fogtak el. Az esetkor meghalt egy tízéves kislány is, ami jelentős felháborodást váltott ki a lakosságban, mivel a lakosság a tálib előtti idők önkényeskedő milíciáinak visszatérésétől kezdett tartani.¹⁸

A tálib erők felépítése és célja a shahabuddini csata idején

A 2010-es év az aktív ellenállás szempontjából sorsfordító év volt Baghlanban. A megelőző években a Hizb-i Islami Gulbuddin frakciója és a tálibok fokozatosan építették újra tevékenységüket. 2009-re pedig a pastunok lakta járásokban képesek voltak területüket teljes mértékben az ellenőrzésük alá vonni. Baghlani Jadid járás egyes területeire, vagy Dand-e Ghor körzetbe sem az ISAF-nek, sem az afgán biztonsági erőknek nem volt bejárásuk. Ebben az időszakban Baghlan Jadid járásában nem voltak világosan elhatárolva még a befolyási zónák a két szervezet között, ami alkalmanként konfliktushoz vezetett az adószedés kapcsán.

Talán az ellenzéki csoportok túlzott megerősödése vezetett oda, hogy 2009 végén leszámolás-jellegű konfliktus alakult ki a HIG és a Talibán között. Ennek eredményeképpen 2009 decemberére a tálibok Baghlan Jadidban kiszorították a Mangaltól északra fekvő területekről a riválisait.

A HIG-csoportok talán bosszúból, talán hogy kompenzálják az elvesztett erőforrásokat, 2010 elején bevonultak az addig tálib kézben levő Dand-e Ghoriba. Jelentős ellenállással nem találkoztak, a terület katonai parancsnoka – egyben Baghlan tartomány feltételezett katonai „árnyékparancsnoka”¹⁹ – Junusz molla ebben az időben még „szokásos” téli pihenését töltötte Pakisztánban. Ugyanerre az időre esett, hogy

18 Joshua Partlow: U.S. initiative to arm Afghan villagers carries some risk. The Washington Post, 2011. február 6.

<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/06/AR2011020602496.html?sid=ST2011020700637>

19 The Insurgents of the Afgan North. AAN Thematic Report, 4/2011. A két szerző állítását a magyar katonai források is megerősítették.

Pakisztánban a titkosszolgálat elfogta Baghlan tálib árnyékkormányzóját, Mir Mohamed mollát.²⁰

Junusz molla 2010 februárjában érkezett haza, és azonnal megkezdte az ellentámadás megszervezését, amelyhez a szomszédos tartományokból, Kunduzból (Chahar Dara járás) és Takharból (Ishkamis) is érkeztek tálib támogató erők.²¹ A harcok 2010. március 6-án robbantak ki. A HIG-erők még aznap visszaszorultak a Dand-e Ghorival szomszédos saját területükre, Dand-e Shahabuddinba. A status quo elvileg ekkor helyreállt, de Junusz molla erői másnap tovább folytatták az előrenyomulást és végül Kukchenar településnél meglepetésszerű támadást intéztek a HIG ellen. Utóbbiak olyan súlyos veszteségeket szenvedtek, hogy nem maradt más választásuk, mint bemenekülni Baghlani Jadid városba és megadni magukat a kormánynak.²² Becslések szerint mintegy 60–70-en haltak meg (többségük a HIG fegyverese volt), és 68-an adták meg magukat (számuk később tovább nőtt).

A Hizb-i Iszlami átálló csoportjait a Pul-i Khumriban és Baghlani Jadidban szállásolták el. Előbbiben a Dand-e Shahabuddinból elmenekülteket helyezték el, akik 2010 nyarán bekerülhetnek az Afghan Peace and Reintegration Programba (APRP).²³ Ezeket a HIG fegyvereseket 2010 augusztusában kezdte el támogatni a tartományban érkezett amerikai különleges műveleti egység (OD-A), és visszatelepítették őket Shahabuddin faluba.²⁴ A 30 fős milícia – a többiek még Pul-i Khumriban maradtak – számára amerikai pénzből egy HESCO bástyából kialakított, egyszerű, négyszögletű tábor (combat outpost – COP) építettek fel, és mindenkit elláttak egy AK–47-es fegyverrel is.²⁵

Antonio Giustozzi és a Christoph Reuter *The Insurgent of the Afghan North* című, a 2010. októberi állapotokat rögzítő tanulmányuk szerint 2010 nyara óta Ruhollah molla volt a tartományi árnyékkormányzó, a már említett Junusz molla pedig a katonai parancsnok. Baghlan Jadidban vagy fél tucat jelentősebb tálib vezetőt említenek, akik közül Akhtar molla (és apósa Boor molla) játszott fontos szerepet a shahabuddini csata kapcsán. Dand-e Ghoriban – Junusz molla mellett – az Ahmadzai törzsből származó Lal Mohammed maulavi számít még fontos parancsnoknak.²⁶

20 Two Leaders Of Taliban Are Arrested In Pakistan, New York Times, 2010. február 19.

<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9A00EEDC113EF93AA25751C0A9669D8B63>

21 A kunduzi tálibok szerepét említi Giustozzi és Reuter is.

22 Giustozzi és Reuter az adózás kérdése mellett érvként felhossa, hogy a tálibok azt gyanították, hogy a Hizb-i Islami erők le akarnak paktálni a Karzai kormányzattal, illetve annak helyi képviselőjével Mohammad Ahmad Barazkzai tartományi kormányzóval (maga is Hizb-i Islami tagja). Antonio Giustozzi and Christoph Reuter: *The Insurgents of the Afgan North*. AAN Thematic Report, 4/2011. 42. o. Lásd még: Thomas Ruttig: *Another Militia Creation Gone Wrong*. Afghanistan Analyst Network, 2010. október 18. <http://aan-afghanistan.com/index.asp?id=1234>

23 Az Afghan Peace and Reintegration Program (APRP) afgán viszonylatban is egy épp kezdődő fázisban levő program volt. A program rendkívül bonyolult, bürokratikus, öt fázisból áll, és a lényege, hogy bárki, aki volt ellenállóként megtagadja az erőszakot, három hónapnyi fizetést és képzési programokat kap, hogy visszailleszkedhessen a civil életbe.

24 Ruttig: i. m.

25 A rendelkezésre álló működőképes fegyverek limitált száma miatt volt 30 fős az első milícia.

26 Antonio Giustozzi and Christoph Reuter: „*The Insurgents of the Afgan North*”. AAN Thematic Report, 4/2011. 44. o.

2010 nyarán a Talibánnak két központja volt Baghlanban. Az egyik az ún. Kandahári övben, a hasonló nevű falvakban, illetve Dand-e Ghori körzetben, Jownaw településen. Előbbi településekről a Kunduzba vezető főút forgalmának zavarását lehetett irányítani, de veszély esetén észak-nyugati irányba biztosított volt a menekülési útvonal a hegyeken át Kunduzba. Dand-e Ghori körzetből az Uranus szinte teljes egésze zavarható volt, viszont a főútról Jownaw kellően távol feküdt. Megközelíteni csak nehezen járható utakon, és jól védhető területeket keresztezve lehetett. A tálib ellenállás létszámát Giustozzi és Reuter 700–900 főre tette 2010-ben. Ebből becslésük szerint 300 fő az Andarab völgyben és környékén volt található, a másik 400–600 fő pedig a pastunok lakta sávban Dahane-e Ghoriban, Pul-i Khumri és Baghlani Jadidban járásokban.²⁷

A baghlani tálibok egyik célja teljes mértékben illeszkedett az Omar molla által az egész országra bejelentett a stratégiába: a választások lehetőség szerinti megzavarása. A helyi ellenállók másik célja a COP Shahabuddin megsemmisítése volt, amelyet valószínűleg úgy értékelték (helyesen), mint a befolyási övezetük közepén az ellenség által létrehozott kormányzati jelenlét bázisát. Tudták, hogy a helyszínen levő milíciát mind az afgán erők, mind az ISAF támogatják, és hogy a megelőző hónaptól kezdve a HIG volt fegyveresei szorosan együttműködtek az amerikai különleges erőkkel. A tálibok tisztában voltak a tartományban elhelyezkedő fegyveres erők helyével, méretével és harcértékével. Így Junusz mollának elsősorban arra kellett választ találnia, hogy milyen lépések sorozatával ossza meg, illetve kösse le az ellenséget, ahhoz, hogy képes legyen elég időt nyerni COP Shahabuddin bevételére.

A tálibok akcióba lendülnek

A választások előtt pár nappal már koalíciós erők számára is kezdett világossá válni, hogy a tálibok fő célpontja a Shahabuddinban működő milícia lehet. 2010. szeptember nyolcadikán reggel három milicista Shahabuddinból Pul-i Khumriba indult taxival. Nem sokkal a kotubi híd előtt egy idegenre lettek figyelmesek (más források szerint helybeli volt), aki az út mentén várakozott (guggolt). A milicisták megállították az autót és odamentek a férfihoz, hogy kérdőre vonják. Az egyetlen túlélő, a taxisofőr elmondása szerint, mikor körbevették az idegent, a férfi felrobbantotta magát.

2010. szeptember 16-án afgán rendőrök és az őket mentoráló amerikai mentorcsoport több alkalommal is tűzharcba keveredett a Shahabuddin-háromszög déli részén, a kotubi híd környékén. Délután 17.30 magasságában az ellenállók sikeresen felrobbantották a Kotub falunál található hidat, ezzel elvágták Dand-e Shahabuddint és a shahabuddini COP-ot a főúttól. Ezzel egy időben a part túloldalán rekedt kétszakasznyi amerikai katona és az afgán rendőri erők jelentős támadást kaptak. Több amerikai harcjármű IED-ra hajtott és működésképtelenné vált. A szövetséges erők légi támogatást kértek és segítséget a sérült járművek kimentéséhez.

²⁷ uo.

A kotubi hídnál és a folyó mentén kibontakozott harcokkal párhuzamosan a tartomány északi részén újabb frontot nyitottak a tálibok. A Pluto úton levő rendőrségi ellenőrző pontokat egymás után érték a támadások, amelyek északról indultak. Akhtar molla mintegy 30 fősre becsült erővel folyamatosan űzte, szorította vissza a rendőri erőket, akik az ellenőrző pontokat feladva a főúton vonultak vissza a Puze-i Eshannál fekvő német tábor (OP North) felé. A német erők nem tudtak elindulni, hogy megerősítsék ezeket a rendőri erőket, mert a kotubi hídnál megrekedt afgán és amerikai erők megsegítése és a sérült járművek mentése elsőbbséget élvezett.

Az OP Northon készülségben levő TF Kunduz egyik százada, kiegészülve az amerikai mentorszázad tartalék erőivel, kb. fél óra alatt ért le a kotubi hídhoz. Eközben a környéken tartózkodó amerikai különleges műveleti erők katonái is csatlakoztak a tűzharcba keveredett kétszakasznyi amerikai katonához.

A segítség megérkezése nagyrészt egybe esett az este beálltával. A folyó túlsópartján a tálibok körbeverték és elkezdték támadni a COP Shahabuddint is. A milicisták azonban sikerrel kitartottak, így éjszakára csak annyi változott a reggeli állapothoz képest, hogy a kotubi híd megsemmisült, az azt követő harcokban pedig megsérült két amerikai katona.

A közelben levő erők közül a Bag-e Shamalnál berendezkedett ANA-század is tűzharcba került este hét óra felé, de ez a tűzharc csak mintegy fél órán át tartott. A szövetséges erők az éjszakát a felrobbantott híd és a közeli főút közötti területen töltötték.

A választások napjának történései

A reggelnek azzal az elképzeléssel vágtak neki az afgán és ISAF erők, hogy a Pluto úton levő ellenőrzőpontokat továbbra is az ellenség kezén hagyják, a fő erőkiejtés pedig a kotubi hídnál lesz, ahol megpróbálják helyreállítani a szárazföldi kapcsolatot COP Shahabuddin és a főútvonal között. A harcokat azonban az ellenfél indította 7.33-kor, amikor tálib csoportok elkezdtek támadni az amerikai és afgán erőket a felrobbantott híd környékén. Az ellenfél részéről valószínűleg az lehetett az elképzelés, hogy a tartsák pozíciójukat a hídfőnél, megakadályozva ezzel a szövetséges és az afgán erők átkelését, és Shahabuddin falu, illetve a COP felmentését. A hídnál folyó harcokkal párhuzamosan a tálibok másik csoportja a reggel beköszöntével tovább folytatta a milicisták bázisának ostromát. Az ellenállók szokásos fegyverzetük mellett aknavetővel is rendelkeztek.

A délelőtt folyamán harci helikopterekről és F-15-ös repülőgépekről folyamatosan érkezett a közvetlen légi támogatás. Az amerikai gépek két bombát dobtak ellenséges célokra. A tálibok aknavetőit az OP Westen található ANA-tüzérség próbálta elhallgattatni. A harcok során egy amerikai katona megsebesült, egy afgán katona pedig meghalt.²⁸

28 IDC Weekly Security Narrative: Week of 13 SEP -19 SEP 2010. ISAF, 4. o.
<http://info.publicintelligence.net/IDC-SIGACTS-Sept13-19-2010.pdf>,

A COP Shahabuddin elfoglalása során történt eseményeknek több verziója is fennmaradt, amelyek részben átfedik egymást. Annyi bizonyos, hogy 10.30 körül elkezdett égni a bázis, majd 11 órára elesett. A védők létszáma ekkora már csak 8–10 főre fogyatkozott. Ehhez hozzájárult az is, hogy az előző nap az egyik parancsnok, Nur ul-Haq az este folyamán elhagyta a bázist, hogy utánpótlást hozzon az afgán rendőröktől és másnap már nem tért vissza.²⁹

A COP kigyulladását követően a megmaradt fegyveresek a környező házakba húzódtak vissza. 11.30 körül megpróbált leszállni a faluban egy amerikai katonai helikopter, hogy kihozza az életben maradtakat. A kísérlet kudarcba fulladt, mert a gépre kézifegyverekből tüzet nyitottak.³⁰

Sher unokaöccsének visszaemlékezése szerint a harcok idején a parancsnok 10 társával a COP-on, másik 20 fegyveres pedig két közeli házban tartózkodott. Miután a tálibok körbevétték az épületet, felszólították Shert, hogy adja meg magát, amit az visszautasított. A kialakuló harcban végül Sher és fegyveresei kénytelenek voltak elhagyni a COP-ot és visszavonulni egy közeli épületbe. Ekkor amerikai repülőgépek két bombát dobtak a tálibok állására, a harmadik azonban a parancsnok által birtokolt épületre esett megölve ezzel a vezetőt és két társát.³¹

Egy másik, ezt a történetet részben kiegészítő verzió szerint Sher parancsnok azt az utasítást kapta rádión az amerikai erőktől, hogy annak a háznak a tetejére, amelybe behúzódtak, terítsen egy pokrócot, hogy a segítségére küldött légi támogatás meg tudja különböztetni a környezetétől.³² Halálával a maradék ellenállás is megszűnt, a támadásnak 11 milicista esett áldozatul a többiek elmenekültek vagy szétszéledtek.

A COP felszámolásával a tálibok elérték a céljukat, ám a szövetséges és az afgán erőknek továbbra sem sikerült átkelni azon a csatornán, amelyen korábban a kotubi híd ívelt át. A sikertelenséget látva végül is a Bundeswehr elindított egy hídvetőt OP Northról. A hidat kb. délután négy órára sikerült lefektetni az utászoknak a megsemmisített kőhíd helyére. Ezután indulhatott meg az ellentámadás, amiben részt vettek az afgán rendőrök és katonák, valamint német és amerikai erők. Az előrenyomulással szemben a kitartottak.³³ Az ellenállás olyan sikeres és kitartó volt, hogy az este bekövetkeztéig az afgán és nyugati erők a hídfőt nem tudták kiszélesíteni. Ezért befejezték a támadást, beásták magukat és a COP visszafoglalását a következő napra halasztották.

A harcokban két amerikai katona sérült meg, akiket a magyar tartományi újjáépítési csoport táborában települt amerikai sebészeti csoport látott el.³⁴

29 Az este folyamán sikerrel eljutott a rendőrségre, majd visszaindult, ám a sötétség és a bizonytalanság miatt visszafordult. Más verzió szerint egyszerűen nem akart visszamenni, mert tartott a másnapi fejleményektől.

30 uo. 4. o.

31 Afghan Militants See Peril in Swithing Sides. The Wall Street Journal, 2010. október 29. http://online.wsj.com/article/SB10001424052702304741404575564122614380334.html?mod=WSJ_World_LEFTSecondNews

32 Ulrike Demmer: Under Fire in Afghanistan's Baghlan Province. Der Spiegel, 2010. október 13.

33 uo.

34 IDC Weekly Security Narrative: Week of 13 SEP -19 SEP 2010, ISAF <http://info.publicintellgence.net/IDC-SIGACTS-Sept13-19-2010.pdf>

A választások reggelén az ideiglenes hídnál kialakított hídfő ellen az ellenállók szinte percre pontosan akkor nyitottak tüzet, mint ahogy az előző napon kezdték a támadást. Ezúttal is kézfegyverekkel és RPG-vel lőtték a beásott amerikai, német, magyar és afgán erőket.

1. kép. Egy ZU–23-as légvédelmi gépágyú és egy D–30-as tarack az OP Westen (A szerző saját archívumából)

A koalíciós erők szándéka az volt, hogy erőiket kétfelé osztva az egyik csoport megindul Shahabuddin felé, a másik tovább tartja a hídfőt. Miután a Kotubtól délre fekvő Aka Khel faluból jelentős tüzet kaptak, az amerikai légierő két bombát dobott a célpontra.³⁵ Az ellenséges aknatüzet az OP APU-n levő aknavető és az OP Westen található ANA két tarackja próbálta elhallgattatni.

Az amerikai és afgán erők 12.00-kor érték el a shahbuddini COP-ot. Addigra a felkelők megkezdték a visszavonulást az Uranus út és a mögötte fekvő Dand-e Ghor felé. Az afgán rendőri erők hamarosan átvették a nagyrészt megsemmisült COP őrzését, összeszedték a közelben talált milicisták hulláit és megkezdődött a terület IED-mentesítése. A 18-ai harcokban egy afgán katona halt meg.

A Shahabuddin környéki harcok érdemben nem zavarták meg a választások lefolytatását. Az események elcsitulásával úgy tűnt, sikerült megtörni a tálibok kezdeményezőképességét, az ISAF és az afgán biztonsági erők ismét urai a biztonsági helyzetnek, a fő közlekedési útvonalak járhatóak maradtak.

Koradélután azonban ismét romlani kezdett a biztonsági helyzet. Már napközben is többször kaptak szórványos aknatüzet az OP West-en található afgán tüzérségi állások, az Uranus úton pedig jelentősen megnövekedett a „forgalom”: a Shahabuddin faluból és környékéről visszaszivárgó ellenséges erők a főtutat keresztezve tértek vissza az út másik oldalán található Dand-e Ghoriba.

³⁵ uo.

A választásokat megelőzően az Uranus és a Pluto úton több rendőrségi ellenőrző áteresztő pontot állítottak fel, amelyeket az Uranus esetében kiegészített a Bag-e Shamal falu iskolájánál berendezett ideiglenes támpont. Ezen a COP-on a 3/2/209-es kandak 2. századának az egyik szakasza települt a választások idején, míg egy másik szakasz az OP Westen helyezkedett el. A 2. századnak magyar mentorai voltak, akik szeptember 18. előtt felváltva látogatták a két szakaszt. A választások napján 11 fős mentorcsoport és mintegy 40 afgán katona tartózkodott az iskolában. A trapéz alakú, kb. két méter magas fallal körülvett telek hosszabbik oldala a főúttal párhuzamosan halad, a telek hátsó része szántóföldre néz. A telek két oldalánál, a főút szélén egy-egy épület helyezkedett el, amelyek közül az egyik üresen állt, a másikat a rendőrség egyik egysége őrizte.

Szeptember 18-án koradélután, nem sokkal azt követően, hogy Shahabuddinnál ültek a harcok, tálib fegyveresek támadni kezdték az Uranuson levő rendőrségi ellenőrző pontokat. Az ANP egységei jelentősebb ellenállás nélkül adták fel pozícióikat, és elkezdtek visszavonulni az ANA/OMLT COP felé. Gyakorlatilag ugyanaz a folyamat játszódott le, ami szeptember 16-án a Pluton. Délután négy óra felé már az összes ellenőrzőponton elhagyták a rendőrök, és mindenki a bag-e shamali iskolánál kialakított bázison keresett menedéket.

A magyar és az afgán katonai erők – arra számítva, hogy hamarosan az épületet is támadás éri – igyekeztek megszervezni a biztosítást az iskola körül. Jelentősebb felmentő erőre nem számíthattak: a német erőket továbbra is lekötötte a Pluton kialakult helyzet, illetve a kotubi hídnál telepített műszaki híd őrzése; az amerikai erők Dand-e Shahabuddinban voltak, és a harcok okozta károk helyreállításával, valamint a terület biztosításával voltak elfoglalva. A magyar PRT és az afgán kandak parancsnoki mentorcsoportja a közelben volt, de szerény erőt képviselt.

Az ANA/OMLT erőknél a kézfegyverek mellett főszeretpet játszottak az OMLT három Humvee típusú terepjárója tornyaiban elhelyezett DShK-nehézgéppuskák, az ANA és a rendőrség egy-egy aknavetője, és a rendőrök PKM- és DShk-géppuskái. Az iskola épülete elleni támadás 16.30-kor megkezdődött. A tálibok gyakorlatilag minden irányból körbezárták az iskolát, és kézfegyverekkel, géppuskákkal, RPG-vel támadták a bent levőket.³⁶

A védekezők számára nagy segítséget jelentett az OP West-en levő két D-30-as tarack és az OP APU-n levő német aknavető k tűztámogatása, amelyek sikeresen lőtték az iskola körül gyülekező tálib csoportokat. Madarász Gábor százados így írt erről: „... A magyar csapat tűztámogató mentora ekkor, az ilyen esetekben bevált vészhelyzeti közvetlen légi támogatást (ECAS) igényelte... Azonban a kért légi támogatást nem kapták meg. Az ellenséges lázadó erőknek alakult ki helyi szinten erőfölénye. A tűztámogató mentor a helyzetet felismerve, az egyik hegytetőn tüzelőállásban levő afgán 122-es D-30-as tarackos tűzalegységgel vette fel az összeköttetést és szervezte meg a tűzrendszert.”³⁷

36 Az események színes leírását adta Szlankó Bálint Isten után a magyarok - riport a magyarok által felügyelt Baglanból című riportja: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20101021-afganisztani-helyszini-riport-baglan.html>

37 Madarász Gábor: A tűzvédelmi támogatás aktuális kérdései a manővererők tűztámogató elemei és azok pusztítóképesége tükrében. Honvédségi Szemle, 65. évf. 3. szám (2011. május). 41–46. o., 45. o. http://ekonyvtar.zrinyimedia.hu/container/files/attachments/26260/honvedsegi_szemle_2011_majus.pdf

4. kép. COP Pauli, előtérben az új kőhíddal, jobbra hátul a korábbi híd helyén álló ideiglenes német deszant híd (A szerző saját archívumából)

Az új COP-ok létesítése Shahabuddinban már a 2010 szeptemberében elindított Afghan Local Police (ALP) program keretében történt. Az ALP lényege elvileg az volt, hogy falvanként legfeljebb 30 fős milíciák jöjjenek létre védelmi céllal. Az új egységek jelenleg a rendőrség és a Belügyminisztérium felügyelete alá tartoznak. Az országosan megcélzott létszám kezdetben 10 000 fő volt.

Járásonként csak az engedélyezett létszámig lehet feltölteni az ALP egységeket. A helyszíni kihívások azonban az elveket hamar a gyakorlathoz igazították. Afganisztánban a program egyik első bevezetésére Dand-e Shahabuddinban került sor, ahol a korábbi milicistákat az amerikai különleges erők nyomására áttemelték a korábbi reintegrációs programból. Pul-i Khumri járásra (ennek része Dand-e Shahabuddin és Dand-e Ghor) 300 főt hagytak jóvá a hatóságok, ebből 110 főt tett ki a négy COP-on állomásozó, ALP-nek átnevezett egységek.

A helyi faluvédelmi erők megszervezésével párhuzamosan 2010 októbertől Operation Jadid néven újabb közös afgán–ISAF művelet kezdődött, amelynek elsődleges célja az volt, hogy a Mazar-i Sharif felé tartó Uranus utat teljes mértékben ellenőrzése alá vonják a katonai erők. A shahabuddini csata során a tálibok az út túloldalán található Dand-e Ghoriból érkeztek. Ezt a vidéket biztosan tartották az ellenállók legalább 2009 óta, oda sem a magyar PRT, sem az afgán kormányzati erők nem tudtak bemenni. A Jadid műveletben – ennek megfelelően – először az Uranus mentén rendőrségi, katonai ellenőrzőpontok és a COP-ok kiépítése volt a cél, a második lépésben pedig Dand-e Ghor visszafoglalása.⁴¹

A 2010 októbere és 2011 januárja között tartó katonai műveteket az amerikai OD-A kezdte, amelynek katonái éjszakánként behatoltak a területre és rajtütéseket hajtottak végre a helyi tálib vezetők ellen.⁴² Egy ilyen támadás alkalmával egy, a

41 Rédei: i. m. 25. o.

42 Ez az amerikai különleges egység a Task Force North részként tevékenykedett RC (N) felelősségi területén. A TF North közvetlenül az ISAF különleges műveleti parancsnokságának (SOCCE) alárendeltségében tevékenykedett. Mindezt azért érdemes kiemelni, mert itt említett OD-A és a tanulmány elején, a Dand-e Shahabuddinban működő OD-A más irányítás alatt működött.

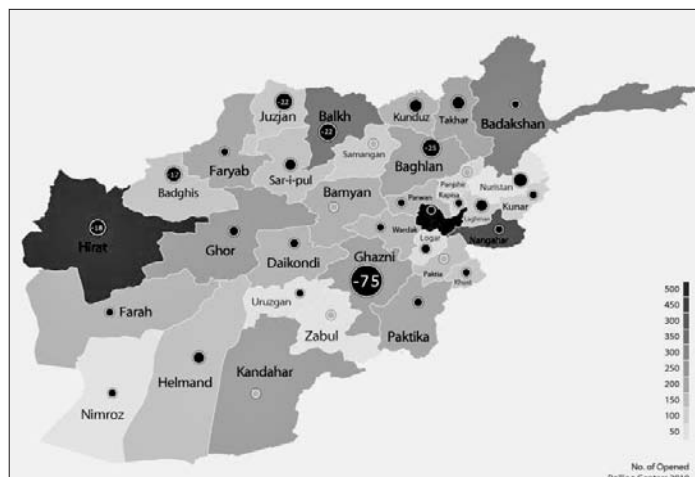
történéseket az ellenség nézőpontjából rögzítő újságíró beszámolója szerint az amerikaiak helikopterrel érkeztek váratlanul az éjszakai sötétében. Támadásukat Apache típusú harci helikopterek segítették.⁴³

A második lépcsőben a 209/2/3. kandak századai hatoltak be magyar és amerikai mentoraikkal együtt a térségbe, hogy felszámolják a tálibok ellenállását. Továbbá, hogy újabb COP-okat hozzanak létre Tapaqurgan és Jovnaw települések mellett. A művelet befejezését követően Dand-e Ghoriban is megkezdődött az ALP-milíciák megszervezése.

2011 nyarán – úgy tűnik – az ISAF és az afgán erők egyelőre célt értek: a térség biztonsága sokat javult; olyan helyeken járőröznek afgán rendőrök és katonák, ahova korábban évek óta nem mehettek be; a magyar PRT CIMIC-tevékenységének hasonlóan kitágult a működési területe. Az afgán ellenállók jelenléte is erősen csökkent. Ez nemcsak az általuk végrehajtott támadások számának csökkenésében figyelhető meg, hanem abban is, hogy tevékenységüket olyan területekre, járásokba helyezik át (Burka, Dushi), ahol korábban nem voltak jelen.

Konklúzió: bepillantás az ellenállás természetébe

A 2010-es parlamenti választások idejére Baghlan tartományban – előre várhatóan – a helyi ellenállók jelentősen növelték aktivitásukat. Mint az alábbi térkép is mutatja, egész Afganisztánban itt zárták be a második legtöbb szavazókört Ghazni tartomány után. Ez az adat nagyjából segít elhelyezni a tartományban tapasztalt választásnap érőszak mértékét. Érdekes azt is megfigyelni, hogy a békésebbnek tartott Észak-Afganisztánban három olyan tartomány is volt, ahol kiemelkedően erős volt a tálibok aktivitása, szemben olyan klasszikusan veszélyesnek tartott tartományokkal, mint Kandahár, Helmand, Zabul vagy Kunar.

4. térkép. A választások idején bezárt szavazókörzetek 2010-ben
(Forrás: <http://afghan2010.com/resource/polling-centers-ones-didn%E2%80%99t-open> Letöltés időpontja: 2012. 04. 12.)

Baghlan tartományban a Talibán célja nem csak a választások megzavarása volt, hanem a Dand-e Shagabuddinban telepített, a korábbi szövetségesek majd ellenségek által működtetett bázis megsemmisítése is. Bár a tálibok a területet hónapokkal korábban megtisztították riválisuktól, sőt, megsemmisítőnek tűnő vereséget mértek a HIG erőire, most mégis visszatértek az egykori közös ellenség, a kormány és az afgán hadsereg felügyelete alatt. Junusz molla a támadás sikere érdekében ismét jelentős erőket mozgósított az akcióra. Képes volt sikeresen koordinálni ezen kívül Pul-i Khumri és Baghlan Jadid járások különböző pontjain levő tálib erők tevékenységét annak érdekében, hogy az afgán biztonsági erők és az ISAF-erők mindenhol le legyenek kötve a választások napján. Így akarta a lehető legnagyobb mozgásteret biztosítani saját erőinek.

A Dand-e Shahabuddinban végrehajtott tálib műveletek különlegessége abban rejlik, hogy sem általában a gerrilla-hadviselésnek, sem a tálibok eszköztárának nem jellemzője a fix, megerősített, katonailag védett pontok frontális támadása, ostromolása. A korábbi években volt ilyenre példa kelet-afganisztáni amerikai, vagy helmandi brit bázisok esetében, ám ezek inkább a kivételt jelentették és minden esetben jellemző volt, hogy az ostromlott szövetséges bázisok jelentős távolságra települtek saját főerőiktől.⁴⁴

Ezzel szemben Baghlanban úgy került sor a COP Shahabuddin megostromlására, hogy a zászlóalj szintű erők bázisa 30–50 kilométerre volt a támadás helyszínétől. A tálibok sikerének talán legfőbb kulcsa a művelet során végrehajtott egyes lépések szekvenciálása volt. Szeptember 16-án a COP és koalíciós erők elleni kisebb támadásokkal előbb odacsalták az afgán/amerikai erőket a kotubi hídhoz, majd a hidat felrobbantva egyrészt megakadályozták az átkelést, másrészt folyamatos zavaró tűzzel lekötötték az erőket. A taktika része volt a híd környékének IED-kal való előkészítése, amely révén lecsökkent a koalíciós erők mobilitása, több jármű is mozgásképtelenné vált. Kiváló és alapos helyismeretüknek köszönhetően másfél napon át képesek voltak feltartani egy náluk nagyobb számú, jobb haditechnikai felszereltséggel rendelkező koalíciós erőt. Azzal, hogy már szeptember 16-án lekötötték a tartományban működő leginkább agilis, agresszívebb és mobilis ellenséges erőket (azaz az amerikai rendőr mentorcsoportot és a különleges műveleti csoportot), helyzeti előnybe kerültek, mert a Pluto és az Uranus út mentén megőrizhették a cselekvési szabadságukat. A gumikerekes M-ATV-ket használó PMT és a Ford Rangerekkel közlekedő afgán rendőri erő a főutakat használva bárhol megjelenhetett az Uranuson vagy a Pluton 20–30 perc alatt. Ehelyett beragadtak a kotubi hídnál és kénytelenek voltak beásni magukat.

43 The Taliban troop with an east London cab driver in its ranks. The Guardian, 2010. november 24. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/24/the-taliban-troop-london-jihadists>

44 A Helmandban történekről lásd: Anthony King: „Understanding the Helmand campaign: British military operations in Afghanistan. International Affairs, 2010. Vol. 86. No. 2. 315. o. Kelet-Afganisztán esetében elég csak emlékeztetni a Wanat-i bázisnál történt eseményekre. Wanat, Combat Action in Afghanistan, 2008. US Army Combat Studies Institute, 2010. <http://www.scribd.com/doc/46072942/Wanat-Final-Report>

Ezzel párhuzamosan a Pluto úton is megtámadták és felgöngyölítették a rendőrségi ellenőrző pontokat. A Puze-i Eshannál levő német erők hiába rendelkeztek három manőverszázaddal, ezt az erőt nem tudták érdemben kihasználni. A kotubi hídnál a műszaki mentésre és a híd helyreállítására vetették be először erőiket (a tartalék amerikai mentorcsoporttal kiegészülve), és ezzel párhuzamosan a Pluton történt események miatt a saját bázisuk védelmére is fel kellett készülni. Ez egyben azt is jelentette, hogy a koalíciós erők már szeptember 16-án elvesztették minden képességüket, amellyel még átvehették volna a kezdeményezést a hátralevő napokban. Az afgán biztonsági erők a választásokra készülve a tartományban elszórtan a választási helyek biztosításával volt elfoglalva. A PRT a nemzeti megkötések miatt pedig nem volt bevethető ilyen feladatokra. A tálibok teljes műveleti szabadságára és kezdeményező képességére jellemző, hogy a választások napján, miután céljukat teljesítve elfoglalták a COP Shahabuddint, még arra is maradt figyelmük, hogy – megismételve a 16-án történt eseményeket – felgöngyölítsék az Uranuson levő rendőri ellenőrző posztokat, és rövid időre megostromoljanak egy második COP-ot, a bag-e shamalnál levő ANA/OMLT bázist.

A szeptember 16–18-a közötti események az is bizonyították, hogy az ellenállás képes volt az egész tartományban szervezeten és összehangoltan működni három napon át. Ennek jele volt, hogy az eltérő pontokon szinte azonos időben indított műveleteket, illetve, hogy az egyébként nagy önállóságot élvező, de kis létszámú erőt mozgató tálib parancsnokok együttműködtek. Dand-e Shahabuddinban amíg az egyik csoport lekötötte a kotubi hídnál a koalíciós erőket, addig a másik csoport megostromolta a milicisták bázisát. Bár egy katonai szervezetnél egy ilyen jellegű együttműködés teljesen normálisnak tűnik, az afganisztáni ellenállás viszonyai között (ahol a parancsnokok egyszerre riválisai és szövetségesei egymásnak) korántsem magától értetődő.

Szintén az események különlegességét jelentette, hogy – szembe menve a hagyományos afgán/gerillaharcmodorral – az ellenállók a koalíciós erőfölény megjelenését követően sem adták fel tervüket, hanem megtartották pozícióikat a számbeli és haditechnikai fölény ellenére is, egészen addig, amíg a főerő el nem érte célját a COP elfoglalásával. Bár nincsenek pontos adatok az ellenállók létszámáról, elfogadva a kutatás során kapott becslést, száz főnél nem lehetett több a shahabuddini csapatban részt vevő tálib erők száma. A Pluton levő ellenőrző pontok támadását mintegy 30 tálib hajtotta végre, a shahabuddini COP-ot legalább 20–30 fő ostromolhatta, a kotubi híd környezetében nem lehetett több 30–40 tálibnál (3 csoportban).⁴⁵

A koalíciós erők létszáma jóval nagyobb volt. A kotubi hídnál az amerikai, német és afgán erők létszáma 100–120 fő körül lehetett, Puze-i Eshannál másik két század német erő állt rendelkezésre, ismeretlen számú rendőrrel kiegészülve. Ha figyelembe vesszük, hogy emellett még a haditechnikai eszközök színvonalában (gondolva itt

45 A Wall Street Journal már idézett cikkében a támadók létszámát 60 főre becsülték. Afghan Militants See Peril in Swithing Sides. The Wall Street Journal, 2010. október 29.

a felderítési képességekre, a tüzérségre és a légierőre is) milyen jelentős különbségek voltak, jelentős teljesítménynek tűnik a tálibok által elért eredmény.

A shahabuddini csata három napja – emellett – számos empirikus bizonyítékot is kínál olyan jellegzetességekre, amelyeket az afgán társadalom vagy a jellegzetes afgán hadviselés elemeként fogalmazott meg a szakirodalom. Az egyik ilyen jellegzetesség az afgán társadalomban meglevő belső kohézió, szolidaritás hiánya. Az összetartozás érzésének hiányát a nemzetfejlődés hiányával és a szubnemzeti identitásformák (törzsi, kláni, regionális) továbbélésével is magyarázzák, ám a több évtizede tartó háborúskodás is a bizalom csökkenéséhez, a társadalmi hálózatok feltöredezéséhez vezetett (ahogy minden más háborúskodást elsenvedett országban is). Ott ugyanis, ahol az élet értelme a túlélés biztosítására egyszerűsödik, az önérdék, a legszűkebb magánérdék (nagycsalád, klán) minden másnál fontosabb lesz.

Tágabb értelemben ugyanez vezet a korrupcióhoz (senki sem tervez hosszú távra, a befolyását, hatalmát azonnal pénzre akarja váltani), és a nepotizmushoz is (csak a saját szűkebb ismeretségében, környezetében bízik, azaz hatalom birtokában azonnal a saját híveivel próbálja magát körülvenni). (Ez a bizalmatlanság még a szovjet megszállás időszakában megmutatkozott, amikor az egyes mudzsahed csoportok gyakran egymás ellen is harcoltak és esetenként az afgán kormány és a szovjet erők manipulációinak áldozatává váltak...)

A shahabuddini háromszögben működő volt Hizb-i Islami csoportok megerősítik ezeket a tapasztalatokat. A bizalom legalacsonyabb szintje itt is a falu volt. A nagyobb települések: Shahabuddin, Gaji és Omarkhel vezetői egyszerre voltak egymás szövetségesei és riválisai. Sher, Babrak és Nur ul-Hakk – a visszaemlékezések szerint egymással is bizalmatlanok voltak –, nehezen fértek meg egymás mellett az elsőként létrejött Shahabuddini bázison.

Egy másik sajátos empirikus tapasztalat az afgán ellenállás méretének és szerkezetének jellegzetességeire vonatkozik. Általánosan elfogadott, hogy az afgán ellenállás legkisebb egységei 8–15 fősek, a legritkább esetben haladják meg a 20–30 főt. Ha a hírek százfős ellenálló erőről szólnak, ott már jó eséllyel jelentős összevonásról, több tálib parancsnok együttműködéséről kell, hogy szó legyen. A shahabuddini területen kialakult helyzet pontosan igazolta ezeket a nézeteket. A már említett három Hizb-i Islami vezető alá tartozó fegyveresek száma 20–30 fő volt. A 2010 tavaszán a reintegrációs feladatokban részt vevő magyar tisztek visszaemlékezései szerint a kormány oldalára átállt csoportok között a kezdetektől fogva érezhető volt a megosztottság és a konfliktusok.

Az afgán gerilla-hadviselésről meglevő ismereteinket erősíti meg az áldozatok alacsony száma is. A háromnapnyi harcérintkezések után a koalíciós oldalon amerikai és német részről a sebesültek száma nem haladta meg a fél tucatot (halott nem volt), az afgán biztonsági erőknél néhány halott és sebesült volt. A tálibok áldozatairól nincsenek információk, de – összhangban a máshol tapasztaltakkal – valószínűleg itt sem hagytak hátra halottakat és sebesülteket.

Az eddig felsorolt tapasztalatok között három ellentmondás van. És igazából talán ez világít rá a shahabuddini csata három napjának különlegességére. Említetem, hogy egy-egy ellenálló csoport kis létszámú, a tálibok még is nagy számban vet-

- Taliban, HIG infighting leads to split in Afghan insurgency in the North. LWJ, 2010. március 8.
http://www.longwarjournal.org/archives/2010/03/taliban_hig_infighti.php#ixzz1qVwt1MCL
- Thomas Ruttig: Another Militia Creation Gone Wrong. Afghanistan Analyst Network, 2010. október 18.
<http://aan-afghanistan.com/index.asp?id=1234>
- The Insurgency in Afghanistan's Heartland, International Crisis Group, Asia Report, No. 207. 2011. június 27.
- The Taliban troop with an east London cab driver in its ranks. The Guardian, 2010. november 24.
<http://www.guardian.co.uk/world/2010/nov/24/the-taliban-troop-london-jihadists>
- Two Leaders Of Taliban Are Arrested In Pakistan, New York Times, 2010. február 19.
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9A00EEDC113EF93AA25751C0A9669D8B63>
- Wagner Péter: A NATO jövője a lisszaboni csúcs után. MKI-Tanulmányok, Magyar Külügyi Intézet. 2010. december,
- Wagner Péter: Update - Támadások Baghlanban a választások napján. Biztonságpolitika és terrorizmus blog. 2010. augusztus 20.
<http://wagnerpeter.blogspot.com/2009/08/tamadasok-baghlanban-valasztasok-napjan.html>
- Wagner Péter: Helikopter hiány az afganisztáni nemzetközi műveletekben. Seregszemle, Vol. II. No. 1. (2010).
- Wanat, Combat Action in Afghanistan, 2008. US Army Combat Studies Institute, 2010.
<http://www.scribd.com/doc/46072942/Wanat-Final-Report>

Németh Gergely

A globális pénzügyi-gazdasági válság hatása az európai régió fegyverkezési volumenére és biztonságára

A tanulmány a globális pénzügyi-gazdasági válság hatását vizsgálja a tágabb értelemben vett európai régió országainak védelmi költségvetéseire. A vizsgálat kiterjed a pénzügyi-gazdasági válság okainak és következményeinek ismertetésére. Vizsgálja a világ védelmi célú kiadásainak dinamikáját és a válság implikációin keresztül igyekszik feltárni az egyes országok védelmi büdzséje változásának okait és lehetséges jövőbeli trendjét.

„Adjátok nekem mindazt a pénzt, melyet a háborúra költötök és én királyi pompába öltöztetek minden embert és iskolákat emelek a világ minden völgyében!” – így kiáltott fel az amerikai törvényhozásban Charles Sumner, a polgárháború veszteségeire és a háború költségeire utalva. Jóllehet, azóta majd’ másfél száz év telt el, de a védelmi kiadások¹ problémája napjainkban is uralja az angolszász országok közvéleményét.

A 21. század modern európai nemzetállamai körében általánosnak tekinthető az a trend, hogy egyre erősödik a központi költségvetés szerepvállalása az állami élet valamennyi területén. Ebben a helyzetben egyre élesedik a finanszírozási forrásokért vívott érdekkonfliktus a különböző szférák között. Miközben azonban a jóléti társadalom – meglehetősen költséges – vívmányai iránti igény egyre jobban növekszik, az államok pénzügyi mozgástere fokozatosan szűkül, köszönhetően a gazdasági világválság elsődleges és másodlagos hatásainak.

Az európai államok magas eladósodottságuk miatt egyre szigorúbb megszorításokra kényszerülnek, melyek egyik elsődleges áldozata, szinte mindenütt, a védelmi szféra. A védelmi kiadások indokolhatósága, visszaulva a fentebb tárgyalt dilemmára, meglehetősen nehéz. Biztonságpoltikai szempontból, a katonai biztonság

1 A gyakori szóismétlés elkerülése végett a „védelmi kiadások”, „védelmi költségvetés”, „katonai célú kiadások” kifejezéseket egységes értelemben alkalmazom, vagyis mindegyik fogalom a központi költségvetés meghatározott forrásainak felhasználását jelenti a védelmi képességek fenntartása és fokozása érdekében. A védelmi kiadásokat illető statisztikai adatokat egységesen a SIPRI kutatóintézet statisztikáira alapozom.

iránti igény a jóléti államokban hagyományosan hátrébb szorul a társadalmi és gazdasági biztonság iránti igényvel szemben és a politikai elitek egyre nehezebben képesek hitelesen megvédeni a védelmi szféra igényeit. Ennek egyik fő oka, hogy a védelem „közjóság”, melynek fogyasztása (ti. a „biztonság” élvezete) felkínálja a potyautazás lehetőségét, vagyis a fogyasztónak nem kell kinyilvánítania a védelem iránti valós preferenciáját, annak előnyeit e nélkül is élvezheti. A szavazókért versengő demokratikus rendszerekben ez a jelenség oda vezethet, hogy az állami források elosztásának preferencia-sorrendjében a védelem hátrébb szorul a közvetlenebb igényekkel szemben. Ennek pedig egyenes következménye a védelmi költségvetés részesedésének csökkenése a központi költségvetés erőforrásaiért vívott harcban. A hatást csak fokozza az a tény, hogy a katonai célú kiadások elmaradásának gazdasági költsége igen alacsony, míg az egyéb közfeladatokat támogató kiadások elmaradásának társadalmi költsége igen magas (*ágyút vagy vaját dilemma*).

Úgy vélem, hogy a fentebb vázolt folyamatot nagyban gyorsítja, ha az állam bevételeinek újraelosztására kényszerül, hiszen azok újraelosztása a korábbi helyzetet tükröző status quo helyett az aktuális helyzetnek megfelelő preferencia-sorrendben történik. A világgazdasági válságra vetítve ez azt jelenti, hogy a válság hatására szükségessé válik az állami bevételek (legalább részleges) újraelosztása, mely során a legalacsonyabban preferált közjavak prioritása csökken és ennek következtében a korábbiaknál alacsonyabb mértékű állami forrásból részesülnek. Tanulmányom célja, hogy bemutassam ezt a folyamatot, különös tekintettel a tágabb európai régió² országaira.

A globális pénzügyi-gazdasági válság

A manapság pénzügyi-gazdasági világválságként ismert folyamat 2007-ben indult „világhódító útjára” az amerikai jelzáloghitel piacról. A válság gyökerei 2005–2006-ra vezethetőek vissza. Ebben az időszakban érte el a csúcst az amerikai lakásvásárlási hullám (vagy másképpen az ingatlanpiaci buborék).

A buborék irreális ütemű növekedése több tényező együtt hatásából alakult ki. Ezek közül elsődlegesnek tekinthető, hogy az amerikai jegybank (Federal Reserve System – Fed) 1982 óta igyekezett lefaragni és alacsonyan tartani az irányadó jegybanki kamatlábat, melynek következtében a 2000-es évek elejére,³ a jelentős tőkebeáramlás révén, likviditásbőség alakult ki.⁴ A kedvező pénzügyi környezetben a bankok alacsony kamatokkal adtak kölcsönöket, mely tovább tüzelte az ingatlanvásárlást. A kedvező kondíciók miatt, az amerikai családok túlvállalták magukat, mivel úgy vélték, hogy képesek lesznek rendkívül kedvező kölcsöneik visszafizetésére. Közben a kereslet növekedése miatt a lakások árai drasztikusan növekedni kezdtek.⁵

2 A védelmi kiadások vizsgálata során Európa fogalmán a tágabb európai térséget értem, beleértve a volt FÁK-országokat is.

3 2003-ban az irányadó jegybanki kamatláb 1% volt.

4 Timothy F. Geitner: Reducing Systemic Risk in a Dynamic Financial System. <http://www.newyorkfed.org/newsevents/speeches/2008/tfg080609.html> Megtekintve: 2012. 01. 26.

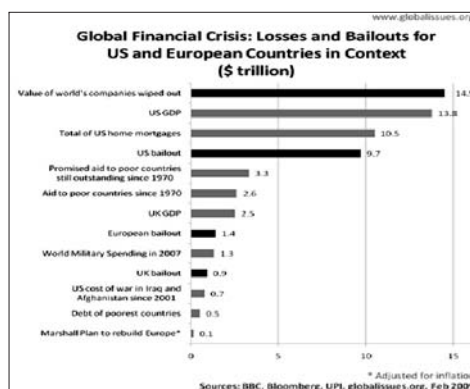
A kínálati oldal drágulása valószínűleg kioltotta volna a vásárlási hullámot, ehelyett azonban olaj volt a tűzre, hogy a spekulatív tőke⁶ is felfigyelt a dinamikus növekvő piacon rejlő potenciálra (és a Fed-kötvények vásárlásánál jóval nagyobb hozam lehetőségekre) és ide irányította eszközei egy részét. Ez tovább fújta a már így is gigantikus buborékot. A folyamat eredményeként az ingatlanpiaci kínálati árak növekedése ellenére is tovább folyt a lakások (olcsó hitelből finanszírozott) vásárlása, de 2005–2006 során már egyre világosabban látszott, hogy a felvett hitelek az irányadó kamatláb diszkrét emelkedése esetén (ti. a gazdaság akár kismértékű visszaesése esetén) is tömegesen be fognak dőlni.

A buborék végül 2007-ben pukkant ki az USA gazdaságának rövid visszaesésének következtében. A jegybank kamatemelésre kényszerült, mellyel rontotta a likviditást és ezen keresztül a hitelezési feltételeket. A frissen vásárolt lakások jelzálog-alapú hiteleinek törlesztő-részletei nőni kezdtek, melynek következtében a legfeszesebben gazdálkodó hitelfelvevők ingatlanjai dőltek be először. 2007-ben már 1,3 millió lakást árvereztek el. Ez 79%-os emelkedés az előző évhez képest.⁷

Ekkorra már mindenki menekült volna az ingatlanpiacról, de későn eszméltek. A spekulatív tőke a jelzálogkötvényekben, a banki tőke a refinanszírozhatatlan jelzálog-kölcsönökben ragadt. A jelzálogok ellenértéke az ingatlanpiac bedőlésével együtt meredek zuhanásnak indult. Ez a jelenség realizálhatatlanná tette a banki követeléseket, vagyis a kölcsönadott pénz⁸ egy jelentős része egyszerűen „elfüstölt”.

A Wall Street összeomlását követő hetekben a világ tőzsdéiről 32 ezermilliárd dollár tűnt, mely több mint a G7 tagországok összesített nemzeti jövedelme 2008-ban. Egyedül a globális bankszektor vesztesége, 2007–2010 között, 4,4 ezermilliárd dollárt tett ki.⁹

A válság másodlagos hatásai nyomán a társadalom is jelentős anyagi veszteségeket szenvedett el. Az amerikai

1. ábra. Amerikai és európai pénzügyi veszteségek a globális pénzügyi válságot követően

(Forrás: Anup, Shah: Global Financial Crisis. <http://www.globalissues.org/article/768/global-financial-crisis> Megtekintve: 2012. 01. 02.)

5 Míg 2001-ben egy lakás középára egy átlagos amerikai háztartás éves bevételének 2,9-szeresét jelentette, addig ez az arány 2006-ban már 4,9-et mutatott.

6 Globális szinten 70 000 milliárd dollárra becsülték 2006-ban.

7 The Global Housing Boom. In come the waves. http://www.economist.com/node/4079027?story_id=4079027. Megtekintve: 2012. 01. 04.

8 Az amerikai jelzáloghitelek 2008-ban 10 500 milliárd dollárt tettek ki.

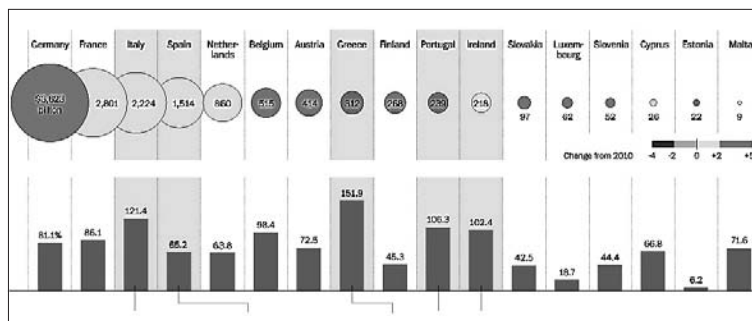
9 FACTBOX-U.S., European bank writedowns, credit losses <http://www.reuters.com/article/2009/11/05/banks-writedowns-losses-idCNL554155620091105?rpc=44> Megtekintve: 2012. 01. 02.

nyugdíjalapok, befektetési alapok és egyéb megtakarítási eszközök 8,8 ezermilliárd dollárt veszítettek 2008-ig.¹⁰

A krízis természetesen nem állt meg az Egyesült Államok határainál. Az európai bankok a 2000-es évek közepétől jelentős összegeket helyeztek el olyan kockázati eszközökben, melyek a válság során elértéktelenedtek. A bankszektor óriási veszteségei likviditás csökkenést és a bankközi hitelezés befagyását eredményezték. A hitelezés fenntartása érdekében az európai kormányok jelentős mértékű beavatkozásra kényszerültek, a bankok pénzügyi konszolidációja viszont óriási mértékben növelte az államok adósságát, melyek csak a válság előtti, alacsony kamatkörnyezetben lettek volna fenntarthatóak. A likviditás csökkenése ugyanakkor mérsékelte a befektetői bizalmat, így a külső források bevonása egyre drágábbá vált az államok számára és kétségesse tette azok hitelre-finanszírozási képességét.

Mindezt fokozta az euró-zóna bankjainak egymástól való függősége, hiszen egy-egy ország pénzügyi hitelességének gyengülése a bankrendszeren át más országokra is kihatott. Az egyik ország hitelkockázati mutatójának¹¹ emelkedése tehát vele függőségben lévő más országok kamatterheit is növelték, csökkentve ezzel azok hosszú távú refinanszírozási képességét.

Közgazdaságtani alaptétel, hogy az adósságterhek a legkönnyebben magas növekedési ráta mellett kezelhetők, hiszen ebben az esetben az állam – kis túlzással – „kinövi” az adósságát. Az európai bankrendszer konszolidációja azonban rendkívüli mértékben megnövelte a tagállamok szuverén adósságát. Az euró-zóna egészére vetítve, a tagállamok összesített szuverén adóssága 2007-ben 59% volt, mely 2010-re 80,1%-ra emelkedett,¹² melyet tovább súlyosbít a növekvő kamatterher. Mindemellett

2. ábra. Az euró zóna országai államadósságának mérete

(Forrás: *The State of the Eurozone*.

<http://www.washingtonpost.com/wp-srv/special/world/state-of-the-euro-zone/>
Megtekintve: 2011. 12. 10.)

10 Roger C. Altman: *The Great Cash*, 2008.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/63714/roger-c-altman/the-great-crash-2008> Megtekintve: 2011. 11. 22.

11 CDS – Credit Default Swap

12 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090> Megtekintve: 2011. 12. 10.

a térség gazdasági növekedése 2008-ban mindössze 0,3%-os volt, mely 2009-re 4,25%-os csökkenésbe fordult át. 2010-ben ismét növekedett 2%-al, de 2011-re is csak 1,6%-os növekedés prognosztizált.¹³

A pénzügyi-gazdasági világválság nyomán kialakuló európai krízist a szakirodalom külön néven: „európai szuverén adósságválság”-ként említi. Ez rávilágít arra, hogy bár az európai válság gyökerei is az USA jelzálogpiacára vezetnek vissza, napjainkra már annak globális hatásaitól elkülönülten kezelik.

A fejlett államokat tömörítő euróatlanti térséghez képest, az ún. fejlődő világ országai jóval könnyebben vészelték át a gazdasági válság hullámait. Az EU stratégiai fontosságú kereskedelmi partnere, és versenytársa, Kína 2007 óta átlagosan 9,9%-os éves növekedést tudott felmutatni és gazdasága még a válság csúcspontján, 2008-ban is 8,7%-al nőtt.¹⁴ 2010-ben, a növekvő belső keresletnek az exportnak köszönhetően az ázsiai kontinens 6,4%-os növekedést ért el.¹⁵ Ugyanebben az évben a dél-amerikai régió 4,34%-os növekedést mutatott fel,¹⁶ míg a teljes afrikai régió nagyságrendileg 5,5%-al bővült.¹⁷

A gazdasági világválság és annak járulékos hatásai tehát a fejlett országokat érintették a legsúlyosabban. Míg az euró-atlanti térség túlnyomó része jelentős adósságteherrel, alacsony növekedéssel, előregedő társadalommal és magas munkanélküliséggel küzd, addig a fejlődő régiók erőteljes növekedést tudnak felmutatni, elsősorban a magas produktívásnak, a nyersanyagokra épülő exportnak, valamint az olcsó munkaerőnek köszönhetően.

A következő évekre vonatkozó becslések is zord képet festenek a fejlett világ elé. A további recesszió elkerülése és az akut strukturális-pénzügyi válság megoldása érdekében a magas deficittel küzdő költségvetések racionalizálása, az állami kiadások jelentős megvágása válik szükségessé – nem beszélve az egyéb strukturális reformokról, melyek azonban nem képezik e tanulmány tárgyát.

A költségvetési kiadások átstrukturálása számos társadalmi-gazdasági érdeket sért, ezért annak társadalmi költségei igen magasak és különösen érzékeny veszteséget okoznak a fejlett demokráciákban, ahol a választói érdekcsoportok azonnali számmonkérésével kell szembenéznie a politikai elitnek.

Ebben a helyzetben, a hosszú távú kockázatokat figyelmen kívül hagyó stratégiák számára tálcán kínálkozik az a költségvetési fejezet, melynek megvágása rövidtávon a legenyhébb társadalmi ellenállással kecsegtet. Ez pedig a védelmi szektor. Miközben azonban Európa visszaveszi a védelmi kiadásait, a világ más részein ezzel ellentétes trend figyelhető meg.

13 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=tsieb020&language=en&toolbox=data> Megtekintve: 2011. 11. 22.

14 <http://www.chinability.com/GDP.htm> Megtekintve: 2011. 12. 10.

15 <http://www.economist.com/node/14515410> Megtekintve: 2011. 12. 10.

16 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003rank.html> Megtekintve: 2011. 12. 10.

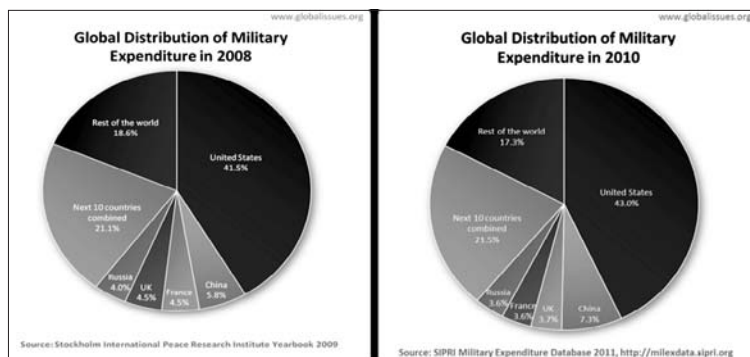
17 http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart Megtekintve: 2011. 12. 10.

A globális védelmi kiadások változása

A világ országai védelmi kiadásának összege 2010-ben összesen 1,6 ezermilliárd dollárt tett ki, mely a világ GDP-jének 2,6%-a. Ez reálértéken számolva 1,3%-os növekedést jelent az előző évhez képest és 50%-os emelkedést 2001 óta. A 2009-ben regisztrált 4%-os növekedéshez képest azonban számottevő visszaesést jelent a növekedésben. Ennek hátterében elsősorban nem globális trend, hanem az amerikai haderő Irakból történő kivonásának megkezdése, ezzel együtt az irtatlan műveletben-tartási költségek,¹⁸ valamint az európai államok védelmi kiadásainak csökkenése áll.¹⁹

Továbbra is folytatódik a kiadások koncentrálódó trendje, vagyis viszonylag kevés ország költi el a fenti összeg túlnyomó részét. A számok nyelvére lefordítva 2009-ben 15 ország kiadásai tették ki a világ teljes védelmi kiadásainak 82%-át (egy százalékos emelkedés a 2008-as adatokhoz képest). Az Amerikai Egyesült Államok a korábbi 41,5%-ról 43%-ra emelte a részesedését, és változatlanul őrzi szupremáciáját, míg legfőbb európai szövetségesei, Franciaország és Nagy-Britannia nagyjából egy-egy százalékkal kisebb mértékben részesülnek a globális kiadásokból.²⁰ A fejlett világ csökkenő részesedését a globális védelmi kiadásokból, Kína és a fejlődő országok növekvő fegyverkezése pótolja.²¹

Az USA mögött – az újkori történelem folyamán első ízben – Kína a második legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező ország, mely katonai kiadásait az elmúlt évtizedben 39,5 milliárd dollárról 114 milliárd dollárra növelte (jóllehet ebben az időszakban az ország bruttó nemzeti összterméke is majd' 100%-al nőtt).

3. ábra. A globális védelmi kiadások eloszlása 2008-ban és 2010-ben

(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending.

<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>

Megtekintve: 2012. 01. 02.)

18 Az iraki háború költségei 2008-ban elérték a 300 milliárd dollárt. Forrás:

<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>. Megtekintve: 2011. 11. 02.

19 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

20 SIPRI YEARBOOK 2009 V. fejezet. <http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf> Letöltve: 2011. 06. 15.

21 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

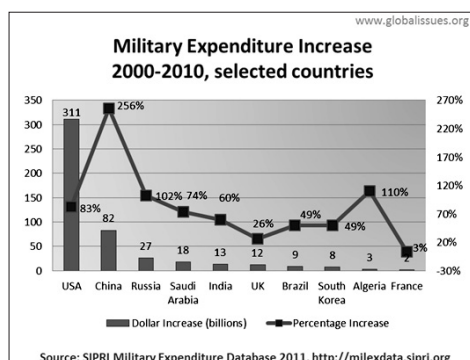
Megduplázta védelmi kiadásait Oroszország (a korábbi 28,8-ról 52,6 milliárd dollárra), valamint Algéria (1,4-ről 3 milliárd dollárra), míg Szaúd-Arábia és India, nagyszámúrendileg kétharmadával növelte védelmi büdzsáját. Őket Brazília követi, 49%-os emelkedéssel. Az európai térségben egyedül Nagy-Britannia növelte számottevően (26%-al) a költségvetését, míg Franciaország gyakorlatilag stagnált, Németország és Olaszország pedig csökkentette a védelmi kiadásokat.²²

A régiókat vizsgálva, arra a következtetésre juthatunk, hogy 10 éves távlatban a meredek emelkedést mutat a Kelet-Európai régió (88%-os növekmény, 28,8-ról 59,1 milliárd dollárra növelt költségvetéssel), de ennek jelentős részét egyetlen állam, Oroszország realizálta (a teljes kelet-európai kiadás 89%-ával). Ez éles ellentétben áll az ún. európai régióval, mely mindössze 4%-al költött többet a védelemre 2010-ben, mint 2001-ben. Ez reálértéken 2,8%-os csökkenést jelent.²³

Jelentős növekedés figyelhető meg a dél-amerikai régióban is (35,2 milliárd dollárról 54,8 milliárd dollárra), amely első pillantásra kevésbé érthető, tekintve a régió relatíve alacsony fenyegetettségét.²⁴ Ugyanakkor a régió magas ütemű gazdasági fejlődése lehetővé teszi a védelmi kiadások fokozását, melyből nagy szeletet vállal Brazília, amely ENSZ BT tagságot ambícióval és komoly gazdasági-demográfiai súlyának megfelelő geopolitikába kezdett, melyhez nélkülözhetetlen egy fejlett haderő.

Az európai régió földrajzi szomszédságába eső térségek közül figyelemre méltó a maghreb-afrikai térség több mint kétszeresére duzzadó védelmi kiadása, jóllehet a régió alacsony bázisról indult, 2000-ben mindösszesen 4,9 milliárd dollárt fordítottak védelemre, mely megegyezik a 2000. évi német védelmi költségvetés összegével.²⁵

A regionális vizsgálatot összegezve tehát kijelenthető, hogy az észak-amerikai régió továbbra is páratlan hegemóniát élvez, de Kína és India vezetésével, felzárkózóban van az ázsiai térség. Európa jócskán lemaradni látszik a fegyverkezés volumenének tekintetében, de meglévő védelmi képességei (és a globális védelmi kiadásokból vállalt része) még így is jelentősek. Ugyanakkor aggodalomra adhat okot, hogy a régió közvetlen szomszédságában mind Oroszország, mind az észak-afrikai térség országai erőltetett ütemben fegyverkeznek.

4. ábra. A védelmi kiadások növekedése a 2000-2010 közötti időszakban
(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending. <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>
Megtekintve: 2012. 01. 02.)

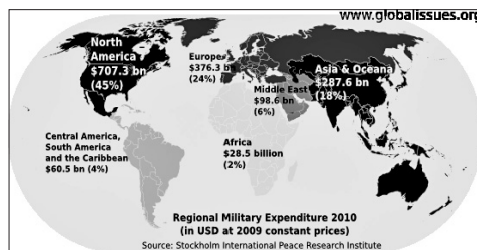
22 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

23 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

24 SIPRI Katonai adatbázis. <http://milexdata.sipri.org/> Megtekintve: 2011. 11. 02.

25 SIPRI Katonai adatbázis. <http://milexdata.sipri.org/> Megtekintve: 2011. 11. 02.

Megállapítható, hogy a régiók számottevő részénél a katonai kiadások növekedésének jelentős részét egy-egy meghatározó ország realizálta. Észak-Amerikában az Egyesült Államok, Dél-Amerikában Brazília, Észak-Afrikában Algéria, Kelet-Európában Oroszország, a Közel-Keleten Szaúdi Arábia. A kelet-ázsiai térség destabilizációjára, vagy hatalmi átrendeződésére utal, hogy egyedül itt figyelhető a kiadások növekedésének többpólusú elosztása. A térségben Japán kivételével szinte mindegyik regionális, vagy szubregionális hatalom: India, Pakisztán, Kína és Indonézia erőteljesen növelte kiadásait.

5. ábra. A régiók kumulált katonai költségvetése 2010-ben
(Forrás: Anup, Shah: World Military Spending.
<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>
Megtekintve: 2012. 01. 02.)

Az elmúlt tíz év fegyverkezési trendjének hátterében – véleményem szerint – a következő okok állnak:

- 1.) A világgazdaság 2007-ig tartó szárnyalásával növekedtek a bevételek és ezzel együtt a szabadon felhasználható pénzeszközök. Ezt a többletet a fejlődő országok, valamint az Egyesült Államok a védelmi képességeik fejlesztésére fordították. Az Egyesült Államok fegyverkezésének új lendülete a 9/11-es terrorista támadásokhoz köthetőek, amikor döntően meggyengült az USA biztonságérzete és politikai vezetése az afganisztáni majd az iraki invázió mellett döntött. Az USA fegyverkezésének volumene a korábbiakhoz képest csökken, de nagyságrendileg továbbra is páratlan.
- 2.) A fejlődő országokat a világválság kevésbé érintette, így nem kényszerültek a védelmi kiadásaik lefaragására. Egyes, regionális vezetői szerepre törekvő országok (Brazília, Dél-Afrika, Kína, India, Szaúd-Arábia) pedig tovább fokozták védelmi képességeik fejlesztését.
- 3.) A pénzügyi-gazdasági válság az euró-atlanti térséget érintette a legsúlyosabban. Az európai jóléti államok már korábban megkezdték védelmi kiadásaik visszafogását, de az európai szuverén adósság válság újabb lökést adott az ilyen irányú költségek lefaragásának. A védelmi költségvetés csökkenő részesedése az állami forrásokból tendenciát mutat.

A továbbiakban a tanulmány fókuszát az európai térségre szűkítem és a 3. pontban megfogalmazott állításomat bizonyítom be.

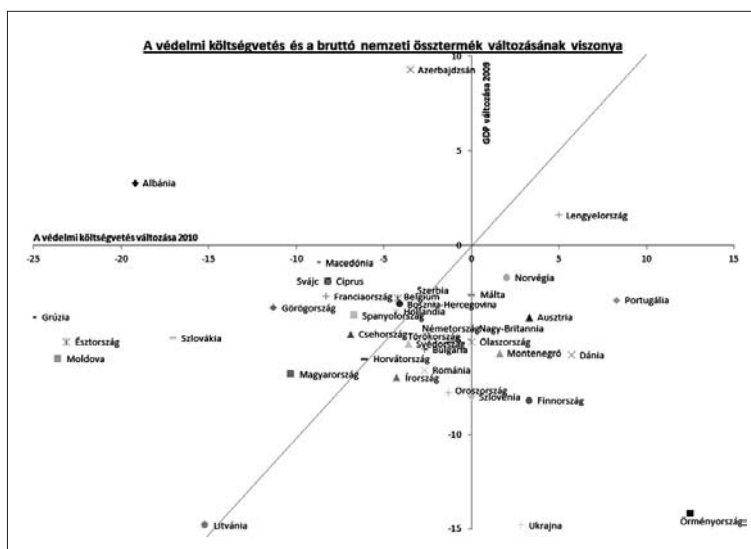
Az európai régió védelmi kiadásainak anatómiája

Mint azt fentebb tárgyaltuk, a tágabb európai térséget rendkívül keményen érintette a világválság és a szuverén adósság válság. A bankközi hitelezés fenntartása érdekében az országok jelentős része 2008–2010 folyamán a bankszektor konszolidációjára kényszerült, és mindösszesen 334 milliárd dollárt pumpáltak a bankrendszerbe, valamint a költségvetési szektorokba 2009–2010 folyamán, a növekedés

visszaállítása érdekében.²⁶ Mindeközben a 2009-ben 386 milliárd dollárt felhasználó védelmi szektorból mintegy 11 milliárd dollár forráskivonás valósult meg, amely 2,8%-os csökkenés.²⁷

A likviditásbővítő csomagok és a központi költségvetés részét képező védelmi kiadások viszonyát elemezve arra juthatunk, hogy a csomagokhoz szükséges erőforrásokat nem (vagy nem azonnal) a védelmi szféra kárára realizálták. Németország a GDP 2,2%-át kitevő (80,5 milliárd dollár értékű), Nagy Britannia a GDP 1,5%-át kitevő (38 milliárd dollár értékű), valamint Franciaország a GDP 1,3%-át kitevő (36,2 milliárd dollár) értékű likviditásbővítő csomagja mindhárom vezető államnál befolyásolta a védelmi költségvetés alakulását. A védelmi költségvetés arányában, a franciák 8,4%-os (5584 millió dollár), a németek 1,2%-os (605 millió dollár), a britek 0,8%-os (483 millió dollár) kiigazítást hajtottak végre, mindösszesen majd 7 milliárd dollárral csökkentve a katonai kiadásokat. A legerőteljesebb forráskivonást tehát a franciák hajtották végre, mely különösen figyelemre méltó annak fényében, hogy ők éltek a legkisebb összegű és GDP-részarányú gazdaságélénkítő csomaggal.

Az európai régióban a legjelentősebb csökkentést Lettország (35%), Grúzia (33%) és Észtország (30%) hajtotta végre. Jelentősen csökkentette katonai kiadásait Albánia (23%), Szlovákia (20,5%), Litvánia (18%), Görögország (12%) és Magyarország (11%).

6. ábra. A védelmi költségvetés és a bruttó nemzeti össztermék változásának viszonya (Forrás: saját gyűjtés)

26 U.N. Global Outlook: World Economic Situation and Prospects 2010.

<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf> <http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf> Megtekintve: 2011. 11. 02.

27 <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2011. 11. 02.

Megállapítható azonban, hogy a bankrendszert stabilizáló tőkeinjekció relatív mértéke önmagában nem határozta meg a védelmi kiadások lefaragásának nagyságrendjét, hiszen sem az összegét tekintve legjelentősebb (80,5 milliárd dollár) likviditásbővítést végrehajtó Németország, sem a nagyságrendjét tekintve legjelentősebb csomagot (a GDP 10,7%-a) eszközölő Magyarország nincsen a védelmi kiadásait jelentősen csökkentő államok szűkebb élvonalában.

A bruttó nemzeti össztermék változásának és az országok védelmi költségvetésének viszonyait vizsgálva ugyanakkor korreláció mutatkozik. Az adatok elemzése során azzal a feltételezéssel éltem, hogy egy ország bruttó nemzeti össztermékének változása a következő pénzügyi évben fejt ki hatását a központi költségvetésre és kényszeríti azt a forráselosztás repriorizálására. A megfelelés ábrázolható X–Y tengelyű grafikonon, ahol X az ország védelmi költségvetésének százalékos változása 2010-ben az előző évi bázishoz képest, míg Y tengely a GDP százalékos változása a 2009. évben az előző évi bázishoz képest.²⁸

A szóráskép alapján, az országok védelmi költségvetés/GDP változás viszonyában négy klaszterbe helyezhetők. Az első klaszterben mindkét értékét tekintve pozitívumot {+ +} felmutató országok kerültek, esetünkben egyedül Lengyelország {+5; +1,6}, mely a gazdasági válság viharában is növekedni tudott és ezzel egyidejűleg, növelte védelmi költségvetését is, ráadásul a gazdasági növekedést meghaladó mértékben.

A második klaszterben azok az államok vannak, melyeknek védelmi költségvetése a 2010. évben is növekedett a 2009. évben elszűnt bruttó nemzeti össztermék zsugorodása ellenére {+ –}. Ide Montenegró, Örményország és Ukrajna kivételével csak euró övezeti tagország került. A klaszter szélsőértékét Örményország jelenti, mely jelentős gazdasági visszaesése ellenére is aktívan növelte a védelmi kiadásait {12,5; –14,2}. De figyelemre méltó Ukrajna is {2,8; –14,8}. A {+ –} klaszter országai esetében megállapítható, hogy azok különös gondot fordítanak katonai képességeik megőrzésére és fejlesztésére, mivel a gazdaság zsugorodása esetén is növelni képesek védelmi kiadásukat.

A harmadik klaszterben a védelmi költségvetésüket csökkentő és a bruttó nemzeti össztermékükben is zsugorodó államok szerepelnek {– –}. A szélsőértékeket Grúzia {–25; –3,8}, Moldova {–23,6; –6}, Észtország {–23,1; –5,1} produkálja. Ezek a gazdasági visszaesés mértékét jelentősen meghaladó volumenű erőforrás kivonást hajtottak végre a védelmi szektorban, valamint Litvánia {–15,2; –14,8}, mely a gazdasági visszaesés mértékének megfelelő kiigazítást hajtott végre a katonai kiadások területén. A szűkebb európai régió fennmaradó államai – Albánia kivételével – valamennyien ebben a klaszterben tömörülnek.

A negyedik klaszterben szereplő Albánia és Azerbajdzsán {– +} a növekvő bruttó nemzeti össztermék ellenére is visszafogták védelmi kiadásukat, vagyis ebben a klaszterben helyezkednek el azok az államok, melyek esetében a védelmi szektor a legnagyobb visszaesést könyvelhette el. Rendkívül tanulságos Albánia példája, hiszen az ország épp 2009-ben lett a NATO teljes jogú tagja, ami nem csak jogokat

28 Az adatok alapját az EUSTAT és a SIPRI statisztikai képezik.

biztosít, de jelentős kötelezettségeket is előír a nemzeteknek, többek között a GDP 2%-ával arányos védelmi költségvetés teljesítését is. A saját védelmi kiadásait a gazdasági növekedés ellenére is növelő Albánia magatartása felveti a biztonsági potyautazás dilemmáját.

A szóráskép további vizsgálata során lehetséges a különböző klaszterekben elhelyezkedő államok további differenciálása. Ennek eszköze a védelmi költségvetés és a GDP változás arányosságának vizsgálata. Amennyiben azzal a feltevessel élünk, hogy a védelmi költségvetés 1%-os változása és a bruttó nemzeti össztermék 1%-os változása között kapcsolat van, „tükörvonalat” alkothatunk. A tükörvonalhoz mért pozíció és távolság fejezi ki, hogy a klaszter tagjai milyen mértékben realizálták a bruttó nemzeti össztermékük változását a védelmi költségvetésben.

A fentiek alapján a tükörvonal a {– –} klaszterbe eső országok esetében például azt fejezi ki, hogy azok milyen mértékben igyekeztek a válság során elszünetelt veszteségeiket a védelmi költségvetés kárára realizálni. A tükörvonal alatti területen elhelyezkedő országok a GDP szűkülés mértékénél alacsonyabb mértékben csökkentették a védelmi kiadásukat, vagyis a központi költségvetési területek repriorizálása során a védelmi szféra fontossága nem csökkent az egyéb területekhez képest.

Azt állítom tehát, hogy a koordináta rendszeren elfoglalt elhelyezkedés (különösen a {– –} klaszterben) utal a védelmi képességek fejlesztésének és fenntartásának az állami feladatok között elfoglalt prioritására. A tükörvonalhoz mért pozíció változása alapján pedig következtethetünk a prioritás változására.

Amennyiben $X > Y$ (ahol X és Y is negatív érték), akkor az ország a bruttó nemzeti össztermék zsugorodása esetén a csökkenés mértékét meghaladó módon mérsékelte védelmi kiadásait, vagyis az állami források újraelosztása során más állami feladatok finanszírozása kisebb mértékű csökkenést szenvedett. Ebbe a tartományba esik a fentebb említett országokon túl; Szlovákia, Görögország, Magyarország, Macedónia, Svájc, Ciprus, Franciaország, Spanyolország, Belgium, Csehország, Horvátország és Hollandia. Ha $Y > X$ (ahol X és Y is negatív érték), akkor az ország a bruttó nemzeti össztermék zsugorodása ellenére is igyekezett szinten tartani, de legalábbis a lehető legkisebb mértékben csökkenteni a védelmi kiadásait. Ebbe a tartományba esik; Írország, Törökország, Svédország, Bulgária, Románia, Németország, Oroszország, Málta, Nagy-Britannia, Olaszország, Szlovénia.

A {– –} klaszter elemzése után, az a feltételezésem, hogy a tükörvonal fölé eső országok védelmi költségvetése (jelentős bel- és/vagy külpolitikai változás esetét kivéve) 2011-ben is csökkent.²⁹ Arra következtetek továbbá, hogy a védelmi költségvetés az európai országok egy részénél, öt éves távlatban, a bruttó nemzeti össztermék pozitív változása esetén sem fogja átlépni a tükörvonalat. Vagyis ezen országok védelmi költségvetésüket a további években is a GDP növekménytől elmaradó százalékban növelik.

29 A tanulmány megírásának idején (2012. február) még nincsenek pontos adatok a 2011. évi védelmi költségvetésekről.

Az országok védelmi kiadásai és bruttó nemzeti össztermékének kapcsolatrendszerét megvizsgálva valószínűsíthető, hogy az összeurópai térség védelmi kiadásai rövidtávon nem nőnek, sőt, esély mutatkozik azok tartós csökkenésére.

Összegzés

A rendelkezésre álló adatok alapján különösebb kockázat nélkül kijelenthető, hogy a védelmi kiadásait fokozó „fejlődő” államokkal a tágabb európai térség legtöbb állama nem tud lépést tartani. Tekintve, hogy a 2011–2014-es időszakra számos gazdasági elemző valószínűsít további „kiadáscsökkentő” intézkedéseket az euró zóna, valamint az Európai Unió tagállamainak körében, nem valószínű, hogy a közeli jövőben sor kerülhet az európai térség védelmi képességeinek számottevő növekedésére.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a haditechnikai eszközök bekerülési költségeinek értéknövekedése éves szinten 5–7% körül mozog, és azt, hogy a haditechnikai fejlesztéseknek egy ideális védelmi büdzsé 30%-át kell kitennie, a védelmi kiadások minimum 2%-os éves növelése szükséges ahhoz, hogy ne következzen be a katonai képességek csökkenése. Ezt a rátát az elemzett országok közül mindössze nyolc volt képes tartani, vagy meghaladni a vizsgált időszakban. Ám az ezen országok által a védelmi kiadásokra fordított 41,7 milliárd dollár a teljes európai térség védelmi kiadásainak alig 11%-a.

A tágabb európai térségben vizsgált 41 országból 9 esetében került sor a 2010. évi védelmi költségvetése emelésére, míg 3 másik ország nem csökkentette azt. Ezen országok mintegy 132,032 milliárd dollárt fordítottak a védelmi kiadásukra, az előző évi kiadások átlagosan 3,42%-nyi emelésével.

A 29, védelmi költségvetését csökkentő ország védelmi célú kiadásai mindösszesen 242,683 milliárd dollárt tesznek ki. Ez átlagosan 9,37%-os csökkenés az előző évi bázishoz képest. Halvány reménysugár, hogy a védelmi kiadásait a GDP csökkenésénél kisebb mértékben mérséklő 11 ország 221 milliárd dollár összegű védelmi kiadása alkotja az európai védelmi kiadások kétharmadát. Ez a 11 ország a {– –} klaszter tükörvonal alatti részéhez tartozik, vagyis védelmi képességeik fenntartásának és fejlesztésének prioritása a gazdasági válság ellenére is megmaradt (2010-ben). Amennyiben a fenti 11 ország (köztük Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Törökország és Svédország) esetében a további években a gazdaság tartós bővülése következik be, úgy esély kínálkozik arra, hogy az összeurópai régió védelmi kiadása ne csökkenjen tovább.

Amennyiben azonban a „nagy” országok esetében tartós recesszió, vagy stagnálás következik be az elkövetkező években, akkor az tizenöt-húszéves távlatban, a tágabb európai régió védelmi képességeinek – és közvetve katonai-külpolitikai érdekérvényesítő képességének – számottevő hanyatlását vetíti előre. Ezen a helyzeten már öt év múlva is csak a gazdasági növekedést meghaladó ütemben növekvő védelmi kiadások esetén lehet változtatni.

A tanulmány kezdetén kifejtett gondolatokhoz visszatérve kijelenthető, hogy a védelmi kiadások társadalmi diszpreferenciója a globális versenytársak növekvő ütemű fegyverkezése mellett minden bizonnyal a régió biztonságának csökkenéséhez fog vezetni. Amennyiben ez bekövetkezik és – közvetett hatásokon keresztül –

azt a választópolgárok is érzékelik majd, akkor megkezdődhet a védelmi kiadások GDP-arányának növekedése. Csakhogy az időközben elveszített képességek visszaállítása jóval nagyobb gazdasági költségekkel jár majd, mint amelyeket a „szűk esztendőben” a védelmi szférán spórolnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Anup, Shah: World Military Spending.
<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending> Megtekintve: 2012. 01. 02.
- Cutler, Slater és Elinoy: FACTBOX-U.S., European bank writedowns, credit losses.
<http://www.reuters.com/article/2009/11/05/banks-writedowns-losses-idCNL554155620091105?rpc=44>
Megtekintve: 2012. 01. 02.
- Geitner, Timothy F.: Reducing Systemic Risk in a Dynamic Financial System.
<http://www.newyorkfed.org/newsevents/speeches/2008/tfg080609.html> Megtekintve: 2012. 01. 26
- Jászai-Babos: A honvédelmi kiadások néhány társadalmi és gazdasági kérdése. In Hadtudomány Online
http://mhtt.eu/hadtudomany/2009/1_2/096-104.pdf Megtekintve: 2011.12. 04
- Roger C. Altman: The Great Cash, 2008.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/63714/roger-c-altman/the-great-crash-2008>
Megtekintve: 2011.11. 22.
- SIPRI YEARBOOK 2009 V. fejezet. <http://www.sipri.org/yearbook/2009/files/SIPRIYB0905.pdf> Letöltve: 2011. 06. 15.
- The Global Housing Boom. In come the waves.
http://www.economist.com/node/4079027?story_id=4079027. Megtekintve: 2012. 01. 04.
- U.N. Global Outlook: World Economic Situation and Prospects 2010.
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf>
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp2010files/wesp2010pr.pdf> Megtekintve: 2011. 11. 02.
- Balla Attila: A védelmi kiadásokat meghatározó tényezők. Doktori értekezés. Budapest, 2003, ZMNE Online adattárak
- Africa's impressive growth in 'The Economist'
http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/01/daily_chart Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Asian GDP Growth Forecast
<http://www.economist.com/node/14515410> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- CIA World Factbook
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003rank.html>
Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Eurostat statisztikák
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=tsieb020&language=en&toolbox=data> Megtekintve: 2011. 11. 22.
- GDP Growth in China
<http://www.chinability.com/GDP.htm> Megtekintve: 2011. 12. 10.
- Winners and Losers in 'The Economist'
<http://www.economist.com/node/21541113> Megtekintve: 2011. 12. 10.

Kiss Gabriella

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara Nyelvoktatási Központjának jelene és jövője

A Nyelvoktatási Központ a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának szervezeteként sokrétű feladatot lát el. A BSc-képzésben részesülő nappali tagozatos hallgatókat oktatja és felkészíti a képesítési követelményekben meghatározottaknak megfelelően a közép- és felsőfokú (szak) nyelvi vizsgákra. Ezen kívül teljesíti a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar megrendelése szerinti tanfolyami képzést, ahol tisztek, tiszthelyettesek és a HM más alkalmazottai magas szintű nyelvtudáshoz jutnak, valamint teljesíti a NATO nyelvoktatási megrendeléseit.

Az idegen nyelv oktatása a Nemzeti Közszerológálati Egyetem (NKE) 3 jogelőd intézményében jelenleg különböző intézményi-szerkezeti keretek között folyik. A tanárok intézményenként eltérő státuszban vannak, egymástól eltérő célcsoportoknak, más-más óraszámban és oktatási rendszerben, eltérő kimeneti követelményekkel, különböző szaknyelveket oktatnak. A Rendészettudományi Karon Idegen Nyelvi Intézet keretében folyik a rendészeti/rendvédelmi szaknyelv oktatása. A nyelvtanárok „oktató” státuszban vannak, többen rendelkeznek közülük PhD tudományos fokozattal is. A Közigazgatás-tudományi Karon Idegen Nyelvi Lektorátus működik. A nyelvtanárok „tanári” státuszt töltenek be, és közigazgatási szaknyelvet oktatnak. A Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Nyelvoktatási Központjában katonai szaknyelv oktatása folyik. A nyelvtanárok „tanári” státuszban látják el feladataikat, bár ott is rendelkeznek többen PhD-fokozattal.

A nyelvoktatás mindhárom karon 80–90 százalékban szaknyelvi oktatást jelent. Tekintettel arra, hogy a szaknyelvi kontextus élesen elkülönül egymástól, átfedések csak igen kevés területen érhetők tetten. Mivel valamennyi szaknyelv lexicájában és nyelvhasználatában lényegesen eltér az általános nyelvtől, az oktatóknak – a standard nyelvi elemek magas szintű birtoklásán túl – igen mély szakmai háttérismeretekkel is rendelkezniük kell. Ezen szakmai és szaknyelvi ismeretek elsajátítása hosszú évek kitartó munkájának eredménye, ami nagyrészt

önképzésen alapszik, mivel szaknyelvi könyveket alig, szaknyelvi továbbképzési lehetőségeket pedig egyáltalán nem lehet találni a piaci kínálatban. Ezért mindhárom kar oktatói folyamatosan maguk, saját forrásokból fejlesztik az oktatásban felhasznált tananyagokat.

A tananyagfejlesztésben a nyelvi kompetenciákon túl rendkívül nagy hangsúlyt kap a külső szakmai elvárások teljesítése is, melyet a szakmabeli kollégákkal történő rendszeres konzultáció és együttműködés során fejleszthetünk ki. Mindezek figyelembe vételével több éves, összehangolt előkészítő munka válna szükségessé ahhoz, hogy az egyes intézményekben jelenleg oktató tanárok a másik intézményben oktatott szaknyelvet is magas szinten elsajátítani és oktatni tudják. A nyelvtanárok mindhárom intézményben olyan specifikus szakmai közösséget képeznek, amely a maga nemében egyedülálló az országban.

Az új egyetemi struktúra az idegen nyelvi képzés számos területén kínál ugyanakkor új lehetőségeket a 3 kar számára:

- Az egyes karok magas szintű speciális szaknyelvi ismeretei a Nemzeti Közszerződés keretében a karok oktatói, hallgatói számára, sőt igény esetén a szakmai fenntartók számára is könnyen elérhetővé válnak.
- A nyelvtanárok szakmai munkájuk során, szükség esetén bármikor fordulhatnak szakmai kérdésekben az adott területen jártasabb kollégáikhoz.
- A jogelőd intézmények egyes projekteken szerzett tapasztalatai (például e-learninges tananyagfejlesztés, oktatás stb.) közvetlenül elérhetővé, adaptálhatóvá válnának a többi kar számára is.

Az idegen nyelvi képzés helyzete a Nemzeti Közszerződés keretében a Nemzeti Közszerződés és Honvédtisztviselő Karán

A Nemzeti Közszerződés keretében a Nemzeti Közszerződés és Honvédtisztviselő Kara (NKE HHK) Nyelvoktatási Központjának (a továbbiakban: Központ) oktatói felkészítik a hallgatókat különböző típusú és szintű nyelvvizsgákra, szakmai módszertani továbbképzéseket szerveznek a kar tanárai számára, mindemellett tudományos kutatómunkát is végeznek. A Központ szakemberei – az intézmény alaprendeltetésén túlmenően – az egyetem érdekeit szolgáló tolmácsolási és fordítói feladatokat is ellátnak, ezzel is hozzájárulva a NKE HHK nemzetközi kapcsolatainak ápolásához, valamint az itt folyó tudományos munka nemzetközi fórumokon való megjelenéséhez.

Bár szakmai felkészültségünket főként és első sorban a Magyar Honvédség személyi állománya képzésében kamatoztatjuk, oktatói állományunk a katonai szaknyelv oktatására nemzetközi szinten is elismert módszertani felkészültséggel és tapasztalatokkal rendelkezik. Erőfeszítéseket teszünk arra, hogy ez irányú ismereteinket rendszeresen gazdagítsuk. Oktatóink számos szakmai jegyzetet, katonai szótárakat, multimédiás katonai tananyagot dolgoztak ki.

Kollégáink egy része aktívan vesz részt a tudományos munkában is, bár a nyelvtanárokkal szemben ez nem elvárás. Az itt folyó tudományos kutatások főként az oktatás színvonalának megtartását és emelését szolgálják. Emellett szakmai napokat, nemzetközi konferenciákat, továbbképzéseket tartunk, amelyek hozzájárulnak mind a hallgatók mind a kollégák szakmai fejlődéséhez. Ennek köszönhetően olyan

speciális tanfolyamokat is képesek vagyunk megrendezni, mint a szaknyelvi továbbképző kurzusok vagy a szakterminológiai tanfolyamok.

A színvonalas oktatómunkához kedvező háttérfeltételeket biztosítanak egyrészt a Központ jól kiépült infrastruktúrájának alkotó elemei (idegen nyelvi tankönyvekben gazdag fiókkönyvtár, audio és számítógépes nyelvi laboratóriumok stb.), másrészt a hatékony nyelvtanulást és nyelvvoktatást elősegítő nyugodt munkakörülmények.

A hallgatók nyelvi képzése

A honvédtiszt pályára készülő hallgatók képzése a karon folyó nyelvvoktatás egyik legfontosabb területe. Hallgatóinknak nem csak az egyetemi évek alatt, hanem tisztként is használható nyelvtudással kell rendelkezniük, mert a Magyar Honvédség feladatainak nagy részét nemzetközi együttműködés keretében és többnemzeti missziókban hajtja végre.

A hallgatók az alapkiképzést követően 120 órás nyelvi kurzuson vesznek részt, amelynek „bemeneti követelménye” általános angol vagy francia alapfokú komplex nyelvvizsga. A tanfolyam végén minden angolt tanuló hallgatónak STANAG 6001 1.1.1.1. szintű házi vizsgát kell tennie. (Kivételt képeznek azok, akik felsőfokú komplex nyelvvizsgával rendelkeznek, mert ők képesek a STANAG 6001 2.2.2.2. vizsga követelményeinek teljesítésére is.)

A tanfolyamot követően a tisztjelöltek megkezdik egyetemi tanulmányaikat. A katonai vezető szakos hallgatók négy féléven keresztül, 240 tanórán tanulják a nyelvet, és a negyedik szemeszter végére teljesíteniük kell a diploma megszerzése feltételeként előírt nyelvi követelményeket. A katonai gazdálkodási, valamint a had- és biztonságtechnikai mérnökszakos hallgatóknak az ötödik félév végére kell elérni ezt a szintet.

A 2008/2009-es tanévtől kezdve a nyelvvoktatás hatékonyságának növelése és a még jobb eredmények elérése érdekében a 120 órás tanfolyamra beérkező hallgatókat a nyelvi felmérés után úgy osztjuk csoportokba, hogy mindenki ahhoz a nyelvtanárhoz kerüljön, aki majd a kimeneti követelmények teljesítésére is felkészíti őket.

Az utóbbi évek tendenciája azt mutatja, hogy egyre több hallgató rendelkezik közép-, illetve felsőfokú komplex nyelvvizsgával. Ez tanáraink számára lehetővé teszi, hogy hallgatóinkat a diploma megszerzéséhez szükséges STANAG 6001 2.2.2.2. nyelvvizsga letétele után a STANAG 6001 3.3.3.3. vizsgára is felkészítsék. E cél eléréséhez a katonai szaknyelv oktatásában, a katonai vizsgaanyagok kidolgozásában és a vizsgáztatásban több évtizedes tapasztalattal rendelkező, valamint a STANAG 6001 katonai szaknyelvi vizsga követelményeit ismerő és alkalmazó nyelvtanáraink maximális segítséget tudnak nyújtani a hallgatóknak.

Azok a hallgatók, akik közép-, vagy felsőfokú komplex francia nyelvvizsgával érkeznek az egyetemre, és a 120 órás francia nyelvtanfolyam, majd az első félév 60 órás nyelvi felkészítése után, a szemeszter végén teljesítik az ARMA közép- és felsőfokú nyelvvizsga követelményeit, a második félévtől megkezdik angol nyelvi tanulmányaikat. Minthogy ők semmiféle angol nyelvi előképzettséggel nem rendelkeznek, három féléven keresztül készülhetnek a STANAG 6001 1.1.1.1. nyelvvizsga

letételére. Tekintettel arra, hogy ezek a hallgatók kis létszámú csoportban tanulnak, sokkal több figyelmet kapnak, és gyorsabb ütemben fejlődhetnek.

A nappali tagozatos, állami finanszírozású és költségtérítéses polgári BSc-hallgatók (védelmi igazgatási, biztonság- és védelempolitikai, valamint polgári mérnöki szakok) esetében a képesítés megszerzésének feltételül meghatározott szintű és típusú nyelvvizsga sikeres letétele a kitűzött cél. A BSc-képzésben részt vevő költségtérítéses hallgatók diplomája megszerzésének feltétele a középfokú komplex nyelvvizsga, melynek eléréséhez szakonként változóan négy, illetve öt féléven keresztül, félévenként 60 nyelvóra áll rendelkezésükre.

Tanfolyami képzés

A tanfolyam-rendszerű képzés területén intenzív és munka melletti nyelvtanfolyamokat, valamint speciális szaknyelvi tanfolyamokat tartunk.

Az 500 órás intenzív tanfolyamokon 5 hónapos időtartamban a hallgatók teljes függetlenítéssel, napi 6 tanórában készülnek az alap-, illetve középfokú szaknyelvi vizsgára. Angol nyelvből 500 óra után a STANAG 6001 1.1.1.1., illetve 2.2.2.2. szintű, francia nyelvből az ARMA alap-, illetve középfokú komplex vizsgát teszik le a hallgatóink.

A 300 órás, munka melletti tanfolyamok képezik a tanfolyami rendszerű képzés másik formáját. Két tanéven keresztül, heti nyolc (2x4) órás bontásban folyik a felkészítés. Az első év után alapfokú szaknyelvi vizsgát, a második év végén pedig középfokú nyelvvizsgát kell tenniük a hallgatóknak.

A 3 hónapos, 300 órás intenzív PfP-tanfolyamokon a magyar hallgatók külföldi hallgatókkal együtt készülnek fel a STANAG 6001 különböző szintű vizsgáira. Ezen a békepartnerségi kapcsolatok (Partnership for Peace – PFP), illetve a Mediterrán Dialógus (MD) számos tagországából érkező hallgatókkal együtt tanulhatnak a beiskolázott magyar tisztek, tiszthelyettesek.

Kiemelt jelentőségűek a NATO Norfolkban működő parancsnoksága által megrendelt tanfolyamok. A kéthetes Törzstiszti Katonai Terminológiai Tanfolyamot (Staff Officers' Military Terminology Course) évente négy alkalommal tartjuk. Ezek célja a NATO, a Pfp és az MD országai többnemzeti törzsekben szolgálatot teljesítő tisztjeinek szaknyelvi felkészítése.

A Tanártovábbképző Tanfolyamot (Military Terminology Teacher Training Seminar) két szinten tartjuk. Évente kettő alaptanfolyamot és egy haladó tanfolyamot biztosítunk az érdeklődők számára. A tanfolyamok résztvevői katonai szaknyelvet oktató tanárok, akik a NATO, a Mediterrán Dialógus, illetve a Békepartnerségi Program országaiból érkeznek.

* * *

Egyik alapfeladatunk az idegen nyelvi katonai szakmai kultúra eddigi eredményeinek megőrzése. Ennek érdekében – a hallgatók a nyelvvizsgára való felkészítésén túl – megfelelő hangsúlyt szeretnénk fektetni a használható, gyakorlatias nyelvtudás megszerzésére is.

Az egyre csökkenő pénzügyi források ellenére is biztosítanunk kell a zavartalan működést, valamint a magas színvonalú szakmai oktatást. Ehhez fejlesztünk és

kutatunk fel olyan, részben anyagi forrásokat, illetve továbbképzési lehetőségeket, amelyek hatékonyan hozzájárulnak a tanári állomány motiválásához annak érdekében, hogy szakmai tudásukat a Nyelvoktatási Központban a honvédség és az egyetem érdekében kamatoztassák.

A szakmai katonai tananyagok korszerűsítése és továbbfejlesztése elengedhetetlen a hiteles oktatás és gyorsuló világunk információs áradatában való eligazodás érdekében. Éppen ezért terveink között szerepel a reális óradíjak, valamint szerzői díjak megállapítása az egyetem, illetve a karunk vezetőivel egyeztetve. Távlati terveink között szerepel meglévő technikai eszközeink korszerűsítése, modernizálása a 21. század követelményeinek megfelelően.

A legfontosabb feladatok egyikének tartom az egyetem más karain működő nyelvi intézményekkel való szoros együttműködést. Ennek bázisán közösen térképezhetnénk fel azokat az optimális integrációs területeket, melyek hozzájárulnak az NKE nyelvi képzésének sikeréhez, szerepének megerősítéséhez.